

ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Υ Π Ο

Κ. Μ. ΚΟΥΜΑ

Σχολάρχου τοῦ τῆς ΣΜΥΡΝΗΣ φιλολο-
γικοῦ Γυμνασίου, καὶ Διδασκάλου τῶν
Μαθηματικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς
Φιλοσοφίας

εἰς χρῆσιν τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν.

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

Περιέχων Ἐμπειρικὴν Ψυχολογίαν καὶ Κρηπίδα
τῆς Φιλοσοφίας.

Πᾶσα ΣΟΦΙΑ παρὰ ΚΕΓΓΡΙΟΥ καὶ μετ'
αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα.

Σοφ. Σειράχ. Καθ. Α΄. Γ.

EN BIENNE THS AYΣTPPIAS,

ἐκ τῆς Τυπογραφίας Ἰωαν. Βερθ. Τεσεβεκίου

Α Ω Ι Η,

Καὶ ἴσα τὸ Σύνταγμα φιλοσο-
φίας τοῦ Κ. Κούμα ἐκ τῆς ἐπι-
σημίας τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐπι-
σημίας εὐδαίμονος καὶ ἡσυχίας
αὐτοῦ ἐτος 1904

ἐλευθερίας τῆς ἐπι-
σημίας

ΕΠΙΣΤΟΛΗ

π' ρ ό ς

Φραγκίσκον Κ. Μαῦρον.

ΕΚΒΑΙΝΟΥΣΙ, φίλτατε Φραγκίσκε, διὰ τοῦ τύπου εἰς τὸ φῶς τὰ πρῶτα μέρη τοῦ τῆς φιλοσοφίας συντάγματος, καθὼς ἐκ πολλοῦ ἐπεθύμεις· καὶ ὅσα ὡς πρόλογον αὐτοῦ ἐσοχάσθην νὰ εἶπω περὶ τῆς ἐκδόσεώς του, κρίνω καὶ δίκαιον καὶ ἀρμόδιον νὰ τὰ γράψω πρὸς ἐσὲ διὰ τῆς προσφωνητικῆς μου ταύτης ἐπιστολῆς διὰ τοὺς ἐφεξῆς λόγους. Πρῶτον, διότι ἡ ἀγαθὴ σου ψυχὴ, ἀναφλεγομένη ἀπὸ τοῦ ἔρωτα τῆς φιλοσοφίας, δέχεται ἀσμενέστατα πάντα φιλόσοφον λόγον, εἴαν καὶ δὲν ἤθελεν εἶσθαι ἐξειργασμένος μὲ τῆς ἀκριθείας τὴν σάθμην. Δεύτερον, ἐπειδὴ σὺ καὶ διὰ σοῦ οἱ ἐν Ὁδησσῷ καλοκάγαθοι ἀδελφοί σου ἐσυνεργήσατε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἐκδόσιν του, καὶ εἶναι δίκαιον νὰ προσιμασθῶ ἀπὸ σοῦ τοῦ κυριωτάτου αἰτίου της εἰς ὅσα μέλλω νὰ εἶπω ἐφεξῆς περὶ τῶν κινησάντων με εἰς τὸ νὰ τὸ συντάξω αἰτίων. Τρίτου καὶ τελευταίου, ὅτι, ὅσα σκοπὸν ἔχω νὰ προτάξω ἐνταῦθα, ἐπειδὴ εἰς ὅλους τοὺς ἐπιμελητὰς τῆς φιλοσοφίας εἶναι γνωστὰ, ἄλλος μὲν τις ἀπὸ τοὺς περιττοὺς τὴν σοφίαν εὐλόγως ἐμπορεῖ νὰ μ' ἐπιπλήξῃ ἐπιτοξείων κατ' ἐμοῦ τὸ τοῦ Κωμικοῦ.

Ἄτὰρ τί ταῦθ', ἃ πάντες ἴσμεν, μαυθαύει;
 Σὺ δὲ δύνασαι ὑ' ἀκούσης καὶ ταῦτα μὲ τὴν αὐτὴν ἀνοχὴν
 καὶ ἀγάπην, μὲ τὴν ὁποῖαν ἀκούεις καθ' ἡμέραν τοὺς λό-
 γους μου. Ὑπόθεσ λοιπὸν, ὡ φίλότης, καὶ τὴν μακρὸν
 ταύτην διατριβὴν ὡς μίαν ἀπὸ τὰς φιλολογικὰς μας συνομι-
 λίας, ὅσας ἐκάμαμεν πέντε ἔτη ἐνιαυτοῦς, ἀφ' οὗ ὁ φίλος
 μου καὶ φίλος τῶν Μουσῶν καὶ τοῦ Γένους, ἀγαθὸς Θεὸς
 σου, Ἀλέξανδρος Μαῦρος σ' ἐπαράδωκεν εἰς τὴν ἐπιστάσιαν
 καὶ φροντίδα μου διὰ νὰ σὲ εἰσάξω εἰς τὸν ναὸν τῆς Παι-
 δείας καὶ τῆς Φιλοσοφίας· καὶ ὅσας θέλομεν κάμειν ἐφε-
 ξῆς εἰς τὰς μακαρίας χώρας τῆς μουσοτρόφου Γερμανίας.
 Ἀναγκαῖον δὲ κρίνω νὰ εἴπω ὀλίγα τιμὰ περὶ τῶν εἰς τὸ
 ἐγχείρημα τοῦτο κινήσαντων με αἰτίων, καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ
 φιλοσοφικοῦ μου συντάγματος, καὶ τελευταίου περὶ τῆς ἀ-
 ληθινῆς φιλοσοφίας Ποία εἶναι τὰ ἀποτελέσματάτης εἰς
 ὅσους ἐπενεργήσῃ ἢ θαυμασία της δύναμις. Ἀλλὰ διὰ νὰ
 κατασταθῶσιν εὐληπτότερα τὰ λεγόμενα κρίνω χρήσιμον νὰ
 ὑπασρῶσω, ὅσον ἐξεύρω ἀκριβῶς, καὶ ὅσον δύναμαι συν-
 τόμως Ποία τις ἔτι ἡ φιλοσοφικὴ τοῦ γένους κατάστασις ἕως
 τὰ μέσα τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, καὶ τίνα πε-
 ρισατικά τὴν ἠλλαίωσαν. Πρὸς ἐσὲ δὲ ταῦτα λέγων δέν κά-
 μνω ἄλλο εἰ μὴ ἐπαναλαμβάνω ὅσα μου ἤκουσας εἰς τὸ φι-
 λολογικὸν μας Γυμνάσιον μετὰ τῶν φίλων σου συμμαθητῶν,
 οἵτινες ἄς διαβάσωμεν μετὰ σοῦ ἐκ τοῦ τύπου ὅσα μετὰ
 χαρᾶς ἤκουσαν πολλάκις ἀπὸ στόματός μου εἰς τὰ φιλοσο-
 φικὰ τῶν μαθημάτων.

Ἐξετάζοντες, φίλτατε, τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλληνι-
 κῆς φιλοσοφίας, ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς παρελθούσης ἑκατον-
 ταετηρίδος ἕως περὶ τὰ μέσα αὐτῆς, ὡς νέαν καὶ πρόσφα-

του καὶ βεβαίως φθάσασαν εἰς ἡμᾶς καὶ ἀπὸ τινῶν ἐκδεσ-
 μένων βιβλίων καὶ ἀπὸ στόματος τῶν ἀσιδίμων διδασκάλων
 μας, οἵτινες τὰ μὲν ἴδαν ἀμέσως αὐτοί, τὰ δὲ ἔμαθαν
 ἐμμέσως ἀπὸ τοῦς διδασκάλους των· εὐρίσκαμεν ὅτι καὶ εἰς
 ἡμᾶς ἐπεκράτει ἡ αὐτὴ σχολαστικὴ ἢ περιπατητικὴ λεγομέ-
 νη φιλοσοφία, ἣτις μόλις εἶχε πρὸ ὀλίγου παύσειν ἀπὸ τοῦ
 νὰ βασιλεύῃ εἰς ὅλα τῆς Ἑυρώπης τὰ σχολεῖα. Ἡ μόνη
 διαφορὰ μετὰξὺ ἡμῶν καὶ τούτων εἶναι, ὅτι οὗτοι μὲν, βοη-
 θούμενοι ἀπὸ ἐσωτερικὰς περιστάσεις, ἐξέιδαναι τρέχοντες
 ἀπὸ τὸ σκοτὸς τῆς ἀμαθείας· ἡμεῖς δ', ἐμποδιζόμενοι
 μόλις ἠσθάνομεθα, ἔτι ὑπάρχουσι μαθήματα ἄλλα εἰς τὸ
 λογικὸν τοῦ ἀνθρώπου καταλληλότερα. Ὑπομνηματίζαι λοι-
 πὸν μεγάλοι καὶ παχυλοὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀποῖοι ἀδύ-
 γουν ὀλίγον ἀρχήτερα τὴν Ἑυρώπην εἰς τὴν παιδείαν, ἐ-
 πείχαν καὶ εἰς ἡμᾶς τὸν τρόπον τῶν γνησίων φιλοσόφων· καὶ
 μία μὴδ' ἀρχὴν μὴδὲ τέλος ἔχουσα Λογικὴ ἀναμειγμένη
 μὲ Θεολογικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα, διδασκόμενα
 πολλοὺς κατὰ σειράν ἐνιαυτοῦς, συναπετέλουν τῆς ἐπαγῆς
 ἐκείνης τὴν τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν ἐγκυκλοπαιδείαν.
 Τοιαῦτα εἶναι Γεωργίου Κορεσίου Χίου τὰ συγγράμματα,
 Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ Ἀπορρήτων τὰ εἰς τὸν
 Ἀριστοτέλην ὑπομνήματα, τοῦ Κορυθαλέως τὰ φιλοσοφήμα-
 τα, καὶ τῶν, οἵτινες ἄλλοι κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἐδί-
 δασκαν εἰς τὰ δημόσια σχολεῖα Κωνσταντινουπόλεως, καὶ
 Βουκορεσίων, καὶ Πάτμου.

Ἐξεῖχεν ἀπὸ τὰς εἰρημένας πόλεις κατὰ τὴν παιδείαν
 καὶ τοὺς διδασκάλους ἡ πολλὰ τὴν Ἑλλάδα ὠφελήσασα,
 μᾶλλον δὲ, πληρώσασα πολὺ μέρος τοῦ χρέους της εἰς τὴν
 κοινὴν τροφὸν καὶ μητέρα πατρίδα, ἡ περιώνυμος πόλις

των Ἰωαννίνων. Εἰς ταύτην Μεθόδιος Ἀνθρακίτης ἔφερε περὶ τὸ ἀψιή ἔτος ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν τὰς γεωμετρικὰς ἐπιπέδους, ἵκανὸς νὰ ἀνάψωσι τὸ φῶς τοῦ Λόγου, καὶ νὰ διερεθίσωσιν ἐπὶ πλείον τὴν ἔμφυτον τοῦ ἀνθρώπου φιλομάθειαν, καὶ χωρὶς ἄλλα περιστατικά. Καὶ αὐτὸς καὶ ὁ μαθητῆς καὶ διάδοχος του Βαλάνος Βασιλόπουλος, διδάσκαλοι τῆς κρινῆς τῶν Ἰωαννίνων σχολῆς, ἐδίδαξαν μετὰ τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας κατὰ τὰ Κορυθαλέως συγγράμματα, καὶ τὴν Γεωμετρίαν τοῦ Ἐυκλείδου, καὶ Ἀριθμητικὴν, καὶ τῶν Σφαιρικῶν θεωρίαν, καὶ προητοίμαζαν διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν κατὰς αὐτὴν ἄλλην καλητέραν καὶ εὐτυχέστεραν εἰς τὸ Γένος. Πολλοὶ μαθηταίων, διὰ τὴν τότε ἐπικρατοῦσαν ἐμπορικὴν σχέσιν τῶν Ἰωαννίνων μετὰ τὴν Βενετιαν, μετέβαιναν εἰς τὰς Ἰταλικὰς χώρας· καὶ ἔχοντες οἰκοθεῖν τὸ ἐνδύσιμον ἀνεπτερόνομπο ἀπὸ τὸν ἔρωτα τῆς μαθήσεως, καὶ συνεισέφεραν τὰ δυνατὰ πρὸς διόρθωσιν τῆς καταστάσεώς μας μετὰ συστάσεις τυπογραφῶν, μετὰ ἐκδόσεις βιβλίων καὶ Ἑλληνικῶν καὶ μεταφρασμένων ἀπ' ἄλλας γλώσσας, μετὰ πᾶσαν καὶ παντοίαν συνδρομὴν, τὴν ὁποίαν ὑπεγύρουν οἱ τότε χρόνοι.

Ἀλλὰ τὸ πάντων μέγιστον, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ σημειωθῆ ἀκριβῶς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νέας Ἑλλάδος, καὶ νὰ μὴ λησμονηθῆ ἀπὸ κανένα εὐγνωμονέστερον Γραικόν, εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς τῶν φιλοσοφικῶν φρονημάτων μεταβολῆς, τὴν ὁποίαν εἰσεδέξαμεν εἰς τὸ Γένος μας ἡ ἀξιόπαινος πόλις τῶν Ἰωαννίνων. Ἐυτύχει μὲν εἰς πλοῦτον κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους εἰς Βενετιαν ἢ περικλειῆς οἰκίαν τῶν Μαρουτσῶν· ἐπλούτει δὲ εἰς σοφίαν κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους εἰς Παταύιον ὁ φιλόδοξος Ἐυγένιος ὁ Βούλγαρις· ἡ φιλογένεια

καὶ φιλομάθεια ἐκείνων ἠνώθη μετὰ τὴν τοῦτου ὀργῶσαν εἰς μετάδοσιν τῶν φώτων ψυχῆν· καὶ οὕτως ἐσύστησαν εἰς Ἰωάννινα κατὰ τὸ ἀψιή ἔτος σχολὴν δευτέραν μετὰ τῆς ἐκεῖ ὑπαρχούσης πρώτης, ἣτις ἐσχολαρχεῖτο ἀπὸ τὸν Βαλάνου, Μαρουτσικὴν μὲν διὰ τοὺς καταβαλόντας τὴν δαπάνην, Ἐυγενιακὴν δὲ διὰ τὸν καταβάλλοντα τῆς νεωτέρας διδασκαλίας τὰ σπέρματα. Τοῦ Ἐυγενίου τὸ νόμα ἔγεινε πάραυτα γνωστὸν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα οἱ μὲν ἐπήνουν τὴν εἰς τὸ ἑλληνίζειν ἔξιν του οἱ δὲ, τὸ ποιητικὸν πνεῦμα του· οἱ δὲ, τὸν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ζήλον του· Ἦσαν δὲ μετὰ τούτων καὶ οἵτινες ἐπροσπάθουν νὰ ἀμαυρώσωσιν ὅλα ταῦτα τὰ θαυμάσια προτερήματά του, ἐξηγοῦντες κακοήθως ἐπὶ τὸ χεῖρον πᾶσαν ἀρετὴν τοῦ ἀνδρός. Πάθος ταῦτο τῶν χαμερπῶν ψυχῶν, ἀγαπητὲ Φραγκῆκε, αἵτινες μὴ δυνάμενοι νὰ φθάσωσι τὸ ὕψος τῶν ἐπαινουμένων ἀνδρῶν ἀποφασίζουσι νὰ κάμουν τὴν μετὰ τὸν ἑαυτῶν καὶ ἐκείνων διαφορὰν ἀνεπαίσθητον καταβιάζοντές τους μετὰ τὴν βλάσφημον γλωσσαν των πολὺ χαμηλότερα παρὰ ὅπου τοὺς ἀνυψοῦναι ἢ τῶν ἔργων των ἀξία· ἢ δὲν εἶναι τοῦτο αἴτιον νὰ βλασφημῶνται ὑπὸ τινων καὶ εἰς τὰς ἡμέρας μας ἄνδρες ἀπὸ τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ Γένους εὐλογούμενοι δικαίως καὶ ἐγκωμιαζόμενοι;

Τοιαῦται περιστάσεις καὶ ἄλλαι, αἵτινες δὲν εἶναι τόπος νὰ ἐξηγηθῶσιν ἐνταῦθα, ἔκαμαν τὸν μακαρίτην Ἐυγένιον νὰ διδάξῃ εἰς τρία διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὰ Ἰωάννινα· εἰς Κοζάνην πολίχνην τῆς Μακεδονίας, καὶ εἰς τὴν τοῦ Ἄθωνος πολύκροτου σχολὴν, καὶ εἰς τὸ πατριαρχικὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως σχολεῖον· καὶ πᾶσαι μὲν ὁμοῦ αἱ εἰς τὴν Ἑλλάδα σχολαρχίαι του δὲν διήρκεσαν

πλέον παρά δέκα ένιαυτούς· άλλ' ή δύναμίσ των έδωκε φο-
ραν έπαινετήν εις τους νόας τών Έλλήνων, και δρόμον
άλλον εις τὰ τῆς μαθήσεως βήματα, και μέσα νεώτερα εις
τήν τῆς αλήθείας έρευναν παρά τὰ έως τότε γνωριζόμενα.
Ανεχώρησε μὲν από τό Γένος ο δικαίως κλεινός έπονομα-
σθεις Ευγένιος· αφήκεν όμως εις τό Γένος Λογικήν νέαν
και Μεταφυσικήν νέαν, και Φυσικήν νέαν, και πολλούς ά-
πό τους εις όλας τὰς σχολαρχίας του ακολουθήσαντας μα-
θητάς του να διδάσκωσιν εις τὰ σχολεία τῆς Ελλάδος.

Ό,τι, Φίλιπτε Φραγκίσκε, υπήρξε πρώτου εις τήν
Άγγλίαν ο Βάκων, ό,τι ενήργησεν έπειτα εις τήν Γαλλίαν
ο Καρτέσιος, και έφεξῆς εις τήν Γερμανίαν ο Λειβνίτιος·
όλα ταύτα, εάν ειπῆς ότι εκατόρθωσεν εις ήμάς ο Ευγε-
νιος, δεν άποτυγχάνεις βέβαια τήν αλήθειαν. Τήν σχολα-
σικήν ή περιπατητικήν φιλοσοφίαν εξώρισε καθεις άπ' εκεί-
νους από τό έθνος του και έδειξαν νέαν οδόν εις τῆς αλή-
θείας τήν ζήτησιν· τήν σχολαστικήν ταύτην έρεσχελίαν εξ-
ώρισε και ο ήμέτερος Ευγένιος από τὰ σχολεία τῆς Έλ-
λάδος, και εισήγαγεν εις αυτά τὰς μεταμεθοδείσεις του
Βάκωνος, του Καρτεσίου, του Λειβνιτίου, του Βολφίου,
και τών όσοι μετά τούτους είχαν κοπιάσειν έως τους χρό-
νους εκείνους εις κάθαρσιν τών έπιστημών και τῆς φιλοσο-
φίας. Οί έως τότε άπεριπάτητοι περιπατητικοί μας έπαυ-
σαν να κράτῳσι δεσμευμένου τον νούν τῆς νεολαίας εις
θεωρίας ενός άνδρος του Άριστέλους και τούτου παρα-
μορφωμένου από τους υπομνηματισάς· και ήρχισαν διδά-
σκαλοι άλλοι να έρμηκεύωσιν, αντί τών λεγομένων Κορυ-
θαλικών, τὰς δόξας τών Νεωτέρων και τὰ Άρέσκοντα τοίς
φιλοσόφοις. Η Λογική του Ευγενίου, άφ' ουδ' μάλις έδη-

μοσιεύθη εις τήν Ελλάδα δια του τύπου κατά τό ἄψξς',
εκαταστάθη κοινόν μάθημα τών σχολείων μας και έδιδάσκε-
το πανταχοῦ με ωφέλειαν μεγάλην, εξαιρέτως δέ εις τόν
Τύρναβον πόλιν τῆς Θεσσαλίας από τόν μακαρίτην διδάσ-
καλόν μου Ιωάννην Ιερέα και Οίκονόμον. Η εμφαινομένη
εις τό βιβλίον ταῦτο δεινότης ως εκ τῆς πολυμαθείας του
συγγραφέως, όστις, δια να έρεθέσῃ εις τήν φιλοσοφίαν
τὰ πνεύματα τών νέων Έλλήνων, εισέφερε πολλότατα εκ
πολλοτάτων έπιστημών παραδείγματα, διήγειρε τήν άμιλλαν
των σπουδασών και τήν εις τὰς έπιστήμας άγάπην· και παλ-
λαι άγυρίσσοι τό πρότερον έπιστήμαι εισήχθησαν εις τήν
Έλλάδα, όχι Μὰ τὰς Μούσας! ως άλλου σκοπόν έχου-
σαι, άλλ' ως εξηγοῦσαι πολλά τῆς Λογικῆς του Ευγενίου
χωρία. Πολλοί από τους νῦν ζώντας και ωφελοῦντας τήν
πατρίδα Γραικοῦς χρεωσοῦσι τήν προκοπήν των εις τήν Λο-
γικήν ταύτην (α).

(α) Ο μετα κλέους ωφελών τήν Ελλάδα εις τὰς ήμέρας μας αξιο-
σέβασος Κορυθῆς όμολογεῖ ότι απέκτησε τήν σοφίαν του από τήν Λο-
γικήν ταύτην. Ίδου τί λέγει εις τό όρκιον εξέδωκε Γαλλισι υπέ-
μνημα περὶ τῆς παρουσίης καταστάσεως του πολιτισμοῦ τῆς Ελλάδος,
„Il (l'Eugene) a été un des premiers qui ont contri-
„bué le plus efficacement à la révolution morale qui
„s'opère dans ce moment parmi les Grecs. Je lui paie
„d'autant plus volontiers ma part du tribut que la nation
„lui doit, que je me rappellerai toujours avec plaisir
„l'émulation qu'excita dans mon âme, jeune encore,
„la publication de sa Logique, à la quelle je sois réde-
„vable du peu de lumières que je possède. (Memoire
„sur l'État actuel de la Civilisation dans la Grèce,
„par Coray, 1803, pag. 16.) ήγουν οὕτως (ο έπίφρων)

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατὰ τὰς ἐξέτασις μας ἕως περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, ἀσυγκρίτως βέβαια καλητέρα παρὰ τὴν κατὰ τὰς ἀρχὰς αὐτῆς, ἐπειδὴ ἀρχίσαμεν νὰ μαθηθῶμεν τὰς εἰς τὴν φιλοσοφίαν προΐδους τῶν Νεωτέρων, καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἐυγενίου μᾶς ἐδίδαξεν ἰσχυρῶς, ὅτι διὰ νὰ προκόψωμεν περισσότερον εἰς τὰς μαθήσεις ἄλλο μέσον δὲν εἶναι ἀρμοδιώτερον εἰμῆ ἢ εἰς τὰς Ἑυρωπαϊκὰς Ἀκαδημίας μελέτη τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας. Τὰ ἔργα τοῦ μακαρίτου Ἐυγενίου ἔκραζαν πρὸς ὅλους μας τὸ Ἐυαγγελικόν. „Πορεύεσθε πρὸς τοὺς πωλοῦντας καὶ ἀγοράσατε“ (α). Γενικῶς ἡ περισσεία τοῦ ἐνὸς χρη-

„ὑπῆρξεν ἀπὸ τοὺς πρώτους, οἵτινες συνεισέφεραν δρακίνατα εἰς τὴν ἤδη υπερβυμμένην ἠθικὴν μεταβολὴν τῆς Ἑλλάδος. Τοῦ πληρόνω τὸ μέρος μου τῆς ἀπὸ τοῦ γένους μας χρεωσισμένης εἰς αὐτὸν εὐχαριστίας τόσον ἀσμενέστερα, ὅταν θάλω ἐνθυμισθῆαι πάντοτε μετὰ χαρᾶς τὴν ἀμύλλαν, τὴν ὁποίαν διήγειραν εἰς τὴν ψυχὴν μου νέου ἀκόμη ὄντος ἡ δημοσίευσίς τῆς Λογικῆς του, εἰς τὴν ὁποίαν χρεωσιστὴν τὴν ὀλίγην μου παιδείαν“ (Ἐπόμνημα περὶ τῆς παρουσίας καταστάσεως τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ Κοραῆ, 1803, Σελ. 16.)

(α) Τὴν φωνὴν ταύτην ἤκουσε μαθητῆς τοῦ τῶν Ἰωαννίνων Βυζαντινοῦ σχολαίου Νικόλαος Ζαζούλης ὁ ἐκ Μεσσοβίου. Συγκροτηθεὶς οὗτος μὲ τὰ Ἀριστοτελικά μαθήματα καὶ τὰς κατὰ Ἐυκλείδην γεωμετρικὰς θεωρίας μετέβη κατὰ τὸ ἀψυδ' ἔτος εἰς τὰς Ἰταλικὰς χώρας ἤκουσεν ἐκεῖ τὰ νεώτερα τῆς πειραματικῆς φυσικῆς μαθήματα, καὶ τὴν νεωτέραν φιλοσοφίαν ὑπέσχετο πλήρη παιδείαν εἰς τὴν πατρίδα. Ἐδίδασκεν εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ ἀψυδ' ἔτους καὶ ἐφεξῆς, ἐπαινεθεὶς πανταχοῦ διὰ τὴν σοφίαν του τελευταῖον εἰς Ἰάσιον σχολάρχων παρέδωκεν ἐξ ἰδίων του μεταφράσεων τὴν τοῦ Βαυμαῦςέρου φιλοσοφίαν καὶ ἀπέθανεν ἐκεῖ κατὰ τὸ ἀψυδ' ἔτος. Λίγον ἐπιπολέσασαι ταρμαχὰ ὡς ἐκ των πολυμικῶν περιστάσεων, καὶ ὁ πρόωρος θάνατος ἐμπόδισαν νὰ γείνη ἐπαισθητοτέρα εἰς τὸ γένος ἡ παιδεία τοῦ μακαρίτου Ζαζούλη.

σιμεύει πρὸς ἀναπλήρωσιν τῆς ἐνδεείας τοῦ ἄλλου οἱ ἀμοιβαίως ἀφαιρέσεως καὶ προσθέσεως· ἀλλ' εἰς τὴν παιδείαν εἶναι τι χωριστὸν, ὅτι ὁ ἐνδεὴς πλουτίζεται χωρὶς ζημίαν ἢ ἐλάττωσιν τῶν ἀγαθῶν τοῦ μεταδιδόντος. Ἡ μετάδοσις τῆς παιδείας ὁμοιάζει τὴν λάμψιν τῆς ἡλιακῆς ἀκτίνος, ἥτις φωτίζει τὰ ὑποκείμενα πράγματα χωρὶς τινα ἐλάττωσιν τῆς φυσικῆς τῆς λαμπρότητος. Τοιαύτην μετακομιδὴν τῆς παιδείας εἰς τὴν πατρίδα ἐμελέτων νὰ κάμωσι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς νέους Γραικοὺς, ὅσοι εἶχαν ποτισθῆν ἀπὸ τὰ ζωήρρυτα τῆς τοῦ Ἐυγενίου φιλοσοφίας νάματα.

Περὶσσότεροι πολλοὶ καὶ ἐσωτερικαὶ καὶ ἐξωτερικαὶ ἤρχισαν ἀπὸ τοῦ ἀψυδ' ἔτους νὰ συνδέωσι στενότερα τοὺς ὁμογενεῖς μας δι' ἐμπορικῶν σχέσεων μὲ τὸ φωτισμένον τῆς Ἑυρωπαϊκῆς μέρος καὶ ἀφ' ἐνὸς μέρους ἢ μὲ σοφοὺς ἀνδρας ἐπιμιξίαι των, ἀπ' ἄλλου δὲ κάποια εὐτυχῆς πρόσδος εἰς τὰς ἐμπορικὰς των ἐπιχειρήσεις διήγειραν εἰς τὰς ψυχὰς των τὴν ἀπὸ τὰ περιστατικὰ κοιμωμένην, οὐδέποτε δὲ ἀφανιζομένην φιλομάθειαν τῶν Ἑλλήνων. Ὁ ἐμπολαῖος Ἑρμῆς ἔγεινε οὗτος καὶ λόγιος εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς πραγματευτὰς τῶν ὑλικῶν φορτίων ἠκολούθησαν οἱ πραγματευταί, ὅσους ἔμελλε νὰ μεταφέρωσιν εἰς τὴν πατρίδα τὰ ἀθάνατα ἀγώγιμα, τὴν προγονικὴν μας Σοφίαν. Πρόσθετες, φίλε, εἰς ταῦτα καὶ τοὺς ἐξ Ἰωαννίνων ἄλλους εἰς τὰς ἡμέρας μας Μαρούτσας, τοὺς θαυμασίους λέγω Ζωσιμάδας καὶ Κἀπλάνας, οἵτινες, μάλιστα οἱ πρώτοι, ἐσκόρπισαν ἰκανὸν μέρος τῆς περιουσίας των καὶ τὴν μερικὴν των πατρίδα τὰ Ἰωάννινα νὰ ὠφελήσωσι, καὶ ὅλον τὸ γένος νὰ φωτίσου μετὸν πληθυσμὸν τῶν νεοεκδύτων βιβλίων, τὰ ἀποία ἐμείρασαν πολλοὺς ἐμαυτοὺς κατὰ συνέχειαν διαφεύγειν εἰς

τούς μὴ ἔχοντας ἀργύριον νὰ τὰ ἀγοράσωσιν. Ἐκ τούτων ἀπάντων ἀνεφάνησαν εἰς τὸ Γένος ἀπὸ τοῦ ἀψυδ' ἔτους καὶ ἐφεξῆς ἀνακαινισθέντα μὲν δὴ σκολεῖα τῶν Ἰωαννίνων διὰ δαπάνης Ζωσιμαδικῆς καὶ Καπλανικῆς, διορθωθὲν δὲ τὸ τῆς Χίου, ἐκ Θεμελίων ἐξ ἀνεγερθὲν τὸ τῶν Κυδωνιῶν, μορφωθὲν δὲ εἰς τὸ τελειότερον τὸ τῶν Βουκορεσιῶν (α), καὶ τελευταίου ἀποκατασταθὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ Κουροτσέσμειον· καὶ γενομένη ὅλη αὕτη ἡ εὐτυχες ἐρα μας μεταβολή, ἀπὸ τῆν ὁποῖαν ἐλπίζομεν σὺν Θεῷ τὰ καλλήτερα.

Κατὰ δὲ τοῦτο τὸ χρονικὸν διάστημα ἡ πλειοτέρα τῶν σοφῶν μας διδασκάλων ἀσχολία ἐπεριωρίσθη εἰς τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας καὶ εἰς τὴν πειραματικὴν Φυσικὴν. Πρῶτος, Σελεπῆς, Βαρδαλάχος, Βενιαμίν, Δούγκας, συνέγραψαν καὶ παρέδωκαν εἰς τοὺς μαθητᾶς τῶν τοιαύτης ιδέας μαθήματα. Πρόσθετες ἂν θέλῃς, ἀγαπητέ, εἰς τὰ τούτων φιλοτεχνήματα καὶ τὴν ὑφ' ἡμῶν συλλεχθεῖσαν ὀκτάτομου Σειρὰν τῶν Μαθηματικῶν καὶ Φυσικῶν ἐπιστημῶν, καὶ τὴν ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ μετόφρασιν τῆς τοῦ Ἀδῆτου Χημείας, τὰ ὅποια ἐξεδώκαμεν διὰ τοῦ τύπου πρὸ ἐνιαυτῶν ἤδη δέκα κατὰ τὰς πρώτας ἐν τῇ λαμπρᾷ ταύτῃ πόλει διατριβᾶς μας, ἂν ὄχι ἄλλο, συντελοῦντα καὶ εἰς τὸ φιλολογικόν μας τῆς Σμύρνης Γυμνασίου εἰς τὸ νὰ δίδωσι τὰς στοιχειώδεις τούτων τῶν ἐπιστημῶν γνώσεις πρὸς τοὺς ἐκεῖ φοιτῶντας μαθητᾶς, ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὁποίων ὑπῆρξας καὶ σὺ πρὸς

ἀνεξάλειπτου τῆς καρδίας μου εὐχαρίστησιν. Ἐλεγὲ βέβαια παρισταμένη ἀοράτως ἡ δέσποινα Φιλοσοφία πρὸς ὅλους μας. Μηδεὶς ἀγεωμέτρητος προπέτω καὶ μᾶς ἐπρόσβαζε τὴν διὰ τῶν Μαθηματικῶν, ἐπιστημῶν προπαρασκευὴν καὶ προκάθαρσιν τῶν ψυχῶν μας πρὶν ἐμβῆν εἰς αὐτὰς ἢ μεγαλοπρεπεςάτη αὕτη Ἄνασσα.

Ὅταν κατὰ τὸ αἰωθ' ἔτος ἐπροσκαλέσθην ἀπὸ τοὺς φιλομαθεῖς Σμυρναίους διὰ νὰ διατάξω τὸ φιλολογικόν Γυμνάσιον ἐσοχάσθην τότε εὐθὺς, ὅτι μετὰ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν ἀπῆται οὐσιωδῶς ἢ νὰ μουσοτροφῆται ἀρξάμενη νεολαία καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς φιλοσοφίας. Ἡ σπάνις τῶν πρὸ ἐκδόθέντων φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων δὲν ἦτο τὸ μόνον αἴτιον, τὸ ὁποῖον μ' ἐμπόδισε νὰ τὰ εἰσάξω εἰς τὸ Γυμνάσιον. Ἐκρίνα ὅτι καὶ διὰ τὴν ὕλην καὶ διὰ τὸ εἶδος δὲν ἔπρεπε νὰ διδάσκωνται πλέον εἰς τὰ σκολεῖα μας· ὁ χρόνος, κατὰ τον ὁποῖον ζῶμεν, εὐτύχησε νὰ τὰ διορθώσῃ καὶ τὰ δὴ καὶ εἶναι αἰσχρὸν, εἰς γινώσκοντες τὰς τῶν Νεωτέρων βελτιώσεις προσκολλώμεθα θέλοντες εἰς τὰ Παλαιὰ δι' ἀσυγχώρητον εἴτε πεισμονῆν εἴπῃς, εἴτε φιλαρχαϊσμοῦ παράλογον.

Ἡ φιλοσοφία, Φραγκίσκε, γεννᾶται καθὼς θέλομεν, ἰδεῖν ἐφεξῆς ἀπὸ τῆν ἐκτέλεσιν τῆς εἰς τὴν θύραν τοῦ Δελφικοῦ ναοῦ Θαυμασίας ἐπιγραφῆς, ΓΝΩΘΙ ΣΑΥΤΟΝ, ἡγοῦν νὰ γνωρίσωμεν τὰς ψυχικὰς ἡμῶν δυνάμεις καὶ νοητικὰς καὶ προαιρετικὰς, διὰ τῶν ὁποίων δυνάμεθα ἔπειτα νὰ διακρίνωμεν τίνα ἐκ τῶν περικυκλούμετων μας πραγμάτων εἶναι μαθητὰ καὶ τίνα ἀμόθητα, καὶ Πῶς δυνάμεθα νὰ συζῶμεν πολλοὶ ὁμοῦ συμφώνως μὲ τὴν φύσιν τῆς Θεότητός μας· ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι ἐκπίπτουτες πάντοτε εἰς τὰς

(α) Τῆς Σχολῆς τῶν Βουκορεσιῶν ἐμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν γέννημα τὴν εἰς τὸ Ἑλληνικόν ὑπὸ Γρηγορίου Βραγκοβάνου μεταφρασθεῖσαν φιλοσοφίαν τοῦ Ἀϊνεκίου, ἐκδοθεῖσαν ἐν Βιέννῃ, 1808 τὴν ὁποῖαν ἀληθευμένως νὰ καταριθμήσω εἰς τὸν Β' τόμον Σελ. 14.

ὑπέροχας, πρὶν γνωρίσωσιν ἑαυτοὺς ἀκριβῶς, οἱ μὲν ἐνόμισαν ὅτι ἐξεύρουσι τὰ πάντα, οἱ δὲ, ὅτι ἄγνοοῦσι τὰ πάντα· καὶ αὕτη εἶναι ἢ καθ' ὕλην ἀμαρτία τῆς φιλοσοφίας, ἣτις ἐδιωρθώθη ὅπως οὖν εἰς τὰς ἡμέρας μας. Διὰ τὴν γαίην δὲ σαφέστερον τὸ λεγόμενον, πρέπει νὰ ἐξηγήσω μὲ ὅσην δύναμιν συντομίαν τὰς δύο τῆς φιλοσοφίας ὑπέροχας.

Ἡ φιλοσοφία, φίλτατε Φραγκῖσκε, ἐγεννήθη εἰς τὴν φιλιτάτην ἡμῶν πατρίδα. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην οὔτε ἀπὸ τὸν μῦθον τῶν Μουσῶν καὶ τοῦ Ἀπόλλωνός μας πρέπει νὰ βεβαιώσωμεν, οὔτε ἀπὸ τὸν λόγον τοῦ φιλοπάτριδος Ἰσοκράτους „Φιλοσοφίαν ἢ πόλιν ἡμῶν ἐγέννησε“· αἱ αὐτομαρτυρίαι εἶναι ὑποπτοί, καὶ δὲν δίδουσι τὴν ἀπαιτουμένην ἀκριβείαν τῆς ἀξιοπιστίας· μᾶς τὴν ἐπιμαρτυροῦσιν οἱ γνήσιοι ἐρασταί τῆς φιλοσοφίας ἑτερογενεῖς, εἰς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων προσέχοντες ἐπιστατικώτερα τὸν νοῦν (α). Πρῶτος φιλόσοφος τοῦ κόσμου κατὰ τὴν κυρίαν

(α) Ὁ Κύντιος εἰς τὴν Λογικὴν του (Σελ. 29. ἐκδ. τοῦ 1800 ἐν Χαϊνγσβέργ) λέγει ῥητῶς „unter allen Völkern haben die Griechen zuerst angefangen zu philosophieren, ἤγουν „πρῶτοι ἀπ' ὅλα τὰ ἔθνη ἄρχισαν νὰ φιλοσοφῶσιν οἱ Ἕλληνας.“ Καὶ ἄλλος Γερμανὸς φιλόσοφος πολυμαθὴς καὶ κριτικὸς βεβαιώνει τὴν αὐτὴν γνώμην με' τοὺς ἐκτελεσθέντες λόγους. „Ohne andern Nationen ehen philosophischen Geist absprechen zu wollen, darf man behaupten, dass“ er bei den Griechen sich von innen heraus, nicht durch äussern Einfluss entwickelt, und „zu einem eigenthümlichen Character erhoben habe, ἤγουν χωρὶς νὰ ἀφαιρέσωμεν ἀπ' ἄλλα ἔθνη τὸ φιλοσοφικὸν πνεῦμα, ἢ ἐμποροῦμεν νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀνεπτύχθη ἐσωτερικῶς, ὡπ' αὐτοὺς χωρὶς καμμίαν ἐξωτερικὴν συνδρομὴν, καὶ ὑψώ-

σημασίαν τῆς λέξεως ὑπῆρξεν ὁ Δαιμόνιος Σωκράτης. Μ' ὅλον ὅτι ὁ αἰεὶδῖμος ἐκεῖνος πρεσβύτης οὔτε κλίσειν εἶχεν εἰς τὴν θεωρίαν οὔτε δεξιότητα ἴσως· μ' ὅλον τοῦτο διδάσκων πρὸς ὅλους τοὺς μαθητάς του τὴν ἀμίμητόν του ἠθικὴν τοὺς ἐπαρῶγγελλε νὰ γινώσκωσιν ἑαυτοὺς, καὶ ἢ παραγγελία του εἶχε τὴν δύναμιν τῆς ὄχι μόνου εἰς τὸ πρακτικόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ θεωρητικόν τῆς φιλοσοφίας μέρος (α).

Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης ἠσθάνθησαν ζωηρότατα τὴν δύναμιν τοῦ θαυμασοῦ τούτου παραγγέλματος· καὶ προσπαθοῦτες νὰ τὸ ἐκτελέσωσι καὶ κατὰ θεωρίαν καὶ κατὰ πράξιν ἄλλος μὲ ἄλλον τρόπον ἐφαίνοντο ὅτι ἐπλησίαζαν κατ' ὀλίγον εἰς τὸν σκοπὸν τῆς φιλοσοφίας. ἀλλὰ τῶν ἀνθρώπων ἡ ζωὴ εἶναι μικρὰ, καὶ μικροτάτη ὡς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τοιοῦτου μεγάλου κατορθώματος. Ἐπρῆπε νὰ ἔχωσι καὶ οἱ διάδοχοί των πρὸ ὀφθαλμῶν τοῦ αὐτοῦ πάντοτε

„θη εἰς ἴδιον ἑαυτοῦ χαρακτῆρα“ (Τὸν ἐμμένον Ἰστορία τῆς φιλοσοφίας Τόμ. Α', κατ' ἀρχὰς τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν). Ὅλοι σχεδὸν οἱ σοφοὶ τῆς Γερμανίας τὰ αὐτὰ φρονοῦσι περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς φιλοσοφίας.

(α) Πρὸς τὸν μαθητὴν τοῦ Κεθύδημον νομίζοντα ὅτι ἐγνώριζε τὸν ἑαυτὸν του ἔκαμεν ὁ ἀμίμητος γέρον· τὴν θαυμαστὴν ταύτην ἐρώτησιν. „Πότερα δέ σοι δοκεῖ γινώσκειν ἑαυτὸν, ὅς τις τοῦνομα μόνον τὸ ἑαυτοῦ οἶδεν, ἢ ὅς τις, ὡς περ οἱ τοὺς ἵππους ὠνούμενοι οὐ πρότερον οἴονται γινώσκειν, ἢ ἂν βούλωνται γινῶναι, πρὶν ἂν ἐπισκέψωνται, Πότερον εὐπειθὴς ἐστὶν ἢ δυσπειθὴς, καὶ πότερον ἰσχυρὸς ἐστὶν ἢ ἀσθενὴς, καὶ πότερον ταχὺς ἢ βραδύς καὶ τὰλλα τὰ πρὸς τὴν τοῦ ἵππου χρῆσιν ἐπιτήδεια καὶ ἀνεπιτήδεια“ Ὅπως ἔχει, οὕτως ἑαυτὸν ἐπισκεψάμενος, ὅποιος ἐστὶ πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην χρῆσιν ἐγνώκε τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν; (Ξενοφ. Ἀπομνημονευμάτων Βιβλ. Α', κεφ. Β', 25.)

σκοπῶν καὶ νὰ ἀγωνίζωνται πάντοτε μὲ ὄλας τῶν τὰς δυνάμεις εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ ἱεροῦ τούτου Δελφικοῦ παραγγέλματος· ἀλλὰ κατὰ δυσυχίαν ἐκβῆκαν οἱ μετ' αὐτοῦς ἀπὸ τὸν μόνον τούτου δρόμον, ὅς τις ἠδύνατο νὰ τοὺς φέρῃ ἀπλανῶς εἰς τὸ τέρμα· ἢ, νὰ ὀμιλήσω ὀρθότερα, ἐνόμισαν πολλοὶ ὅτι τὸ ἔφθασαν, καὶ δὲν εἶχαν χρεῖαν νὰ προχωρήσωσι πλείον εἰς τὰ ἔμπροσθεν. Ἐμαθεῖν πλείον καὶ ἑαυτοὺς καὶ τὰ περὶ ἑαυτοῦς, καὶ δὲν ἦτο πρᾶγμα οὔτε ἐπιγίαιον οὔτε οὐράνιον, τὸ ὁποῖον δὲν ἐξηκρίβαναν ἐντελῶς, ἢ δὲν τὸ ἐξήγουν προχειρότατα, ὅταν ἐζητεῖτο ὁ ὀρισμὸς του. Τί εἶναι ψυχὴ, Τί σῶμα, Τί ἄνθρωπος, ἐκ Τίνων καὶ πόσων καὶ ποίων στοιχείων συνεσάθη ὁ κόσμος, Τί εἶναι Θεός· καὶ μ' ἓνα λόγον ἤξευραν νὰ φιλοσοφήσωσι περὶ πάντων, ὡς εἶναι εὐκόλου νὰ καταλάβῃς τὸ λεγόμενον ἀναγινώσκων τὰ δόγματα τῶν παλαιῶν φιλοσόφων εἰς τὸν Λαέρτιον· οὗτοι ὀνομάζονται δογματικοί, περιπεσόντες εἰς τὴν ὑπερβολὴν τοῦ νὰ φιλοσοφῶσι μὲ βεβαιότητα περὶ πάντων χωρὶς νὰ γνωρίζωσιν ἑαυτοὺς, ὅσον πρέπει, καὶ οὕτως ἀποπλανηθέντες ἀπὸ τὸν μόνον σκοπὸν τῆς φιλοσοφίας.

Ἄλλο δὲ κόμμα φιλοσόφων, ἐκ διαμέτρου πρὸς τοὺς εἰρημένους ἀντικείμενοι, νεμεσήσαντες, ὡς φαίνεται, κατὰ τῆς ἐπάρεσως ἐκείνων, ἀντὶ νὰ βασαχθῶσιν εἰς τὴν ἔρευναν ἑαυτῶν, παρεξστράπησαν εἰς τὴν ἐναντίαν μοῖραν· ἐνόμισαν οὗτοι ὅτι εἶναι πρᾶγμα ἀδύνατον εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅποιαδήποτε γνῶσις· καὶ ἐνῶ οἱ πρῶτοι ἐγίνωσκαν καὶ τὰ ἀκαταληπτότατα, ὑπεκρίνοντο οὗτοι ὅτι ἠγνόουν καὶ τὰ προδηλότατα· ἀλλὰ εἶναι τὰ οὗτα, ἔλεγον, καὶ ἄλλως τὰ ἀμαπλάττει ὁ ἄνθρωπος, καὶ οὐδὲ τοῦτο πάλιν ἤξευραν

ἀσφαλεῖς, ἤγουν τὴν διαφοράν τῶν οὐτῶν πρὸς τὰ ὁποῖα πλατουργεῖ ἢ λεγομένη γνωστικὴ μας δύναμις· εἰς ἓνα λόγον, ἔλθεισαν τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, ἀποφασίσαντες νὰ μὴ βλέπωσι γνωστικῶς οὐδὲ τὰ ἔμπροσθεν τῶν ποδῶν τῶν κείμενα. Οἱ δὲ εἰς ταύτην τὴν ἐναντίαν τῶν πρώτων ἀτοπίαν κατακρημισθέντες ὀνομάζονται Σικεπτικοί· καὶ οὕτως ἐλογυμάχουν τὰ ἐναντιώτατα ταῦτα συστήματα ἀγωνιζόμενα, τὸ μὲν νὰ σερεῖσῃ τυρανικὴν τινα καὶ πανταξούσιαν φιλοσοφίαν· τὸ δὲ, νὰ ἀνατρέψῃ πᾶσαν ἀνθρωπίνην γνῶσιν, καὶ ν' ἀποδείξῃ ὅτι εἰς μάτην ὁ Λόγος ἐχαρίσθη ἀπὸ τὴν θείαν ἀγαθότητα εἰς τὸν ἄνθρωπον.

Ἄλλὰ δὲν ἦτο ἄραγε μέσου συνάψεως καὶ διαλλαγῆς τῶν ἀντιφερομένων τούτων ἀτοπιῶν; δὲν εὐρέθη φιλοσοφία ἄλλη νὰ ἐξελέγξῃ καὶ τῶν πρώτων τὴν δεσποτικὴν ἀλαζονίαν, καὶ τῶν δευτέρων τὴν ὀχλαγωγικὴν ἀπειθείαν; Ἄναυτιρρήτως ἠθέλε φανῆν μὲ τὸν καιρὸν ἢ αὐθεις τῶν εὐῶ, καὶ ἠθέλεν ἀποθῆν ἐντελής ὁ τρόπος τῆς ἐνεργείας τοῦ νοῦ πρὸς τὴν ἔρευναν τῆς ἀληθείας· εἴαν κακὴ Μοῖρα δὲν κατεκρήμνιζε τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν δόξαν εἰς τὴν ἀδοξίαν, ἀπὸ τὴν πολιτικὴν ὑπαρξίαν εἰς τὴν ἀνυπαρξίαν, ἀπὸ τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὴν δουλείαν. Πῶς τριαύτας περιστάσεις ἢ μείωσις τῆς τοῦ νοῦ ἐνεργείας προβαίνει κατ' ὀρθὸν λόγον τῆς ἀπὸ τῶν πρώτων ἀποστάσεως τοῦ ἀνθρώπου· ὅσον ἀδοξεῖ καὶ ταπεινώνεται καὶ ὑποδουλύνεται ὁ ἄνθρωπος, τόσον σμικρύνεται καὶ ἐξασθενεῖ ἢ περὶ τὴν φιλοσοφίαν ἐνεργεία τοῦ νοῦ του· καὶ οὕτω πρὶν φθάσει εἰς τὴν ἀκμὴν τῶν τοῦ Λόγου δυνάμεων τὰ μέγα τῶν Ἑλλήνων γένος, ἀνεποδίσθη εἰς τὰ ὀπίσω ἀπὸ τὸν σφοδρὸν ἀνεμοστρίβλόν τῶν περιστάσεων· καὶ κατὰ τοῦτο ἔχει δίκαιον ὁ Γέρμανός

Ἐρδερὸς νὰ ὀνομάξῃ υπησιότητα τῆς ἀνθρωπότητος τὴν εἰς τὰς τοῦ Λόγου προόδους τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, τὸ ὁποῖον ἀλλῶς τιμᾷ μέχρις ἐνθουσιασμοῦ (α). Ἀντὶ λοιπὸν ἀληθινῶν φιλοσόφων καὶ διορθωτῶν τῆς ἀτοπίας τῶν δύο ἀντιφερομένων εἰσεῶν ἐγένενα ἢ κατ' ὀλίγον ταπεινουμένη ἡλλὰς ταπεινὰ καὶ χαμερπῆ ἀνδράρια, τῶν ὁποίων ἢ λεγομένη φιλοσοφία δὲν ἦτο ἄλλο, εἰ μὴ διαλεκτικαὶ τινες μικρολογίαι καὶ ἐρσοχελίαι, καὶ χάος τι συγκεχυμένου καὶ ἀδιάκριτου, πλήρες ἀκαταληψιῶν καὶ ἀνακολουθιῶν· ἀπὸ τοῦ ὁποίου δὲν ἐξεύρω εἴαν δὲν ἦτο προτρυφή ἢ παντελὴς ἀμάθεια καὶ ἄγνοια. Ἐνόμιζαν οὗτοι, ὅτι ἐφιλοσόφουν ἐνῶ ἀνοήτιστα, καὶ τὸ ὁποῖον μυθεύεται περὶ τοῦ Ἰξίου, ὅτι εἶχαν τὴν Ἥραν, ἐνῶ ἀνηγκαλίζοντο τὴν νεφέλην.

Παράξενον βέβαια θέλεις ἀκούσειν, φίλτατε, ἢ θέλει ἀκούσειν ὅς τις δὲν ἔχει τελείαν εἰδήσιν τῶν φιλοσοφικῶν προόδων, εἴαν εἶπω ἵς ἐπεριπάτησε τὴν ὁδὸν τὴν φέρουσαν εἰς τὸν σκοπὸν τῆς φιλοσοφίας μετὰ τὸν Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλην καί τινας ὀλίγους ἄλλους μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων· ἄμεσος ἀκόλουθος τῶν θαυμαστῶν ἐκείνων ἀνδρῶν εἶναι ὁ μετὰ δύο χιλιάδας καὶ διακοσίους περὶ που ἐνιαυτοὺς δοξάσας τὸ Γερμανικὸν ἔθνος Κιάντιος. Καὶ δὲν ὑπῆρξεν ἄραγε φιλοσοφικὸς ἄλλος νοῦς μεταξὺ τῶν γραμματισμένων, ὅσοι ἀναφέρονται εἰς τὸ μεταξὺ πάμμεγα χρονικὸν διάστημα; Δὲν ἀνέλαμψαν ἄνδρες θαυμάσιοι εἰς τὴν Ἑυρώπην δυναμενοὶ νὰ λάβωσι ταύτην τὴν τιμὴν μετὰ τὴν τῶν φώτων ἀνάλαμψιν;

Ἀλλὰ τὰ μὲν καθ' ἡμᾶς, εἶπαμεν ἤδη, ἐμικρύνοντο καὶ ἐταπεινούνοντο, καὶ εἴτε μᾶς ἔμεινε φιλοσοφίας ἔχον ἐπιθυμίαν ἢ το πλεον λεκτικά τινὰ καὶ σχολαστικὰ τεχνολογήματα παρὰ ἐξέτασις ἡμῶν αὐτῶν καὶ γνώσις· τὰ δὲ τῆς Ἑυρώπης ἦσαν ἀκόμη χειρότερα καὶ ἀθλιώτερα κατὰ τοῦτο τὸ μέρος· ἕως οὗ ταπεινωθέντες ἡμεῖς τὴν ἐσχάτην ταπεινωσιν ἀνυψώσαμεν τὴν Ἑυρώπην εἰς τῆς σοφίας τὸν Κιολοφῶνα· ἢ, νὰ εἶπω κόλλιον, τῆς ἐδώκαμεν ἀφορμὴν νὰ ἀνυψώσῃ αὐτὴ ἑαυτήν. Ἄνδρες Ἕλληνες μετέφεραν τὴν εἰδήσιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τὴν Ἰταλίαν· μετέφρασαν εἰς τὴν Λατινικὴν τοὺς Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλους, καὶ τοὺς ἐνδοξοτέρους τῶν Ἑλλήνων συγγραφεῖς καὶ διηρέθισαν οὕτως ἀνθρώπους ἀτυραννήτους, ἡσυχούς, βοηθουμένους ἀπὸ τὰς ἐξουσίας εἰς τὴν μάθησιν, διὰ νὰ ἐρευνήσωσι τὰ γνήσια νοήματα τῶν μεγαλοφυῶν ἐκείνων ἀνδρῶν· καὶ ἰδοὺ πάλιν ἐξ ὑπαρχῆς ἀνέζησαν εἰς τὴν Ἑυρώπην ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης· ὁ μὲν ἤνυσσε τὴν Ἀκαδημίαν πρὸς ὅλα τὰ χριστιανώματα ἔθνη τῆς Ἑυρώπης διὰ τὴν πολλὰ συμφωνοῦσαν θεωρίαν τοῦ μετὰ τὰ ἱερὰ ἡμῶν γράμματα ὁ δὲ τὸ Λύκειον, διὰ τὴν Λογικὴν καὶ Ῥητορικὴν του, ὅπλα ἀμυντήρια κατὰ τῶν διαφορομένων Διρετικῶν.

Ἡ φιλοσοφία λοιπὸν εὔρηκε πάλιν κατ' ἀρχὰς τῆς ἐπανελεύσεώς της εἰς τὴν Ἑυρώπην τὴν αὐτὴν τύχην καὶ ὁπότε εἶχε φανῆν το πρῶτον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐὰν εἶπης τὰ εἰς τὸν φιλοσοφικὸν κόσμον συμβάντα, ἀφ' οὗ ἐπανῆλθαν τὰ γράμματα εἰς τὴν Ἑυρώπην, ἐπανῆλθον τῶν ὅσα συνέβησαν τὸ πρῶτον, δὲν ἀμαρτάνεις πολὺ ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν, φίλε τέκνον! Πάλιν δογματικὴ φιλοσοφία ἐπεκράτησεν εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Ἑυρώπης· καὶ πάλιν δεσποτεῖται

(22) Johann Gottfried von Herder's sämtliche Werke fñfter Theil, Wien 1813, Seite 339.

ραυτικά Ποῦ μὲν τοῦ Πλάτωνος, ποῦ δὲ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἢ, νὰ εἶπω κόλλιον, τῶν ἀκράτων Πλατωνιστῶν καὶ Ἀριστοτελιστῶν· καὶ πάλιν Πυρρῶνισμὸς ἄλλος γεννηθεὶς ἀπὸ Δαυὶδ Ὁσμίου τὸν Ἄγγλον ἐφώρμησεν εἰς τὰ μέσου διὰ τὴν ἀντιπάλασιν τῶν δογματικῶν τούτων τὴν ἀγαλύωτον ἀκράτειαν· καὶ πάλιν δύο τὰ τῆς φιλοσοφίας ἀντιμαχόμενα κόμματα οἱ νεώτεροι Δογματικοὶ καὶ οἱ νεώτεροι Σκεπτικοί, καὶ ὅλη ἀπ' ἀρχῆς ἡ φιλοσοφικὴ σκηνή, ἣτις εἶχε παρασταθῆναι εἰς τὰ ὄρματα τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τῶν Σωκρατικῶν χρόνων ἕως οὗ ἐξέλιπε παντελῶς τὸ θαυμάσιον χρῆμα τῆς φιλοσοφίας· ἀλλ' ἡ ἄκαυστος μελέτη τῶν Πλατωνικῶν καὶ Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων ἐπροπαρασκεύαζε τὸν ἐρχομὸν ἐνὸς φιλοσόφου, ὅς τις ἔμελλε νὰ εἴσῃ διὰ τοὺς φρονίμους τὰς ὑπερβολικὰς ταύτας παρεκδρομὰς τῶν λεγομένων φιλοσόφου. Λώκιος ὁ Ἄγγλος καὶ Λεϊβνίτιος ὁ Γερμανὸς μετὰ εἰς τὸν ἀνθρώπου νοῦν ἐρεῦνας τῶν προεμήνουσαν τὴν προσεγγίζουσαν μεταβολὴν τῆς φιλοσοφίας.

Μανουῆλος Κόντιος, τὸ ἀθάνατον κλέος τῆς Γερμανίας, ὑπῆρξεν ὁ δεύτερος Σωκράτης, ὅς τις ἔμελλε νὰ θεραπεύσῃ τὴν ὑγιᾶ μὲν γεννηθεῖσαν ἀπὸ τὸν πρώτου εἰς τὴν Ἰκκλάδα, ἀθλίως δὲ ἔχουσαν ἐν τῇ Ἐυρώπῃ φιλοσοφίαν ἐξ αἰτίας τῶν ἀντιπερισπασμῶν τοῦ Δογματισμοῦ καὶ τῆς Σκέψεως. Τοῦ Ὁσμίου ὁ νέος πυρρῶνισμὸς τὸν ἔκαμε νὰ προσέξῃ ἀκριβῶς Ποῦ ἐνυπεκρύπτετο τῶν Δογματιστῶν τὸ σφάλμα· καὶ εῤῥηκεν ἀναγκαῖον, ὅτι πρὸ παντὸς ἄλλου ἔπρεπε νὰ ἐξετάσῃ, Ἐὰν εὐναι νὰ ὑπάρχωσιν ἐπιστημονικαὶ γνώσεις, καὶ ὅτι πρὸς ταῦτο ἀπαιτεῖται ἀναγκαιῶς ἀκριβοῦς καὶ αὐστηρὰ ἀνάκρισις τῶν γνωστικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων κατὰ τὰς ἀρχὰς αὐτῶν καὶ τὰς ἐνεργείας καὶ τὸ τέλος·

καὶ αὐτῶ μᾶς ὀρχιτεκτόνησε τὴν ἐνδοξὸν Κριτικὴν φιλοσοφίαν, ἣτις φιλιώνει καὶ συνδέει σφικτότατα τὸν Δογματισμὸν μὲ τὴν Σκέψιν.

Ἐὰν, Ἀγαπητέ, θεωρήσωμεν κατ' ἔθνη ἕλην τὴν ἀνθρωπότητα, θέλομεν τὴν εὐρεῖν ὅτι διατρέχει τὰ αὐτὰ στάδια τῶν γνώσεων, τὰ ὅποια περιπατεῖ πᾶς ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς βρεφικῆς τοῦ ἡλικίας ἕως τὴν ἀνδρικὴν. Ὅταν τὰ ἔθνη ἐκβαίνουσι ἀπὸ τὴν ὀμίχλην τῆς ἀμαθείας ἢ κατὰ παράδειγμα ἄλλου ἤδη προσεχθέντων ἔθνων, ἢ δι' ἄλλοις δεξιῶς προεπιστάσεως, προχωροῦσι βαθμηδὸν εἰς τὴν τελειοποίησιν τῶν ἀπὸ κατωτέρων γνώσεων εἰς γνώσεις ὑψηλοτέρας ἀπαρτήλακτα, καθὼς τὸ παιδίον προβαίνει εἰς τὴν τελειοποίησιν ἀπὸ τῶν ὀστέων διὰ τῶν ἐντελεσέριων εἰς τὰ τελειότατα (α)· ἡ μόνη διαφορὰ εἶναι, ὅτι ἡ μὲν ἐνὸς ἀνθρώπου ἡλικία βραχυτάτη οὖσα δὲν ἐπιδέχεται ὅλην τὴν ἐνδεχομένην τελειοποίησιν, ἀλλὰ φθάνει μόνον εἰς τῆς προόδου τὸ σημεῖον, ὅπου εὐρίσκεται περιπατοῦν τὸ ἔθνος, ἐκτὸς ἐάν τις εἶναι ἀπὸ τοὺς ὀλίγους ἐκείνους δαιμονίους ἄνδρας, οἵτινες συνεισφέρουσί τι καὶ ἐξ ἑαυτῶν εἰς τὴν τοῦ ὅλου πλήρωσιν· εἰ μὲν ὁ ἄνθρωπος ζῇ εἰς τὴν νηπιότητα τοῦ ὅλου, εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ φθάσῃ αὐτὸς εἰς τὴν ἀκμὴν τῶν ἀτομικῶν του γνώσεων· εἰ δ' εὐρεθῇ εὐτυχῶς εἰς τὴν ἀκμὴν, πρέπει νὰ ἀκμάσῃ καὶ αὐτὸς εἰς τὸ εἶδος τῶν γνώσεων, εἰς τὰς ὅποιας ἀσχολεῖται, ἐὰν δὲν εἶναι λίθινος ἄνθρωπος. Τὸ δὲ ὅλου μὴ περιοριζόμενον εἰς μικροῦν

(α) Ἐννοῶ τὴν τελειότητα κατ' εἶδος ἐπειδὴ καθ' ἕλην φυσικῶς ἀδύνατον νὰ συμπεριλάβῃ εἰς ἑαυτὸν εἰς ἄνθρωπος ὡς γνώσεις ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος.

χοόνων διαστήματα τρέχει ἀδιακόπως εἰς τὴν ἀκμὴν, εἰάν δὲν ἐμποδισθῆ ἀπὸ ἐξωτερικὰς περιστάσεις· καὶ συνεπιλαμβάνουν τὰς ὁσομικὰς γνώσεις εἰς ἓν ὄθροισμα προὔγεται διὰ προσθέσεως τῶν δοκίμων καὶ ἀποβολῆς τῶν ἀδοκίμων εἰς τὸν ὄρον, ὅπου ἡ φύσις ἔθεσε τὸ τέλος τῶν γνώσεων, ὅσας ἐπιδέχεται ἡ ἀνθρωπότης. Πῶς δὲ; ὡς μὲ φαίνεται, τέσσαρες τινες περίοδοι γνώσεων καὶ εἰς ἓνα ἕκαστον ἀνθρώπου καὶ εἰς ὅλην ἐν γένει τὴν ἀνθρωπότητα. Ἡ περίοδος τῶν ἐξωτερικῶν γνώσεων· ἡ τῶν ἐσωτερικῶν μὲ κατασκευασμένην τε καὶ συνηρπασμένην ἀπόφανσιν· ἡ τῶν αὐτῶν μετὰ δισταγμοῦ καὶ ἀμφιβολίας· καὶ τελευταῖον ἡ μετὰ τῆς ἀληθείης σκέψεως καὶ ἐπικρίσεως.

Πῶς πρῶγμα ἀναυτήρητον, φίλτατε Φραγκίσκε, βεβαιουόμενον ἀπαύτως διὰ τῆς καθημερινῆς πείρας, ὅτι καὶ καθείς ἀνθρώπος ἀναπτύσσει τὰς γνωστικὰς του δυνάμεις μὲ πάντη διάφορον τρόπον παρὰ μὲ τὴν ἐξέτασιν ἑαυτοῦ ἠγνοῦν μὲ τὴν φιλοσοφίαν· καὶ γενικῶς ὁ φιλοσοφῶν Λόγος κρύπτεται εἰς τὸν βυθὸν τῆς ἐφανείας, καὶ προκορεύονται ἄλλων δυνάμειν γνώσεις πρὶν αὐτὸς ἀρχίσῃ νὰ ἵπταται εἰς τὰ ὑψηλότερα, καθὼς διδασκόμεθα ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς Φιλοσοφίας. Καθεὶς ἀνθρώπος προσέχει τὸν νοῦν κατ' ἀρχὰς πλεον εἰς τὰ ἐκτὸς παρὰ εἰς τὰ ἐντὸς ἑαυτοῦ· καὶ οἱ πρῶτοι φιλόσοφοι τοῦ κόσμου ἐθειώρησαν καὶ ἀνέκριναν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ ὅ,τι εὐρίσκειται ὑπεράνω καὶ ὑποκάτω τούτων πρὶν ἀρχίσωσι νὰ θεωρῶσι καὶ νὰ ἀνακρίνωσιν ἑαυτούς. Ὁ δρόμος οὗτος τῆς ἀναπτύξεως τῶν γνωστικῶν μας δυνάμεων, καὶ κατ' ἓνα ἕκαστον καὶ κατ' ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα, εἶναι ὁ φυσικώτατος καὶ συμφωνώτατος μὲ τοὺς νόμους τῆς τοῦ γνωστικοῦ μας ἐνεργείας. Ὁ ἀνθρώπος

κατ' ἀρχὰς ἐνεργεῖ μὲ τοὺς φυσικοὺς τῆς οὐσιωσείας του νόμους χωρὶς καὶ νὰ ἔχη εἶδῃσιν τούτων τῶν νόμων. Λιθάναται, φανιάζεται, διανοεῖται, ὀρέγεται, θέλει, πράττει χωρὶς καὶ νὰ σοχάζεται, ὅτι πᾶν ὅ,τι πράττει ἢ πάσχει, συμβαίνει κατὰ νόμους, αἵτινες εἶναι θεμελιωμένοι εἰς αὐτὴν τὴν φυσικὴν του διασκευήν. Εἰς ταύτην λοιπὸν τὴν ἀσυνείδητον, νὰ εἶπω οὕτως, ἐνεργείαν του τὸν κινῶσι τὰ ἐκτὸς κατὰ πολλοὺς καὶ παντοδαποὺς τρόπους· εἰς ταῦτα πρέπει κατ' ἀρχὰς ν' ἀφιερῶσιν τὴν προσοχήν του· εἰς ταῦτα νὰ δοκιμάσῃ καὶ νὰ ἐξασκήσῃ τὰς δυνάμεις του· νὰ μάθῃ, ὅσον δυναθῆ, τὰς ιδιότητάς των, τὴν συνέχειάν των, τὴν πρὸς αὐτὸν κωνονίαν καὶ σχεσιον· πρὶν φθάσειν εἰς τῆς τελειότητος τὸν βαθμὸν, ὅς τις ἀπαιτεῖται ὄχι μόνον εἰς τὸ νὰ διακρίνῃ τὸν ἑαυτόν του ἀπ' ἐκεῖνα, ἀλλὰ καὶ ν' ἀρχίσῃ νὰ κρίνῃ περὶ ἑαυτοῦ, ὅποτε ἀρχεται νὰ βλέπῃ αὐτὸς τὸν ἑαυτόν του λαμπρότερα καὶ εὐληπτότερα. Ὅ,τι εἶπεν ὁ Καντίος περὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀπλῶς, ὅτι φῶς περιχέεται εἰς τοὺς σκοτασμούς του ὅταν ἐκδύνηται ἀπὸ τὴν βρεφικὴν ἡλικίαν ἀρχίζῃ νὰ ὀμιλῆ διὰ τοῦ Ἐγὼ (α), ἀρμύζει νὰ τὸ εἶπωμεν περὶ τοῦ Θεωροῦ τῆς φύσεως ἀνθρώπου, ὅτι χύνεται εἰς τὴν ψυχὴν του τὸ ἀμδρόσιον τῆς φιλοσοφίας φῶς, ὅταν ἀρχίσῃ νὰ πολυπραγματῆ τὸν ἑαυτόν του· αἱ ἄλλαι του θεωρίαι εἶναι βρεφικαὶ καὶ σκοτειναὶ ὡς πρὸς τὴν ἀκμὴν τούτων τῶν ὄντως ἀνδρικῶν καὶ φωτεινῶν· διὰ τοῦτο τὰ ποιήματα τοῦ Ὀμήρου, καὶ ἄλλων ἀρχαίων ποιητῶν εἶναι ἀμίμητα, καὶ ἀδύνατον εἶναι νὰ ποιηθῶσιν ἐν τὴν παραῦσαν τοῦ χρόνου ἐποχῆν, ἐπειδὴ λὸγμπεῖ εἰς αὐτὴν

(α) Καντίου Ἀνθρωπολογία φύλ. 4.

τὰ τὸ ἀπλοῦν, τὸ ἀρελές, τὸ ἄκακον, καὶ ὅλοι οἱ χαρακτῆρες τῆς νηπιαζούσης ἡλικίας. Ταύτην δὲ τὴν περιόδον τῆς τοῦ γνωστικοῦ ἀναπτύξεως ἐμποροῦμεν νὰ περιορίσωμεν εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ἰσορίαν ἀπὸ Ὀρφείως καὶ Ὀμήρου διὰ Θάλητος καὶ Πυθαγόρου ἕως τοῦ Σουμαίου Σωκράτους, ὅς τις πρῶτος ἐπροσκάλεσεν ἀπὸ τοὺς Ὀυρανούς εἰς τὴν τὴν τὴν φιλοσοφίαν.

Ταύτην τὴν περίοδον τῶν ἐξωτερικῶν γνώσεων διαδέχεται ἡ δευτέρα. Εἰς ταύτην αἱ αἰσθήσεις ἄρχονται νὰ καταλαμβάνουσι τὴν χρείαν τοῦ Λόγου· αἱ ποιητικαὶ εἰκόνας τῆς φαντασίας φαίνονται παιδικὰ ἔργα, καὶ ἀνοίκεια εἰς τὴν προχωροῦσαν ἡλικίαν τῆς ἀνθρωπότητος· ὁ Λόγος ἀναφαινόμενος κατ' ὀλίγον δὲν ἀναπαύεται μὲ ταῦτα τὰ ἔκτος· ζητεῖ νὰ δώσῃ εἰς τὰς γνώσεις τοῦ ἀνθρώπου ἐνότη-
 τα καὶ τελειότητα· καὶ διὰ νὰ τὸ κατορθώσῃ, βλέπει ὅτι εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἐξυψωθῇ ἐλευθέρως εἰς τόπον, ὅθεν ἐμπορεῖ νὰ κατοπτρεύῃ καὶ νὰ συνορᾷ εὐκρινῶς ὅλας τὰς γνώσεις, ὅσων εἶναι ἐπίδεκτικὸς ὁ ἀνθρώπος. Ἐκθαίψει λοιπὸν κατ' ὀλίγον ἀπὸ τὸν βυθὸν, ὅπου κατεκρύπτετο ἕως τῶρα, σπεύδων νὰ ἀναστῇ εἰς τὸ πηλούμενον ὕψος. Ἀλλ' αἱ πρῶ-
 ται του ἀπόπειραι γινόμεναι εἰς ὀλίγα τινα φιλοσοφοῦντα ὑπακείμενα τοῦ φαίνονται ὅτι κατετόξευσαν τοῦ σκοποῦ τὸ κέντρον· καὶ νομίζει ὅτι ἔφθασεν εἰς τὸ τέλος, πρὸς τὸ ὁποῖον μόλις ἤρχισε νὰ κάμνῃ μόνον τὰ πρῶτα βήματα. Ταύτην τὴν περίοδον ἐμποροῦμεν νὰ τὴν τάξωμεν δικαίως εἰς τὴν Ἑλλάδα μεταξὺ Σωκράτους καὶ τῶν Πυρρῶνικῶν ἢ Σκεπτικῶν λεγομένων φιλοσόφων, ὅποτε αἱ διάφοροι σχολαί, αἱ ἐκπηγάσασαι ἀπὸ τὸν Ἀλεξανδρὸν τῆς Σωκρατικῆς φιλοσοφίας ἐκλιναν ἀκρατέστερον εἰς τὸν δογματισμὸν ἕως

τοῦ Ἀρκεσιλάου. Συμπίπτει δὲ καὶ συμφωνεῖ ἡ τῆς ἀνθρω-
 πότητος αὕτη περίοδος μὲ τὴν ἐνὸς ἐκάστου ἀνθρώπου γνω-
 σικὴν ἐποχὴν, ὅποτε, εἰδὼν πρῶτον καὶ αἰσθονόμενος πολλὰ κα-
 τὰ τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν, ἤκουσε τὰ πρῶτα φιλοσοφῆ-
 ματα ἀπὸ τοὺς διδασκάλους του ἢ ἀπὸ τὰς ἐγγράφους βί-
 βλους, καὶ τὰ ἐξελαθεν ἀμφισβολίας ἀπάσης ἐκτός, Φοίβου
 τινος χρησιμοδοσίας, κατὰ τῶν ἀπαιτῶν εἶναι ἀσύγγνωστος
 πᾶσα ἀντιλογία.

Ἀλλ' ἡ περίοδος αὕτη δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διαρκέσῃ
 πολὺ. Νομίζω ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ πρῶτως δογματίσαντές τε
 οὔτως, εἰάν ἦτο ζῶον πολυχρονιώτερον παρ' ὅ,τι εἶναι ὁ ἄν-
 θρωπος, μετὰ καιρὸν ἤθελαν διδάσκειν περὶ τῶν ἀποφάν-
 σεόντων. Ἔρχεται λοιπὸν ἡ τρίτη τῶν γνώσεων περίοδος,
 ἣ τις ἐμπορεῖ προσφύεσθαι νὰ ὀνομασθῇ ἀνατροπὴ τῶν προ-
 γνωσθέντων, καὶ κατεδαφισμὸς τῶν προικδομηθέντων, καὶ
 ἀκέραισις τῶν πρᾶβεσπισθέντων παρὰ συνέχεια γνώσεως καὶ
 αἰκδομηῆς καὶ θεσπισμοθεσίας· ἀναφαίνεται, λέγω, ἡ Σκέ-
 ψις, ἂν πρέπη νὰ ὀνομασθῇ οὔτως, ἢ ὁ Πυρρῶνισμὸς, ἔχ-
 θρὸς θανάσιμος καὶ ἰσχυρὸς ἀντιπαλαισῆς τοῦ δογματι-
 σμοῦ, ἀνταγωνιζόμενος πρὸς αὐτὸν ἀκαταπαύτως καὶ ἐνεργῶν
 καὶ πάσχων ἀμοιβαίως πρὸς ἀνοίξεις καὶ παντελεῖ ἀ-
 φανισμὸν ἐκείνου. Ταύτην τὴν περίοδον μᾶς δεῖχνει ἡ ἰσο-
 ρία, προφανῶς Που πρέπει νὰ τὴν τάξωμεν· δηλονότι ἀπὸ
 Ἀρκεσιλάου τοῦ τῆς νέας Ἀκαδημίας ἀρχηγοῦ (200 περὶ
 που ἔτη Π. Χ.) ἕως Σέξσου τοῦ Ἐμπειρικοῦ ἐπονομασθέν-
 τος τοῦ τὰς ἀπορίας καὶ ἀμφισβολίας ὅλας συναθροίσαντες
 περὶ τὰ τέλη τῆς δευτέρας ἀπὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος.
 Ἐαυτὴ τῆς ἀνθρωπότητος ἡ ἡλικία ομοιάζει ἀκριβῶς πρὸς τὴν
 γνωστικὴν ἐποχὴν ἐνὸς ἐκάστου ἀνθρώπου, ὅς τις, ἀναλογι-

ζόμενος καθ' ἑαυτὸν ὅτα ἐδιδάχθη ἢ ἐμελέτησεν, ἀρχεται
να κυριεύεται ἀπ' ἀμφιβολίαν, καὶ να ἀπορῆ· ἀραγε οὐ-
τως εἶναι ἐπ' ἀληθείας τὰ πράγματα, ἢ διαφέρουν κατὰ
πάντα ἀφ' ὅ,τι μᾶς τὰ ἐπαράστησαν;

Ὅυδ' ἡ περίοδος αὕτη ἐμπορεῖ καθ' ἑαυτήν να διαρ-
χέσῃ ἐπὶ πολὺ. Τί κατορθόνω, λέγει ὁ φιλοσοφῶν Λόγος,
μὲ τοῦτον τὸν μεταξὺ βεβαιότητος ὑποτιθεμένης καὶ ἀβε-
βαιότητος ἀντιτιθεμένης αἰώνιον πόλεμον; Δὲν ἦτο σκοπός
μου να ἀναστῶ εἰς ὑψηλότερον θεωρίας τύπου, ὅθεν εἶναι
ἐλπίς να ἴδω λοιμπρότερον τὴν ἀλήθειαν διασκεδάζων τὸ
φῶσμα, τὸ ὁποῖον τὴν περικαλύπτει, καθὼς σκεπάζει τὸν
ἥλιον παχυλήτις ὀρέχλη εἰς τὰς κατωτέρας χώρας; Ἄλλα
πῶς εἶναι τρόπος να ἀναστῶ εἰς τὴν περιωπὴν ταύτην διὰ
να ἐξετάσω πανταδαπὰ πράγματα, καὶ μάλιστα ὅσα με χρη-
σιμεύουσι να τὰ ἐξεύρω, λέγω δίκαια καὶ καθήκοντα, Ἡ-
θικὴν καὶ Θεολογίαν; ἄλλος τρόπος δὲν εἶναι, εἰμὲ ἀδιαφο-
ρῶν εἰς ὅσα δυγματίζουσι οὗτοι, ἢ ἀμφιβάλλουσι ἐκεῖνοι
να ἐρευνησῶ αὐτὸς ἐγὼ ἑμαυτὸν· αὕτη ἢ εἰς ἑμαυτὸν ἐ-
πιστροφὴ ἐξήπλωσε κατ' ἄρχὴς φῶς εἰς τὰς θεωρίας μου,
καὶ ἤθελεν ἐκπληρώσειν ἐντελῶς τὴν ἐπιθυμίαν μου, εἰάν ἐ-
πέμενα μετὰ προσοχῆς εἰς αὐτήν, ὅσον ἔπρεπε. Πρέπει
λοιπὸν να στραφῶ πάλιν εἰς ἑμαυτὸν, καὶ μὲ ἐπιμέλειαν με-
γάλην καὶ προσοχὴν ἀτάραχον να ἐξετάσω καὶ να γνωρίσω
τὰς δυνάμεις μου, τὰς ἐνεργείας μου, τὸν τελευταῖον τού-
των σκοπὸν· εἰς ἕνα λόγον, πρέπει να φιλοσοφήσω Κρι-
τικῶς, εἰάν θέλω να ὀνομάζω φιλοσοφίαν ἀληθινὴν τὸ
ἔργον μου. Ἄυτη εἶκα ἡ τελευταία περίοδος, ἣτις ἀκολου-
θεῖται μιστικῶς τὴν τρίτην εἰς ταύτην πᾶς ἄνθρωπος μὲ ὑγίαι-
νούσας φρένας κατανατᾷ τελευταῖον, εἰάν ζῆ εἰς ἐποχὴν

χρόνου, ὅποτε βασιλεύει πλέου ἢ γνήσιος Φιλοσοφία. Ἄλλ'
εἰς ταύτην ἡ ἀνθρωπότης δὲν ἠδυνήθη να φθάσῃ, φίλε μου,
κατὰ τοὺς Ἑλληνικοὺς χρόνους. Ἡ εὐημερία καὶ ἡσυχία,
αἱ ἀπαραίτητοι τροφοὶ καὶ προαγωγοὶ τῆς Θεωρεσίας φιλο-
σοφίας, ἔλειπαν κατ' ὀλίγον ἀπὸ τῶ Ἑλληνικοῦ γένους· καὶ
ἀναλόγως μὲ τὴν αὐξάνου τῆς δυσυχίας καὶ ἀνησυχίας του
ἠύξανον αἱ ἀντιπροσοβολαὶ τοῦ Πυρρῶνισμοῦ καὶ τοῦ Δογ-
ματισμοῦ. Τοῦτο εἶναι τὸ μόνον αἴτιον, λέγω ἢ ἔκπτω-
σις τοῦ Γένους, διὰ τὸ ὁποῖον ἐπεκράτησαν τόσον χρόνον
εἰς τὴν Ἑλλάδα αἱ δύο αὗται ἐναντιογενήματα, χωρὶς να
φουῆ ἢ ἐσχότη δόξα· καὶ οὕτω λοιπὸν ἢ τὴν φιλοσοφίαν
γεννήσουσα Ἑλλάς, καθὼς ἐξερήθη ὅλα της τὰ καλά, δὲν
ἠξιώθη οὐδέ τὸν ἀγαπητότης γόνου να ἴδῃ ἀνδρωθέντα
καὶ κραταιωθέντα εἰς τοὺς κόλπους της.

Ἐμελλε λοιπὸν, ὡς εἶπα ἀρχήτερα, ἀφ' οὔ ἀνεγεν-
νήθη ἢ φιλοσοφία εἰς τὴν Ἑυρώπην, καὶ ἀνεφάνησαν αἱ
πρῶται περίοδοίτης, ἢ τετάρτη καὶ τελευταία ἢ ἀρχήσῃ
δὲ ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα εἰς Καινισθέργον τῆς Βορῶσσίας
ἀπὸ τὸν Γερμανὸν φιλόσοφον. Ἀφ' οὔ ἐγνωσθη ἢ φιλοσο-
φία αὕτη, ἄλλη ἢ ἀναπαύσῃ τὸν θεωροῦντα Λόγον δὲν
εἶναι ἱκανή. Ἡ Κριτικὴ φιλοσοφία εἰσήχθη τὴν σήμερον εἰς
ὅλην τὴν Γερμανίαν ἀπὸ πολλοὺς σοφοὺς ἄνδρας, αἳ τινες
προχωροῦσι πάντοτε μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὸν σκοπὸν,
τὸν ὁποῖον μᾶς ἔδειξεν ἐκείνη· καὶ αὐτοὶ οἱ μὴ θελήσαν-
τες κατ' ἄρχὴς ἢ ἀκοίσεσι τοῦ Καντίου τῶνομα· διότι ὑ-
πῆρξαν καὶ εἰς τοῦτο πολλοὶ ἐναντίοι, καθὼς ἀναφαίνονται
πάντοτε εἰς πᾶν ὅ,τι φέρει τὸν τοῦ νεωτερικοῦ χαρακτήρα
ἠλλοιωθήσαν ἀνεπαισθήτως ἢ συσειλάντες τὸν Δογματισμὸν
των, ἢ μεταβαλόντες εἰς κρέσω τὸν Πυρρῶνισμὸν των.

Ἄλλ' ἡ ἀναλυτικὴ ἐκθεσις τῆς Κριτικῆς φιλοσοφίας οὔτε δύναται νὰ περιγραφῆ εἰς τὸν σύντομον τοῦτον προλογον, καὶ καθὲς ἀπὸ τοὺς ἡμετέρους, ὅσοι δὲν εὐτύχησαν νὰ γνωρίζουσι τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν, ἐμποροῦν νὰ λάθωσι κάποιαν ἐδέαν ἀπὸ τὸ παρὸν σύνταγμα. Τοῦτο μόνον λέγω περὶ αὐτῆς, ὅτι διὰ τὴν ὕλην τῆς φιλοσοφίας ἄλλη μέθοδος οὔτ' εἶναι οὔτε δύναται νὰ γείνη προτιμωτέρα ἀπὸ τὴν Κριτικὴν, ἣτις ἐπικριτεῖ τὴν σήμερον εἰς ὅλα τῆς Γερμανίας τὰ παιδιδασκτήρια· ἀκόλουθον δὲ εἶναι νὰ εἶπω ὀλίγα καὶ περὶ τοῦ εἶδους τῆς.

Εἶδος τῆς Φιλοσοφίας, ἀγαπητὲ Φραγκίσκε, λέγω τὴν τριακίτην διασκευὴν καὶ διάθεσιν τῶν φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων, ὡς ἐξ αὐτῆς νὰ φαίνεται ἡ ἀξία τοῦ τῆς ἐπιστήμης οὐράτου. Ἡ συμμετρία τῶν μερῶν καὶ πρὸς ἀλλήλα καὶ πρὸς τὸ ὅλον, ἡ προσήκουσα ἐκάστου μέρους τοποθεσία, ὅθεν δύναται καὶ καθ' ἑαυτὸ νὰ εἶναι ὠφέλιμον, καὶ νὰ συντελῆ πρὸς τὰ ἄλλα, καὶ νὰ μὴ φαίνεται παρελκόν ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ὅλου· εἰς ὀλιγολογίαν, ὁ διοργανισμὸς τοῦ ὅλου συγγράματος ὡς ὀργανικοῦ τινος αὐτοκινήτου καὶ ἐμφύχου σώματος· ταῦτα λέγω, εἶναι τὸ ἀληθινὸν εἶδος καὶ ἡ μορφή, μὲ τὰ ὅποια πρέπει νὰ ἐμφανίζεται πᾶσα ἐπιστήμη. Ὅλοι μὲν ἐπαινοῦσιν τὴν διάθεσιν ταύτην καὶ παλαροὶ καὶ νεώτεροι· ὀλίγοι δὲ τὴν ἐπιτυχάνουσι· καὶ κατὰ τὴν παροιμίαν· Πολλοὶ μὲν οἱ ναρθηκοφόροι, ὀλίγοι δὲ εἶναι οἱ Βάκχοι. ἄλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπιτυχάνει τὸν σκοπὸν τοῦτον τὸ φιλομαθὲς, τὸ φιλόπονον, τὸ ἐπίμου, εἰς φιλάκριτον τῶν Γερμανῶν ἔθνος. Παρῆσθε ὅποιονδήποτε Γερμανικὸν σύγγραμμα μὲ ὁμοειδὲς ἄλλων ἔθνῶν σύγγραμματα, καὶ θέλεις πληροφωρηθῆναι τὴν

ἀλήθειαν. παράβαλε τὰς Φυσικὰς τῶν, τὰς Λογικὰς τῶν, τὰς Ἱστορίας τῶν, τὰς Γραμματικὰς τῶν, κτλ. μὲ τὰς Φυσικὰς, Λογικὰς, Ἱστορίας, Γραμματικὰς τῶν ἄλλων· καὶ ὄχι μόνον θέλεις θαυμάσειν τὴν ἀκρίβειαν ἐκάστου συγγράμματος τῶν μερῶν ἀλληλουχίαν, ἀλλὰ θέλεις εὐρεῖν ἐξηγητικὴν μένιν, ὡς λέγουσιν αὐτοὶ, τὴν ὕλην, περὶ τῆς ὁποίας πραγματεύονται. Ταύτην τὴν ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν ἐφήρμοσαν εἰς πάσης ἰδέας σύγγραμμα, καὶ ἐκατάστησαν καὶ τὰς Ἱστορίας καὶ τὰς τεχνολογίας Ἐπιστήμας ὡς πρὸς τὸν σχηματισμὸν τῶν. Ταύτην, φίλτατε, ἂν μάθωμεν ἀπὸ τὸ σοφὸν τῶν Γερμανῶν ἔθνος, ἔσο βίβαιοι, ὅτι κερδαίνομεν τὸ ἥμισυ καὶ τοῦ κόπου καὶ τοῦ χρόνου, τὸ ὅποια χρειαζόμεθα νὰ δαπανήσωμεν εἰς ἐπανάληψιν τῆς προγονικῆς μας παιδείας.

Ταῦτα ζηταζόμενος, ὃ φιλότης, ὅταν ἤρχισα τῶν ἐπιστημῶν τὴν παράδοσιν εἰς τὸ φιλολογικὸν Γυμνάσιον, ἔκρινα ὀναγκαῖον νὰ ὀδηγίσω τὴν φοιτῶσαν νεολαίαν εἰς τὰ τῆς φιλοσοφίας ἀνάκτορα ὄχι διὰ τῶν προεκδοσμένων φιλοσοφημάτων, τὰ ὅποια εἶχαν ἄλλως ἐκλείψει ἤδη ἀπὸ τὸ Γένος, ἀλλὰ διὰ τινος νεωτέρου συντάγματος φιλοσοφίας, καθ' ὕλην μὲν Κριτικῆς, κατ' εἶδος δὲ, μεθοδικῆς ὅσον ἐνδέχεται· κατὰ δὲ τὴν ἔκτασιν οὔτε πολλὰ μακρᾶς, ὡς νὰ τρίβεται εἰς αὐτὴν πολὺ μέρος τοῦ ἀνεχτιμήτου χρόνου τῶν πολυασχόλων μαθητῶν μας, οὔτε πολλὰ βραχείας, ὡς νὰ μένωσι γενικὰ καὶ ἀσαφῆ πολλὰ καὶ κίρια μέρη τῶν φιλοσοφικῶς ἀνερευνημένων. Ἡ ἀπλήρως μετέφρασις ἐνός τινος τῶν Γερμανικῶν φιλοσοφημάτων ἦτο πράγμα εὐκολώτερον μὲν ὡς πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους σύνθεσιν μέσου, ὅκ τῶν αὐτῶν πηγῶν λαμβανομένου, καὶ ἀναλόγως μὲ τὴν

χρείαν οικονομουμένου· δυσκολώτερον δὲ ὡς πρὸς τὴν ὁποῖαν ἐσκόπουν ὠφέλειαν τῶν μαθητῶν, διὰ τὸ ὕψος τῶν Γερμανιστῶν γεγραμμένων τοῦ εἴδους τούτου συνταγμάτων, τὰ ὅποια διδάσκονται τῶν Γερμανῶν οἱ παῖδες εἰς τὰ πανθεὶς διδασκῆρια, ἅφ' οὗ προενασκήσωσιν ἰκανῶς τὸν νοῦν των εἰς τὰ πρῶτα καὶ δευτέρα λεγόμενα σχολεῖα μὲ πολλὰς καὶ καλὰς γνώσεις προπαρασκευαστικὰς εἰς τὴν ὑψηλότεραν φιλοσοφίαν. Ἡμεῖς δὲ, τὰ αὐτὰ ἔχοντες ἀκόμη καὶ πρῶτα καὶ δευτέρα καὶ τρίτα σχολεῖα, ἐξ ἀνάγκης πρέπει νὰ χειραγωγώμεν τοὺς μαθητὰς εἰς τὰς ἐπισήμας διὰ συνταγμάτων ἀρχομένων ἀπὸ τὰ εὐληπτότερα, καὶ μὲ τὴν ἐνδεχομένην σαφήνειαν οὐδὲ τὰ ὑψηλότερα ἀφινούτων ἀνεξέταστα.

Τὰ αἴτια ταῦτα μ' ἐκατόπεισαν, φίλε μου, μεταξὺ τῶν πολλῶν μου ἀσχολιῶν νὰ ἐπεχειρήσω κατὰ τὸ αἰεὶ ἔτος τὴν ἔκθεσιν τοῦ παρόντος συγγράμματος. Πῶς παρὰ τὰ Καντῶνα πολλῶν ἄλλων περιφήμων φιλοσόφων τῆς Γερμανίας συγγράμματα, τὰ ὅποια μελετῶν ἐδιεύθυνα πρὸς τὸ ὀρθότερον, ὅσας φιλοσοφικὰς γνώσεις μ' ἐχάρισε πρὸ ἐνισσοτῶν ἢ ἐνεργητικῆς Γερμανίας. Μ' ἔστειλε πρὸ τριῶν ἐνιαυτῶν καὶ τὸ τρίτον σύστημα τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας τοῦ Κρυγίου ὁ αἰεὶ φίλος μου καὶ φίλος τῆς εὐκλείας τοῦ Γένους Ἀλέξανδρος Βασιλείου, ὅς τις πρὸ ὀλίγου μᾶς ἀφήκεν ἄληθον πένθος μὲ τὴν πικρὰν εἰς ὄλους μας ἀπρόβλεπτον (α). Τοῦ κλεινοῦ τούτου φιλοσόφου τὸ θαν-

μάσιον φιλοπόνημα, εἴν ἦτο συμπληρωμένον καὶ μὲ τὰ μέρη τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας, τὰ ὅποια ἐλπίζονται νὰ ἀναλάμψωσιν ἐντὸς ὀλίγου εἰς τὸν φιλοσοφικὸν κόσμον, καὶ εἴν ἦτο πολὺ παρὰ τὸν σκοπὸν μου διεξοδικώτερον, καὶ εἴν δὲν εἶχα ἐκθέσειν ἤδη ὡς ἠδυνήθην, ὅλα τὰ μέρη τοῦ πονήματός μου, ἦθελα τὸ μεταφράσειν πιστῶς, καὶ τὸ προσφέρειν ἀξιόλογον φιλοδώρημα ὄχι μόνον εἰς τοὺς ἡμετέρους μαθητὰς, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλον τὸ φιλοσοφικὸν μέρος τοῦ Γένους μας. Τόση εἶναι ἡ εὐκρίνεια, τόση ἡ λεπτομερὴς διασάφησις τῶν ἀξιολογωτέρων μερῶν τῆς νεωτέρας Φιλοσοφίας, τόση ἡ χωριστὴ κρίσις τοῦ μὲ πολλὴν ἀγχίνουαν καὶ πολυμάθειαν ἐτρολισμένου τούτου φιλοσόφου! Ἀλλὰ πρῶτον κρίνει περὶ τὴν ὁ ἀνὴρ τὴν ἐμπειρικὴν ψυχολογίαν· ὀρθῶς μὲν διὰ τοὺς πολλαχῶς προγυμνασμένους μαθητὰς τῆς Γερμανίας, ὄχι δὲ καὶ διὰ τοὺς ἤδη σὺν Θεῷ ἀρχομένους τὴν φιλοσοφίαν Γραικοὺς· δευτέρον, προβαίνει μόνον ἕως τὴν Αἰσθητικὴν κατὰ τὸ παρὸν μὲ σκοπὸν νὰ ἀναπληρώσῃ καθ' ἡσυχίαν καὶ τὰ ἐπίλοιπα μέρη· τρίτον, εἶναι μὲ τόσην ἔκτασιν γεγραμμένα, ὡς μόνον ἡ λογικὴ του ἐμπορεῖ νὰ ἐξισωθῇ μὲ τὸ ἡμισυ ὅλης ταύτης τῆς πραγματείας· διὰ ταῦτα ἀνέβαλα κατὰ τὸ παρὸν τοῦ ὅλου τού-

ἔπαυσα τὸ Γένος σθηθὲν τὸν ἀγαθόν, τὸν ἐνάρετον, τὸν φιλογενῆ, τὸν μουσολήπτον Ἀλέξανδρον, τὸ παράδειγμα τῆς ἀρετῆς εἰς τοὺς νεωτέρους Ἕλληνας· Καίρε! μὲ εγγραφεσε πάντας, πολύτιμος Ἀλέξανδρε· Καίρε! μὲ δάκρυα λέγω καὶ ἐγὼ τελευταῖον εἰς τὴν μακρὴν σου ψυχὴν μὲ τὴν δημόσιόν μου ταύτην προσφώνησιν·

Καίρε μοι, Ἀλέξανδρε, καὶ εἰν Ἀἶδον δόμοισιν! ἐπειδὴ ἡ Ἑλλάς ἐσθάνθη καὶ τιμᾶ τὰς ἀρετὰς σου, καὶ προσπαθεῖ καθεὶς νὰ τὰς μιμηθῇ. Δίωνία σου ἡ μνήμη, ἀείμνησε Ἀλέξανδρε!

(α) Ἀπέθανεν ὁ καλοῦ ἄγαθος ἀνὴρ τὴν 17^{ην} τοῦ Ἰανουαρίου μηνός τοῦ παρόντος αἰεὶ εἰς Τεργέστην. Ἡ ἐκεῖ τῶν Γραικῶν ἀφιλοφότης τὸν ἐτίμησε μὲ ἐπιταφίους ἐπιγραφὰς μάρτυρας τῆς ἀξιοτιμῆς τοῦ ἀρετῆς του, "Ὅλοι ἐκλαυσαν πικρῶς τὴν ζήμιαν, τὴν ὁποῖαν

του συστήματος τὴν μετάφρασιν ἴσως δυνήθῃ νὰ τὴν κάμω ἄλλοτε μὲ ἄνεσιν καὶ ἡσυχίαν. Καὶ ὅμως ὁμοιογενῶς ὁμοιογενῶς εὐταῦθα τὰς χάριτας εἰς τὸν ἐνδοξόν τοῦτον φιλόσοφον, ἐπειδὴ τὰ ἄριστον σύγγραμμά του ἔγεινεν αἴτιον νὰ διορθώσῃ πολλά μέρη τοῦ ἰδικαῦ μου τούτου ἔσοκμίου· καὶ εἰς τὴν Κρηπίδα τῆς φιλοσοφίας ἔγεινεν ὁδηγός μου ἢ ὑπ' αὐτοῦ τούτου ἐνισχυτοῦς τινος πρὸ τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος του ἐκδοθεῖσα Στοιχειώδης Φιλοσοφία.

Σκοπός μου ἦτο κατ' ἀρχάς, φίλε Φραγκίσκε, νὰ κρατήσω ἀδημοσίευτα εἰς ἄλλην τὴν Ἑλλάδα τὰ μικρά μου ταῦτα σχεδιάσματα, οὐδὲ νὰ τὰ καθυποβάλω ποτὲ εἰς τὸ κριτήριον τῶν σοφωτέρων, ἀλλὰ νὰ τὰ ἔχω κοινὰ εἰς μόνους τοῦ Γυμνασίου τοὺς μαθητὰς, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐπαρὰ δόξῃσαν τετάρτην φορὸν ἕως τὴν σήμερον· ἀλλ' αἱ καθημεριναὶ ἀντιγραφαὶ κατέτριβαν τὰ χειρόγραφα ἀκαταπαύτως, καὶ αἱ ἰδιαίτερά μου δευτέραι καὶ τρίται περὶ αὐτὰ φροντίδες ἐπέκυλλαν καθ' ἡμέραν μὲ προσθήκας καὶ ἀλλοιώσεις τὰ περιθώρια τῶν τετραδίων, ὡς ἔκαμνε χρεία νὰ τὰ ἀντιγράψω πολλάκις, εἴν ἤθελα νὰ τὰ ἔχω ἐλεύθερα ἀπὸ τὰ ἀπαραίτητα σφάλματα τῆς διὰ ξένων χειρῶν ἀντιγραφῆς· πράγμα βαρύντατον εἰς ἐμὲ καὶ διὰ τὴν φυσικὴν μου ἀσθενεῖαν καὶ διὰ τὰς πολλὰς μου ἀσχολίας, ὅσας μ' ἐπεφόρτιζε καθημερινῶς ἢ περὶ τὸ Γυμνάσιον φροντίς μου. Ταῦτα μ' ἐκίνησαν πολλάκις νὰ μεταβάλω σκοπὸν, καὶ νὰ κοινοποιήσω τὸ πρῶγμα διὰ τοῦ τύπου εἰς ὅλον τὸ Γένος, ὡς καὶ τοὺς μαθητὰς νὰ ἐλευθερώσω ἀπὸ τοὺς κόπους τῆς ἀντιγραφῆς, καὶ ἐμαυτὸν ἀπὸ τὴν συχνὴν τλαιπωρίαν τοῦ νὰ ξεσκαπεύω τὰ φθειρόμενα καὶ νὰ ἀναγράφω τὰ διορθούμενα· μ' ὅλον ὅτι αἱ ἀντιγραφαὶ αὗται καὶ διορθώσεις εἰς ἄλλον ἀφροντιν καὶ ἀμέριμνον ἤθελαν εἶσθαι ἀ-

γαπηταί, ὡς οἴδουσαι ἀφορμὴν καθάρσεως καὶ διαρρυθμίσεως τοῦ πονήματος.

Σιωπῶ ὅτι πολλοὶ ἀγαθοὶ ἄνδρες, δεκαζόμενοι ἴσως ἀπὸ τὴν φιλίαν, ἔκριναν κοινωφελὲς τὸ ἔργον μου, καὶ ἐπαθύμουν νὰ τὰ ἰδῶσι τυπωμένον. Πολλοὶ δὲ καὶ ἔκ τῶν προηγουμένων τοῦ Γένους ἀπήτην τρόπον τινα ὡς χρέος μου τὴν δημοσίευσίν του. "Ὅταν, προκαλεσθεῖς ἀπὸ τὴν ἱερὰν Σύνοδον καὶ τὴν περιφανεστέτην χορείαν τοῦ Γένους, διέτριβαν διδάσκων εἰς τὴν ἑκουροτάσκειον τῆς Κωνσταντινουπόλεως Σχολὴν χρόνον τινα (διότι πολὺν χρόνον οὔτ' ἰδιαίτερες, οὔτ' αἱ περὶ τὸ Σμυρναῖον Γυμνάσιον φροντίδες μ' ἐσυγχρόρουν νὰ μείνω· καὶ περὶ ταύτου ἦσαν πληροφρημένοι καὶ οἱ προὔχοντες), τότε σιμὰ τῶν ἄλλων ἐζήτησε τὸ πόνημα καὶ ὁ ἀείμνηστος φιλόσοφος Ἰγερμῶν Ἀλέξανδρος Μουρούζης, καὶ ὅχι μόνον τὸ ἀνέγνωσεν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀντέγραψε διὰ τῶν περιβλέπτων υἱῶν του· καὶ πολλάκις μ' εἶπεν ὁ σοῖδιμος, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ μείνωσιν ἐπὶ πολὺ ἀνεκδοτα διὰ τοῦ τύπου τὰ χειρόγραφα μου· οἱ ἔπαινοι ταισούτων φιλογενῶν καὶ φιλοκάλων ἀνδρῶν ἄλλο δὲν σημαίνουσιν, εἰμὴ τὴν ὁποίαν πάσχει τὸ Γένος ἔλλειψιν φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων· ταύτην αἰσθανόμεθα γενικῶς τὴν σήμερον ὅλη ἢ Ἑλλάς καὶ προσπαθοῦμεν ἄλλος μὲ ἄλλο τὸ κατὰ δύναμιν νὰ τὴν ἀναπληρώσωμεν· ἀλλὰ νὰ πιεεύσω κ' ἐγὼ ἀληθῶς ἄξιον τὸ ἔργον μου, ὁ πολυεύσπλαγχνος Κύριος νὰ μὲ φυλάξῃ, ἀγαπητέ, ἀπὸ τιαυτήν φρενοσλάβειαν! εἴν δὲν δύναμαι νὰ κατορθώσωσι, ἔμαθα καὶ νὰ διακρίνω καὶ νὰ θαυμάζω τοὺς κατορθοῦσας. Ἄς ἀναρριφθῇ λοιπὸν ὁ κύβος, καὶ ἄς πέσῃ ὅπως ἔτυχεν· ἀλλ' εἰς κακὸν εἶμαι βέβαιος, ὅτι δὲν θέλει πέσειν. Ἡμεῖς ὅραγε μένοι ε-

χομεν τὰ ἀτελή; ἢ δύναται νὰ γείνητι διὰ μιᾶς τέλειον χωρὶς νὰ περιπατήσῃ πολλοὺς μεταξύ βαθμοὺς ἀπὸ τὸ ἀτελέστερον εἰς τὸ τελειότερον; Καὶ οἱ σοφοὶ οὗτοι τῆς Γερμανίας, πρὸς τοὺς ὁποίους οὐδὲ τᾶλλα σοφὰ τῆς Ἑυρώπης ἔθνη δὲν δύνανται ν' ἀπαρνηθῶσι τὰ εἰς τὸ φιλοσοφεῖν ἀριστεία, μ' ὅλα τὰ πολλὰ καὶ καλά τῶν συγγράμματά, προσμένουσι μ' ὅλον τοῦτο τὰ τελειότερα ἀπὸ τοὺς μεταγενεστέρους τῶν (α).

"Ὅταν ἀπεφάσισα τὴν ἐκδοσάντων, ἐσοχάσθην ἀναγκαῖον νὰ κάμω τὸ δεύτερον εἰς Βιένναν ταξείδιον, εἴην καὶ ἐπίπουρον εἰς τὸ ἀσθενές μου σαρκίον· τὸ μὲν διὰ νὰ διορθώσω πολλὰ μέρη τοῦ σχεδιασματος καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν βιβλίων προχείρως εὕρισκομένων εἰς τὴν λαμπρὰν ταύτην Μητρόπολιν, καὶ ἀπὸ τὴν ἄμεσον συμβουλήν τῶν σοφωτέρων μου· τὸ δὲ, διὰ νὰ ἐκδώσω καὶ ἄλλα τινα ἐκ τῶν φιλοπονημάτων μου, ὅσα μετέφρασα ἢ συνεργανίσθην καὶ πρὸς χρῆσιν τοῦ Γυμνασίου, καὶ πρὸς ἰδίαν ἐμαυτοῦ ὠφέλειαν. Ἀφῆκα λοιπὸν πρὸς καιρὸν τὸ ἀγαπητόν μας ἐκεῖνο φροντιστήριον ὑπὸ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν αὐταδέλφων Οἰκονόμων, οἵτινες ὑπῆρξαν πάντοτε συνεργοὶ τῶν κόπων μου μὲ τὴν παιδείηλον σοφίαν των καὶ μὲ τὴν ἀκόρετον φιλοπονήαν των. Ἰδῶ λοιπὸν, ἀγαπητέ, ἐγὼ μὲν ἐξέδωκα ἕως τῶρα τὰ δύο πρῶτα τομίδια· σὺ δὲ βλέπεις καὶ καταλαμβάνεις μὲ τὴν πείραν καθημερινῶς, ὅσα σ' ἔλεγε ποτὲ ἡ φήμη περὶ τῆς σοφίας τοῦ ἔθνους τοῦ-

(α) Τονεμάννος εἰς τὴν ἐπιτομήν τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας §. 393, καὶ Φρεΐσος (Fries) εἰς τὸ σύστημα τῆς Λογικῆς του Σελ. 30, καὶ ἄλλοι πολλοί.

του, τοῦ ὁποίου εὐχόμεν ἐκ καρδίας νὰ μιμηθῆς μετὰ τῆς ἄλλης χρησθηθείας τὴν εἰς τὰ ἔργα του μεθοδικὴν ἀκρίβειον, ἐνῶ τελειοποιεῖσαι ἀπ' αὐτὸ εἰς τὰς γνώσεις, εἰς ὅσας ἠδυνήθην νὰ σὲ χειραγωγῶσω, καὶ ἀποκτᾶς ἄλλας πολλὰς καὶ καλὰς, ὅσας ἕως τῶρα δὲν ἠδυνήθη ἡ πατρίς μας νὰ εἰσάξῃ εἰς τὰ σχολεῖα της.

Τίποτε δὲν λέγω ἐνταῦθα περὶ τῆς διαθέσεως τῶν μεριῶν τοῦ συντάγματος, ἐπειδὴ εἶναι καθ' ἑαυτὴν φανερά, καὶ ἄλλως ἱκανῶς ἐξηγημένη καὶ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν ἐπιπολαιότερα, καὶ ἀκόρη τελειότερα εἰς τὴν Κρηπίδα. Λέγω μόνον ἐν γένει, ὅτι πολὺς χρόνος καὶ μεγάλη σκέψις πολλῶν καὶ σοφῶν ἐμογενῶν μας χρειάζεται διὰ νὰ κατασταθῇ εὐκόλος ἢ εἰς τὴν πατρίδα μας μετακένωσις τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας· ἢ ἐκφρασιτικώτατη γλῶσσα τῶν Γερμανῶν ἠρμήνευσε πᾶσαν νεωτέραν ἰδέαν· ἐπροσδιώρισε πάσης λέξεως τὴν σημασίαν· ἐδιέκρινε μὲ χωριστὰ ὀνόματα τὰς αἰτίας ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα των· εἰς ἓνα λόγον, ἐτελειοποίησε τὴν γλῶσσαν τῆς φιλοσοφίας, καὶ τὴν ἐκατάσθησεν θάυμαστον ὄργανον τῆς ἀναπτύξεως καὶ μεταδόσεως καὶ τῶν ὑψηλοτάτων ἰδεῶν καὶ τῆς μικροτάτης αὐτῶν διαφορᾶς. Ἡμεῖς ὅμως οὔτε διὰ τῆς νεωτέρας ἡμῶν γλώσσης ἐμποροῦμεν νὰ ἐκφράσωμεν ἐντελῶς τὰ τῆς φιλοσοφίας ἀντικείμενα, καὶ ἡ παλαιὰ δὲν ἐπροσδιώρισεν ἀκριβῶς τὰς σημασίας· ἀλλ' ἡ αὐτὴ λέξις τῶρα μὲν σημαίνει τὴν αἰτίαν, τῶρα δὲ τὸ ἀποτέλεσμα· ἄλλοῦ μὲν καθολικεύεται, ἄλλοῦ δὲ μερικευομένη ἐκφράζει ἄλλο καὶ ἄλλο γνώσεως ἀντικείμενον, καθὼς δύναται νὰ τὸ πληροφορηθῶσιν, ὅσοι ἔκαμαν δοκίμια μεταφράσεως Γερμανικῶν φιλοσοφημάτων εἰς τὴν γλῶσσαν μας. Αἵτιον δὲ τῆς ἀτελείας της ταύτης πορίζω

τὸ αὐτὸ, τὸ ὁποῖον προεῖπα ὅτι ἐμπόδισε τὴν τελειοποίησιν τῆς φιλοσοφικῆς μεθόδου εἰς τοὺς προπάτοράς μας. Ἡ τῶν Ἑλλήνων γλῶσσα, ἣτις εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ λόγου ὑπερέβη ὅλας τὰς γλώσσας τῆς ἀνθρωπότητος· εἰς τὴν ὁποῖαν τὰ πάντα εἶναι διατεταγμένα μετὰ τάξιν καὶ σκοπὸν· εἰς τὴν ὁποῖαν τίποτε δὲν εὐρίσκεται παρέρριμμένον ὡς ἄτοπον καὶ ἄχρηστον· ἣτις ἀπὸ τῶν λέξεων ἕως τῶν περιόδων εἶναι τὸ ἀρχέτυπον τῆς εὐρυθμίας καὶ ἁρμονίας καὶ τῶν εἰς αὐτὴν βασιλευουσῶν χαρίτων· ἀπὸ τὴν ὁποῖαν εὐχαριστεῖται καὶ ἔχη τὰ δευτέρεια εἰς τὴν ποίησιν καὶ ῥητορείαν πᾶσα ἄλλη γλῶσσα τοῦ κόσμου· αὐτὴ λέγω τῶν Θεῶν ἢ γλῶσσα ἐμπαδίσθη ἀπὸ τὸν χεῖμαρρον τῶν καιρικῶν δεινῶν καὶ μορφωθῆ καὶ καὶ προσδιορισθῆ καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν μετὰ τὴν αὐτὴν ἐντελείαν, μετὰ τὴν ὁποῖαν ἐτελειοποιήθη εἰς τὰς ἄλλας φιλολογικὰς τέχνας. Τί λοιπὸν καὶ κάμωσιν ὄσσοι, καθὼς ἐγὼ, προθυμηθῶσι καὶ συνεισφέρωσιν εἰς τὴν πατρίδα ἐκ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας; κατὰ τὸ παρὸν καὶ βοηθηθῶμεν προχερῶς πλάττοντες ὅρους ἐρμηνεύοντας, ἵσσοι εἶναι δυνατόν ἀκριβῶς τὰς νεωτέρας ιδέας. Τὸ εὐπλαστον καὶ ἐκφραστικὸν εἶναι ἔμφητα προτερήματα τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, τὰ ὅποια δύνανται καὶ παραμυθῆσασιν ὁποσοῦν τὴν παροῦσαν μας ἔνδειαν· ἐφεξῆς δὲ προσμένει ἢ Ἑλλὰς ἀπὸ τοὺς χρησοῦς τῆς νέου (α), ὅσοι σπουδαῖου·

εἰ τὴν σήμερον εἰς τὴν Ἑυρώπην, ὅχι μόνον τὰς φιλοσοφικὰς ἐπιστήμας, ἀλλὰ καὶ τὴν Φιλολογίαν, ἤγουσιν τὴν μετὰ κρίσεως μελέτην τῶν παλαιῶν συγγραφέων, καὶ τὸν παραλληλισμὸν τῶν λέξεων τῶν πρὸς τὰς ἀντιθέτους καὶ ἰσοδυναμοῦσας, ἐξηγητικὰς αὐτῶν, ξένων λέξεις τῶν ἐνδοξοτάτων Ἑυρωπαϊῶν μεταφρασῶν. Ἀπὸ τοὺς νέου τούτου ἐλπίζει λεξικὸν Ἑλληνικὸν τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας, ἐξηγοῦν διὰ τῶν καταλλήλων λέξεων τὰς δυνάμεις, τὰς ὁποῖας ἢ ἔχουσιν ἀνέκαθεν, ἢ θέλουσιν λάθειν κατὰ πρῶτον ἀπ' αὐτοῦ εἰς τὸ καὶ σημαίνουσι πᾶσαν νεοφανῆ ιδέαν. Μακάριοι οἱ νέοι ἐκεῖνοι, οἳ τινες ἤθελαν δωροφορήσειν τοιοῦτον καλὸν εἰς τὴν πατρίδα! Μακάριοι, ὅσοι προσπαθήσουσιν καὶ ἀποκτήσωσιν τὴν φιλολογικὴν μετὰ κρίσεως πολυμῶθεν ἀνδρὸς περικλεοῦς, εἰς τὸν ὁποῖον ἐχάρισε κατὰ τὰς ἡμέρας μας ἢ τῆς σοφίας ἔφορος Ἀθηναῖα λογικὴν δύναμιν, καὶ θέλωσιν ἀγαθῆν

ἐν' ἔκδηλος μετὰ πᾶσιν

Ἄργεῖοισι γένουτο, ἰδὲ κλέος ἐσθλὸν ἄροιτο·

Θέλω ζήσειν ἄραγε καὶ ἰδῶ τὴν εἰδαίμονα ταύτην ἔποχὴν τῆς Ἑλλάδος;

φῶς λεξικογράφος Γερμανικῆς λέξεως καὶ φράσεως μετὰ λέξεως καὶ φράσεως τῆς παλαιᾶς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἔργον ὠφελιμώτατον εἰς τοὺς ὁμογενεῖς μας διὰ τὴν φιλοσοφικὴν γλῶσσαν εἶναι καὶ τὰ ἀπὸ τὸν Γερμανὸν Σλεισμαχέρον (Schleiermacher) μεταφραζόμενα εἰς Βερολίνον συγγράμματα τοῦ Πλάτωνος. Ὁ τῆς Γερμανικῆς μεταφράσεως μετὰ τὸ πρῶτον τύπου παραλληλισμὸς θέλει μᾶς χρηγήσειν ἐξ ἅπαντος πολλὰς Ἑλληνικὰς λέξεις καὶ φράσεις ἀντιθέτους πολλῶν τῆς Γερμανικῆς φιλοσοφίας. Ἄμποτε καὶ φανῆ γρήγορα εἰς τὸ φῶς ὀλοκλήρον τὸ ἔργον τοῦ φιλοπλάτωνος Σλεισμαχέρον διὰ καὶ ὠφελῆθῆ καὶ ἢ Ἑλλὰς ἀπ' αὐτοῦ!

(α) Ὅχι ὀλιγώτερον καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς Γερμανίας τὸ φιλολογώτατον ἔθνος. Πρὶν τελευτῆσαι τὴν προλογικὴν μου ταύτην ἐπιστολὴν ἶδον μετὰ πολλῆν μου εὐχαρίστησιν τὸ Γερμανοελληνικὸν λεξικὸν τοῦ Ρώσου (Deutsch Griechisches Wörterbuch von Valent. Christ. Friedr. Kist. Göttingen, 1818), εἰς τὸ ὁποῖον ἐξηγεῖ ὁ σοφ

Τὸ πρῶτον τῶν ἤδη ἐκδοθέντων τομιδίων περιέχει ὡς προπαρασκευὴν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τὴν ἐμπειρικὴν Ψυχολογίαν, καὶ τὴν Κρηπίδα τῆς φιλοσοφίας. Τὸ δευτέρου, τὴν Λογικὴν ὡς πρῶτον μέρος τῆς Θεωρητικῆς φιλοσοφίας, καὶ ἐπίμετρον αὐτῆς τὴν καθολικὴν Γραμματικὴν. Εἰς τὴν Λογικὴν ἐμεταχειρίσθησαν πανταχοῦ παραδείγματα τὰ αὐτὰ, τὰ ὅποια ἐμεταχειρίσθη ὁ Ἐυγένιος. Τὰ παραδείγματα δὲν εἶναι ἄλλο, εἰμὴ τύποι γενικοὶ ἐνδεδυμένοι τὴν μερικότητα διὰ τὰ γίνονται εὐληπτότεροι εἰς τοὺς πρωτοπείρους. Τοιοῦτοι τύποι εὐρέθησαν πολλοὶ εὐτυχῶς ἀπὸ τοῦ μακαρίτην Ἐυγένιου, πολλοὶ δὲ καὶ ἐμεταφράσθησαν ἀπὸ τῶν Λατίνων τὴν γλῶσσαν. Εἰς τὰς τῶν Ἑυρωπαϊῶν Λογικὰς εὐρίσκονται σχεδὸν τὰ αὐτὰ παραδείγματα ἀντιγραμμένα αὐτολεξεί· καὶ, Γάϊος, Θνητός, Σοφός κτλ. εἶναι τῶν γενικῶν τύπων αἱ συνηθέστεραι ἐκφράσεις. Ἐὰν λοιπὸν οἱ σοφοὶ οὗτοι μεταχειρίζονται προχείρως τὰ εὐρημένα, οὐδὲ ζητοῦν τὴν ἀπὸ ἐπινοήσιν νέων παραδειγμάτων ματαίαν δόξαν, διὰ τί ἐγὼ τὰ πλάσω ἄλλους τύπους, ἴσως ἀτυχεσέρους τούτων, ἐνῶ ἐπρόκειντο ἔτοιμοι καὶ προσφθεῖς; Ταῦτα ἐσυνειθίσθησαν καὶ ἀπὸ τοὺς διδασκάλους μας καὶ ἀπὸ τοὺς συγχρόνους μας εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ χωρὶς ἀνάγκην τὰ τοὺς ἀπομακρύνωμεν ἀπὸ τὰ συνήθη εἶναι πανταπᾶσα ἄλογον· εἰς δὲ τοὺς ὁμογεμεῖς μας μείρακας, ὅσοι κατὰ τὸ παρὸν ἀσχολοῦνται εἰς τὰ ἔνδοξα τῶν Μουσῶν ἔργα, δίδω αἰτίαν τὰ μὴ ἀμελήσωσι τὴν μελέτην τῆς βίβλου ἐκείνης, οὐδὲ τὰ τὴν νομίωσαι παντάπασιν ἀνωφελεῖ καὶ ἄχρηστον. Ἀπαντιῶνται μὲν εἰς αὐτὴν ἀναμιγνύμεναι πολλαὶ Μεταφυσικαὶ, πολλαὶ Γραμματικαὶ πολλαὶ τεχνικαὶ καὶ ἐμπειρικαὶ γνώσεις, αἱ ὅποια

κρίνονται ἀνοίκειοι τῆν σήμερον εἰς τὴν Λογικὴν· ἀλλ' ἡ βίβλος ἐγράφη μετὰ Λώκκιου καὶ Λεϊδούτιου τοὺς προπαρασκευασὰς τῆς Κριτικῆς φιλοσοφίας μὲ πολλὴν φιλοτιμίαν τοῦ συγγραφέως, μὲ σύγκρισιν πολλαχοῦ τῶν ἀρχαιοτέρων πρὸς τὰ τότε νεώτερα· καὶ χρησιμεύει εἰς ἡμᾶς καὶ διὰ τὰ δύο, καὶ διὰ τὰ παρατηροῦμεν τὴν σύγκρισιν ταύτην, καὶ διὰ τὰ βλέπωμεν τὴν ἀνάμιξιν τῶν ἑτερογενῶν εἰς τὴν Λογικὴν πρὶν ἀνακρανῆν ἡ Κριτικὴ φιλοσοφία· καὶ ἐκεῖθεν μὲν τὰ σεργάνωμεν εἰς τὰς καρδίας μας τὴν πρὸς τοὺς προγόνους ἡμῶν ἀγάπην καὶ τὸ σέβας, ἀποδιδόμενα εἰς αὐτοὺς ἀπ' ὅλην κοινῶς τὴν φωτισμένην Ἑυρώπην· ἐντεῦθεν δὲ τὰ συνειθίζομεθα εἰς τὴν φιλόσοφον αὐτολήν καὶ κοσμιότητα καὶ γνώσιν τῶν ἀνθρωπένων δυνάμεων, αἱ ὅποια ἐπιδέχονται μὲν πάντοτε μᾶλλον καὶ μᾶλλον τελειοποιήσιν, μένουσι δὲ πάντοτε — ἀνθρώπιναὶ δυνάμεις, ἡγοῦν ὑποκείμεναι εἰς μυρίας ἀκράτας.

Ἡ καθολικὴ Γραμματικὴ ἐπροσετέθη ὡς ἐπίμετρον τῆς Λογικῆς, ἐπειδὴ οἱ κανόνες τῆς εἶναι συμπενωτότατοι μὲ τοὺς κανόνας ταύτης, ἢ, τὰ εἶπω κάλλιον, ταυτίζονται ἀπολύτως· καὶ οὔτε Γραμματικὴ δύναται τὰ ὑπάρξῃ ποτε χωρὶς Λογικὴν, οὔτε Λογικὴ χωρὶς Γραμματικὴν, ἐν ὅσῳ συγκείμεθα ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ τὰ ἐκείνης διανοήματα ἔχομεν χρεῖαν τὰ σημαίνωμεν διὰ σωματικῶν κινήματων. Τὸ μελένημα τοῦτο εἶναι αὐτοσχεδίασαν, ἐπειδὴ κατὰ συμβουλήν φίλου, τοῦ ὁποίου τιμῶ τὴν σοφίαν, ἐγράφη ἐνταῦθα εἰς πολλὰ ὀλίγου χρόνου διάστημα· καὶ ὡς τοιοῦτον πρέπει τὰ κρίνη πᾶς ὁμογενῆς καὶ εὐμενῆς ἀναγωγῆς. Ὅποιονδήποτε καὶ ἂν εἶναι τὸ φιλοπόνημά μου ἐξείρω μὲ βεβαιότητα, ὅτι πρέπει τὰ ἐξετάσωμεν τοὺς κα-

νόνας τῆς γλώσσης καὶ γενικῶς, ἤγουν κατὰ λογικοὺς κανόνας, καὶ μερικῶς, ἤγουν καθὼς ἀπαντᾷται ἡ γλῶσσα μας εἰς τὰ τῶν χρόνους τῶν προγόνων μας, καὶ εἰς τοὺς τοῦς ἰδικούς μας. Τὸ κυριώτατον, τὸ ἀναγκαιότατον, τὸ οὐσιωδέστατον μέρος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, χωρὶς τοῦ ὁποίου δὲν ἠθέλαμεν ἔχειν καμμίαν ὀπὸ τ' ἄλογα ζωὸν διαφορὰν. οὐδ' ἠθέλαμεν φανῆν ὅλα ταῦτα τὰ ἐξαιρέσια ἔργα τοῦ ἀνθρώπου, τὰ ὁποῖα τοῦ ἐπιξεδαιόουσι δικαίως τῆν ὑπὲρ ὅλην τῆν αἰσθητὴν κτίσιν ὑπεροχὴν, εἶναι ἡ Γλῶσσα· καὶ τοῦτο ἀποφασίσαντες ἡ νεὰ Ἑλλάς νὰ ἐξετάσωμεν κατ' ἄλλο μῆτρον τὴν μερικωτέραν ἡμῶν γλῶσσαν, τὴν συγγένειαν αὐτῆς πρὸς τὴν παλαιάν, καὶ τὴν κάθαρσιν καὶ διορθώσιν τῆς ὀμιλουμένης· εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἐρευνήσωμεν καὶ τὴν καθολικωτέραν, ἀπὸ τῆν ὁποῖαν ἐκπηγάζει πᾶσα μερικὴ παντὸς τῆς γῆς ἔθνοιο γλῶσσα. Ἐκεῖνοι μόνον ἀς ἀμελῶσι τὴν τοιαύτην ἐξέτασιν — ὅσοι δὲν νομίζουσι τίποτε τοῦ θεῖου τῆς γλώσσης χάρισμα· ἢ ὅσοι παραπονοῦνται εἰς τὸν εὐσπλαγχνον δημιουργὸν μας — διότι τοὺς ἐκλασε λογικοὺς.

Εἰς τὰ ἐκδοθέντα ταῦτα μέρη τῆς Φιλοσοφίας ὀκταλοουῖν ἐφεξῆς ἡ Μεταφυσικὴ ὡς δεύτερον μέρος, καὶ ἡ Αἰσθητικὴ ὡς τρίτον καὶ τελευταῖον μέρος τῆς Θεωρητικῆς Φιλοσοφίας· καὶ μετὰ ταῦτα, τὰ τρία τῆς Πρακτικῆς Φιλοσοφίας μέρη, ἤγουν Ἀκατολογία, καὶ Ἠθικὴ, καὶ Πολιτικὴ Θεολογία· εἰς τὰ ὁποῖα ἐπρόσθεσα ὡς ἐπέμετρον τῆν Παιδαγωγικὴν Τέχνην, ὡς δεικνύουσιν Ποῖς ἐμποροῦν, χωρὶς νὰ ἀδικῶνται παρὰ πολὺ, νὰ παιδεύονται οἱ παῖδες μας, ἀποτελούμενοι δίκαιοι θεωροὶ καὶ ἑαυτῶν καὶ τῶν

τοῦ κόσμου πραγμάτων, καὶ δίκαιοι ἐργάται ὅσων μέλλουσι νὰ πράξωσιν εἰς τὸ βραχὺ τοῦ βίου διάστημα.

Μ' ὅλον ὅτι ἐγκωμιάζομεν ὅλοι, φίλε μου Φραγκίσκε, τὴν φιλοσοφίαν, καὶ τὴν συνιστῶμεν ἀπαύτως εἰς τὸ φίλτατον γένος· ἀλλ' ἀκόμη δὲν ἀπηλαύσαμεν ἀπὸ αὐτῆν οὐδὲ πολλοσημέριον ὠφελείας ἀφ' ὅσων χαίρουσιν ἐξ αὐτῆς τὰ παλιτισμένα ἔθνη τῆς Ἑυρωπῆς· ἄραγε δὲν ἐκαταλάβαμεν ἀκόμη τὴν δυνάμειν τῆς; ἢ δὲν τὴν ἐφαρμόσαμεν, ἔσον πρὸς τὸ ἰδιόντου πρόσωπον, διὰ νὰ τὴν γνωρίσωμεν ἐπαισθητότατα; Ὅπως ὅν ἔχη τὸ πρᾶγμα, δὲν εἶναι βαρὺ νὰ εἶπω ὀλίγα περὶ τοῦτου· οἱ λόγοι μου δὲν προφέρονται αὐθεντικῶς πρὸς τὸ Γένος, τὸ ὁποῖον πλουτεῖ πολλὰ καὶ σοφὰ ὑποκείμενα, γνωρίζοντα κάλλειαν παρὰ ἐγὼ τὴν ἐκ τῆς φιλοσοφίας ἰσχύν· εἶναι λόγοι πατρικὴν ἔχοντες σοργὴν διδασκάλου πρὸς υἱικὴν ἀγάπην δεικνύοντα μαθητῆν, καὶ δι' αὐτοῦ πρὸς ὅλους τοὺς φίλους μου ὀμιλητάς, καθὼς τὸ εἶπα καὶ εἰς τὴν ὄρχην τῆς μακρῆς μου ταύτης ἐπιστολῆς. Διὰ τοῦτο κάμεις δὲν θέλει μᾶς μεμφθῆν δικαίως, εἰὰν ἐκτεινώμεθα ὀλίγον τι περισσώτερον εἰς τὰ περὶ φιλοσοφίας· οὐδὲ δύναται νὰ μᾶς ἐπιταξέωσιν τὸ ἴδιον γὰρ ταύτην φέγει, τὸ ὁποῖον καὶ σὺ ὑπώπτεισας ποτὲ εὐλόγως, ὅτι ἠδύνατο νὰ σὲ τὸ εἶπη τις ἐκ τῶν δυσἀρέξων καὶ μεμφιμοίρων (α).

Φιλοσοφία ἀληθινή, φίλτατε Φραγκίσκε, εἶπαμεν ὅτι εἶναι μόνη ἡ Κριτικὴ Φιλοσοφία· καὶ ἀληθινὸς φιλόσοφος ἐπομένως εἶναι ὁ κριτικῶς φιλοσοφῶν. Ὅτι λοιπὸν εἶναι τὸ κύριον προτέρημα τοῦ κριτοῦ, τὸ αὐτὸ πρέπει ἐξ ἅπαν-

(α) Βλέπε Λόγιον Ἑρμῆν τοῦ 1817 ἔτους, σελ. 113.

τος να είναι και του φιλοσόφου· ἀλλ' ἀληθινὸς κριτῆς εἶναι ὁ δίκαιος· δίκαιος λοιπὸν εἶναι ἢ κἄν πρέπει νὰ εἶναι, καὶ ὁ γνήσιος θεράπων τῆς δεσπίνης φιλοσοφίας. Δικαιοσύνη (γενικιώτερον ἐκλαμβάνομένου τοῦ ὀνόματος) εἶναι ἢ κατὰ θεωρίαν καὶ πράξιν φιλοσοφία. Δικαιοσύνην λοιπὸν πρέπει νὰ ἐνδυσθῶσιν ἄχι μόνον οἱ Ἱερεῖς κατὰ τοῦ προφήτου καὶ βασιλέως τὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ ὅλοι, ὅσοι σπουδάζουσι τὴν φιλοσοφίαν, καὶ ἀγαπῶσι νὰ καυχῶνται μὲ τὴν ἐπινομίαν της, καὶ νὰ τὴν διδάσκωσι πρὸς ὅλους, ὅσους ἀγαποῦν νὰ καταστήσωσι φίλους τοῦ θεσπέσιου τούτου γαλοῦ. Ὅς τις εἶναι ἄδικος κατὰ τε θεωρίαν καὶ πράξιν, αἱ ἐν ταυτῷ οἰκαιοποιεῖται τὸ σμυλὸν τῆς φιλοσοφίας ὄνομα, ὀμνιάζει τὸν κριτὴν, ὅς τις κἀθίηται ἐπὶ τῆς καθέδρου διὰ νὰ πωλῇ τὴν ἀδικίαν εἰς τοὺς κρινόμενους· ἢ τοῦ ποιμένα, ὅς τις ἀφίνει τὰ πρόβατα εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ λύκου· ἢ τὸν ὀδηγόν, ὅς τις ἀποπλανᾷ εἰς τὴν ἀπώλειαν τοὺς ὀδηγούμενους· ἢ πάντα ἄλλον, ὅς τις ἀπεφάτισε νὰ ἀντιφάσκη καὶ νὰ ἀντιπρόιτη ἀναισχύντως εἰς τὸ ἐπάγγελμά του. Ἢ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ οὔτε νὰ σερωῶμεν, οὔτε νὰ δίδωμεν τί πλέον ἀφ' ὅτι εἶναι ἴδιον εἰς τὰ κρινόμενα πρόσωπα· αὐτὸ τοῦτο θέλει καὶ ἡ φιλοσοφία ἀπὸ τοῦ ἀκατήλευτον ὀπαδόν της· ἀλλὰ διὰ νὰ καταλάβωμεν εὐκρινῶς, Ἀγαπητὲ, καὶ σὶ-δύω τὸ λεγόμενον, καλὸν εἶναι νὰ ἐπιθεωρήσωμεν με βραχυλογίαν τὰ μέρη τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θεωρητικῆς καὶ τῆς πρακτικῆς.

Ὁλης τῆς φιλοσοφίας ἢ ἔκτασις περιέχεται, φίλε μου, εἰς τὰ ὀλιγόριθμα ταῦτα ῥήματα, τὰ ὁποῖα ἐκφράζουσι τὰς γενικωτάτας ἀποφάνσεις ἢ προτάσεις της. Αἰσθάνομαι, Νοῶ, Γινώσκω, Αἰσθάνομαι ἀπὸ τὰ γεν

νωσκόμενα εὐαρέσειν ἢ δυσαρέσειν· Ὁρμῶ πρὸς πράξιν, Θέλω ὅτι θέλουν ὅλοι, Θέλω ὅτι φρονῶ, Θέλω ὅτι θέλει ὁ Θεός. Εἰς ταύτας τὰς γενικὰς προτάσεις περιέχεται δυναμικῶς πᾶν ὅτι ἐξετάζει ἡ φιλοσοφία καὶ κατὰ θεωρίαν καὶ κατὰ πράξιν.

Ὁ φιλόσοφος λοιπὸν ὡς δίκαιος κριτῆς χρεὸς ἔχει ἀπὸ τὴν βίβλοι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ν' ἀποφατίσῃ τὰ εἰς τὴν αἴσθησιν καὶ τὴν σύντρεφόν της φαντασίαν προσιδιάζοντα, Τίνες καὶ ποῖαι εἶναι ἐν γένει αἱ ἐνέργειαι τῆς αἰσθήσεως, καὶ Τίνες ἐν μέρει πάσης μιᾶς. Τίνες εἶναι, φέρ' εἰπεῖν, οἱ νόμοι, κατὰ τοὺς ὁποίους βλέπει ὁ ἄνθρωπος, κατὰ Τίνας ἀκούει, ὀσφραίνεται, γεύεται, ὄπτεται· καὶ κατὰ Τίνας ἐνεργεῖ ἢ φαντασία. Κατὰ τοὺς νόμους τούτους πρέπει νὰ ἀποδώσῃ δικαιοσύνη εἰς πᾶσαν μίαν ὅτι εἶναι ἴδιον πάσης μιᾶς. Χρεώσῃ νὰ φυλαχθῇ μὲ προσοχὴν μεγάλην μὴ ἀποδώσῃ εἰς αὐτὰς τί πλειότερον ἀπ' ὅτι τὰς ἀνήκει, μηδὲ νὰ ἐκλόβῃ πράγματα τῆς φαντασίας τὰ πλατουργήματα. Ἐὰν δὲν φροντίσῃ νὰ μάθῃ τοὺς νόμους τούτους, ἀδικεῖ τὴν αἴσθησιν καὶ τὴν φαντασίαν ἢ προσάπτων εἰς αὐτὰς ὅσα δὲν ἔχουν, ἢ ἀφαρπάζων ἀπ' αὐτὰς τὰ ἰδιάτων. Ποῖα δὲ νομίζεις τῆς ἀδικίας ταύτης τ' ἀποτελέσματα; Ἀπότῃν ἀκατάπαυστον εἰς τὸν ἐλλεινὸν ἄνθρωπον ἀπ' ὅλα τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα· ἀπάτῃν ἀπ' ὅλα τὰ φαντάσματα· φόβος καὶ τρόμος πανταχοῦ ἀπὸ κακῶν ἀνπαρκτα, ἀπὸ τραγελαφικοῦς ἐχθροῦς φοβούμενοι, οἷς λέγει ὁ Προφήτης, φόβου „οὐ οὐκ ἔσσι φόβος“· κ' ἐλπίζοντες τὸναντίον, ὅθεν νὰ ἐλπίζῃ δύνασθαι μόνος ὁ ἀδικήσας οὔτω τὰς αἰσθητικὰς του δυνάμεις, καὶ παραμελήσας τὰ

πραγματικά και ἀληθινά. Δικαιοσύνην λοιπόν πρέπει νὰ μεταχειρισθῆ ὁ φιλοσοφῶν εἰς τὸ αἰσθάνεσθαι.

Τὸ Νοῦ ῥῆμα ἐμφαίνει τὰς ἐνεργείας τῆς ψυχικῆς ἡμῶν δυνάμεως, ἣτις ὀνομάζεται Λόγος, ὅθεν λεγόμεθα καὶ Λογικοί. Νοῦ θέλει νὰ εἶπῃ ἀντιλαμβάνουμαι γενικὰς ἰδέας, κρίνω περὶ αὐτῶν, καὶ συλλογίζομαι. Ἐδῶ ὁ φιλοσοφῶν πρέπει νὰ κρίνῃ μὲ εὐσηρᾶν δικαιοσύνην. Τίνες εἶναι οἱ νόμοι, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπόκειται ὁ Λόγος, τίνα εἶναι τῆς ἐνεργείας του τὰ ὅρια, Πόθεν ἄρχεται καὶ Ποῦ τελειώνει. Ἡ τούτων τῶν νόμων ἐξακρίθωσις, ἢ εἰδησις αὕτη τῆς πρότερον καὶ ὕστερον καὶ τῆς ἀπ' ἐκείνων εἰς ταῦτα συνεπείας δίδει εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅλα τὰ δίκαια τῆς ὑπὲρ τὴν ἄλογον φύσιν ὑπεραρχῆς του. Περὶ τριούτου ἀνθρώπου ἐξεύρωτος διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ Λόγου τὰ πρότερον καὶ τὰ ὕστερον ἔλεγε ὁ Ποιητής.

Ὁ γὰρ ὅρα πρόσσω καὶ ὀπίσω.

Ἐὰν δὲ κατὰ δυσυχίαν δὲν ἀποδοθῶσιν εἰς τὸν ἡγεμόνα μας νοῦν τὰ δίκαια ταῦτα τῆς ὑπερόχου δυνάμεώς του κτήματα, τί συμβαίνει εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῆς ἀδικίας ταύτης; Γενικὴ ἐπανάστασις τῶν ἀγριωτάτων μας ἐχθρῶν· ἐπιδρομὴ παραλογισμῶν, σοφισμάτων, μυρίων δυσυχιῶν, ἐρήμωσις τῆς εὐρυχωραιότητος ἡμῶν τοῦ νοεῖν ἐπικρατείας ἀπὸ τοὺς πολλοὺς καὶ κολοῖς θησαυροῦς της, πλήρωσις φύτης ἀπὸ πᾶσαν ἐλλειωολογίαν, καὶ κατάστασις ἀθλιωτέρα παρὰ τὴν τῶν ἀλόγων ζώων· ἄνθρωπος ἀμαθῆς τῶν ἀρχικῶν τοῦ διανοεῖσθαι νόμων, περιορίζεται εἰς μόνην τὴν αἰσθησιν, καὶ ταύτην ἀδικημένην, ὡς εἶπαμεν,

Οὐδέ τι οἶδε νοῆσαι ἅμα πρόσσω καὶ ὀπίσω,

ἐξελέγχεται ὅτι καταφρονεῖ καὶ αὐτὸν τὸν εὐσπλαγχνον Θεόν

τὸν δοτῆρα τοῦ Λόγου, μὴ γινώσκων τοὺς νόμους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐκτελοῦνται αἱ ἐνεργεαί του· διαπερᾶ τὸ διάστημα τῆς ζωῆς του ὡς ζώον, περιορισμένου εἰς ἐλάχισα τόπου καὶ χρόνου διαστήματα· καὶ ἀπολαύων τὰ ἐπίχειρα τῆς ἀδικίας του, γίνεται λάφυρον τῆς τύχης, ἔρμαιον τῆς κακίας, πρᾶγμα εὐτελέστατον καὶ οὐδαμινώτατον. Δίκαιος λοιπόν πρέπει νὰ γείνη ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸν νοῦν του διὰ τῆς φιλοσοφίας, ἀποδίδων εἰς αὐτὸν τὸ ἰδιαικτῆτά του ἀγαθὰ μὲ τὴν ἔρευναν καὶ γινώσκων τῶν τοῦ διανοεῖσθαι κανόνων καὶ νόμων.

Γινώσκων θέλει νὰ εἶπῃ νοῦ πρᾶγματα ἀληθῶς ὑπάρχοντα εἰς τὸν κόσμον. Ποῖα κακὰ δὲν μᾶς ἐπιφέρει ἢ ἀμέλεια τῶν νόμων τῆς γνωστικῆς μας δυνάμεως! Πόσα ἀληθινὰ πρᾶγματα δὲν ἐξουθενῶνται! Πόσα ἀνύπαρκτα δὲν οὐσιώνεται! καὶ ἢ μὲν ἐξευτέλισις τῶν αὐτῶν, ὅταν μὲ γνωστικὰς δυνάμεις πλασθέντες καταντῶμεν εἰς τοιαύτην ἀθλιότητα, ὡς ὅμοιοι μὲ τυφλοὺς σκυνδάπτομεν καθ' ἑκάστην στιγμήν, ἢ ὅμοιοι μὲ τοὺς περιπατοῦντας εἰς παχυλωτάτην ὀμίχλην δὲν διακρίνομεν τὰ ἔμπροσθεν τῶν ποδῶν μας κείμενα, ἀλλὰ πύπτομεν ἰδῶν κ' ἐκεῖ μὲ ζημίαν πολλάκις καὶ τῆς ζωῆς μας· ἢ ἐξευτέλισις λέγω αὕτη δὲν εἶναι τὸ μεγαλήτερον κακὸν ἀφ' ὅσα δύναται νὰ μᾶς προξενήσῃ ἢ ἄγνοια τῶν τοῦ γινώσκων νόμων. Ἐκτείνονται πολλάκις τὰ κακά της ἀποτελέσματα πρὸς βλάβην τῆς ἀνθρωπότητος εἰς ὀλόκληρα συστήματα, καὶ εἰς ὀλόκληρα ἔθνη· ἢ πόθεν προῆλθαν τὰ πέντε περίπου ἑκατονταετηρίδας διαρκέσαντα ἀντιπαλαίσματα τῶν πραγματικῶν καὶ ὀνοματικῶν λεγομένων φιλοσόφων, τὰ ὁποῖα μόλις ἔπαυσαν πρὸ ἑκατὸν πεντήκοντα ἐνιαυτῶν; Πόθεν τόσα ἄλλα πάγκοσα κα-

κα', περί τῶν ὁποίων ἐξεύρει νὰ μᾶς διηγεῖται ἀναρίθμητα ἢ Ἱστορία; Δικαιοσύνη λοιπὸν ἀπαιτεῖται εἰς τὰς γνωστικὰς μαρτυρίας διὰ νὰ διακρίνωσι τὰ ὑπάρχοντα ἀπὸ τὰ ἀνύπαρκτα, τὰ δυνατὰ ἀπὸ τὰ ἀδύνατα, τὰ φάσματα ἀπὸ τὰ πράγματα· καὶ τοὺς μὲν Τρωγλοδύτας καὶ Κύκλωπας καὶ Κύνοκεφάλους νὰ ἀποσκυβάλλῃ εἰς τὴν χώραν τῆς φαντασίας· τὰ δὲ ὀληθρῶς γνωστὰ καὶ μαθητὰ καὶ πραγματικὰ νὰ εἰσθετάξῃ εἰς τὰ ἀνάγκιστα τῆς φιλοσοφίας.

Ὅλοι αἰσθανόμεθα χαρὰν μὲν ἀπὸ τινος γνωστὰ πράγματα, λύπην δὲ καὶ δυσἀρέστησιν ἀπ' ἄλλα· τὰ πρῶτα εἶναι καλὰ ἢ ὑψηλά· τὰ δευτέρως, ἄσχημα ἢ ταπεινά. Ἡ δύναμις μας αὕτη ὀνομάζεται κατ' ἰδιαιτέραν τινα σημασίαν Δίσθησις· καὶ τοὺς νόμους, εἰς τοὺς ὁποίους ὑποτάσσεται αὕτη, μᾶς διδάσκει ἡ φιλοσοφικὴ ἐπιστήμη, τὴν ὁποίαν ὀνομάζομεν Διαισθητικὴν. Ὅστις φιλοσοφῶν ἀμελήσῃ τὴν ἐξακρίβωσιν τῶν νόμων τούτων, ἀπὸ πολλοὺς ὀνομάζεται ἀπειρόκαλος· καλῆτερα δὲ μὲ φαίνεται, ὅτι τοῦ ὀρμύζει τὸ ὄνομα ἀναίσθητος. Ἡ τοῦ καλοῦ καὶ ὑψηλοῦ κλίσις διαχωρίζει τὸν ἡμέτερον καὶ πολιτισμένον ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ ἄγριου καὶ βάρβαρου. Ὁ ἀναίσθητος ἄνθρωπος, ἀδικήσας ἑαυτὸν μὲ τὴν ἄγνοιαν τῶν τῆς αἰσθήσεως νόμων, ταράττεται καὶ τρέμει καὶ μόνον δὲν ἀποθνήσκει ἀπὸ τὰ ὑψηλὰ τῆς φύσεως φαινόμενα, ἀντὶ νὰ ἐξυψόυται εἰς θαυμασμὸν καὶ αἶνον τοῦ τὴν φύσιν δημιουργήσαντος. Ὑπαρὶὰ καὶ ἀσχημῖα καὶ χαμέρπεια συνοδεύει ὅλα τὰ ἔργα του, ἐνῶ δὲ τοῦ αἰσθητικοῦ ἐμφραίνουσι τὴν παρατηρητὴν κατηγλαῖσμένα μὲ χάριν καὶ μεγαλοπρέπειαν. Πρόσθετε εἰς ταῦτα, ὅτι τῶν ἀδυνάτων εἶναι ν' ἀγαπήσῃ τὴν κοινωνικὴν ἀρετὴν οὐτινος ἢ καρδία δὲν παθαίνεται κατὰ τοὺς νόμους τῆς Δι-

αισθητικῆς ἀπὸ τὸ ὕψος καὶ κάλλος, τὰς αἰσθητὰς εἰκόνας τῆς ἀγαθότητος. Πρέπει νὰ συνειθισθῇ καὶ αὐτὸς καὶ νὰ συνειθίσῃ καὶ τοὺς ὁμογενεῖς του εἰς τὴν αἰσθησιν τοῦ ὑψηλοῦ καὶ καλοῦ, ὅς τις ἀγαπᾷ νὰ φιλοσοφῇ, ἤγουν ν' ἀποδίδῃ εἰς ὅλα τὰς προσηκουύσας αὐτῶν ιδιότητας.

Ἀκολουθοῦσι τώρα, Φίλτατε, αἱ προτάσεις, τῶν ὁποίων αἰσημασθῆναι ἐφαρμοζόμενοι εἰς μερικώτερα ἀντικείμενα δίδουσι τὴν ὕλην εἰς τὴν Πρακτικὴν Φιλοσοφίαν. Ἐδῶ φαίνεται ἡ δικαιοσύνη μὲ τὴν μερικωτέραν τῆς σημασίας, τὴν ὁποίαν τῆς ἀποδίδουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅλαι τοῦ κόσμου αἱ γλώσσαι. Οἱ νόμοι τῶν ἐνεργειῶν τῆς θελήσεως, οἰκονομοῦντες τὰ ἄγρια πάθη τῆς Ὀρμῆς, σκοπὸν ἔχουσι τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκ τούτων συγκροτεῖται ἡ πολιτικὴ κοινωνία, ἀναγκαιοτάτη εἰς τὴν φύσιν τῆς ἀνθρωπότητος· ἡ ἠθικὴ, ἣτις μᾶς κάμνει εὐδαίμονας εἰς τὴν ζωὴν ταύτην· καὶ ἡ Θεοσέβεια, ἣτις μᾶς ὑπόσχεται τὰ ἀνεκλάλητα ἀγαθὰ τῆς μελλούσης μακαριότητος. Ἀς ἐρευνήσωμεν μὲ συντομίαν καὶ ταῦτα.

Ὁρμῶν πρὸς πρᾶξις θέλει νὰ εἴπῃ Ὁρμῶν ν' ἀπολαύσω ὅσα μ' ἀρέσκουν, καὶ ν' ἀποφύγω ὅσα μὲ δυσαρεσκούν. Ἐδῶ εὐρίσκεται ἡ κοινὴ μὲ τ' ἄλογα κτήνη κλίσις καὶ ἀποστροφή τοῦ ἀνθρώπου εἰς πᾶν ἀναπαυτικὸν τῶν φυσικῶν μαρτυριῶν, καὶ ἐμποδιστικὸν τῆς τούτων πληρώσεως. Ἐὰν ἀφήσωμεν νὰ μᾶς κυριεύσῃ ἡ φυσικὴ αὕτη ὀρμὴ, ἐξαγριούνται τότε αἱ κλίσεις καὶ ἀποσροφαί μας, καὶ γίνονται τρομερώτατα πάθη. Κατατρώγομεν εἰς ὅν ἄλλον ἀπανθρωπῶς, καὶ κατακόπτομεν τὸ κοινωνικὸν δεσμὸν, ὅς τις μόνος δύναται νὰ θεραπεύσῃ τὰς φυσικὰς μας ἀνάγκας. Ἄδικον εἶναι νὰ ὀρμῶμεν εἰς πᾶν ὅ,τι μᾶς ἡδύνει, ἢ ν' ἀπο-

φεύγωμεν τὸ φαινόμενον λυπηρόν. Ἀφίνοντες λοιπὸν τὴν ἀδικον ταύτην ἀσπλαγχτίαν εἰς τὰς τίγρεις, καὶ εἰς τοὺς λύκους καὶ εἰς ἄλλα τὰ αἰμοβόρα θηρία ζητοῦμεν διὰ τῆς φιλοσοφίας τὴν τὰς ὁρμὰς διοικοῦσαν θέλησιν, ἀπὸ τῆν ὁποίαν κρέματα ἢ εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου.

Θέλω ὅτι θέλουν ὅλοι. Ἄς ἐρωτήσῃ καθείς τὸν ἑαυτῶν του διὰ τὰ μάθη τί θέλει. Θέλω, λέγει καθείς, ἀσφάλειαν εἰς τὴν ζωὴν μου, ἡσυχον ἀπόλαυσιν τῶν ὑπαρχόντων μου, διατήρησιν τῶν τιμιωτάτων καὶ φιλοτάτων μου· ἀλλὰ κινῶν ἀπ' αὐτὰ δὲν δυνάμεθα νὰ χαρῶμεν χωρὶς φροντιστὰς καὶ προστάτας καὶ φύλακας· ἀνήμερα θηρία φοβερίζουσι τὴν ζωὴν μας· ἀγρια γείτονες μᾶς ἐνοχλοῦσι· πολλοὶ ἐχθροὶ καὶ κακοὶ μᾶς ἐπιβουλεύουσι καὶ τὴν περιουσίαν καὶ τὴν τιμὴν. Διὰ τὰ ἀπαντήσωμεν λοιπὸν ταῦτα τὰ κακὰ, θέλω μεν ὅλοι νόμους νὰ μᾶς φυλάττωσιν ἀπ' αὐτὰ, καὶ ἀνθρώπους τινας ἐξέχουσ καὶ πρωτίστους νὰ μὴ ἔχωσιν ἄλλην φροντίδα, εἰ μὴ τὴν φυλακὴν καὶ ἐκτέλεσιν τῶν νόμων. Ἐπειδὴ λοιπὸν θέλω κ' ἐγὼ, τὸ ὁποῖον θέλουσιν ὅλοι, χρεώσω νὰ πείθωμαι εἰς τὴν ὑπάρχουσαν διοίκησιν· νὰ ὑποτάσσωμαι εἰς τοὺς νόμους μὲ πᾶσιν μου εὐχαρίστηται· νὰ πληρῶνω εὐκρινῶς τὸ εἰς ἐμὲ ἐπιβαλλόν μέρος τῶν φόρων, τοὺς ὁποίους ἔσπανα ἢ διοίκοις διὰ τὴν ἀσφάλειαν καὶ ἡσυχίαν μου. Προσέτι ὅλοι θέλω μεν ὡς συγατικὸν τῆς κοινῆς εὐτυχίας, τιμὴν πρὸς τοὺς γονεῖς, εὐγνωμοσύνην πρὸς τοὺς εὐεργέτας, σέβας πρὸς τοὺς τιμιωτέρους, ἀγάπην πρὸς ὅλους· δίκαιον λοιπὸν εἶναι νὰ εὐγνωμοσύῃ πρὸς πάντα, ὅς τις μ' ἔκαμε καλὸν μέγα ἢ μικρὸν, να τιμῶ ἐξ ὅλης ψυχῆς τοὺς γονεῖς μου, καὶ σέβωμαι ὅλους τοὺς ἀξιοσεβάστους ἀνδρας, νὰ ἀ-

γαπῶ ὡς ἀδελφοὺς ὅλους τοὺς συμπολίτας μου. Οἱ νόμοι οὗτοι εἶναι θεμέναι καὶ ἀπὸ τῆν ἰδικήν μου θέλησιν, καὶ ἀπὸ τῆν σύμφωνον ἀπόφασιν ὅλων τῶν συναδελφῶν μου· δίκαιον λοιπὸν εἶναι νὰ τοὺς φυλάττω μεχρι κεραίας, ἂν ἀγάπῃ τὴν ἀνθρωπείνην μὲ τοῖς ὁμοίους μου ἀνθρώπους συμείρῃσιν. Οὕτω πρέπει νὰ λέγῃ, οὕτω νὰ πράττῃ ὁ ἀληθῶς φιλοσοφῶν. Ποῖα δὲ κακὰ προξενεῖ ἢ τῶν νόμων τούτων ἀθέτησις; ἀπειθείαν εἰς τοὺς ἄρχοντας, ἀνυποταξίαν εἰς τοὺς νόμους, καταφρόνησιν τῶν τιμιωτάτων, ἀγνωμοσύνην καὶ ἀχαρισίαν πρὸς τοὺς εὐεργέτας, μῖσος καὶ φθόνου καὶ καταδρομὴν, καὶ μυρία νέφη ἀγρίου καὶ θολερῶν παθῶν πρὸς ὅλους τοὺς συναδελφοὺς, καὶ ἐν γένει ἀνατροπὴν αὐτῶν ἐκείνων τῶν νόμων, τοὺς ὁποίους ἐθέσαμεν ἡμεῖς· ἐκ τοῦ ὁποῖου, ἂν κατὰ δυστυχίαν γείνη κοινὸν, κινδυνεύομεν νὰ καταυτήσωμεν εἰς τὴν ὠμὴν καὶ θηριώδη κατάστασιν τῶν ἀγρίων. Δίκαιον λοιπὸν εἶναι καὶ ἐν ταυτῷ σωσικὸν τῆς ἀνθρωπότητος νὰ θέλωμεν ὅτι θέλουν ὅλοι, ἡγουν νὰ θέλωμεν τὰ συντείνοντα καὶ ἀφορῶντα τὸ κοινὸν τῆς πολιτείας καλόν.

Θέλω ὅτι θέλουν ὅλοι συμφώνως πρὸς ἑμαυτόν. Ὅσα πράττω πρὸς τοὺς ἄλλους δίκαιον εἶναι νὰ ἐκπηγάζωσιν ἀπὸ τῆν ἐσωτερικῆν μου συγκατάθεσιν. Ἐὰν θέλω ὅτι θέλουν ὅλοι, φοβούμενος μὴ ὑποπέσω εἰς τὰς ποινὰς τῶν νόμων, καὶ ὄχι ἀγαπῶν τὰς πράξεις αὐτὰς καθ' ἑαυτὰς, περιπίπτω εἰς ἀντίφασιν αὐτὸς μὲ τὸν ἑαυτῶν μου, ἀπὸ τὸ ὁποῖον τί ἄλλο δύναται νὰ γείνη ἀθλιώτερον; Δίκαιον εἶναι λοιπὸν αἱ ἐξωτερικαί μου πράξεις νὰ συμβιβάζωνται ἐντελῶς μὲ τὴν ἐσωτερικὴν τῆν ὀρθοῦ λόγου ἐντολήν. Δίκαιον εἶναι νὰ τιμῶ τοὺς ἄρχοντας, καὶ

να πείθωμαι εἰς αὐτοὺς, ὄχι διότι φοβοῦμαι μὴ ὑποτέσω εἰς τὴν ἐκ τῆς ἀπειθείας καταδίκην, ἀλλὰ διότι κρίνω ἐσωτερικῶς δίκαιον καὶ εὐλογον νὰ τοὺς τιμῶ, καὶ αἰσθάνομαι ἐσωτερικῆς τιμῆς χαρὰν νὰ τοὺς τιμῶ καὶ νὰ τοὺς ὑπακούω, ὡς φύλακας τῆς ἡσυχίας μου, προστάτας τῆς εὐημερίας μου, βραβευτάς τῶν ἀρετῶν μου, δοτῆρας ἀγαθῶν εἰς τοὺς ὑπηκόους. Ὡσαύτως τὴν πρὸς τοὺς γονεῖς τιμῶν, καὶ τὴν πρὸς τοὺς εὐεργετήσαντάς με καθ' ὅποιονδήποτε τρόπον εὐγνωμοσύνην, καὶ γενικῶς τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην, δίκαιον εἶναι ν' ἀποδίδω ἀπὸ ἐσωτερικὴν μου θέλησιν, ἀπὸ ἐλευθέρου συγκατάθεσιν τῆς ψυχῆς μου, καὶ ὄχι με καταναγκασμένην ἀβελησίαν. Τί μ' ὠφελεῖ ἡ τῶν πράξεων πρὸς τὰς κρίσεις μου ἀσυμφωνία; Τί καλοῦ προτρέμω ἀπὸ τὴν τρομερὴν ταύτην παλιρροίαν καὶ ἐναντιότητα τῶν ἐντός μου πρὸς τὰ ἐκτός; Ὄταν ἄλλως μὲν φρονῶ, ἄλλως δὲ ἀναγκάζομαι νὰ πράττω· ἀδικῶ τὸν ἑαυτόν μου, ἐξελέγχομαι ὀποκριτῆς, ἀπατεῶν, δόλιος, κακοῦργος, καιροφυλακτῶν ν' ἀποκοιμίσω τὴν σωτήριον ἀγρυπνίαν τῶν νόμων, διὰ νὰ πράξω ὅσα οὐτ' ἐγὼ θέλω, οὔτε κάνεις ἀπὸ τὰ μέλη τῆς πολιτικῆς κοινωνίας· ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ νὰ εἶμαι σύμφωνος πρὸς ἑμαυτόν· ἀπαιτεῖ νὰ μὴ θέλη τι πλεονῆ διαφέρον ὁ ἐσωτερικός μου ἄνθρωπος παρ' ὅ,τι πράττει ὁ ἐξωτερικός μου. Διὰ τοῦτο πρέπει ν' ἀγαπῶ ἐξ ὅλης μου ψυχῆς τοὺς καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς νόμους, τοὺς συντηροῦντας τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν καὶ συντηροῦντας ἐπομένως καὶ ἐμὲ καὶ τὰ πράγματά μου. Ὁ ἀληθινὸς λοιπὸν φιλόσοφος τότε μόνον πράττει δίκαια, ὅταν ἀγαπᾷ εἰλικρινέστατα τοὺς νόμους τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, καὶ παρακινεῖ καὶ τοὺς ἄλλους, ὡς πατὴρ φιλόσοργος τὰ τέκνα του, νὰ τοὺς ἀγα-

πῶσι· κατ' ἄλλον τρόπον ὡς μὴ ὀνομάζεται φιλόσοφος· ἀλλ' ἢ ὑποκριτῆς, ἢ, τὸ ὁποῖον σημαίνει ἀκριβῶς τὴν ἐσωτερικὴν του διάθεσιν — κλέπτῆς καὶ ληστής.

Ἔρχεται ἡ τελευταία τῆς φιλοσοφίας ἀπόφανσις, ἡτις ἐκφράζει τὸν ἕξοχον καὶ ὑψιστον καὶ τελευταῖον σκοπὸν πρὸς τὸν ὁποῖον, ἂν δὲν ἀποβλέπη ὁ ἄνθρωπος, κάμνει τὴν μεγίστην ἀδικίαν εἰς τὸν ἑαυτόν του, παραιτούμενος οἰκτιρομελῶς τὰ δίκαια τοῦ ὀρθοῦ λόγου, καὶ συγκαταριθμοῦμενος εἰς τὰς τῶν κτηνῶν ἀγέλας. Ὁ Λόγος ὁ ὀρθὸς βραβὺ εἰς καθένα, ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ μας αὕτη πρὸς τὸ ἀγαθὸν ὀρμή, ὁ ἄσβεστος οὗτος πόθος εἰς τὸ νὰ γίνημεν ἀφ' ὅ,τι εἴμεθα εὐτυχέστεροι, ἀναγγέλλει "Ὁν αἰώνιον, Πανάγιον, Πανάγαθον, Παμμακάριστον, τὸ ὁποῖον ἔχει ὅ,τι ποθοῦμεν νὰ ἀπαλαύσωμεν, καὶ μᾶς τὸ χορηγεῖ, εἰάν ἐξομοιωθῶμεν, ὅσον ἐνδέχεται, μ' αὐτὸ εἰς τὴν ἀγιότητα καὶ ἀγαθότητα. Τοῦτο τὸ "Ὁν μᾶς ἐπρόσβαξεν ἡ τῶν προγόνων μας φιλοσοφία νὰ σεβώμεθα „Θεὸν σέβου.“ Τοῦτο μᾶς παραγγέλλουσι αἱ ἱεραὶ ἡμῶν βίβλοι νὰ προσκυνῶμεν ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ διανοίας μας „Προσκυνήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου κτλ.“ Τοῦτου ἡ λατρεία μᾶς ὑποχρεοῦναι νὰ τιμῶμεν καὶ νὰ εὐλασώμεθα τοὺς τόπους, ὅπου συναγόμεθα ὅλοι ὡς ἀδελφοὶ νὰ προσκυνήσωμεν τὸν πανάγαθον ἡμῶν πατέρα, νὰ πειθώμεθα εἰς τὰς ἱεράς συμβουλὰς τῶν ἐρμηνευτῶν τοῦ Θεοῦ θελήματος· νὰ βλέπωμεν μὲ σεβὰς τοὺς ἱεροὺς ἐκείνους ἄνδρας, οἵτινες, ἀπαρνηθέντες πολὺ μέρος τῶν τερπνῶν τοῦ κόσμου, ἀφιερώθησαν εἰς διακονίαν καὶ λειτουργίαν τοῦ παναγάθου τούτου. Ὁυτος· ν' ἀγαπῶμεν τοὺς ἄνθρώπους ὄχι μόνον ὡς μέλη τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, ὄχι

μόνον διότι αγαπῶμεν τοὺς νόμους, ἀλλὰ καὶ ὡς τέκνα τοῦ αὐτοῦ πατρὸς ὑψίστου ἡμῶν Θεοῦ, καὶ τῆς αὐτῆς μητρὸς, ἁγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας, καὶ νὰ θέλωμεν τὸ καλὸν τῶν περισσότερον παρὰ εἰν ἢσαν φυσικοὶ ἀδελφοί μας. Ἄδικίαν περισσότερον κατὰ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ φύσεως κάμνει, ὅς τις, μὴ πειθόμενος εἰς τὴν προσαγῆν τοῦ ὀρθοῦ λόγου, δὲν σέβεται τὸ πανάγιον τοῦτο ὄν. Τὸ δὲ σίβας δὲν εἶναι λόγος μάταιος, ἀλλὰ βεβαιώνεται μὲ τὰ ἔργα. Θεοσεβῆς καὶ μετάνθρωπος· Θεοσεβῆς καὶ ἐχθρὸς τοῦ πλησίον· Θεοσεβῆς καὶ ἀχάριστος πρὸς τοὺς εὐεργέτας· Θεοσεβῆς καὶ ἀπειθήνεις τοὺς νόμους, καὶ μὲ ἓνα λόγον, ὅποιονδήποτε ἀφ' ὅσα ἔμποδίζουσι καὶ πολιτικοὶ καὶ ἱεροὶ νόμοι· εἶναι ἄνθρωπος ἄλογος, ἔππος λογικὸς, πῦρ ψυχρὸν, χιὼν θερμὴ, καὶ πᾶν ὅ,τι ἔμπορεῖ νὰ ἐπινοήσῃ ἀντιφατικώτερον ὁ ἀνθρώπινος νοῦς.

Ἄλλ' ὅλα τὰ ἀδικήματα, ἀγαπητὲ Φραγκίσκα, ὅσα ἔμποροῦν νὰ πράξωσιν οἱ ψευδιῶνυμοι φιλόσοφοι ἢ τῆς φιλοσοφίας οἱ ἄσπονδοι ἐχθροί, εἶναι μηδὲν ὡς πρὸς ὅ,τι ἀδικοῦσι τὰ ἄκακα καὶ ἀθῶα παιδία διὰ τῆς κακῆς καὶ ἀμεθοδου παιδαγωγίας. Ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ νὰ δίδωμεν εἰς ἕκαστον τὸ οἰκεῖον· ἡμεῖς δὲ, παρήκοοι καὶ παραδάται τῶν νόμων τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἀδικοῦμεν κατὰ δύο τρόπους τοὺς παιδας μας, καὶ διότι δίδομεν εἰς αὐτοὺς ἀνοίκειον ἀνατροφὴν ἐπιφορτίζοντές τους φορτία, δεινὰ καὶ δυσβάστακτα, καὶ διότι τοὺς ἀποσεροῦμεν πολλὰς καὶ οἰκείας εἰς τὴν ἀπαλήν ἡλικίαν τῶν γνώσεις, καὶ συντελεσιτικωτάτας εἰς τὴν ἐφεξῆς δικαιοπραγίαν τῶν ἑάν εἶχαν ζέλσιον τὸ συλλογιστικόν τῶν οἱ ταλαίπωροι παῖδες, ἤθελαν παραπονηθῆν ἐξ ἅπαντος μὲ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τοὺς ἀδίκους τῶν παιδα-

γωγούς, λέγοντες. „Τί μᾶς διδάσχετε πράγματα, τὰ ὅποια οὐδὲ σεις δὲν καταλαμβάνετε; Διὰ τί μᾶς ἀποσερεῖτε τόσας τερπνάς καὶ ὠφελίμους ἱστορίας καὶ θαλαίας καὶ νεωτέρας, τόσας γλυκυτάτας τῆς φύσεως περιγραφάς, τόσας ἡγεωγραφικὰς διδασκαλίαις ἀναλόγους μὲ τὰς δυνάμεις μας, τόσα ἄλλα πολλὰ καὶ καλὰ μαθήματα, ὅσα μὲ φιλανθρωπίαν διδάσκουσιν οἱ Ἑυρωπαῖοι τὰ τέκνα τῶν; Διὰ τί δὲν ἡμᾶς λέγετε Τί χρεωσοῦμεν εἰς τὸν δημιουργόν μας Θεόν, Τί εἰς τοὺς γονεῖς μᾶς, Τί εἰς τοὺς προῦχοντας τοῦ Γένους, Τί εἰς πάντα ἀδελφόν μας; Τί κακὸν ἐκάμαμεν οἱ τάλανες, καὶ μᾶς ἐκατοδικάσατε νὰ ἀντλωῖμεν εἰς τετραμμένου πιθον, ἢ νὰ βάλλωμεν εἰς τὸν νοῦν μας ὅσα νὰ κρατήσῃ δὲν εἶναι δυνατός; Ἐλεήσατέ μας διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ! ἐλευθερώσατέ μας ἀπὸ τὴν σκληρὰν δουλείαν τῆς ἐσφαλμένης ταύτης καὶ ἀδίκου παιδαγωγίας! ὀδηγήσατέ μας εἰς τὴν γνώσιν τοῦ κόσμου μὲ τὴν κῦτὴν μέθοδον, μὲ τὴν ὁποῖαν παιδαγωγοῦνται τὴν σήμερον τῶν φωτισμένων ἔθνῶν οἱ παῖδες! Ἄλλ' εἰ δὲν μᾶς ἀκούετε ἡσεῖς, διότι ἐσκληρύνθη καθ' ὑπερβολὴν ἡ καρδιά σας“ προσητρέχομεν νοερῶς εἰς τοὺς μεγάλους τοῦ Γένους μᾶς, καὶ ζητοῦμεν ἀπ' αὐτοὺς τὴν λύσιν τῶν κακῶν μας. Ἐπάκουσάν μας Παναγιώτατε Πατριάρχα! Ἐυσπλαγχνικωτάτη μητὴρ ἡμῶν ἁγία Ἐκκλησία! Ἱερὰ καὶ σεβασμία Σύναδος! Περικλεέσατε Μέγα Διεσμηνευτά! Περίβλεπτοι ἄρχοντες καὶ πρόκριτοι τοῦ γένους! Ἐλεήσατε τὴν ἀνηξιοπαθοῦσαν παιδικὴν μας ἡλικίαν. Προσάξατε νὰ μεταμεθοδευθῶσι τα παιδαγωγεία, διὰ νὰ μάθωμεν καὶ ὅσα ἄλλα χρεωσεῖ νὰ μάθῃ ὁ Λογικὸς ἄνθρωπος, καὶ τὰ καθήκοντα τῆς ὑποταγῆς μᾶς πρὸς τὸν Θεόν, καὶ πρὸς τὰς ὑπερεχούσας ἐξ-

ουσίας. "Αν επικρατῆ ἢ θηριώδης αὕτη παιδαγωγία, προτιμῶμεν ὅ ἀποθάνωμεν νήπιοι ὄντες παρά νὰ ζήσωμεν δυστυχεῖς καὶ ἀχρεῖοι." Τοιαῦτα ἤθελαν κρᾶξεν, τοιαῦτα ἤθελον ἀναφέρειν εἰς τοὺς ἄρχοντας τοῦ Γένους αἱ παῖδες μας, εἰάν ἦτο ἄστιον τὸ συλλογιστικόν των, καὶ τοιαῦτα φωνάζει ὑπὲρ αὐτῶν ἡ δέσποινα φιλοσοφία, ὁ κανὼν ἢ δικαιοσύνης, ἢ ἡ δικαιοσύνη αὐτή.

Ἐπιτροπή εἶναι νὰ κληρώμεθα, ὅτι ἀγαπῶμεν τὴν φιλοσοφίαν, εἰάν δὲν διορθώσωμεν τὴν ἀδικίαν ταύτην, ἣν ὁποῖαν πάσχουσι τὰ ταλαιπώρα παιδιά μας, ἢ μόνη ἡλπίς καὶ τῆς οὐκίας καθενός, καὶ ὅλης γενικῶς τῆς πατρίδος, καὶ διὰ νὰ τὴν διορθώσωμεν, ἄλλο μέσον δὲν εἶναι, εἰμὴ νὰ διδαχθῶμεν ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν. Τίς εἶναι ἡ ἀρίστη τῆς παιδαγωγίας μέθοδος. "Ὅταν ἐσιώπα ἡ φιλοσοφία, συγχωρημένον ἦτο νὰ μεταχειριζώμεθα εἰς ὅλας μας τὰς ἀνάγκας τὰ πρόχειρα βοηθητικὰ μέσα· τῶρα δὲ, εἶναι ἀσυγχώρητον καὶ εἰς ἡμᾶς νὰ τὰ μεταχειριζώμεθα, καὶ οἱ ἔχοντες τὰ ποταπὰ ταῦτα μέσα πρέπει νὰ παραχωρήσωσιν εἰς τοὺς ἔχοντας τὰ σωτήρια μέσα, τὰ ἀσυγκρίτως καλλήτερα παρά τὰ ἰδικά των, εἰάν θέλουν νὰ μὴ εἶναι ἀδικοί. Θέλεις, φίλε, νὰ θεραπεύῃς ἀρρώστους; μάθε τὴν ἰατρικὴν ἐπιστήμην. Θέλεις νὰ παιδαγωγῆσῃς; μάθε τὴν ἀκμάζουσαν σήμερον εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Ἑυρώπης παιδαγωγικὴν τέχνην. Θέλεις νὰ διορθώσῃς τὴν γλῶσσαν; μάθε πρῶτον Πῶς διορθοῦνται γλῶσσαι· πρὶν λάβῃς τὴν ἔξιν, ἄκουε τοὺς ὁμολογουμένως τούτων εἰδήμονας, διὰ νὰ μὴ ἀδικῇς τὸ φίλτατον Γένος σου.

Δικαιοσύνη λοιπόν, φίλτατε Φραγκίσκε, εἶναι ἡ φιλοσοφία καθ' ὅλα τῆς τὰ μέρη, καὶ ἐξ ἐναντίας ἀδικία εἶναι

ἡ ἀφιλοσοφία. Ἄλλα δυνάμεθα ἀραγε, ἐμπορεῖς νὰ εἶπῃς, νὰ γείνωμεν τόσον εἰς ὅλα δίκαιοι, ὅσον ἀπαιτεῖ ἡ αὐστηρότης τῶν μερῶν τῆς φιλοσοφίας; Οἱ νόμοι τῆς δικαιοσύνης ταύτης, Ἄγαπητέ, εἶναι καθολικοὶ καὶ ἀναγκαῖοι, οὐδ' ἐπιδέχονται καμμίαν ἐξαιρέτην· καὶ ὅσον τὸ ἐκ μέρους τῶν εἰναι κατορθωτῆ ἢ ἰσόνομος ἀπόδοσις τοῦ οἰκείου εἰς ἕκαστον· ἀλλ' ἡ ἀσθενὴς καὶ πεπερασμένη φύσις μας δὲν ἐπιδέχεται ἀκριβῶς ὅλην τὴν ἐφαρμογὴν των. "Ὅν ἀπεριόριστον, ἀπερίγραπτον καὶ τόπων καὶ χρόνων, ὅν ἀπανταχοῦ παρὼν, εἰς τὸ ὁποῖον παρίστανται τὰ πάντα ὑπ' ὄψιν, καὶ ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐλλείπει μακρὰν ἢ κατὰ τὸ πρότερον καὶ ὑστερον διαφορά· τοῦτο τὸ Ὅν γνωρίζει ἀκριβέστατα πάντα τὰ ὄντα, καὶ ἀποδίδει ὀρθῶς καὶ ἀπταιστως τὰ οἰκεία εἰς ἕκαστον· ἡμῶν δὲ τῶν μικρῶν κατὰ πάντα ἡ δικαιοσύνη εἶναι ῥήμημα τῆς δικαιοσύνης ἐκείνου, καὶ εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ ἔχη ἀκριβῶς ἅπασαν τὴν εὐτελείαν της· ἀλλὰ μὴ διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ τὴν τελειοποιῶμεν πάντοτε ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, καὶ νὰ πλησιάζωμεν, ὅσον δυνάμεθα, εἰς τὴν ἀφθαστον ἐκείνην αὐτοδικαιοσύνην; ἀπαγε τῆς βλασφημίας!" Τοιοῦτου πόρισμα, Ἄγαπητέ, μόνον οἱ ἀδικοί, μόνον οἱ ἔχθροφιλόσοφοι ἔκαμαν πολλάκις, καὶ δύνανται νὰ κἀμῶσιν καὶ πάλιν. Τῆς δικαιοσύνης ἰσοδύναμον εἶναι τὸ νομα φιλοσοφία καὶ σοφία, ὡς διὰ πολλῶν τὸ ἔπαραςήσαμεν. Ἀκούσαντες λοιπὸν οἴται οἱ ὑφανισαὶ τῶν θεοδώρητων τοῦ ἀνθρώπου δικαιωμάτων τὸν Ἀπόστολον λέγοντα, ὅτι ἡ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μορῖα παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ" (α) ἐσυμπεραναι ἀδίκως καὶ τυραννικῶς καὶ ἀκαθάρτως τὸν κατα

(α) Παύλ. Α. Πρὸς Κορινθ. Κεφ. Θ'.

τῆς φιλοσοφίας πόλεμον. Πόσον τρομερὸν εἶναι τὸ συμπέ-
 ρασμα τοῦτο, Πόσον ἀποτρόπαιοι καὶ βδελυκτοὶ καὶ κα-
 κῦργοὶ καὶ λυμεῶνες τῆς ἀνθρωπότητος ἐξελέγχονται οἱ
 ἄθλιοι οὗτοι· ἄς σηκώσωμεν ἀπὸ τὸν ἀσυλλόγιστον συλλο-
 γισμόντων τὸ ἱερὸν τοῦτο ῥήτον, καὶ εἰς τὸν τόπον του ἄς
 ἀντικαταστήσωμεν ἄλλο ἰσοδύναμόν του ἀπὸ τὰς Θεοπνεύτους
 γραφάς, καὶ εἰάν δὲν φριξῶσι τοὺς ὀλεθριωτάτους παρα-
 λογισμούς των, ἄς ὁμολογήσωσιν ὅτι εἶναι Κα-
 θεὶς γνωρίζει τὸ οἰκεῖον των ὄνομα, χωρὶς νὰ τὸ εἶπω. Ὁ
 προφήτης Ἠσαΐας λέγει διὰ τοῦ Παναγίου πνεύματος, ὅτι
 ἡ δικαιοσύνη ἡμῶν παραβαλλομένη πρὸς τὴν δικαιοσύνην
 τοῦ Θεοῦ εἶναι ῥάκος, ἡγουν εὐτελέστατον καὶ ἀπορρήψεως
 ἄξιον παλαιοξέσχισμα. Τί λοιπὸν ἐμποροῦν νὰ συμ-
 περάνωσιν ἐκ τούτου οἱ ἀμαρτωλοὶ οὗτοι ἐχθροφιλόσοφοι μὲ
 τοὺς αὐτοὺς κανόνας τῆς ἀλόγου Λογικῆς των; τρέμω, Ἀ-
 γαπητέ, νὰ τὸ ἐκφωνήσω· ἀλλ' ὅμως αὐτοὶ τὰ λέγουσιν·
 αὐτοὶ πρέπει νὰ ἔχωσιν καὶ τὴν αἰτίαν τῶν ἀλλοκότων καὶ
 ἀπανθρώπων βλασφημιῶν „Αἰθριοὶ! φωνάζουσιν“ ἡ δικαιο-
 σύνη μας πρὸς τὴν θεῖαν δικαιοσύνην εἶναι μηδὲν, κα-
 θὼς καὶ ἡ σοφία μας εἶναι μωρία πρὸς τὴν ὄντως Σοφίαν·
 „καὶ ἡ ἀλήθειά μας εἶναι ψεῦδος ὡς πρὸς τὴν αὐτοσλήθειαν·
 ἡκαθὼς λοιπὸν μὴ δυνάμενοι νὰ ἀποκτήσῃτε τὴν σοφίαν τοῦ
 Θεοῦ σῶς ἐσυμβουλεύσαμεν νὰ ἀφήσῃτε πᾶν εἶδος ἐπιχει-
 ρίου σοφίας, ἀπαράλλακτα ἀπαρτεῖ ὁ κανὼν μας νὰ σᾶς νοι-
 θετήσωμεν καὶ περὶ τούτου. Ἀφήσατε τοὺς εἰς τὴν ἐργα-
 σίαν τῆς δικαιοσύνης ματαίους κόπους σας. Τί σᾶς χρησι-

μεύει νὰ κοπιάζετε καὶ νὰ ἰδρύνετε διὰ πρᾶγμα, τὸ ὁ-
 ποῖον δὲν δύνασθε ν' ἀποκτήσῃτε τέλειον; Ἀφήσατε, Ἀ-
 δελφοί, πᾶν εἶδος δικαιοσύνης, καὶ ἐναγκαλίσθητε τὴν κα-
 λὴν ἀδικίαν· ἀτιμάσατε τοὺς γονεῖς, κλέψατε τοὺς γεί-
 τοντας, καταφρονήσατε τοὺς νόμους· εἰάν ἐμπορήτε, ὁ-
 πλίσθητε κατὰ τῆς ἀνθρωπότητος, ἀφανίσατε τὴν πατρί-
 δα, ἐρημώσατε χώρας, καταποντίσατε ὀλόκληρα ἔθνη εἰς
 τὸ αἷμα των“ Παύσατε, ταλαίπωροι, ἀπὸ τὴν ὀ-
 λήθριον ταύτην ἀδικίαν καὶ ἀσυλλογισίαν. Τὰ συμπε-
 ράσματά σας εἶναι τὰ αὐτὰ, τὰ ὅποια ἐκπηγάζουσι καὶ ἀ-
 πὸ τὸν πρῶτον παραλογισμόν σας, καὶ τὰ ἀποτελέσματά των
 εἶναι ἀπολύτως τὰ αὐτὰ εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, εἰάν
 καὶ δὲν ἐξεύρετε ἴσως ὅτι τούτων παραίτιοι εἴσθε σεῖς· ἀλ-
 λά τίς μὲ λόγον σολισμένος ἄνθρωπος δύναται καὶ νὰ τὰ
 διευθυμῆται χωρὶς φρίκην, πολὺ πλέον νὰ τὰ γράφῃ;
 ἡκαθὺς νὰ σᾶς εἶπω δὲν μὲ συγχωρεῖ ἢ πρὸς τοὺς ὁμογε-
 νεῖς μου ἀγάπη· σᾶς λέγω πλανημένους μὲ τὸ εἶδος τῆς
 ὄντως Δικαιοσύνης. „Πλανᾶσθε, ταλαίπωροι, μὴ εἰδότες
 τὰς γραφάς“ καὶ εὐχομαι ἀπὸ ψυχῆς νὰ εραφῆτε γρήγο-
 ρα ἀπὸ τὴν πλάνην σας εἰς τὸν δρόμον τῆς δικαιοσύνης.

Ἀφίνοντες, Φραγκίσκε, μὲ τὴν σωτήριον ταύτην ἐπι-
 γήν μας τὸ μέρος τούτων τῶν ἀπατημένων, ἄς θεωρήσω-
 μεν εἰς τὸ τέλος μὲ συντομίαν Τί πρέπει νὰ κάμνωμεν ἡ-
 μεῖς οἱ νομιζόμενοι ὅτι βλέπομεν τὸ φῶς, ὅτι περιπατοῦ-
 μεν τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν τῆς δικαιοσύνης, ὅτι ἀγαπῶμεν εἰ-
 λικρινῶς τὴν τῶν θρόνων τοῦ Θεοῦ πᾶρεδρον Σοφίαν· οὐ
 καυχώμενοι, λέγω, εἰς τὸ σεμνὸν ὄνομα τῶν διδασκάλων
 καὶ ὁδηγῶν τῆς νεολαίας τοῦ Γένους. Ὅταν, φίλε, ἐπαγ-
 γελλώμεθα τὴν μετὰ τῆς φιλοσοφίας ἀδιάρρηκτος ἡνωμέ-

(α) „ὡς ῥάκος ἀποκαθημένης πᾶσα ἡ δικαιοσύνη ἡμῶν.“ Ἠσαΐας
 Κεφ. ξδ', 6.

νην διδασκαλίαν, ἐπαγγελόμεθα καὶ εἰς τὴν θεωρίαν καὶ εἰς τὰς πράξεις μας τὴν δικαιοσύνην, εἰς τὴν ὁποίαν περιέχεται συλλήβδην πᾶσα ἀρετὴ· ἀλλ' ἡ δικαιοσύνη τῆς θεωρίας εἶναι κεκρυμμένη, ἀφανής, ἄγνωστος, ἐμφυλεύουσα εἰς τὰ ἄδυτα τοῦ Λόγου, καὶ μόνον εἰς πολλὰ ὀλίγους γνησίους μύσας τῆς ἐμφανιζομένης· καὶ εἰς ἐκφραστῆ διὰ προφορικῶς λόγου, ἀλλὰ καὶ εἰς κηρυχθῆ διὰ μυρίων σαλπύγγων, πάλιν τὰ αὐτὰ τῶν ὀλίγων τὴν ἀκούουσιν· ὁ δὲ πολὺς ἄνθρωπος κόμνει περὶ αὐτῆς κρίσειν, ὅποιαν κάμνουσιν ἢ οἱ κωφοὶ περὶ ἤχων, ἢ οἱ τυφλοὶ περὶ χρομάτων. Δὲν ἔχει τὴν αὐτὴν ἀπὸ κρυφῶν ιδιότητα ἢ δικαιοσύνη τῆς πράξεως· αὕτη εἶναι φανερά καὶ κρίνεται καὶ ἀπὸ τὸ πολὺ τοῦ λόγου μέρος μὲ τὴν ὑπερβολὴν, ὡς καὶ διὰ μικρὰ κατορθώματα ἐκθειάζει τὸν ἄνθρωπον, καὶ διὰ μικρὰ ἐλλείματα τὸν κρημνίζει εὐκόλως εἰς τὴν ἄδυσσον τῆς ἀπωλείας. Ἀνάγκη πᾶσα λοιπὸν εἶναι, εἰς δὲν θέλωμεν ν' ἀκούωμεν Ὁδηγοὶ τυφλοῖ, ν' ἀγωνιζόμεθα καθ' ὅλας ἡμῶν τὰς δυνάμεις εἰς τὴν πρακτικὴν δικαιοσύνην· νὰ δείχνωμεν μὲ τὸ παράδειγμά μας, ὅτι δὲν εἶναι ὀνόματα παταγῶντα εἰς μάτην τὸν αἴρα, φιλοσοφία, παιδεία, φητισμός, προκοπή, καὶ ὅσα ἄλλα εὐρίσκονται τὴν σήμερον εἰς τὰ σώματα τῶν πλειοτέρων μας ὁμογενῶν. Διδάσκαλος ἀπειθής εἰς τὴν ὑπερέχουσαν ἐξουσίαν, παρήκρος εἰς τὰς προσαγὰς τῶν ἐνδοξῶν προύχοντων μας, ἀχαριστος εἰς τοὺς εὐεργέτας· ἀλαζών, καὶ βιάσικος καὶ μνησικακος· διδάσκαλος ἐνυπότακτος εἰς τὴν μητέρα καὶ τροφὸν ἡμῶν Ἐκκλησίας· ἀμελητήσων πρὸς τὴν σεβάσιμον βεραρχίαν καθηγόντων· παραβάτης τῶν Θεῶν ἐντολιῶν, αἵτινες μόνον δύναται νὰ κάμωσι τὸν ἄνθρωπον μακάριον

καὶ τρισύλβιον· διδάσκαλος, λέγω, τοιοῦτος ἢ ἄς ὑπάγη νὰ διδάξῃ εἰς τὴν Ἀφρικὴν, ἂν κ' ἐκεῖ εἶναι ὑποφερτὸν τὸ πολίτευμά του· ἢ ἄς παύσῃ νὰ ἀτιμάξῃ τὸ ὑψηλότατον ἐπάγγελμά του μὲ τὰς ἀδίκους καὶ θηριώδεις πράξεις του. Μὴ, διὰ τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ Θεοῦ! μὴ δὲ ἀγάπην τοῦ Ἐλικῶνος! μὴ σέρξῃ κάνας ἀπὸ τοὺς διδασκάλους νὰ εἶναι ἄγοις, φθινερὸς, ἀλαζών, ἀπατεῶν, ὑποκριτής. Πῶς θέλουν πραῦνθῆν, καὶ γνωρίσειν τὴν ἀσθένειαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως μαθηταὶ διδασκόμενοι ἀπὸ γεμάτας πάθη ψυχάς; Ποῖον παράδειγμα ἀρετῆς καὶ χρηστότητος ἐμπορεῖ νὰ λάβῃ ὁ πολὺς ἄνθρωπος, ὅστις δύναται νὰ εἶπῃ πρὸς τὸν διδάσκαλον τοῦτον ἢ τὸ τοῦ Ἀποστόλου, „ὁ διδάσκων ἕτερον σεαυτὸν οὐ διδάσκει;“ (α) ἢ τὴν κοινὴν παροιμίαν Διδάσκαλος ἐδίδασκε καὶ νόμον δὲν ἐκράτει;

Ἄφ' οὗ ταῦτα πάντα ἐκτελέσῃ ὁ ἀγαθὸς διδάσκαλος, τοῦ λείπει νὰ σεφανώσῃ τὰ δίκαια ἔργα του μὲ τὴν πρωτίτην τῶν ἀρετῶν. Τίνα λέγω ταῦτα; Νὰ χαίρῃ χαρὰν ἀνέκφραστον, διότι ἠξιώθη νὰ εὐεργετῇ τὸ φίλτατον γένος του. Διὰ τὴν χαρὰν ταύτην νὰ καταπατῇ πᾶν ἐμπόδιον, τὸ ὁποῖον ἀφεύκτως τοῦ ἐμβάλλει ἢ συκοφαντία καὶ ἢ κακοήθεια εἰς τὸν ἐνδοξοῦ δρόμον τῆς ἀρετῆς, καὶ νὰ ἐνδοξοῦται τὴν ὅσον περισσότερον, ὅσον γλυκυτέρα εἶναι ἢ συνειδήσις, ὅτι ἠγωνίασθη ἀγῶνα ἐπίπουρου διακίτην ἀντιπροσέμενην βασκανίαν καὶ κακίαν. Τίποτε δὲν κατορθοῦν ἄλλο αἰ ἐναντίαι περιστάσεις, εἰ μὴ αὐτὰς μὲν νὰ καταρῶνται ἢ ἐπερχομένη γενεά, τὸν δὲ ἐνδοξοῦ νικητῆν των νὰ σεφανόνῃ μὲ τὰ ἀμάραντα τῆς εὐλογίας ἀνθῆ. Διὰ τὴν χαρὰν ταύτην

(α) Παύλ., πρὸς Ῥωμ. κεφ. Ζ'.

οὐδ' ἀμοιβὰς ἄλλας νὰ προσμένῃ ὁ ἀγαθὸς διδάσκαλος, ἢ ἐπαίνους, ἢ ἄλλας τιμὰς, τὰ ὅποια εἶναι χρέη τῶν εὐεργετουμένων, ὄχι ἀπαιτήσεις τοῦ εὐεργετοῦντος. Τὴν ἀρχὴν καὶ πηγὴν καὶ αἰτίαν τῶν πράξεών του πρέπει νὰ εὐρίσκῃ ὁ ἀληθῶς φιλογενὴς ἐντὸς τῆς καρδίας του, καὶ ὄχι εἰς τὰς ἐξωτερικὰς περιστάσεις, αἱ ὅποια οὔτε νὰ ἐμποδίσωσιν, οὔτε γὰρ κινήσωσιν δύναται τὸν ἀνθρόπινον ἔξῃλου του· καλῶς τὸ ἀγαθόν, εἰς τὸ ὁποῖον ἀγωνίζεται, εἶναι καθ' ἑαυτὸ ἀγαθόν, οὕτω καὶ ἡ πρόξις του εἶναι ἀπερίττος καὶ ἀπόλυτος, ζηριζομένη εἰς μόνην τὴν γλυκυτάτην συνείδησιν τῆς ἰωτίσεως τῶν φιλτάτων ὁμογενῶν του. Δόξα καὶ τιμὴ ἀθάνατος εἰς τοὺς οὕτω φρονούντας διδασκάλους μας· χαρὰ εἰς τὸ Γένος μας, εἴαν τοὺς ἀποκτήσῃ. Ἐφωτίσθημεν, ἐπαιδεύθημεν, εὐδαιμονήσαμεν, ἐφάνημεν ἔθνος μεταξὺ τῶν ἔθνῶν, ἄξιοι τῆς προγονικῆς ἡμῶν ὀρετῆς καὶ παιδείας!

Ταῦτα δὲ λέγων, φίλτατε Φραγκίσκε, δὲν εἶμαι τόσο ἀτόχαστος, ὥστε νὰ ὑποθέσω εἰς ἑμαυτὸν τὴν παντελῆ δικαιοσύνην καὶ κατὰ θεωρίαν καὶ κατὰ πράξιν· οἱ λόγοι μου ἀποβλέπουσι ἐπίσης καὶ τοὺς ἄλλους καὶ ἑμαυτοῦ. Νὰ γείνωμεν τέλειοι, ἀτελεῖς ὅντες φύσει, εἶναι πράγμα ἀδύνατον· νὰ μὴ προσπαθήσωμεν ν' ἀποκτήσωμεν τὴν εἰς τὴν φύσιν μας σύμφωνον καὶ δυνατὴν τελειότητα, εἶναι πράγμα ἀτυγχώρητον εἰς τοὺς ἐπαγγελλομένους τὴν τῶν ἄλλων ἀτελειοποίησιν. Δικαιοσύνην λοιπὴν τὴν ἐνδεχομένην (τὸ λέγω εἰς πρῶτον ἑμαυτοῦ) πρέπει νὰ ἐξασκήσωμεν εἰς τὰς αἰσθήσεις μας, εἰς τὸν Λόγον μας, εἰς τὰς πράξεις μας. Δίκαιοι κριταὶ νὰ φανώμεν εἰς τὰς θεωρητικὰς ἐρεῦνας μας, δίκαιοι εἰς τὰς πρακτικὰς μας σχέσεις μὲ τὴν πολιτείαν, μὲ ἡμᾶς αὐτοὺς, μὲ τὸ θέλημα τοῦ παναγόθου Θεοῦ· αὐτὰ

νὰ ἀγαπιώμεν τὸ ἀγαθὸν τοῦ φωτισμοῦ, μὴτε διὰ τὰς συκοφαντίας τινῶν ἀποκάμνοντες καὶ νεκραύμενοί, μὴτε προσμένοντες ὡς βάνυσοι ἐργάται τὸ ἡμερομίσθιον τῶν ἐπαίνων καὶ τῶν ἄλλων ἀμοιβῶν διὰ νὰ συνεισφέρωμεν τὰς εἰς τὸ φίλτατον Γένος ὑπηρεσίας· εἰ δὲ μὴ, ἄς παίσωμεν κάλλιον ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπαινώμεν τὴν φιλοσοφίαν, ἢ νὰ σκανδαλιζώμεθα διὰ τὰς καταδρομὰς τῶν ἐχθρῶν τῆς, τῶν ἀπαιῶν πρῶτοι εἴμεθα ἡμεῖς.

Ἄλλ', ὦ φίλη Ἑλλάς! Μήτηρ καὶ τροφὸς τῆς φιλοσοφίας! Ὑποφέρεις νὰ χαίρωσι τοὺς καρπούς σου ἄλλοι, τὰ δὲ τέκνα σου νὰ πάσχωσι τὰ ἐκ τῆς ἀδικίας καὶ ἀφιλοσοφίας δεινὰ; Ἦνυες εἶναι αἱ ἐλπίδες σου ποθεινοτάτη Πατρίς; Τίς Δαιμόνων θέλει σοῦ γενῆν ἀρωγός; Τίς θέλει σ' ἐλευθερώσειν ἀπὸ τὴν ἀτιμίαν τῆς ἀπαιδευσίας, καὶ ἀδικίας; Τίς θέλει ἐκνίψειν τὸ σεβάσμιόν σου πρόσωπον ἀπὸ τῆς πολυχρονίου βαρβαρότητος τὸν φρικτὴν ῥύπον; — Τίς ἄλλος, εἰ μὴ οἱ νέοι βλαστοί σου, οἱ μακάριοι σπουδάζαι τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας; Σὺ καὶ οἱ ὅμοιοί σου, φίλτατε Φραγκίσκε, ὅσοι μὲ χρησὰ ἦθη προικισμένοι, συνάγουσιν, ὡς φιλεργοὶ μέλισσαι, τὰ καλά τῆς δικαιοσύνης εἰς τὰς μακαρίας χώρας τῆς Ἑυρώπης, καὶ ἐξαιρέτως τῆς σεβαστῆς Γερμανίας, εἴσθε αἱ χρησὰὶ ἐλπίδες μας. Σεῖς θελετε δείξειν εἰς ὅλους τοὺς ὁμογενεῖς τὴν θαυμάσιον τῆς φιλοσοφίας ἰσχὺν, ὅτι δύναται νὰ κόμη τὸν ἄνθρωπον Θεοῦ κατὰ χάριν, ἀτάραχον καὶ εὐδαίμονα καὶ ἐπὶ τῆς προσκαίρου ταύτης ζωῆς, μακάριον καὶ χαίροντα τὰ καλά τῆς αἰωνιότητος εἰς τὴν ἀγήρω καὶ ἀτελεύτητον. Σ' εὐχομαι, φίλτατε, προόδους ἀγαθὰς εἰς τὸ τῆς δικαιοσύ-

νης σάδιον, τὸ ὄπαϊον τρέχεις μὲ ἀξίειπαινον προθυμίαν
καὶ ἐπιμέλειαν!

Ἐγραψα ἐν Πέυνη, Α.Ω.ΠΗ', κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον.

ὁ φίλος σου

Κ Ο Υ Μ Α Σ.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ.

	Σελ.
Προδιόκησις.	1
Σύντομος καὶ περιληπτικὴ ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας.	10
Χρονολογικὸς πίναξ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας.	26
ΕΜΠΕΙΡΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ.	
ΚΕΦ. Α'. Τί εἶναι ἐμπειρικὴ Ψυχολογία, περὶ τίνα σρέφεται, τίνα ἀπαιτοῦνται εἰς αὐτήν, καὶ τίς ἢ ἀπ' αὐτῆς ὠφέλεια.	33
ΚΕΦ. Β'. Γενικαὶ παρατηρήσεις περὶ ψυχῆς καὶ τῆς μετὰ τοῦ σώματος συναφείας καὶ ἐνώσεώς τῆς.	41
ΚΕΦ. Γ'. Περὶ Αἰσθήσεως.	50
ΚΕΦ. Δ'. Περὶ Συνειδήσεως καὶ Ἐποπτείας.	61
ΚΕΦ. Ε'. Περὶ Φαντασίας.	63
ΚΕΦ. Σ'. Περὶ ὕπνου καὶ Ἐνυπνίων καὶ τινῶν ἐκτά- κτων τοῦ ἀνθρώπου Διαθέσεων.	72
ΚΕΦ. Ζ'. Περὶ Μνήμης.	80
ΚΕΦ. Η'. Περὶ Παρατηρήσεως, καὶ Προσῶχῆς, καὶ Συνηθείας, καὶ Ἐξέως.	86
ΚΕΦ. Θ'. Περὶ τῶν κρείττωνων γνωστικῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς, ἢ περὶ τοῦ καθολικώτερον ὀνο- μαζομένου Λόγου.	89
ΚΕΦ. Ι'. Περὶ σημείων τῶν ἰδεῶν, ἢ περὶ Λέξεων.	93

	Σελ.
ΚΕΦ. ΙΑ'. Περὶ Ὁξυνοίας, Ἀγχινοίας, Προγνώσεως, ἀγαθοῦ νοός ἢ Δαιμονίου, καθολικοῦ πνεύματος.	96
ΚΕΦ. ΙΒ'. Περὶ Πάθημάτων.	101
ΚΕΦ. ΙΓ'. Περὶ ὀρεκτικῆς δυνάμεως ἢ Ὁρμῆς, καὶ περὶ παθῶν.	109
ΚΕΦ. ΙΔ'. Περὶ διαφορᾶς τῶν ψυχικῶν ἰδιοτήτων τῶν ἀνθρώπων, καὶ περὶ Κράσεων.	118

ΚΡΗΠΙΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ.

Τί εἶναι ἡ Κρηπίς τῆς φιλοσοφίας.	123
ΚΕΦ. Α'. Περὶ Προβληματικῶν Γνώσεων.	131
ΚΕΦ. Β'. Περὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν τῶν φιλοσοφικῶν γνώσεων.	136
ΚΕΦ. Γ'. Περὶ τῶν ἀπολύτων ὀρίων τοῦ φιλοσοφεῖν.	145
ΚΕΦ. Δ'. Περὶ τοῦ ἀρχικοῦ εἶδους τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἐγώ.	157
ΚΕΦ. Ε'. Περὶ τοῦ ὑψηλοτάτου καὶ τελευταίου σκοποῦ τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἐγώ.	171
ΚΕΦ. ΣΤ'. Περὶ τῶν εἰδῶν τῆς Ἰπολήψεως καὶ τῶν βαθμῶν τῆς Πληροφορίας.	176
ΚΕΦ. Ζ'. Περὶ διαφόρων φιλοσοφικῶν δοξῶν καὶ τῶν τοῦ φιλοσοφεῖν μεθόδων.	191
ΚΕΦ. Η'. Σχεδιάσμα τοῦ τῆς φιλοσοφίας Συντάγματος, ἢ Τί εἶναι φιλοσοφία καὶ τίνα τὰ μέρη της.	198

Π α ρ ο ρ ᾶ μ α τ α.

Σελ.	21	Σελ.	24	ἀναγαγὺν, γρ. ἀναγαγούνη
—	25	—	2	Λεϊδνέου, γρ. Λεϊδνιτίου
—	51	—	7	Ἀσθήσεως, γρ. Λισθήσεως
—	102	—	19	πρήγματα, γρ. πράγματα
—	120	—	8	προτερήμαπα, γρ. προτερήματα
—	139	—	20	τί ἐπιθυμ. γρ. τὸ ἐπιθυμ.
—	164	—	24	Π γρ. ΠΑ', — Σελ. 26 ΠΙΣ γρ. ΠΙΖ'
—	198	—	23	εἷς, γρ. εἶς

ΠΡΟΔΙΟΙΚΗΣΙΣ.

Α΄.

Ὅλα τὰ ἔθνη, πρὶν φθάσωσιν εἰς βαθμὸν τινα πολιτισμοῦ καὶ εὐτυχίας, ἐνασχολοῦνται εἰς ἐξέτασιν τῶν εἰς τὴν αἰσθησὶν προσπιπτόντων χρειωδῶν πραγμάτων· διότι φυσικᾶ ὁ ἄνθρωπος, πρὶν ἀναπαύσῃ τὰς σωματικὰς του χρείας, τίποτ' ἄλλο δὲν βλέπει, εἰμὴ τὰ δυνάμενα νὰ τοῦ προσε-
νήσωσι τὸ εὖ, καὶ ν' ἀποδιώξωσιν ἀπ' αὐτοῦ τὸ κακῶς εἶναι· διὰ τοῦτο ἡ σπουδὴ του ἀποτείνεται κατ' ἀρχὰς εἰς εὔρεσιν τροφῆς, εἰς κατασκευὴν ἐνδυμάτων καὶ οἴκου, καὶ εἰς τὸ νὰ φυλαχθῇ σῶος ἀπ' ἀγρία θηρία, καὶ ἀπὸ θηριογνώμονας γείτονας.

Β΄. Ἀφ' οὗ δὲ εὔρωσιν οἱ ἄνθρωποι τοὺς τρόπους τοῦ νὰ ἀπολαύωσι τὰ χρειωδῆ, διεγείρεται τότε ἡ πρὸς τὰ τέρπνα κλίσις των, καὶ αἰσθάνονται ἡδονὴν εἰς τὰ κακά· ἀναφαίνονται λοιπὸν ποιηταί, καὶ τεχνῖται ἐπινοοῦντες κατ' ὀλίγον καὶ μέσα τοῦ νὰ τέρπωνται αὐτοὶ καὶ νὰ τέρπωσι καὶ τοὺς ἄλλους, καὶ μεταχειρίζονται παντοδαπῶς τὰ γεννήματα τῆς φύσεως εἰς ἐπιτυχίαν τοῦ σαρπῶτων.

Γ΄. Προχωροῦντες δὲ τοῦ χρόνου, ἀναφαίνονται ἕξο-
χρίτους ἄνδρες, οἵτινες παρατηροῦντες τὰς τῶν ἀνθρώπων κλίσεις, κατανοοῦσι πῶς ἐμποροῦν νὰ ζήσωσιν εὐτυχέστερα, καὶ προσπαθοῦν νὰ βάλωσιν ἀγαθὴν τινα διατάξην

εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν. Ἄυτοὶ δὲ οὗτοι, ἢ καὶ ἄλλοι μὲ νοῦν θεωρητικώτερον ἐκ φύσεως προικισμένοι, προσβαλλόμενοι ἀπὸ τὰ ἐξαισία τῆς φύσεως φαινόμενα· βλέποντες δηλαδὴ τὸν ἥλιον ἀνατέλλοντα καὶ δύοντα, νέφη καταθολόνοντα τὴν καθαρότητα τοῦ οὐρανοῦ, βροχὰς ποτιζούσας τῆς γῆς τὸ πρόσωπον· ἀκούοντες εἰς τοιοῦτον τινὰ καιρὸν καὶ τὰς τρομερὰς βροντὰς· παρατηροῦντες τῶν δένδρων τὰς ἀνθήσεις καὶ καρποφορίας, καὶ τὴν ἄλλην πολυἀριθμον τῶν φαινόμενων πληθύν, ἀγωνίζονται νὰ εὕρωσι καθενὸς τούτων τὰς ἀρχὰς καὶ αἰτίας.

Δ. Φυσικὴ δὲ φιλομάθεια, καὶ διάφορα ἄλλα περιστατικά, μάλιστα δὲ ἐπιμεξία μ' ἄλλα φωτισμένα ἔθνη, ἀναδεικνύουσιν ἄνδρας τινὰς μὲ ἐξαιρετα προτερήματα διδασκάλους καὶ ἀρχηγούς βεβαιωτέρων γνώσεων εἰς τὸ ἔθνος τῶν. Τοιοῦτοι ἐκ τῶν προγόνων μας ὑπῆρξαν μὲν καὶ ἄλλοι ἀρχήτεροι, ἐφημέστησαν δὲ ὑπὲρ πάντας οἱ ἑπτὰ τῆς Ἑλλάδος σοφοὶ, οἳ τινες καθὼς τοὺς ἀριθμεῖ Διογένης ὁ Λαέρτιος (α) εἶναι Θαλῆς Μιλήσιος, Σολων Σαλαμίνιος, Χεῖλων Λακεδαιμόνιος, Πιπτακὸς Μιτυληναῖος, Βίας Πριηνεὺς, Κλεόβουλος Λίνδιος, Περίαςνδρος ἐκ Κορίνθου. Οὗτοι ἐπαρατήρουν μὲν προσεκτικώτερον τὰ εἰς τὴν φύσιν συμβαίνοντα· ἔλεγαν δὲ τὰς συμβουλάς τινος μὲ συντόμοις λόγους, οἱ ὅποιοι ὠνομάζοντο γνώμαι, καὶ ἐγίνοντο διδάσκαλοι καὶ φυσικῶν καὶ πολιτικῶν γνώσεων εἰς τοὺς συγχρόνους τῶν, καὶ νομοθέται τῶν τότε ἀρχομένων νὰ συνισθῶνται πολιτειῶν. Πρῶτος δὲ ὁ Πυθαγόρας (β) ὠνόμασε τὸν ἑαυτοῦ του φιλόσοφον, σοχασθεὶς ὀρθώτατα, ὅτι κἀνεὶς ἀν-

(α) εἰς βίον Θαλοῦ.

(β) Διογ. Λαέρτ. ἐν Προσμμ.

θρώπος δὲν δύναται νὰ ὀνομασθῆ Σοφός, ἐπειδὴ εἰς μόνον τὸν Θεὸν ἀποδίδεται προσφυῶς τοῦτο τὸ ὄνομα· ἔκτοτε δὲ ἕως τὴν σήμερον φιλόσοφοι μὲν ὀνομάζονται οἱ ἀνερευνῶντες ὅσα θέλει δηλώσειν ἐφεξῆς ὁ λόγος· φιλοσοφία δὲ, ἢ ἕξις τῶν.

Ε. "Ὅσον δὲ ἐνὸς ἐκάστου ἀπὸ τὰ ἔθνη ἐκαλλιεργεῖτο τὸ πνεῦμα διὰ τῆς ἀποκτήσεως τῶν γνώσεων, τοσοῦτου πλειότερα καὶ σφοδρότερα διηγείρετο ἢ ἐπιθυμία τοῦ εἰς τὸ νὰ κατανοήσῃ τὰς αἰτίας καὶ τὴν ἀλληλουχίαν τῶν πραγμάτων. Ἀλλὰ κατ' ἀρχὰς μερικά τινὰ καὶ ὀλίγα εὕρισκαν οἱ ἄνθρωποι εἰς τὰς εὐρυχωροτάτας τῆς ἀληθείας πεδίαδας, πρὶν μάθωσι νὰ ἐξετάζωσι τὰ πράγματα ἐπιστημονικῶς. Μετὰ πολλὰς λοιπὸν παρατηρήσεις καὶ ἐξετάσεις τῶν πραγμάτων, γενομένης ὑπ' ἀνδρῶν εὐφυεστάτων καὶ ἐπιμελεστάτων, συνέσταθησαν καὶ αἱ ἄλλαι ἐπιστήμαι καὶ ἡ ἱερά φιλοσοφία.

Σ. "Ὅσα πράγματα ἐξεύρομεν ἀπλῶς, χωρὶς νὰ καταλαμβάνωμεν τὰς αἰτίας τῶν, τούτων ἡ γνώσις ὀνομάζεται ἱστορικὴ καὶ δημώδης καὶ κοινὴ· ἢ, ὡς ἔλεγεν ὁ Πλάτων, τοιαῦται γνώσεις εἶναι δόξαι τῶν πραγμάτων (α), αἱ ὅποιοι ἐμποροῦν νὰ ἀληθεύωσι, ἐνδέχεται ὅμως καὶ νὰ ψευδῶνται· οὕτως ἐξεύρομεν πολλὰς ἱστορίας τῶν εἰς τὸν κόσμον συμβαινόντων, πράξεις ἀνδρῶν ἢ ἐθνῶν ὀλοκλήρων, περιγραφὰς φύσεως ἢ τέχνης ἔργων, εἰάν δὲν ἔχωμεν νὰ ἀπαδῶσωμεν καὶ τὸν λόγον καθειὼς ταύτων· αὐτῶ γινώσκει, πιστεύων εἰς μόνην τὴν αἰσθησίν, ὅς τις δοξάζει τὸν μὲν ἥλιον δίσκον λαμπρὸν φωτίζοντα τὴν γῆν, πεδαιῶν περίπου κατὰ τὸ μέγεθος· τὴν δὲ γῆν ἠρεμοῦσαν, χωρὶς νὰ

(α) εἰς Σοφίαν καὶ Θεαίτητ.

ἐξεύρη τοὺς λόγους οὔτε τῶν εἰς τὸν Ἥλιον ἀποδοθέντων, οὔτε τῆς ἡρεμίας τῆς γῆς· ἀλλ' ὅσα γινώσκουμεν δυνάμενοι νὰ ἀποδώσωμεν ἐνταυτῷ καὶ τοὺς λόγους, διὰ τοὺς ὁποίους εἶναι τοιαῦτα καὶ ὄχι ἄλλοῖα· τούτων ἡ γνῶσις ὀνομάζεται ἐπιστήμη, καὶ αἱ οὕτω γινώσκοντες τὰ πρόγματα λέγονται ὅτι τὰ ἐπέσταται, καὶ ὅτι εἶναι αὐτῶν ἐπιστήμονες. Τοιαῦται ἐπιστημονικαὶ γνῶσεις εἶναι, ὅτι ὁ ἥλιος ὄχι μόνον δὲν εἶναι ποδιαῖος, ἀλλ' ὅτι εἶναι καὶ πάλυ παρὰ τὴν γῆν μεγαλύτερος, ὅτι ἡ γῆ εἶναι σφαιροειδῆς κτλ. ἐδῶ ὁ ἐπιστήμων ἀποδίδει προχείρως καὶ τοὺς λόγους, διὰ τοὺς ὁποίους τὸ πρᾶγμα εἶναι οὔτω, καὶ διὰ τοὺς ὁποίους ἀδύνατον εἶναι νὰ ἔχη ἄλλως (α).

Ζ'. Ἐλαβεν ὁμως ἡ ἐπιστήμη κατ' ἐξοχὴν σημασίαν ἄλλην· διότι Ἐπιστήμην κυρίως ὀνομάζομεν ὄχι γνῶσιν τινὰ μίαν αἰτιωδῶς καὶ ἐλλόγως κατειλημμένην εἰς τὰς γνωστικὰς δυνάμεις, ἀλλ' ὁλόκληρον σύστημα γνῶσεων κατ' ἀλληλουχίαν ἐκτεθειμένων, αἵτινες συναπαρτίζουσιν ἓν ὅλον, καὶ εἰς ἓνα σκοπὸν ἀποβλέπουσιν· οὔτω, φέρ' εἰπεῖν, ἡ Ἀριθμητικὴ λέγεται ἐπιστήμη, ἐπειδὴ εἶναι ἄθροισμα ἀλληλευθέτων γνῶσεων, αἵτινες ἀποτελοῦν τὸ ὅλον τῆς Ἀριθμητικῆς σύστημα, καὶ ἀποβλέπουσιν εἰς ἓνα σκοπὸν, τὴν εὔρεσιν ἀριθμοῦ ἀγνώστου, ἀφ' οὗ μᾶς δοθῶσιν ἐγνωσμένοι. Ἐπειδὴ δὲ εἰς ἄλλας μὲν ἐπιστήμας ἐνεργεῖ πλεόντων νοῦς παρὰ αἰσθησεις· εἰς δὲ τινὰς, αὐταὶ ὑπὲρ ἐκείνου· διὰ τοῦτο ἐκεῖναι μὲν λέγονται Λογικαί, αὐταὶ δὲ ἐμπειρικαί, ὡς θέλομεν ἰδεῖν ἄλλοῦ εὐκρινέστερα.

(α) Ἐπίστασθαι τὸ τὴν αἰτίαν ἐστὶ γινώσκειν, δὲ ἦν τὸ πρᾶγμα ἐστὶν αὐτὴν εἶναι ἐκείνου αἰτίαν, καὶ μὴ ἐνδέχεσθαι ἄλλως ἔχειν. Ἀριστοτ. Ἀναλυτ. ὑπερ. Βιβλ. Β'. Κεφ. β'.

Η'. Φιλοσοφία εἶναι ἐπιστήμη τῶν ψυχικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων, ὅσων ἔργον εἶναι ἡ θεωρία τῆς ἀληθείας, καὶ ὅσων ἡ πράξις τοῦ ἀγαθοῦ. Τοῦτον τὸν ὅρισμόν ἀποδίδομεν κατ' ἀρχὰς ἐνταῦθα διὰ τοὺς πρωτοπείρους· ἐναποταμιεύομεν δὲ εἰς ἄλλον τόπον τὸν τελειότερον, ἕως οὔ νὰ συνηθίσωσιν εἰς ἀκριβεστέραν καὶ εὐκρινεστέραν κατάληψιν τῶν φιλοσοφικῶν νοημάτων. Ἀπὸ δὲ τοὺς παλαιούς οἱ μὲν Στωϊκοὶ ὥρισαν τὴν Φιλοσοφίαν γνῶσιν θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων (α), νοοῦντες θεῖα μὲν ὅλα τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ· ἀνθρώπινα δὲ, τὰς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὅσα ἐπενόησεν αὐτὸς νὰ κατασκευάζῃ· ἄλλοι δὲ εἶπαν, ὅτι „Φιλοσοφία γνῶσις ἐστὶ τῶν ὄντων, ἢ ὄντα ἐστὶ (β),“ ἤγουν καθ' ὅλους τοὺς λόγους, διὰ τοὺς ὁποίους εἶναι ὄντα.

Θ'. Ὁ ἀνθρώπος λοιπὸν εἶναι τὸ κυριώτερον ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας· διότι αὕτη ἐξετάζει τὰς γνωστικὰς καὶ πρακτικὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου, ἤγουν αἰσθησιν, νοῦν, ὄρεξιν, θέλησιν· ἀνερευνᾷ τὰς πρὸς τὴν ἄλλην φύσιν σχέσεις του, τὸν εἰς τὴν παρούσαν ζωὴν προσδιορισμὸν του, καὶ τὰς εἰς τὴν μέλλουσαν ἐλπίδας του. Τελευταῖον ζητεῖ, καὶ εὐρίσκει τὰς ἀποδείξεις, ὅτι ὑπάρχει Ὁν ὑψίστου, καὶ προσπαθεῖ νὰ συλλάβῃ ὀρθὰς ἐννοίας τῶν εἰς αὐτὸ προσόντων, καὶ τῶν εἰς τὸν κόσμον δημιουργικῶν καὶ συνεκτικῶν καὶ προνοητικῶν του σχέσεων.

Ι'. Ἀπὸ δὲ τὰ εἰρημύνα γίνεται φανερώτατον καὶ μόνον εἰς τοὺς τυφλοὺς καὶ ἀφρονάς μενεὶ ἀμφίβολον Πόσον εἶναι

(α) Πλούταρχ. Ἀρεσκ. Φιλοσοφ. Προοίμ.

(β) Ἀποδίδει τὸν ὅρισμόν τοῦτον, εἰς τὸν Πυθαγόραν ἢ Πλατωνιστῆς, Λογικ. Κεφ. Γ'.

ὠφέλιμος ἢ περὶ τὴν φιλοσοφίαν σπουδὴ καὶ μελέτη εἰς πάντα, ὅς τις ἀγαπᾷ τὸν νοῦν καὶ τὴν ἀγαθὴν τὴν καρδίαν τα.

Διότι αὕτη κάμνει τὸν ἄνθρωπον νὰ τιμᾷ τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ σέβεται τὰ δικαιώματά των, ν' ἀγαπᾷ τὴν ἀλήθειαν, νὰ ἔχη καθαρὰν ἠθικὴν εἰς τὰ φρονήματα καὶ εἰς τὰ ἔργα του. Διότι ὁ ἀληθινὸς φιλόσοφος θέτει τὴν μεγίστην ἀξίαν του εἰς τὸ νὰ φέρεται καθ' ὅλα μὲ τοῦ ὀρθοῦ λόγου τὴν ὁδηγίαν. Ἀγωνίζεται δὲ νὰ ἐξολοθρεύσῃ, ὡς ἄλλος Ἡρακλῆς, τὰ ἀγριώτατα καὶ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ἀφανιστικὰ θηρία, τὴν δεισιδαιμονίαν, τὸν φανατισμὸν, τὴν θεοβλαβείαν, καὶ τὴν χαιερπὴν φιλαυτίαν, ἣτις εἶναι λοιμὸς τῶν πολιτικῶν κοινωνιῶν, καὶ ν' ἀνακαλύψῃ πᾶσαν ἀπάτην προερχομένην ἀπὸ πάθη καὶ ὀπὸ προλήψεις.

Τῶν ἐπιστημῶν ἡ μελέτη συνειθίζει τὸν νοῦν νὰ φυλάττῃ τάξιν καὶ εὐκρίνειαν, καὶ νὰ προσέχῃ ἐπιμόνως εἰς τὰ πράγματα. Εἶναι λοιπὸν κατὰ τοῦτο ἡ φιλοσοφία ἀξιολογωτάτη ἀσκῆσις τοῦ νοῦς, τὸν ὁποῖον ἀναδεικνύει ἐπιτηδειότερον εἰς πᾶσαν ἀσχολίαν, ἣτις χρειάζεται ἐμμελῆ ἔρευναν, καὶ ὠριμωτάτην κριτικὴν δύναμιν.

Ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν ζηρῶνται καὶ κραταίουνται αἱ ἐπιστήμαι ὅλαι, αἵτινες, ἐφαρμοζόμεναι εἰς τὰς τέχνας, τὰς κάμνουσι νὰ γεννῶσιν ἔργα θαυμασιώτατα. Νεωπληγικῆ, τεκτονικῆ, μηχανικῆ, γεωργικῆ περιέλαμψαν τὸν κοινωνικὸν βίον δανεισθεῖται τὸ φῶς ἀπὸ τὰς ἐπιστήμας. Διὰ τοῦτο καὶ ἀπὸ παλαιοῦς καὶ νεωτέρους ἐξυμνεῖται ἡ φιλοσοφία ὡς μήτηρ τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, ἢ, κατ' ἄλλους, ὡς τέχνη τεχνῶν καὶ ἐπιστῆμη ἐπιστημῶν (α).

(α) Βλαμμ. Ἐπιτομ. Λογ. Κεφ. δ'.

Αἱ ὠφελιμώταται καὶ συζατικώταται καὶ συντηρητικώταται τῆς κατὰ τε σῶμα καὶ ψυχὴν εὐεξίας τοῦ ἀνθρώπου τέχναι καὶ ἐπιστήμαι γεννῶνται, ὡς ἤδη εἶπαμὲν, ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν. Θεολόγοι, Ἴατροι, Διδάσκαλοι, Παιδαγωγοί, Κριταί, Νομοθέται, κατανοοῦσι τὰς βάσεις τῶν ἐπαγγελματίων αὐτῶν ὀρθότερα, εἰς εἶναι προτελεσμένοι καὶ προπαρασκευασμένοι μὲ τὰς γενικωτέρας καὶ κυριωτέρας ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας.

Ἀπὸ δὲ τὰ συντόμως εἰρημένα ταῦτα γίνεται φανερόν, Ποῖοιτινες πρέπει νὰ εἶναι οἱ ἀθλοὶ συκοφόνται καὶ διώκται τῆς φιλοσοφίας. Πολέμιοι τῆς εὐτυχίας τοῦ ἀνθρώπου, συνεργοὶ τῆς ἀνομίας καὶ ἀσεβείας, λυμεῶνες τοῦ πολιτισμένου καὶ σολισμένου βίου, καταβυθισαὶ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦς εἰς τὴν ἀταξίαν καὶ ἀκρισίαν, προσάται τῆς θεοβλαβείας καὶ τῆς μυσαρᾶς φιλαυτίας, τύραννοι τοῦ ὀρθοῦ λόγου, λησαὶ καὶ ἀνδραποδισαὶ καὶ φονεῖς τῶν κατ' εἰκόνα θεοῦ πλασθέντων ἀνθρώπων. Θέλω δὲ προσθέσειν, ὅτι εἶναι καὶ ἀσεβεῖς καὶ ἀντίθεοι οἱ ἀποτρόπαιοι οὗτοι ἀντιφιλόσοφοι (α).

ΙΑ'. Καὶ τοιαύτη μὲν εἶναι ἡ φιλοσοφία διαιρεῖται δὲ ὑπὸ διαφόρων διαφόρων. Διότι τινὲς μὲν ἔθεσαν τρία τὰ μέρη τῆς, Λογικὸν καὶ Φυσικὸν καὶ Ἠθικὸν (β). Ἄλλοι δὲ, τέσσαρα, ὀνομάζοντες τὰ τέσσαρας ὄρους, διαβατικὸν καὶ ὑπερβεβηκότα καὶ ὑποβεβηκότα καὶ ἔσχατον· καὶ εἰς μὲν

(α) Ζητήσουσί με κακοὶ καὶ οὐχ εὐρήσουσιν· ἐμίσησαν γὰρ σοφίαν . . . Τοιγαροῦν ἔδονται τῆς ἑαυτῶν ὁδοῦ τοὺς καρπούς, καὶ τῆς ἑαυτῶν ἀσεβείας πληροθήσονται. Παροιμ. Σολομ. Κεφ. Α.

(β) Οἱ Στωϊκοί, ὡς λέγει Πλούταρχ. Ἀρεσκ.

τὸν πρῶτον ἔβαλαν τὴν Λογικὴν καὶ τὴν Ὀντολογίαν, εἰς δὲ τὸν δεύτερον, τὰς περὶ Θεοῦ καὶ τῶν ἄλλων ὄντων διαλαμβάνουσας πραγματείας· εἰς δὲ τὸν τρίτον, τὴν ἠθικὴν καὶ Πολιτικὴν καὶ τὰς συντρόφους τῶν ἐπισήμας, εἰς δὲ τὸν ἔσχατον, τὰς Μαθηματικὰς καὶ Φυσικὰς· τῆς δὲ διαιρέσεως ταύτης παραλαμβάνουσι σύμβολον τὸ τῶν παλαιῶν Αἰγυπτίων τετράκυκλον γράμμα (α). Καὶ πάλιν ἄλλος ἔκαμεν διαιρέσεις τῆς Φιλοσοφίας ἄλλας.

ΙΒ'. Ἄλλ' ἡμεῖς μετὰ τοῦ Ἀριστοτέλους (β) παραδεχόμεθα δύο τῆς Φιλοσοφίας μέρη, Θεωρητικὸν καὶ Πρακτικόν. Τὰ δύο ταῦτα ἅμιστα τῆς διαιρέσεως μέρη χορηγεῖ αὐτὴ τῶν πραγμάτων ἢ φύσις, ὡς θέλομεν ἰδεῖν ἄλλαχού· καὶ τοῦ μὲν πρῶτου σκοπὸς εἶναι ἡ τοῦ νοῦς διορθώσις πρὸς γνῶσιν τῆς ἀληθείας· τοῦ δὲ δευτέρου, ἡ τῆς θελήσεως διοίκησις εἰς πρᾶξιν τοῦ ἀγαθοῦ.

ΙΓ'. Ἄλλα διὰ νὰ μάθωμεν τὴν ἀλήθειαν, ἀνάγκη εἶναι νὰ ἐρευνήσωμεν καὶ νὰ ἀνακρίνωμεν τὰς γνωστικὰς ἡμῶν δυνάμεις. Τοῦτο δὲ νὰ κατορθώσωμεν, πρέπει πρὸ πάντων νὰ προσέξωμεν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς, καὶ νὰ διακρίνωμεν τὰ κυριώτερα ἀποτελέσματα τῆς ἐσωτερικῆς ἡμῶν ἐνεργείας· ὡς προύλαιον λοιπὸν ἢ προπαρασκευῆν ἀπάσης φιλοσοφικῆς γνῶσεως κρίνομεν ἀναγκαίαν τὴν φιλοσοφικὴν ἀνθρωπολογίαν, ἢ ἐμπειρικὴν Ψυχολογίαν. Ἐπειδὴ δὲ πᾶσα θεωρία καὶ πρᾶξις πᾶσα ἐπιστηρίζεται ἀναγκαίως εἰς πρῶτας τινὰς ἀρχάς, καὶ ἐπ' αὐτῶν μένει ἀκράδαντος· διὰ τοῦτο μετὰ τὴν προπαρασκευῆν ταύτην, θέλομεν ἐκθέσειν μὲ βραχυλογίαν τὴν

εἴτε βόσει εἴπης ἢ Κρηπίδα τῆς Φιλοσοφίας, ὡς Ἀρχολογίαν ἀπάσης ἀνθρωπίνης γνώσεως.

ΙΔ'. Εἰς τῆς φιλοσοφίας λοιπὸν τὴν περιοχὴν ἐμπεριλαμβάνονται

Α') Ἐμπειρικὴ Ψυχολογία, ἢ προπαρασκευῆ· εἰς τὴν ἐρευνᾶν τῶν γνωστικῶν μας δυνάμεων.

Β') Κρηπίς τῆς Φιλοσοφίας, ἢ Φιλοσοφία πρώτη, ὡς ἀρχολογικὴ, καὶ ὁποδοτικὴ τῶν πρώτων λόγων, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνάγεται πᾶσα γνῶσις καὶ θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ.

Γ') Φιλοσοφία δευτέρα, ἢ παράγωγος, ὡς λαμβάνουσα τὰς ἀρχὰς ἐκ τῆς πρώτης. Ταύτης δὲ μέρη ἅμιστα δύο,

α'. Θεωρητικὴ Φιλοσοφία.

β'. Πρακτικὴ Φιλοσοφία.

Καὶ τῆς μὲν Θεωρητικῆς Φιλοσοφίας μέρη εἶναι

1. Λογικὴ.

2. Μεταφυσικὴ.

3. Αἰσθητικὴ.

Τῆς δὲ Πρακτικῆς.

1. Δικαιολογία.

2. ἠθικὴ.

3. ἠθικὴ Θεολογία.

ΙΕ'. Εἰς τὴν Κρηπίδα τῆς φιλοσοφίας θέλομεν ἰδεῖν εὐκρινέστερα τὸν λόγον ταύτης τῆς διαιρέσεως. Ὅλα δὲ ταῦτα τὰ μέρη παρέστησα συντόμως εἰς τὸ σύνταγμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἐγράφη κατ' ἀρχὰς μὲν εἰς διδασκαλίαν τῶν τοῦ φιλοσοφικοῦ τῆς Σιμύρνης Γυμνασίου μαθητῶν μου· τῶρα δὲ ἐκδίδεται καθολικώτερον εἰς τοὺς ὁμογενεῖς, ὡς δοκίμιον δίδον εἰς ἄλλους νύξιν νὰ συντάξωσι τελειότερα. Ἄλλὰ πρῶτον κάχωμεν ἀρχὴν τῆς ἐκθέσεως τῶν φιλοσοφικῶν τούτων ἐπι-

(α) Ἰουγεν. Λογικ. Προδιατρ. Δ'. §. ε'.

(β) Ἀριστοτ. Μετὰ τὰ Φυσικ. Β', κεφ. α', καὶ κ', κεφ. α'.

σημῶν, ἀναγκαστὸν μᾶς φαίνεται νὰ βάλωμεν ὑπ' ἔψιν τῶν φίλων τῆς φιλοσοφίας μεριστικῶν τῆν ἰσορίαν αὐτῆς μὲ ὅσην ἐνδέχεται συνταμίαν.

Σύντομος καὶ περιληπτικὴ Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας.

ΙΣ'.

Ι. Φιλοσοφία κυρίως ἄρχεται ἀπὸ τὸ ἔνδοξον τῶν Ἑλλήνων γένος· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ πολιτισμὸς τούτου ἔλαβεν ἐν μέρει τὰς ἀρχὰς ἀπὸ τῆν Ἀσίαν· διὰ τοῦτο, θεωροῦντες καταχρηστικώτερον ὡς φιλοσοφίαν ἐπισημονικὸς τινος καὶ θρησκευτικὰς τῶν Ἀσιανῶν ἔθνῶν γνώσεις, προτάττομεν ὀλίγα τιὰ καὶ περὶ τούτων καὶ περὶ τῶν ἄλλων Βαρβάρων. Βάρβαροι δὲ ὠνομάζοντο ὅλοι, ὅσοι δὲν ἐκατάγοντο ἀπὸ Ἑλληνικὸν γένος. Ἐκ τούτων λοιπὰν πρώτους θίλουν ὅτι ἐνησχολήθησαν εἰς τὰς ἐπιστήμας τοὺς Βαβυλωνίους, λαβόντας τὰς ἀρχὰς ἀπὸ τινος Ζωροάστρου· οἱ γραμματισμένοι τούτων ὠνομάζοντο Χαλδαῖοι. Ἡ τοποθεσία των εἶναι αἰτία τῆς εἰς τὰ Ἀστρονομικὰ ὀσχολίας των, μὲ τῆν ὑπόστασιν ἐσύναπταν καὶ τῆν Ἀστρολογίαν.

ΙΖ'. Εἰς τοὺς Πέρσας ἄλλην φιλοσοφίαν δὲν εὐρίσκομεν εἰ μὴ τῆν θεωρίαν τῆς θρησκείας των. Ἐλάτρευαν οὗτος τοὺς Ἀσέρας, καὶ μάλιστα τὸν Ἡλίον· οἱ Ἱερεῖς των ὠνομάζοντο Μάγοι. Ἐκτὰ δὲ τῆν διδασκαλίαν Ζωροάστρου τινὸς μεταγενεστέρου παρὰ τὸν Βαβυλωνίον, ἐδόξαζαν δύο ὀντικειμένας ἀρχὰς τῶν πραγμάτων, Ὀρομάσδην τῶν κτίε-

την πάντων τῶν ἀγαθῶν· καὶ Ἀριμόνην τὸν πατέρα τοῦ σκότους καὶ πάντων τῶν κακῶν· μεταξύ δὲ τούτων ὑπέθεταν οὐδέτεραν τὸν Μίδραν.

ΙΗ'. Καὶ οἱ Ἄραβες δὲ εἶχαν τοὺς Μάγους των, καὶ δόξας περὶ Θεοῦ τὰς αὐτὰς σχεδὸν μὲ τοὺς Πέρσας, ὡς γίνεται φανερόν ἀπὸ τῆν ἀνάγνωσιν τῆς βίβλου τοῦ Ἰωβ.

ΙΘ'. Καὶ οἱ Αἰγύπτιοι ἐτίμων τοὺς Μάγους. Νομίζονται δὲ κοινῶς πρώτοι ἐπινοηταὶ τῆς γεωμετρίας, ἀναγκασθέντες εἰς τοῦτο ἀπὸ τῆν χρεῖαν τοῦ νὰ εὐρίσκωσι τὰ σύνορα τῶν χωραφικῶν συγχεόμενα ἀπὸ τοῦ Νείλου τὰς πλημμύρας. Κατὰ δὲ τῆν Θεολογίαν καὶ Ἠθικὴν ἐδόξαζαν ὡς ὁ Πυθαγόρας, ὅστις τὰς ἐπῆρεν ἀπ' αὐτοῦς, καθὼς θίλει ὁ Ἰάμβλιχος.

Κ. Οἱ δὲ Ἑβραῖοι ἐδανείσθησαν τὰς ἐπιστήμας ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους, καὶ ὀλίγον τὰς ἐπεμελήθησαν ἕως τῆς μετοικησίας Βαβυλώνος. Ἐκτοτε ὅμως ἀκαμιχθέντες μὲ τοὺς Ἑλληνας, ἔλαβαν πολλὰς ἀπ' αὐτοῦς αἰρέσεις, καὶ ἐγέννησαν τοὺς Φαρισαίους καὶ Σαδδουκαίους καὶ Ἰουδαίους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ μὲν πρώτοι ἦσαν Στωϊκοὶ, οἱ δὲ δευτεροὶ Ἐπικούρειοι, οἱ δὲ τελευταῖοι Πυθαγορικοί. Μετὰ δὲ τούτους ἐφάνησαν οἱ Καββαλισαί, ἀνάμιγμά τι Πλατωνισμοῦ καὶ Πυθαγορισμοῦ.

ΚΑ'. Φημίζονται δὲ τῶν μὲν Φοινίκων ὁ Σαχουιάνθων καὶ Ὀχος ἢ Μόχος ἢ Μόσχος ὁ εἰσηγητὴς τῶν ἀτόμων τῶν δὲ Ἰουδῶν οἱ Βραχμάνες ἢ Γυμνοσοφισαί· τῶν δὲ Σικωνῶν ἢ Κομφύκιος· τῶν δὲ Γάλλων καὶ Γερμανῶν οἱ Δρυΐδαι· τῶν δὲ Βρετανῶν οἱ Βάρδαι τῶν δὲ Θρακῶν ὁ Ὀρφεὺς, ὅς τις πρώτος ἐξημέρωσε τῆν βαρβαρότητα καὶ θρησκωδίαν των· τούτων δὲ ὅλων αἱ φιλοσοφικαὶ δόξαι μᾶς εἶναι

σχεδόν πάντῃ ἄγνωστοι. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς τῶν Βαρβάρων φιλοσοφίας· μεταβαίνομεν δὲ ἤδη εἰς τοὺς Ἕλληνας.

ΚΒ'. Μόνη ἡ Ἑλλάς ἐμπορεῖ νὰ καυχῆθῃ ὅτι εἶναι γνησία τῆς φιλοσοφίας μήτηρ. Τὸ θαυμασιώτατον τοῦτο ἔθνος ὑπέρέβαλε κατὰ τοῦτο ὅλα τῆς Γῆς τὰ ἔθνη· κἀνὲν ἔθνος δὲν ἔλαβεν ἀπ' ἄλλους ὀλιγώτερα, οὐδὲ μετέδωκεν εἰς ἄλλους περισσότερα παρὰ τὸ Ἑλληνικόν· ἀλλὰ καὶ τὴν σήμερον ἀκόμη ἐπενεργεῖ εἰς τὴν παιδείαν τῶν πολιτισμένων ἔθνων. Τῆς τούτου φιλοσοφίας ἀρχηγὸς κρίνεται δικαίως Θαλῆς ὁ Μιλήσιος (γενν. 640, ἀποθ. 543. Π. Χ.) διότι οἱ πρὸ αὐτοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς πολιτικὰς καὶ ἠθικὰς διδασκαλίας ἐνησχολήθησαν (Δ'). αὐτὸς δὲ περιελθὼν τὴν Ἀσίαν καὶ Φοινίκην, ὑπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα του καὶ συνέστησεν ἰδίαν αἵρεσιν ὀνομασθεῖσαν Ἰωνικὴν, καὶ ἐδίδασκε Γεωμετρίαν καὶ Φυσικὴν. Τῆς δὲ αἵρέσεώς του ὄπαδοὶ εἶναι Ἀναξίμενης Μιλήσιος, Ἀναξαγόρας ὁ Κλαζομένιος, Ἀρχέλαος ὁ Φυσικός.

ΚΓ'. Τοῦ δὲ Ἀρχελάου μαθητῆς ἐχρημάτισεν ὁ παρὰ πάντας τοὺς Ἕλληνας φιλοσόφους ἐναρετώτατος καὶ σοφώτατος Σωκράτης, πατὴρ τῆς ἀληθινῆς Διαλεκτικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας· ἐγεννήθη δὲ τὸ 468 πρὸ Χριστοῦ, καὶ περὶ τὸ ἑβδόμηκον ἔτος τῆς ἡλικίας του κατεδικάσθη νὰ πίνῃ τὸ κώνειον, κατηγορηθεὶς ὡς καταφρονητῆς τῶν Θεῶν, καὶ φθορεὺς τῶν ἠθῶν τῆς νεολαίας. Τὰ δόγματά του δὲν ἤθελαν μᾶς εἶσθαι γνωστὰ, εἰὰν δὲν ἐφρόντιζαν Ξενοφῶν καὶ Πλάτων νὰ τὰ συγγράψωσι· μαθηταὶ δὲ τῆς Σωκρατικῆς σχολῆς ἐπήρξαν πολλοὶ, ἐκ τῶν ὧν οἱ τινὲς συνέστησαν καὶ ἰδίας αἵρέσεις, καθὼς Ἐυκλείδης ὁ Μεγαρεὺς τὴν Μεγαρικὴν, ἣτις διὰ τὰς πολλὰς ἐριδας ὀνομά-

σθη καὶ Ἑρισική· Φαίδων Ἡλείος τὴν Ἡλείακην, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐγεννήθη διὰ Μενεδήμου τοῦ Ἐρειριέως ἡ Ἐρειτριακή· Πλάτων, τὴν Ἀκαδημαϊκὴν· Ἀντισθένης, τὴν Κυνικὴν.

ΚΔ'. Ἡ ἐνδοξοτάτη ἐποχὴ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἀρχεται μὲ τὸν Πλάτωνα γεννηθέντα εἰς Ἀθήνας τὸ 427 Π. Χ. καὶ συστήσαντα τὴν Ἀκαδημαϊκὴν αἵρεσιν ἀπὸ τῆς Ἀκαδημίας, ὅπου ἐδίδασκεν, οὕτως ὀνομασθεῖσαν. Οὗτος ἐγνώρισε πρῶτος Τί ἐστὶ καὶ Τί πρέπει νὰ εἶναι ἡ φιλοσοφία καὶ κατὰ τὴν ὕλην καὶ κατὰ τὸ εἶδος· ὅτι καθ' ὕλην εἶναι γνῶσις τῶν καθόλου καὶ ἀναγκαίων, καὶ τῆς οὐσίας καὶ ἀλληλουχίας ὅλων τῶν πραγμάτων, καὶ ὅτι εἶδος τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ ἐπιστήμη· ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἐμφύτους τινὰς ἰδέας, αἵ τινες εἶναι βᾶσις πάσης διανοίας· ὁ Θεὸς εἶναι δημιουργὸς τοῦ κόσμου· Ἀρετὴ εἶναι μίμησις Θεοῦ· καὶ ἄλλα πολλὰ ἠθικὰ καὶ πολιτικὰ δόγματα ἔλαβαν ἀρχὴν ἀπὸ τοῦ Πλάτωνα. Μαθηταὶ δὲ τῆς Ἀκαδημίας ἐγένοντο Ξενοκράτης, Πολέμων, Κρόντωρ, Κράτης· τοῦ δὲ Κράτητος ὁ μαθητῆς Ἀρκεσίλαος μετέβαλε τὴν αἵρεσιν εἰς τινὰ καὶ κατέστησε τὴν μέσην Ἀκαδημαϊκὴν· Καρυεάδης δὲ μὲ μεταβολὰς ἄλλας ἐμόρφωσε τὴν νέαν Ἀκαδημαϊκὴν. Τετάρτην δὲ συνέστησεν εἰς Ῥώμην ὁ Φίλων· αἱ τρεῖς αἱταὶ Ἀκαδημαῖαι ἐκλίναν εἰς τὸ ἀπορηματικὸν καὶ σκεπτικὸν περὶ τὴν κατάφασιν ἢ ἀπόφασιν, ἀκολουθοῦντες κατὰ τοῦτο πλέον Πύρροντα τὸν Ἡλείον, τοῦ ὁποίου ἡ αἵρεσις ὀνομάζετο Πυρρονικὴ καὶ Ἀπορητικὴ καὶ Σκεπτικὴ καὶ Ἐμφεκτικὴ, παρὰ τοῦ Πλάτωνα. Ἐδίδασκε δὲ εἰς αὐτοὺς καὶ ὁ ἀρχιδιδάσκαλός των Πλάτων κάποιαν ἀφορμὴν εἰς τοῦτο, ἐν ᾧ διαλογικῶς ἐπρόβαλλε πολλὰ, εἰς τὰ ὅποια εὕρισκον-

τα λόγους και εἰς ἀπόφασιν και εἰς κατάφασιν, χωρὶς νὰ θελήσῃ νὰ κάμῃ τὴν κρίσιν. Σέξτος ὁ ἐμπειρικός (τοῦ ὁποίου εἶναι ἄγνωστος ἢ πατήρ) περὶ τὰ τέλη τῆς δευτέρας ἀπὸ Χ. ἑκατονταετηρίδος μᾶς ἄφησεν εἰς τὰ συγγράμματά του ὅλας ἐντάμα συναγμένας τὰς ἀμφιβολίας και ἀπορίας.

ΚΕ'. Ἀριστοτέλης δὲ ὁ ἐκ Σταγειρέων γεννηθεὶς τὸ 384 Π. Χ. μαθητεύσας πρῶτον εἰς Πλάτωνα, ἀντέταξεν ἔπειτα εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τὸ Λύκειον, διδάσκων πᾶσαν ἐπιστήμην και τέχνην μὲ τὸν ὑψηλότετον και βαθύτατον νοῦν του, και ἐπειδὴ ἐπεριπάτει ἐν ᾧ ἐδίδασκεν, ἀπὸ τοῦτο ὠνομάσθη περιπατητικὴ ἢ αἵρεσίς του. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ πατήρ τῆς Λογικῆς, μ' ἄλλον ὅτι ἔγραψε και πολλὰ ἄλλα, ἐκ τῶν ὁποίων ἐσώθησαν και εἰς ἡμᾶς ὅχι ὀλίγα. Ἀπορρίψας οὗτος τοῦ Πλάτωνος τὰς ἐμφύτους ιδέας, ὑπέθεσεν ὅλας μᾶς τὰς ἐννοίας προσγνωμένας ἐκ τῶν αἰσθήσεων, και ἐχώρει ὅχι ὡς ἐκεῖνος, ἐκ τῶν καθόλου εἰς τὰ μερικά, ἀλλὰ τὸ ἐναντίον ἀπὸ τὰ μερικά εἰς τὰ καθόλου. Ὁργανον τῆς φιλοσοφίας ὑπέλαβε τὴν Λογικὴν, και μέρη τῆς φιλοσοφίας, θεωρητικὰ μὲν κατ' ἀφαίρεσιν, Φυσικὴν, Μαθηματικὴν, πρώτην φιλοσοφίαν ἢ Μεταφυσικὴν, κατὰ δὲ σύγκρισιν, Φυσικὴν, Κοσμολογίαν, Ψυχολογίαν, Θεολογίαν· πρακτικὰ δὲ, Ἠθικὴν, Πολιτικὴν, Οἰκονομίαν. Ὅλα ταῦτα τὰ μέρη ἐπραγματεύθη θαυμάσιως ὁ ἐνδοξος οὗτος φιλόσοφος, ἀλλὰ δὲν τὰ διέκρινεν ἀκρῶς ἀπ' ἀλλήλων, οὐδὲ μᾶς ἔδειξε τὰ ἀληθινάτων ὅρια. Ἐκαμε δὲ μεταβολὴν μεγάλην ἢ φιλοσοφία του εἰς τὰς ἐπιστήμας, και πολλοὺς αἰῶνας. Ζουσαν εἶναι ὅλα τὰ σχολεῖα τῆς Ἑυρώπης.

ΚΣ'. Τοῦ Σωκράτους μαθητῆς ὁ Ἀντισθένης ἐξ Ἀθηναίων ἔκαμεν αἵρεσιν τὴν Κυνικὴν, ὀνομασθεῖσαν οὕτω, διότι τὴν ἐδίδασκεν εἰς τὸ Κυνόσαργες, και διότι οἱ ὄπαδοί του καταφρονοῦντες ὅλα τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, ὡς σκύλοι ἐγαυῖζαν ἀναισχύτως και μὲ ῥυπαρίαν καθ' ὅλων τῶν ταγμάτων τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐκαταφρόνου οὗτοι πᾶσαν ἐπιστήμην, λέγοντες ὅτι τὰ πράγματα τῆς φύσεως περιγράφονται μόνου, ἀλλὰ δὲν ὀρίζονται πραγματικῶς, και ἔξοχον ἀγαθὸν ἔθεταν τὴν ἀρετὴν, ἣτις εἶναι ἐλεύθερος καταφρόνησις τῶν λεγομένων ἀγαθῶν τοῦ κόσμου. Περιφρομοὶ κυνικοὶ ἐχρημάτισαν Διογένης ὁ Σινωπεὺς, Κράτης ὁ Θηβαῖος, Μένιππος, Μητροκλῆς, Μενέδημος.

ΚΖ'. Ζήνων ὁ Κιτιεὺς χρόνοντινα ὄπαδός ὦν Κράτητος, ἠνοιξεν ἔπειτα σχολὴν εἰς τὴν Στῶν τὴν παρδαληθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Πολυγνώτου, ἐκ τῆς ὁποίας ὠνομάσθησαν οἱ ὄπαδοί του Στωϊκοί· οὗτοι ἦσαν μετριώτατοι εἰς τὰς ἀπολαύσεις, διαλεκτικώτατοι, και ἀπ' ὅλους τοὺς Ἕλληνας οἱ ἄριστοι φιλόσοφοι τῆς ἠθικῆς.

ΚΗ'. Ἀρίστιππος ὁ Κηρυναῖος ἀνήγειρε τὴν Κηρυναϊκὴν ὀνομασθεῖσαν αἵρεσιν, θέτων τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ ἥσυχον και ἀβίασον, κατὰ τὰ ὁποῖα, μήτε παρούσας τὰς ἡδονὰς νὰ καταφρονῇ, μήτε ἀπούσας νὰ βιάζεται νὰ τὰς ἀποκτήσῃ.

ΚΘ'. Ἡ Κηρυναϊκὴ αἵρεσις ἐγέννησε τὴν Ἐπικούρειον, τῆς ὁποίας ὁ θεμελιωτῆς Ἐπίκουρος Ἀθηναῖος (γεννηθεὶς τὸ 337, και ἀποθανὼν τὸ 270 Π. Χ.) λέγει ὅτι δὲν τὴν ἔμαθεν ἀπὸ κανὲν ἑνα διδάσκαλου· ὁ Ἐπίκουρος ἦτο πολλὰ ὀλιγαρκῆς και σεμνὸς εἰς τὴν διαίταν, διαλεκτικῶς καλὸς, και ἄριστος ἀπ' ὅλους σχεδὸν τοὺς τὴν φύσιν φιλο-

σοφειῶς ἀνιχνεύσαντας Ἕλληνας· ἀλλ' οἱ Ἐπικούρειοι ἐ-
 ζήτησαν ἀνδραπωδέστατοι καὶ φιληδονότατοι. Ἡ σχολή του
 ὠνομάζετο Κῆπος, ἐπεὶδὴ τὴν εἶχε κτίσειν εἰς κηπόντινα
 σιμὰ τῶν Ἀθηνῶν. Καὶ αὐταὶ μὲν εἶναι αἱ ἀξιολογώτεραι
 αἵρεσεις, ὅσαι ἐβλόσθησαν ἀπὸ τῆν Ἰωνικὴν (ΚΒ').

Λ'. Σύγχρονος δὲ καὶ μαθητὴς ἴσως τοῦ Θάλητος ἐζήτη
 Πυθαγόρας ὁ Σάμιος, γεννηθεὶς τὸ 564 Π. Χ., ὅς τις περι-
 ελθὼν Φοινίκην, Ἀσίαν, Αἴγυπτον, ἐπέρασεν εἰς Κρότωνα
 κατὰ τὴν μεγάλην Ἑλλάδα τὴν τῶρα Καλαβρίαν ὀνομαζο-
 μένην, κ' ἐκεῖ συνεκρότησε τὴν Ἰταλικὴν Σχολήν. Ὁ Πυθα-
 γόρας ἐπεμελήθη πολὺ τὴν γεωμετρίαν καὶ ἀριθμητικὴν καὶ
 μουσικὴν, καὶ εὗρηκε τὸ περικλεεὺς θεώρημα τῆς τοῦ ὀρθο-
 γωνίου τριγώνου ὑποτείνουσας, διὰ τὸ ὁποῖον ἐθύσειν ἑκατόμ-
 βην. Ἐδιαίρει δὲ τοὺς μαθητὰς του εἰς ἀκουσματικούς, οἱ ὁ-
 ποῖοι μόνον ἤκουαν, καὶ εἰς ἀκροαματικούς, οἱ ὁποῖοι καὶ
 ἠρώτων· καὶ εἰς ἐξωτερικούς, οἵτινες ἦσαν φανεροὶ εἰς
 ὅλους, καὶ ἐσωτερικούς, οἱ ὁποῖοι ἦσαν εἰς μόνην τὴν ἐ-
 ταιρείαν του γνωστοί· καὶ οἱ μὲν μαθηταί του ὠνομάζοντο
 Πυθαγόρειοι· οἱ δὲ μαθηταὶ τῶν μαθητῶν του, Πυθαγορι-
 κοί· ὅσοι δὲ τοῦ ἐμιμοῦντο ἐξώθεν, Πυθαγορισταί. Σκοπὸς
 δὲ τῆς Πυθαγορικῆς αἵρεσεως ἦτο νὰ διορθώσῃ τὰς προλή-
 ψεις τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ περιορίσῃ τὰς καταχρήσεις τῶν
 τυράννων. Ἀλλ' εὐθύς ἀποῦ ἀπέθανεν ὁ Πυθαγόρας, τὴν
 διέλυσαν οἱ ταύτην νὰ φοβῶνται ἀρχίσαντες τυράννοι, ἄλ-
 λους μὲν ἐκ τῶν Πυθαγορικῶν ἐξορίσαντες, ἄλλους δὲ σκοπ-
 τήσαντες, ἄλλους μὲν χρεῖματα δελεάσαντες· διὰ τοῦτο τί-
 ποτε δὲν μένει νὰ εἴπωμεν περὶ τῶν ὀλίγων Πυθαγοριστῶν,
 ὅσοι μ' ὄνομα μόνον διεδέχθησαν τὸν Πυθαγόραν.

ΛΑ'. Εἰς τὴν Ἑλέαν πόλιν τῆς μεγάλης Ἑλλάδος
 συνεκροτήθη ἡ Ἑλεατικὴ αἵρεσις ὑπὸ Ξενοφάνους τοῦ Κο-
 λοφωνίου, τὸν ὁποῖον διεδέχθη Παρμενίδης καὶ Μελίσσος
 καὶ Ζήνων ὁ Ἑλεάτης, ὅς τις ἔγραψεν ὑπομνήματα εἰς
 τὴν διαλεκτικὴν· καὶ μετὰ τούτους τὴν διαδέχθη Λεύκιπ-
 πος ὁ Ἑλεάτης, ἀνακαινιστὴς τῆς περὶ τῶν ἀτόμων Μό-
 σχου τοῦ Φοῦνικος γνώμης (ΚΑ'), καὶ Δημόκριτος ὁ Ἀβ-
 δηρίτης, καὶ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος, καὶ Πρωταγόρας, καὶ
 Ἀνάξαρχος ὁ ὑπὸ Νικοκρέοντος τοῦ τυράννου καταπιχθεὶς,
 καὶ τὸ πολυθρύλλητον ἐκεῖνο ἐκφωνήσας. „Πτίσσε, πτίσσε
 τὸν Ἀναξάρχου θύλακον. Ἀναξάρχον γὰρ οὐ πτίξεις.“

ΛΒ'. Μαθητὴς τοῦ Ἀναξάρχου ἦτο Πύρρων ὁ Ἡ-
 λείος (γεννηθεὶς περὶ τὴν Π'. Ὀλυμπιάδα), ὁ γεννήσας
 τὴν Πυρρῶνικὴν αἵρεσιν περὶ τῆς ὁποίας εἶπαμεν (ΚΔ'),
 εἰάν πρέπη νὰ ὀνομάσωμεν αἵρεσιν τῆς παντελοῦς ἀκαταλη-
 ψίας ὑπόθεσιν.

ΛΓ'. Ἐφεξῆς δὲ μεταβάσα ἡ φιλοσοφία εἰς τὴν Ῥώ-
 μην καμμίαν ἐκεῖ αὐξήσιν δὲν ἔλαβε· διότι οἱ μαθηταὶ ἔ-
 μειναν πάντοτε μαθηταὶ τῶν Ἑλλήνων· ὁ Κικέρων παρὰ
 μὲν τὴν Θεωρητικὴν φιλοσοφίαν ἦτο Πλατωνικός, κατὰ
 δὲ τὴν πρακτικὴν, Στωϊκός. Ὅπαδοι τῆς σοφίας περίφημοι
 ἦσαν Ἐπίκτητος, Ἀυρήλιος Ἀυτωνῖνος Μάρκος, ὁ ἐπὶ τοῦ
 αὐτοκρατορικοῦ θρόνου τὴν φιλοσοφίαν ἠψώσας, καὶ Σε-
 νέκας. Τῆς δὲ Φυσικῆς, παρὰ τὸν Πλίνιον, ὅς τις μᾶς ἀ-
 φῆκε τὴν φυσικὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου, καὶ εἰς ἄλλος σχε-
 δὸν δὲν ἐχρημάτισεν ἐραστής.

ΛΔ'. Περὶ δὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ σωτηρίου ἔτους ἐφάνη
 ἡ Ἐκλεκτικὴ αἵρεσις, τῆς ὁποίας εἰσηγητὴς ἐζήτη Ποτόν-
 μων ὁ Ἀλεξανδρεὺς· διορίζουσα νὰ μὴ φιλοσοφήσῃς κατὰ

διωρισμένην αἵρεσιν, ἀλλὰ νὰ ἐκλέγη ἀπ' ὅλας τὰ ὀρθὰ καὶ ὀληθινά. Ταύτην ἠκολούθησαν οἱ πρῶτοι Χριστιανοί, ἀπορρέψαντες τὴν Ἐπικούρειον, καὶ ἐνάγκαλισθέντες τὸν μὲν Ἀριστοτέλην εἰς τὴν διαλεκτικὴν, τοὺς δὲ Στωϊκοὺς εἰς τὴν ἠθικὴν, τὸν δὲ Πλάτωνα εἰς τὰ περὶ Θεοῦ καὶ αὐ-
λιου οὐσιῶν. Ταύτην ἠσπάσθησαν Ἀθηναγόρας, Πάνθαινος, Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, Ὠριγένης, Ἀνατόλιος, Ἐυσέ-
βιος, Λυγουσίνοσ, Εἰρηναῖοσ, Ἰουσίνοσ ὁ φιλόσοφοσ καὶ μάρτυσ, Ἰερώνυμοσ, Βασίλειοσ, Γρηγόριοσ, Ζυδέσιοσ, καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἱεροὶ πατέρες τῆσ ἁγίασ Ἐκκλησίασ.

ΛΕ'. Ἀμμώνιοσ δὲ ὁ Σακκάσ, Ἀλεξανδρεὺσ τὴν πα-
τριδα, μαθητὴσ τοῦ ἱεροῦ Κλήμεντοσ, ἐσπούδασε νὰ ἐγεί-
ρη αἵρεσιν τὴν Νεοπλατωνικὴν ὀνομασθεῖσαν, τὴν ὁποῖαν ἤ-
θελε νὰ δεῖξῃ καὶ θρησκείαν ὁ ἀσεβὴσ ἄλλην παρὰ τὴν
χριστιανικὴν. Ἐυρηκε δὲ ἀξίους ἑαυτοῦ ὀπαδοὺσ Πορφύ-
ριου, Ἰάμβλιχου, Πλωτῖνου, Αἰδέσιοσ, Μάξιμου Ἐφέ-
σιου, καὶ σιμὰ τούτων τὸν Ἀυτοκράτορα παραβότην Ἰου-
λιανόν, μετὰ τοῦ ὁποῖου τὸν θάνατόν ἤρχησε νὰ μαραίνε-
ται ἡ φιλοσοφία αὕτη· οἱ Νεοπλατωνικοὶ οὗτοι ἐνησχολή-
θησαν εἰς τὸ ἀνόητον πρόβλημα τῆσ εὐρέτεωσ τοῦ φιλο-
σοφικοῦ λίθου, καὶ ἀπέδωκαν πολλὰ συγγράμματάτων εἰς
ἀρχηγτέροσ περιφήμοσ ἀνδρασ.

ΛΣ'. Τελευταῖον ἠφάνισθη ἡ φιλοσοφία ἀπὸ τὰ δυ-
τικὰ καὶ ἀνατολικά μέρη ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν καὶ λεηλα-
τήσάντων αὐτὰ βορείων βαρβάρων, οἵτινεσ ἀντ' αὐτῆσ ἔ-
φεραν τὴν ἀμάθειαν καὶ βαρβαρότητα. Οἱ Ἀραβεσ οἴκοσ
καὶ οἱ Μαῦροι μεταγλωττίσαντεσ, κατὰ τὴν II. ἑκατοῦτ.
τὸν Ἀριστοτέλην ἤρχησαν νὰ φιλοσοφοῦν, καὶ ἀπὸ τὴν Ἀ-
φρικὴν περᾶσαντεσ εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἔφεραν καὶ τὴν Ἀρι-

στοτελικὴν φιλοσοφίαν· οἱ δὲ κυριώτεροι σοφοῖτων ἐσάθη-
σαν Ἀβερρόησ, Ἀδικένασ, Ἀλφαράδιοσ.

ΛΖ'. Ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν ἐκ τοῦ Ἀραβικοῦ ἐκλατινι-
σθεῖσ ὁ Ἀριστοτέλησ μετέβη εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν ἄλ-
λην Ἐυρώπην, προσατείνοντοσ τότε τὴν φιλοσοφίαν Κα-
ρίλλου τοῦ μεγάλου· ἡ Ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία ὠνομά-
σθη τότε Σχολαστικὴ, ἐπειδὴ ἐπεκράτει εἰς ὅλασ τὰσ
σχολὰσ τῆσ Ἐυρώπησ, καὶ εἰς ἄλλο δὲν κατεγίνετο,
εἰμὴ εἰς διαιρέσεισ καὶ ὑποδιαιρέσεισ καὶ ὀρισμοὺσ, καὶ
ἀπεραντολόγοσ ἀφαιρέσεισ, περιοριζομένη εἰς τὰσ ἑπτὰ
ἐλευθερίουσ τέχνασ Γραμματικὴν, Ἀριθμητικὴν, Γεωμε-
τριαν, Μουσικὴν, Ἀστρονομίαν, Διαλεκτικὴν, Ῥητορικὴν,
ἐκ τῶν ὁποῖων αἱ τρεῖσ πρῶται ὠνομάζοντο τριόδιον (Tri-
vium), αἱ δὲ ἄλλαι τέσσαρεσ τετραόδιον (Quadrivium).

ΛΗ'. Ταύτησ δὲ τῆσ ἀθλίασ φιλοσοφίασ ἡ διόρθωσισ
ἤρχησε νὰ γίνεται κατὰ τὰ μέσα τῆσ ΙΔ' ἑκατοῦταετ.
διὰ τῶν ὀλίγων σοφῶν Ἑλλήνων, ὅσοι εἶχαν μείνει εἰς τὸ τα-
λαιπωρηθὲν καὶ καταδουλωθὲν γένοσ. Μετὰ τὴν ἄλωσιν
τῆσ Κωνσταντινουπόλεωσ, συμδᾶσαν τὸ 1453, καὶ πρὸ αὐ-
τῆσ ἀκόμη ὀλίγον, ἀνδρεσ σοφοὶ τῆσ Ἑλλάδοσ κατέφυγαν
εἰς Ἰταλίαν διὰ νὰ εὐρωσι μὲ τὴν προκοπὴν των πόρου ζωῆσ·
τοιούτοι εἶναι Θεόδωροσ ὁ Γαζῆσ, Ἰωάννησ Ἀργυρόπω-
λοσ, Γεώργιοσ Τραπεζούντιοσ, Μανουῆλοσ Χρυσολωρᾶσ,
Κωνσταντῖνοσ Λάσκαρισ καὶ ἄλλοι, οἵτινεσ ἦσαν γνήσιοι
Ἀριστοτελικοὶ, ἀναγινώσκοντεσ τὰ συγγράμματα τοῦ φιλοσό-
φου εἰς τὸ πρωτότυπον, καὶ μεταγλωττίζοντεσ τα εἰς τὸ
Λατινικόν, τὰ μετέδδαν εἰς τοὺσ Ἰταλοὺσ καθαρώτερα πα-
ρὰ τὰ ἐκ τοῦ Ἀραβικοῦ μεταφρασμένα.

ΛΘ'. Ἐδωκαν λοιπὸν ἀφορμὴν εἰς τοὺσ Ἐυρωπαϊοὺσ

οἱ δυσυχεῖς Ἕλληνες νὰ ἐξετάζωσι περιεργότερον τὰ πράγματα. Καὶ πρῶτος ὁ Γάλλος Καρτέσιος, γεννηθεὶς τὸ 1596 ἔτος, ἐσύνθεσε φιλοσοφίαν ἰδικήν του, καὶ τὴν ἐκοινολόγησεν εἰς Ὀλλανδίαν, ὅθεν ἐξαπλώθη εἰς πολλὰ τῆς Ἑυρώπης μέρη. Τῆς Καρτεσιακῆς σχολῆς, ἐκτὸς τῶν συγγραμμάτων τοῦ Κάρτεσιου, ἐκδόθηκαν δύο καλὰ φιλοπονήματα, ἡ Τέχνη τοῦ νοεῖν, τὴν ὁποίαν ἀποδίδουν εἰς Ἀρναύδου καὶ Νικόλαου, καὶ ἡ Ἐξέτασις τῆς ἀλήθειας, ἣτις εἶναι πόνος τοῦ Μαλεμβραχίου.

Μ'. Βενέδικτος Σπινόζας Ἑβραῖος τοῦ γένους, γεννηθεὶς εἰς Ἀμστερδαμον τὸ 1632 ἔτος, ἐπευρόησεν ἄτοπου σύστημα, ὅτι μία εἶναι τοῦ παντός ἡ οὐσία ὑποκειμένη εἰς ὅλα τὰ ἄτομα.

ΜΑ'. Γοττφρεῖδος Βιλέλμος Λεϊβνίτιος, γεννηθεὶς εἰς Λειψίαν τῆς Σαξονίας τὸ 1646 ἔτος, ἐπευρόησε καὶ αὐτὸς νέαν φιλοσοφίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ στοιχεῖα τῶν σωμάτων ἦσαν ὅλα ἀπλάι καὶ ἀδιαίρετοι μονάδες. Τοῦτου μαθητῆς καὶ ὁπαδὸς ἐστάθη ὁ πολυμαθές αὐτὸς καὶ πολυγραφώτατος Χρῆστιανὸς Βόλφιος, γεννηθεὶς εἰς Βρεσλαυίαν τὸ 1679 καὶ ἀποθανὼν εἰς Ἀλλην τὸ 1754· πρῶτος οὗτος ἔγραψε πλήρη τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν ἐγκυκλοπαιδεῖαν.

ΜΒ'. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἐφάνησαν δύο μεγάλοι ἄνδρες διορθῶται τῆς φιλοσοφίας, καὶ μάλιστα τῆς Μεταφυσικῆς· ὁ πρῶτος εἶναι Φραγκίσκος Βάλδιν Λόρδ τοῦ Βερουλάμου, γεννηθεὶς τὸ 1561· Νέος ὢν ἐδιδάχθη τὴν σχολαστικὴν φιλοσοφίαν, τῆς ὁποίας ἐκατάλαβε τὰ σαθρὰ μέρη μελετῶν τοὺς παλαιοὺς συγγραφεῖς· ἀκμάσας δὲ τὴν ἡλικίαν, ἐσοχάσθη νὰ μεταρρυθμίσῃ τὴν φιλοσοφίαν, τῆς ὁποίας ἐφιλοπόνησε μέρη τινὰ μόνου, ἥγουν τὴν ἐγκυκλοπαιδεῖαν τῶν

ἐπιστημῶν καὶ τὸ ὄργανον, μεγάλης μεταβολῆς γενόμενα πράξενα εἰς τοὺς φιλοσοφοῦντας νόας· ἠθέλησε δὲ νὰ παραστήσῃ ὅλον τὸ πλήρωμα τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων ὅχι ἐξ ἰδεῶν διὰ συλλογισμοῦ, ἀλλ' ἐκ τῆς πείρας δι' ἐπαγωγῆς.

ΜΓ'. Τὸν Βάκωνα ἠκολούθησεν ὁ τὸ 1632 ἔτος εἰς Βριγτώνα γεννηθεὶς Ἰωάννης Λώκκιος· ἀνηρεύνησε τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ πραγματικὸν καὶ τὰ ὅρια καὶ τὴν χρῆσιν τῶν γνώσεων· ἀπέδειξεν ἀρχὴν ὅλων μας τῶν ἐννοιῶν τὴν πείραν, ἐκ τῆς ὁποίας διὰ τῶν αἰσθητηρίων καὶ τινος ἐπεξεργασίας τοῦ νοῦς γεννῶνται ὅλα ὅσα ἐξεύρομεν· ἔκαμε πολλὰς ἀξιολόγους παρατηρήσεις εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ εἰς τὰς ἐξ αὐτῆς προερχομένας ἀπάτας. Ἐπροσπάθησε μὲν νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν φιλοσοφίαν ἀπὸ κενῆς λογομαχίας, ἐξησθένησε δὲ τὴν βάσιμον ἔρευναν, καὶ ἐπετάχυνε τὴν εἰς τὰς Μεταφυσικὰς ἀσχολίας ἀδιαφορίαν· ἀλλ' αἱ ψυχολογικαὶ τοῦ ἔρευναι, οἱ περὶ Μεθόδου κανόνες του, τὸ περὶ ἀγωγῆς συγγραμμάτου, εἶναι πράγματα προξενούντα αἰδίου τιμῆν εἰς τὸν Ἀγγλοῦ φιλόσοφου. Ἡ Φιλοσοφία του ἔλαβεν ὑποδοχὴν μεγίστην εἰς τὴν Ἀγγλίαν, καὶ Γαλλίαν, καὶ κατ' ὄλιγον καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν· ἀπέθανε δὲ τὸ 1704.

ΜΔ'. Στέφανος Βουνέτος Κουδιλλόκιος (γεννηθεὶς τὸ 1713 εἰς Γρενόβλην, ἀποθανὼν τὸ 1780) ἐπροσπάθησε νὰ τελειοποιήσῃ τὴν τοῦ Λωκκίου δόξαν, ἀποδοῦς ὅλας τὰς ψυχικὰς ἐνεργείας εἰς τὴν αἰσθησιν, καὶ ἀναγαγὼν πᾶσαν ἐπιστήμην εἰς τὴν ἀπλουςάτην ἔκφρασιν, καὶ νομίσας ὅτι οὕτως αἱ ἐπιστήμαι ἐξηγοῦνται μὲ μαθηματικὴν ἀκρίβειαν. Οὗτος ἔγινε φιλοσοφίας παράδειγμα εἰς τὴν Γαλλίαν ἕως τὴν σήμερον.

ΜΕ'. Ἡ φιλοσοφία μετερρυθμίσθη ἐφεξῆς εἰς τὴν

Γερμανίαν ἀπὸ ἄνδρα περικλεέσατου. Μανουήλ Κόντιος (γεννηθεὶς τὸ 1724· ἀποθανὼν τὸ 1804) διδάσκαλος τῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ Καινιγσβέργ, ἐνήργησεν ἐπίσημον μεταβολὴν, ἣτις δεικνύει καὶ θέλει δείξει ἐφεξῆς ἀξιολογώτατα ἀποτελέσματα. Πρὸ πάντων διὰ βαθείας ἐξετάσεως ἔκρινε τὰς γνωστικὰς τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις. Λογικὰς ἐπισήμας εἶπε τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν Μαθηματικὴν τῶν ἀποίων ἀπέδωκε τὴν διαφορὰν· ἀπένευμεν εἰς τὰς λογικὰς γνώσεις χαρακτῆρα τὸ ἀναγκαῖον καὶ καθόλου· εἶπεν, ὅτι θεωρητικαὶ γνωστικαὶ δυνάμεις εἶναι Αἰσθησις καὶ Νοῦς· ὅτι τὰ μὲν αἰσθητὰ εἶναι ἢ ὕλη· τόπος δὲ καὶ χρόνος τὸ εἶδος τῆς αἰσθήσεως· ὅτι ὁ νοῦς διὰ τῆς ἐκ τῶν αἰσθήσεων διδομένης ὕλης γεννᾷ τὰς ιδέας καὶ τὰς κρίσεις· ὅτι δὲν γνωρίζομεν καθ' ἑαυτὸ τίποτε, εἰ μὴ φαινόμενα τινα ἐκ τῆς κείρας κατὰ τοὺς γνωστικὰς τοῦ νοῦς νόμους· ἔκαμεν ἀξιολόγους παρατηρήσεις εἰς τὸν πρακτικὸν λόγον, ὅστις προσδιαιρῶν τὴν θέλησιν προϋποθέτων ἀναγκάτως τὴν ἐλευθερίαν, καὶ ἀναγόμενος εἰς τὸ τέλειον ἀγαθὸν τὸν Θεοῦ· ἀλλὰ ταῦτα θέλουσιν ἐξηγηθῆναι ἄλλοῦ τελειότερα.

ΜΩ. Ἰωάννης Γοττλεῖβος Φίχτερς (γεννηθεὶς τὸ 1762, καὶ ἀποθανὼν τὸ 1814) ἐθέλησε νὰ ἀναδείξῃ τὴν κριτικὴν φιλοσοφίαν ἐναργῆ ἐπίσημην· ἤρχησεν ἀπὸ τῆς ἑαυτοῦ ἐνέργειαν νὰ κατασκευάσῃ τὰ πάντα. Ἦγώ, εἶμαι ἐγώ· ὅτι δὲν εἶναι Ἦγώ, εἶναι ὁ κόσμος· ἐκεῖνο μὲν εἶναι ἀπόλυτον καὶ ἐλεύθερον· οὗτος δὲ, πράγματα ἐκείνου· ἡ φιλοσοφία τοῦ εἶναι ποίημα φαντασίας πλέον παρὰ νοῦς φιλοσοφούντος ἔργον· τὸ αὐτὸ λέγομεν ἐν συντάμῳ καὶ περὶ τῆς Φυσικῆς Φιλοσοφίας τοῦ Σχελλήγγου, ὅς τις εἰσέτι ζῆ εἰς Μυνιχίαν τῆς Βαυαρίας τὰς διατριβὰς ποιούμενος.

ΜΖ. Δύο Γερμανοὶ Φιλόσοφοι, ἀγωνιζόμενοι τὴν σήμερον εὐλλεῶς εἰς τὸ νὰ ἀναδείξωσι θριαμβεύουσαν τὴν Σοφίαν εἶναι Ἰάκωβος Φρεῖσος, καὶ Βιλ. Τραυγόττιος Κρίγιος· ὁ πρῶτος συνέταξε νέαν Κριτικὴν τοῦ λόγου (πρὸς διαβολὴν τῆς Καντιακῆς) καὶ σύστημα Λογικῆς· ὁ δὲ δεύτερος ἐκδίδει ἀκόμη τὸ φιλοσοφικόν του σύστημα, τὸ ὁποῖον ἤρχησεν νὰ συντάτῃ ἀπὸ τὸ 1800 ἔτος.

ΜΗ. Ἡ δὲ πρακτικὴ φιλοσοφία ἦτο πολὺν καιρὸν ἀμελημένη. Εἰς τὴν Ἑυρώπην τοὺς μὲν Καθολικοὺς ἐδίδασκε Θωμᾶς Ἀκινάτης, σχολαστικὸς θεολόγος· τοὺς δὲ προτεσάντας ὁ Ἀριστοτέλης· ὅσοι δὲ μετὰ τὴν ἀνάλαμψιν τῶν φῶτων εἰς τὴν Ἑυρώπην ἠσχολήθησαν εἰς τὸ πρακτικὸν τῆς φιλοσοφίας μέρος εἶναι οἱ ἐφεξῆς. "Ουγων Γρότιος (ἀπ. 1645)· Θωμᾶς Ὡβέσιος, ἀπὸ Βάκωνα τὸν φίλου του λαβὼν τὰς ἀφορμὰς (ἀπ. 1679)· Πουφενδόρφος, ἰσοριογράφος τῆς Βρανδιβουργικῆς οἰκίας, ἀποθανὼν εἰς Βερολίνον τὸ 1694. Χριστιανὸς Θωμάσιος (ἀποθανὼν εἰς Ἀλλήν τὸ 1728). Εἰς τὴν Ἀγγλίαν Ῥιχάρδος Κουμπερλάνδος (ἀπ. 1719)· ὁ Κόμης Ἀντώνιος Σαίφτεσβούριος, φίλος τοῦ Λωκκίου (ἀποθανὼν εἰς Νεάπολιν τὸ 1713)· Φραγκίσκος Ουτεσὼν (ἀπ. 1747)· Λόρδ Καίμης (ἀποθ. 1782). Δαυὶδ Ουμος, ὁ τούτου φίλος Ἀδάμ Σμιθ. (ἀπ. 1790)· καὶ ἄλλοι τινες περίφημοι ἄνδρες. Εἰς δὲ τὴν Γαλλίαν, Νικόλαος Μαλεμβράγχιος, Ἀδριανὸς Ἐλβέτιος, Γαβριήλ Βουνότος Μαβλῦς (ἀπ. 1785), Ἰωάννης Ἰάκωβος Ρουσσὼς (ἀπ. 1778) ὅς τις ἐπροσπάθησεν νὰ λάμψῃ διὰ τῆς παραδοξολογίας του, καὶ Διονύσιος Διδερῶτος (ἀποθ. 1784). Εἰς δὲ τὴν Γερμανίαν, Χριστιανὸς Βόλφιος (ΜΑ) ὅς τις ἔκαμεν ἐποχὴν εἰς τὴν πρακτικὴν φιλοσοφίαν, καὶ

Πλάτνερος, και Κάρβιος (ἀπ. 1798.) και Χρισ. "Αυγ. Κρούσιος (ἀποθ. 1774.) και Ἀρνόλδος Γευλίνιξος (ἀποθ. 1669.) και Ριχάρδος Πρίκιος (ἀπ. 1791.) και Γέλλερτος, και ὁ κλειδὸς Κάντιος.

ΜΘ'. Ἡ δὲ ταλαίπωρος Ἑλλάς, μετὰ τὴν ἄλωσιν μάλις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κατεβυθίζετο ἐπὶ πλέον και πλέον εἰς τὴν ἀμάθειαν, ἵτις και πρὸ τῆς καταδουλώσεως τῆς ἕγεις τοῦ ζυγοῦ και τῶν ἄλλων πανδείων πρόξενος· μόλις μετὰ παρέλευσιν δύο ἑκατονταετηρίδων ἤρχησαν να φαίνονται εἰς τὴν δυσυχῆ ὀλιγώτατοι και ἐκ μεγάλων διαλειμμάτων ἄνδρες φιλόσοφοι. Τοιοῦτοι ἐχρημάτισαν κατὰ τὴν ΓΖ'. ἑκατοντ. Θεόφιλος Κυρυδαλεὺς Ἀθηναῖος, διδασθεὶς τὴν φιλοσοφίαν εἰς Ῥώμην και Πατάδιον, Γεώργιος Κορσαῖος ὁ Χῖος, Γεράσιμος Βλάχος ὁ Κρήσιος· κατὰ δὲ τὴν παρελθούσαν ΙΗ' ἑκατοντ. Χρυσάνθος Νοταρῶς Πελοποννήσιος, Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ὁ ἐξ ἀπορρήτων, Νικόλαος ὁ υἱὸς του, Μελέσιος Ἀθηναῖος, Ἀντώνιος Κατήφορος ὁ Ζακύνθιος, Σουγδουρῆς, Μεθόδιος Ἀνθρακίτης, Βαλάνοι, διδάσκαλοι Ἰωαννίνων, και ὁ εἰς Βουκορέσιον σχολάρχιστος Ἀλέξανδρος ὁ ἐκ Τυρνάβου. Οἱ ἐπισημότεροι σχεδὸν εἶναι οὗτοι, οἵτινες ἀφῆκαν εἰς τὸ γένος και παντοίας Ἰδέας συγγράμματα· ἀλλ' ἦσαν σχεδὸν ὅλοι περιπατητικοί, ἢ να εἶπω κάλλιον, σχολαστικοί, και γνώμην δὲν ὑπέφεραν ν' ἀκούσωσι, ἄλλην φιλοσοφικὴν οὔτε παλαιάν οὔτε νεωτέραν.

Ν'. Ευγένιος Βούλγαρις Κερκυραῖος (γεννηθεὶς κατὰ τὸ 1716 ἔτος και ἀποθανὼν τὸ 1806 εἰς Πετροῦπολιν), διδασθεὶς τὴν μὲν ἑλληνικὴν παιδείαν εἰς τὴν πατρίδα του, τὴν δὲ φιλοσοφίαν εἰς Πατάδιον, πρῶτος περὶ τὰ

μέσα τῆς παρελθούσης ἑκατοντ. εἰσῆγαγεν εἰς τὸ γένος του τὴν ὑπὸ Βάκωνος και Λωκίου και Λειδνίου, και Βολφίου μεταρρυθμισθεῖσαν φιλοσοφίαν· ἐμπορεῖ να ἐκληφθῆ ὁ αἰδιδιμος οὗτος ἀνὴρ ὡς ἀνακαινιστῆς τῆς ἑλληνικῆς παιδείας εἰς τὴν Ἑλλάδα, και πατὴρ τῆς νέας φιλοσοφίας. Τὰ φιλοσοφικά συγγράμματα του, τὴν Λογικὴν, τὴν ὁποίαν ἐξέδωκεν εἰς Λειψίαν τὸ 1766 ἔτος, και τὴν τρίτομον μεταφυσικὴν κδοθεῖσαν τὸ 1805 εἰς Βενετίαν, παρέδωκεν εἰς τὴν Ἀθωνίδα σχολὴν διὰ πέντε ἐνιαυτῶν, και εἶναι ἄξια να μελετῶναι ἀκόμη ἀπὸ τοὺς φιλομαθεῖς. Τὰ Φυσικά του χρειάζονται προσοχὴν, ἐπειδὴ ἔκτοτε ἔγειναν πολλαὶ μεταβολαὶ, αἱ πολλαὶ εὑρέσεις εἰς τὴν ἐπιστήμην ταύτην. Δὲν εἶναι ἁπλοῦς ἀξίος τιμῆς και ὁ μακαρίτης Νικηφόρος ὁ Θεσόκιος (ἀποθ. 1800 εἰς Μόσχαν), μ' ὅλον ὅτι φιλοσοφικὸν σύνταγμα δὲν μᾶς ἐφιλοπόνησε καὶ ἔν, μᾶς ἀφῆκεν ἴμως τὴν δίτομον Φυσικὴν, τὴν ὁποίαν ἐξέδωκεν εἰς Λειψίαν τὸ 1767, και τὴν τρίτομον μαθηματικὴν, τὴν ὁποίαν ἐτύπωσαν οἱ ἀξιέπαινοι Ζωσιμάδοι εἰς Μόσχαν τὸ 1799.

Μ'. Μετὰ τοὺς ἄνδρας τούτους, οἱ ὁποῖοι ἀληθῶς ἔκαιναν ἔνδοξον ἐποχὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν ἐποχὴν τῆς ἐπανελέσεως τῆς φιλοσοφίας, χωροῦσιν οἱ νέοι Ἕλληνας μὲ θαυμασίαν σπουδὴν εἰς τὴν φιλοσοφίαν· ἀγωνίζονται ἀγῶνα ἐδοξότατου να φωτισθῶσι και να φωτίσωσι τὴν πατρίδα· πολλοὶ φιλόσοφοι Γραικοὶ μεταφέρουσι τὰς ἐπιστήμας ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Ευρώπης εἰς τὰς πατρίδας των, και τὰς διδάσκουσι μὲ θαυμάσιον ζῆλον. Πολλοὶ εὐκατάστατοι προσφέρουσι ἐκ τῆς περιουσίας των ἰκανὸν μέρος πρὸς οἰκοδομὴν και σύστασιν γυμνασίων· αἱ ἡμέραι μας εἰ-

ναι λαμπρά! εἶθε μόνον, οἱ μὲν φιλόσοφοι νὰ μελετῶσι καὶ νὰ διδάσκωσι μετὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν· οἱ δὲ πλούσιοι, νὰ ὁμονοῶσιν εἰς τῶν ἐγαθῶν σκοπῶν τῶν τῆν ἐκτέλεσιν!

Ὁ παρῶν καιρὸς εἶναι καιρὸς τῆς Κριτικῆς καὶ Φυσικῆς φιλοσοφίας, καὶ πρέπει νὰ ἴδωμεν καὶ κατὰ τοῦτο Τί θέλουν κατορθώσῃ οἱ νέοι βλαστοὶ τῆς φιλοσοφίας, οἱ μακάριοι νέοι σπουδασταὶ τῆς φιλοσοφίας Ἕλληνες, παραβάλλοντες ταύτην μὲ τὰ λείψανα τῆς φιλοσοφίας τῶν ἀθανάτων προγόνων μας.

Χρονολογικὸς Πίναξ τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας.

Ἔτη Πρό Χριστοῦ.	Ἔτη ἀπὸ Κτῆσεως Ρώμης.	Ὀλυμπιάδες.	
640	114	35, 1	Θαλῆς ἐγενν. κατ' Ἀπολλοτίωρον
638	116	35, 3	Σόλων. ἐγενν.
629	125	38	Θαλῆς ἐγενν. κατὰ Μείνερον
608	146	43, 1	Πυθαγόρας ἐγενν. κατὰ Λόρχερον
584	170	49	Πυθαγόρας ἐγενν. κατὰ Μένερον
557	197	55	Ἀναξίμανης ἀκμάζει
543	211	59, 2	Θαλῆς ἀποθνήσκει
			Πυθαγόρας ὑπάγει εἰς Κρόϊωνα
536	218	61	Ξενοφάνης ὑπάγει εἰς Ἐλέην
500	254	70, 1	Ἀναξαγόρας ἐγενν.
			Ἀρχέλαος ὁ Φυσικὸς ἀγνοεῖται Πότε

Ἔτη Πρό Χριστοῦ.	Ἔτη ἀπὸ Κτῆσεως Ρώμης.	Ὀλυμπιάδες.	
494	260	71, 3	Ἡράκλειτος
490	260	72, 3	Δημόκριτος ἐγενν.
489	265	72, 4	μάχη τοῦ Μαραθῶνος
480	274	75, 1	Πυθαγόρας ἀποθνήσκει
470	284	77, 3	Μάχη τῆς Σαλαμῖνος
468	286	77, 4	Δημόκριτος ἐγενν. κατὰ τινος
			Σωκράτης ἐγενν.
			Παρμενίδης
450	304	82, 3	Ξενοφῶν ἐγενν.
432	322	87, 1	Ἀρχὴ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου
430	324	87, 3	Πλάτων ἐγενν. κατὰ Κορσίσιον
429	325	87, 4	Πλάτων ἐγενν. κατὰ Δοδβελλίου
414	340	91, 3	Διογένης Σινωπεύς ἐγενν.
399	354	95, 1	Σωκράτης ἀποθνήσκει
384	370	99, 1	Ἀριστοτέλης ἐγενν.
			Πύρρων ἐγενν.
		102	Ἀριστοτέλης ὑπάγει εἰς Ἀθήνας
356	398	106	Ἀλέξανδρος ὁ μέγας ἐγενν.
348	406	108, 1	Πλάτων ἀποθνήσκει
343	411	109, 2	Ἀριστοτέλης γίνεται Ἀλεξάνδρου διδάσκαλος
342	412	109, 3	Ἐπίκουρος ἐγενν.
			Κράτης
339	415	110, 2	Ξενοκράτης ἀρχεῖται γὰρ διδάσκει.
335	419	111, 2	Ἀριστοτέλης ἀνοίγει τὸ Λύκειον
324	430	114, 1	Ἀλέξανδρος ἀποθνήσκει
			Διογένης ὁ Κινηκὸς ἀποθνήσκει
322	432	114, 3	Ἀριστοτέλης ἀποθνήσκει
318	436	116, 1	Ἀρχεσίλαος ἐγενν.
314	440	116, 3	Ξενοκράτης ἀπ.

Ἔτη Πρὸ Χριστοῦ.	Ἔτη ἀπὸ Κτίσεως Ρώμης.	Ὀλυμπιάδες.	
305	449	118, 3	Ἐπίκουρος ἀνοίγει τὸν κήπον του εἰς Ἀθήνας καὶ διδάσκει εἰς αὐτὸν
270	483	127, 2	Ἐπίκουρος ἀπ.
260	494	130	Ζήνων ἀπ.
244	510	134, 4	Ἀρκεσίλαος ἀποθ.
103	647	167, 2	Κικέρων ἐγενν.
84	666	171, 1	Φίλων φεύγει εἰς Ρώμην
43	711	184, 2	Κικέρων ἀπ.

Ἔτη ἀπὸ Χρισ.	Ἀυτοκράτορες Ρώμης.	
1	Ἀυγούστος	ὁ Θεάνθρωπος Ἰησοῦς ἐγενν.
2		Σενέκας ἐγενν.
14	Τιβέριος	
34		Φίλων ὁ Ἰουδαῖος
54	Νέρων	
65		Σενέκας ἀποθ.
82	Δομιτιανὸς	Ἐπίκτητος.
89	Δομιτιανὸς ἐξορίζει ἀπὸ τὴν Ρώμην τοὺς φιλοσόφους καὶ Μαθηματικούς	
99	Τραϊανὸς	Πλούταρχος
139	Ἀντωνῖνος εὐσεβ.	Ἰουστῖνος ὁ Φιλόσοφος καὶ μάρτυς
162	Μάρκος Αὐρηλιος Ἀντωνῖνος	
193	Σάλβιος	Ἀμμώνιος Σακκας

Ἔτη ἀπὸ Χρισ.	Ἀυτοκράτορες Ρώμης	
	Σέπτιμος Σεβήρος	Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς Πλωτῖνος ἐγενν.
205		
222	Ἀλέξανδρος Σεβήρος	Πλωτῖνος ἀκρωᾶται τὸν Ἀμμώνιου
232		Πορφύριος ἐγενν.
233		Ὀριγένης ἀποθ.
284		
270	Ἀυρηλιανὸς	
273		Λογγίνος ἀπ.
306	Κωνσταντῖνος ὁ μέγας	Ἰάμβλιχος
321		
337	Κωνσταντῖος	Εὐσέβειος Ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας
340		
340	Ἰουλιανὸς	
379	Θεοδόσιος ὁ μέγας	Ἰερώνυμος
384		Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς ἀπ.
391		Γρηγόριος Νύσσης
		Βασίλειος Καισαρείας
408	Θεοδόσιος Β΄.	
415		Εὐνέσιος
430		Ἀυγουστῖνος ἀπ.
527	Ἰουστινιανὸς	
529		Ἡ φιλοσοφικὴ σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν ἐκλείσθη
741	Κωνσταντῖνος Σ΄.	Ἰωάννης Δαμασκηνὸς ἀπ.
755		
	Γερμανίας Ἀυτοκράτορες.	
890		Φώτιος ἀπ.
937	Ὄττων ὁ μέγας	Ἀλφαράδιος
1025	Κουράδος Β΄.	

Ἔτη ἀπὸ Χρισ.	Γερμανίας Ἀυτοκράτορες.	
1036		Ἀδίκηντας ἀπ.
1198	Ὀττων Β΄.	
1217		Ἀδερρόης ἀποθ.
1218	Φριδερίκος Β΄.	
1221		Θωμάς Ἀκινάτης ἐγενν.
1440	Φριδερίκος Γ΄.	
1453		Κωνσταντινουπόλεως ἄλωσις
1472		Βησσαρίων ἀπ.
1478		Θεόδωρος Γαζής ἀπ.
1486		Γεωργιος Τραπεζούντιος
		Ἰωαννης Ἀργυρόπωλος ἀπ.
1493		Ἐυρεσις τῆς Ἀμερικῆς
1558	Φερδινάνδος Α΄.	
1561		Φραγ. Βάκων ἐγενν.
1576	Ρουδόλφος Β΄.	
1585		Γρότιος ἐγενν.
1588		Θωμάς Ὠσδέσιος ἐγενν.
1596		Καρτέσιος ἐγενν.
1609	Φερδινάνδος Β΄.	
1625		Φραγ. Βάκων ἀπ.
1632		Βενέδικτος Σπινόζας ἐγενν.
		Ἰωάννης Λώκκιος ἐγενν.
		Σαμ. Πουφενδόρφος ἐγενν.
		Ῥιχ. Κουμπερλάνδος ἐγενν.
1637	Φερδινάνδος Γ΄.	
1638		Νικόλ. Μαλεμβράγγιος ἐγενν.
1642		Νεύτων ἐγενν.
1645		Γρότιος ἀπ.
1646		Λεϊβνίτιος ἐγενν.
1650		Καρτέσιος ἀπ.
1655		Χρισ. Θωμάσιος ἐγενν.

Ἔτη ἀπὸ Χρισ.	Γερμανίας Ἀυτοκράτορες.	
1657	Λεοπόλδος Α΄.	
1669		Σαφτεσβούριος ἐγενν.
1677		Βενέδικτος Σπινόζας ἀπ.
1679		Χριστιανὸς Βόλφιος ἐγενν.
1680		Ῥοχερουκώλδος ἀπ.
1684		Θωμάς Ὠσδέσιος ἀπ.
1694		Φραγ. Ὀυτχεσὼν ἐγενν.
1704		Ἰωαν. Λώκκιος ἀπ.
1705	Ἰωσήφ Α΄.	
1711		Ῥουμος ἐγενν.
1712		Κρούσιος ἐγενν.
1713	Κάρολλος ε΄.	
1715		Σαφτεσβούριος ἀπ.
		Μαλεμβράγγιος ἀπ.
		Κουδιλλάκιος ἐγενν.
		Ἐλβέτιος ἐγενν.
1716		Λεϊβνίτιος ἀπ.
1719		Ῥιχ. Κουμπερλάνδος ἀποθ.
1724		Κάντιος ἐγενν.
1726		Νεύτων ἀπ.
1728		Χρισ. Θωμάσιος ἀπ.
1745	Φραγκίσκος Α΄.	
1747		Φραγ. Ὀυτχεσὼν ἀπ.
1754		Χρισ. Βόλφιος ἀπ.
1762		Φίχτερος ἐγενν.
1765	Ἰωσήφ Β΄.	
1769		Γέλλερτος ἀπ.
1771		Ἐλβέτιος ἀπ.
1776		Ῥουμος ἀπ.
		Κρούσιος ἀπ.
1778		Ῥουσσὼς ἀπ.
1780		Κουδιλλάκιος ἀπ.

"Ἐτη ἀπὸ Χρισ.	Γερμανίας Ἀυτο- κράτορες.	
1784		Διδερῶτος ἀπ.
1785		Μαβλὺς ἀπ.
1789	Λεοπόλδος Β΄.	Πολιτικὴ τῆς Γαλλίας μεταβολή.
1790		Ἄδὰμ Σμίθ ἀπ.
1792	Φραγκίσκος Β΄. ὁ αὐτὸς καὶ Α΄. Ἀυτοκράτωρ τῆς Ἀυστρίας	
1798		Κάρβιος ἀπ.
1804		Κάντιος ἀπ.
1806		Ἐυγένιος Βούλγαρις ἀπ.
1814		Φίχτερος ἀπ.

Σημείωσις. Εἰς τὸν Χρονολογικὸν τοῦτον πίνακα, τὸν ὁποῖον ἔ-
πῃρα ἀπὸ τὴν σύνοψιν τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας τοῦ σοφοῦ
Τεννεμάδου, παρεκτόθεν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν σύντομόν μου ταύ-
την ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας, ἄλλα πολλὰ ὀλίγα ὀνόματα ἐπρόθεσα
εὐδὲ τὴν σειράν τῶν βασιλέων καὶ αὐτοκρατόρων ἐτήρησα συνε-
χῶς, ἀλλ' ἀφῆκα μεταξὺ τούτων, ἕσοι δὲν εἶχαν σύγχρονόν των τινα
ἐκ τῶν ἰσορουμενων φιλοσόφων.

ΕΜΠΕΙΡΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Τι εἶναι ἐμπειρικὴ Ψυχολογία, περὶ Τίνα
ερέφεται, Τίνα ἀπαιτοῦνται εἰς αὐτήν,
καὶ Τίς ἢ ἀπ' αὐτῆς ὠφέλεια.

ΝΒ΄.

Πᾶς τις προσέχων εἰς ἑαυτὸν εὐρίσκει ὅτι ἔχει ἔννοιόν τι
οὐ, διὰ τοῦ ὁποῖου αἰσθάνεται τὰ ἔκτος ἑαυτοῦ πρόγματα,
καὶ συλλογίζεται περὶ αὐτῶν, καὶ τινὰ μὲν ἀγαπᾷ ὡς ἀγαθὰ,
ἄλλα δὲ ὡς κακὰ ἀποσρέφεται. Τοῦτο δὲ τὸ αἰσθανόμενον
καὶ συλλογιζόμενον καὶ ἀγαπῶν καὶ ἀποσρεφόμενον ἠνομά-
ζομεν Ψυχὴν.

ΝΓ΄. Παρατήρουντες δὲ, ἕσα συμβαίνουσιν εἰς τὴν
ψυχὴν μας, καὶ ὅσα εἰς τὰς τῶν ἄλλων ψυχᾶς, τῶν τε συγ-
χρόνων μας καὶ τῶν οἰτινὲς ἔζησαν πρὸ ἡμῶν, καὶ τὰς πρά-
ξεις καὶ κρίσεις των διὰ τῆς ἱστορίας μαθάνοντες, συνα-
θροίζομεν ἄφθονον ὕλην εἰς τὸ νὰ σημειώσωμεν τὰ περὶ δυ-
νάμεων καὶ ἐνεργειῶν τῆς ψυχῆς. Ἐὰν δὲ τὰς περὶ αἰσθή-
σεως καὶ νοήσεως καὶ κρίσεως καὶ θελήσεως πείρας καὶ πα-
ρατηρήσεις εἰς ἓν συναγάγωμεν, καὶ μετ' ἀλληλων παραβά-

λωμεν, διὰ τὰ εὐρωμεν γενικούς περι αὐτῶν κανόνας καὶ νόμους, κατὰ τοὺς ὁποίους δύναται νὰ ἐρμηνευθῶσι, τότε συγκροτοῦμεν τὴν, περι τῆς ὁποίας γίνεται ὁ λόγος, ἐπιστήμην.

ΝΔ'. Ἐμπειρικὴ λοιπὸν Ψυχολογία εἶναι ἐπιστήμη ἐξεταστικῆ τῶν δυνάμεων καὶ ἐνεργειῶν τῆς ψυχῆς, εἰς τὴν ἐμπειρίαν καὶ παρατήρησιν ἐπισηριζομένη.

Σημείωσις Α'. Ἡ πείρα διαφέρει ἀπὸ τὴν ἐμπειρίαν, καθότι ἐκεῖνη μὲν εἶναι γνώσις αἰσθητικῆ ἐνός τινος πράγματος, ἡ δὲ ἐμπειρία συλλογὴ καὶ συνάθροισις πολλῶν τοιούτων γνώσεων, ἢ, νὰ εἶπω κάλλιον, συλλογὴ πολλῶν πειρῶν. Π. Χ. ἔτι ὁ ἀπὸ εἶναι βαρὺς, τὸ μανθάνομεν διὰ τῆς πείρας· αὐτὸ δὲ τοῦτο, καὶ ὅτι εἶναι σῶμα σύνθετον καὶ ἐλαστικόν, καὶ ἀναπνεσόμενον ζωῆς πρόξενον, καὶ ἄλλων πολλῶν γνώσεων διὰ πείρας ἀποκτωμένων γ' συλλογῆ λέγεται ἐμπειρία. Ἀριστοτελ. Ἰσθρ. Αναλυτ. Β'. κεφ. ΙΘ'. Ἐπειδὴ λοιπὸν πολλαὶ καὶ παντοῖαι εἶναι αἱ διὰ πείρας προσλαμβανόμεναι γνώσεις τῶν δυνάμεων καὶ ἐνεργειῶν τῆς ψυχῆς· διὰ τοῦτο τὴν περι αὐτῶν ἐπιστήμην ὀνομάζομεν ἐμπειρικὴν ψυχολογίαν.

Σημείωσις Β'. Ἡ Ἰατρικὴ ἀνθρωπολογία, ἢ Φυσιολογία τοῦ ἀνθρώπινου σώματος εἶναι ἐπιστήμη ἐξετάζουσα τὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπινου σώματος, τῶν μερῶν αὐτοῦ, τὴν συνέχειαν καὶ συνδεσμένησίν των, καὶ εὐρίσκουσι τοὺς νόμους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐμποροῦν νὰ ἐρμηνευθῶσι τὰ εἰς αὐτὸ φαινόμενα. Ἐπειδὴ δὲ ἔχουσιν ἀμειβάταιν πρὸς ἀλλήλα σχέσιν ψυχὴ καὶ σῶμα, ἀναγκαίως πρέπει νὰ ἐξεύρη τινὰ καὶ ἐκ τῆς φυσιολογίας ὁ ψυχολόγος. εἴαν μὲλλῃ νὰ διατάξῃ ὀρθοῖς τὰς εἰς τὴν ψυχὴν παρατηρήσεις του, καὶ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰ ἀπαντῶντα φαινόμενα.

Σημείωσις Γ'. Πολλὰ ἀρχὴ ἤρρησαν νὰ γράψωσι καὶ νὰ διδάσκωσι χωριστὰ τὴν ἐμπειρικὴν ψυχολογίαν. Μεθ' ὅσα εἶπαν ὁ Καρτέσιος καὶ Μαλεμβράγγιος περι ψυχῆς, ὁ Ἄγγλος Λώκιος μετὰ τὸ περι ἀνθρώπινου νοῦς δοκίμιόν του, καὶ ὁ Γερμανὸς Λεϊβνίτιος μετὰ ὅσα εἶπε κατὰ Λωκίου, ἔδοικαν τὰς πρώτας ἀφορμὰς νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν ἢ ἐμπειρικὴ ψυχολογία, καὶ νὰ ἐξετασθῇ κατ'

ἰδίαν. Πρῶτος ὁ περικλεῆς Βόλφιος ἔγραψε συστηματικῶς ἐμπειρικὴν ψυχολογίαν. Μετὰ δὲ τοῦτον συνεισέφεραν πολλοὶ Γερμανοὶ, μάλιστα ἀπὸ τοὺς ὀνομαζομένους Ἐκλεκτικούς, εἰς τὸ νὰ ἐκτεθῇ, καὶ νὰ διορθωθῇ ἢ ἐπισημήνῃ αὕτη. Καὶ ἐκ μὲν τῶν Ἄγγλων ὀνομαζομένων εἰς ταύτην τὴν ὕλην μετὰ Λώκιον ὁ Ὀυμος, καὶ Ἀρτελῆτος καὶ Σμιθ'· ἐκ δὲ τῶν Γάλλων, Κουδιλλάκιος καὶ Ἐλδέτιος. Ἀφ' οὗ δὲ τέλος ἐφάνησαν αἱ Κριτικαὶ τοῦ Καντίου, ἤρρησε πάντῃ νέα ἐποχὴ τῆς ἐπιστήμης ταύτης· ἐπειδὴ ἔκτοτε τὴν ἀπεχώρισαν ἀπ' ὅλας τὰς φιλοσοφικὰς ἐπιστήμας, καὶ τὴν πραγματεύονται κατ' ἰδίαν ὡς προπαρασκευὴν εἰς τὴν φιλοσοφίαν, διδακτικὴν τῶν ὅσα πείρα μόνῃ μᾶς πληροφορεῖ περι τῶν ἐντὸς ἡμῶν φαινομένων, χωρὶς ἄλλην ἔρευναν γινομένην μετὰ τὴν τοῦ νοῦς ἐνεργειαν.

ΝΕ'. Ὑποκείμενον τῆς ἐμπειρικῆς ψυχολογίας εἶναι ἡ ἀνθρωπίνη Ψυχὴ θεωρουμένη εἰς ὅλας τὰς δυνάμεις, ἐνεργείας, σχέσεις, καταστάσεις, καθ' ὅλας τὰς διαφορὰς, ὅσαι δύναται νὰ γεννηθῶσιν ἐκ διοργανισμοῦ, διαίτης, γένους, κλίματος, διοικήσεως, θρησκείας, τύχης κτλ. Αἱ παρατηρήσεις πρέπει νὰ γίνωνται ἐπιμελῶς εἰς πᾶσαν ἐσωτερικὴν τοῦ ἀνθρώπου κατάστασιν, ἤγουν αἰσθήματα, πάθη, ἐννοίας, διευθυμήματα· εἰς τὴν γλώσσαν, τῆς ὁποίας ὀμιλεῖ, εἰς τὰ ἔργα του κτλ. Φανερὸν λοιπὸν γίνεται Ποῖα τινα περιέχει καὶ Πόσου λόγου ἀξία εἶναι ἡ ἐπιστήμη αὕτη, τῆς ὁποίας σκοπὸν ἔχομεν νὰ ἀποδώσωμεν ἐν ταῦθα τὰ κυριώτερα θεωρήματα, ὅσον νὰ παροτρύνωμεν τοὺς ὀμιλητάς μας εἰς προδεκτικωτέραν καὶ λεπτομερεστέραν μελέτην τῆς.

Σημείωσις. Ἡ ἐμπειρία δὲν μᾶς διδάσκει τί εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἡ ψυχὴ, ἀλλὰ μόνον μᾶς παῖσσει νὰ τὴν γνωρίσωμεν, ὅσον φανερώνεται ἐκ τῶν αὐτῆς ἐνεργειῶν, τὰς ὁποίας συγκισθανόμεθα εἰς ἑαυτοὺς, καὶ ὅσας παρατηροῦμεν εἰς ἄλλους.

ΝΣ'. Παντοδαπαί εἶναι αἱ πηγαί, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἀρύεται τὰς γνώσεις του ὁ ψυχολόγος· διότι παρεκτός ὅτι πρέπει νὰ παρατηρῇ ἀκριβῶς τὰς μεταβολάς, ὅσαι συμβαίνουσιν εἰς τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ, καὶ εἰς τὰς ψυχὰς ἄλλων ἀνθρώπων, ἀνάγκη εἶναι νὰ προσέχῃ καὶ εἰς τὰς διηγήσεις ἄλλων εἰλικρινῶν καὶ ἐπιτηδείων παρατηρητῶν τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως. Πρέπει δὲ νὰ ἀναγινώσκῃ καὶ τοιαῦτα συγγράμματα, ὅποια ζωγραφοῦσι πιστῶς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὰς παντοίας του σχέσεις, Π. Χ. συγγράμματα ἀγαθῶν καὶ σοφῶν Ἱστοριογράφων, περιηγήσεις, χαρακτήρων καὶ βίων διαφόρων περιγραφάς κτλ. Νὰ κάμνῃ προσέτι ἢ νὰ ἀναγινώσκῃ τὰς παρατηρήσεις, ὅσας ἀληθινοὶ καὶ ἀξιόπιστοι ἄνδρες ἔκαμαν εἰς περιπτώσεις τοῦ ἀνθρώπου σπανίας καὶ ἐκτάκτους, εἰς τὰς ὁποίας φανερόνεται κατ' ἄλλην πρόσοψιν ὁ ἄνθρωπος· τοιούτους λέγω τοὺς κώφους, τοὺς νυκτοβάτας, τοὺς μανιακοὺς, καὶ τοὺς ἄλλας τινὰς ἀσθενείας πάσχοντας.

ΝΖ'. Ἀναγκαίως δὲ ἀπαιτοῦνται εἰς πάντα ψυχολόγον τὰ ἐφεξῆς.

α'. Νὰ γείνη δι' ἐπιμελοῦς μελέτης καὶ γυμνασίας ὀξυὺς καὶ ἀκριβῆς παρατηρητῆς, ὥστε νὰ διακρίνῃ καὶ τὰς μικρὰς καὶ λεπτὰς διαφορὰς τῶν ἐννοιῶν καὶ αἰσθημάτων. Νὰ προσέχῃ δὲ καὶ νὰ ἀνιχνεύῃ τὰ καθημερινὰ τῶν ἀνθρώπων ἔργα μὲ σπουδὴν καὶ ἐπιμέλειαν.

β'. Νὰ εἶναι ἐλεύθερος ἀπὸ προλήψεων καὶ δόξων τινῶν, τὰς ὁποίας ἀβασανίζως καὶ χωρὶς ἐπιμελῆ ἐξέτασιν ἀποδέχονται συχνάκις τινὲς διὰ νὰ ἐρμηνεύωσι ταύτην ἢ ἐκείνην τῆς ψυχῆς τὴν κατάστασιν.

γ'. Νὰ γνωρίσῃ ἀνθρώπους πάσης τάξεως καὶ ἡλικίας

καὶ τύχης διὰ τῆς ἰδίας συναναστροφῆς του, ἢ δι' ἀναγνώσεως βιβλίων εἰλικρινῶς περιγραφόντων διαφόρους ἀνθρώπων τάξεις.

ΝΗ'. Πρέπει δὲ νὰ σημειώσωμεν καὶ τὰς δυσκολίας, ὅσας συναντᾷ ὁ ψυχολόγος μελετῶν καὶ ἀνιχνεύων τῆς ψυχῆς τὰς δυνάμεις, διὰ νὰ τὴν ἐμποδίσωμεν ἀπὸ κατεσπευσμένους συλλογισμοὺς καὶ ἀπάτας. Αἱ μεγαλύτεραι δυσκολίαι εἶναι αἱ ἐφεξῆς.

α'. Ἡ ψυχὴ εἶναι ὄν ἀφανὲς καὶ ἀόρατον, καὶ ὡς τοιοῦτον οὐκ εἰς δὲν δύναται νὰ τὴν παρατηρήσῃ μὲ τὰ ἐξωτερικὰ αἰσθητήρια, καθὼς παρατηρεῖ τὰ σώματα· ἀλλὰ πρέπει μὲ δυνάμιν τῆς ψυχῆς νὰ παρατηρῇ τῆς ψυχῆς τὰς καταστάσεις· τοῦτο δὲ εἶναι πρᾶγμα βαρὺ· αἱ ἐσωτερικαὶ τοῦ ἀνθρώπου μεταβολαὶ δὲν διαρκοῦσιν, ὅσον αἱ εἰς τὰ σώματα συμβαίνουσιν· μηδὲ δύναται νὰ τὰς διατάξῃ πρὸς τὸ δοκοῦν, καὶ νὰ τὰς ἐπαναλάβῃ εὐκόλως, καθὼς τὰς σωματικὰς. Ἐδῶ τὸ παρατηροῦν καὶ τὸ παρατηρούμενον εἶναι τὸ αὐτό· ἡ ψυχὴ παρατηρεῖ τὴν ψυχὴν μὲ ἐπισπρεπτικὴν τινα δυνάμιν. Πόσον εἶναι λοιπὸν εὐκόλον νὰ παραδράμῃ τῆς παρατηρήσεως τὸν ἀρμόδιον καιρὸν, ἢ τὴν κατάστασιν, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἐξετάσῃ καὶ νὰ παρατηρήσῃ, νὰ ἐνθυμηθῇ ἀτελῶς, ἢ νὰ Δία παντάπασιν ἐπιτασμένως!

β'. Ὅταν μάλιστα κυριεύσῃ τοῦ ἀνθρώπου πάθη, εἶναι σχεδὸν πρᾶγμα ἀδύνατον νὰ παρατηρήσῃ ἡ ψυχὴ ἑαυτὴν καθαρῶς καὶ ὀρθῶς, ἐνῶ καταποντίζεται εἰς διάφορα αἰσθητά, καὶ καταβολόνεται τὸ δειδῆδες καὶ καθαρὸν τοῦ διορατικῆς. Τὸ πλῆθος ὅσων ἡδύνατο νὰ παρατηρήσῃ εἰς ἀλόγης ὥρας διάστημα· αἱ σκοτειναὶ καὶ ἀσαφεῖς ἐννοιαί.

ἡ ὄρμη τῆς ψυχῆς, τὴν ἑποῖαν αἰσθάνεται πρὸς πάντη ἄλλα πράγματα κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην — ταῦτα πάντα καὶ ἄλλα πολλά, δυσκόλως ἀφίνουσι τὴν ψυχὴν νὰ παρατηρήσῃ ἑαυτὴν, ἀλλὰ τὸ κόμνει ἔπειτα, ὅποτε βέβαια πολλὰ ἐκ τῶν συμβάντων δὲν φαίνονται μὲ τὴν προσήκουσαν καθαρότητα καὶ ὀρθότητα.

γ'. Ἄλλων ἀνθρώπων τὰς ψυχὰς δὲν διτάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ἀσφαλῶς καὶ βεβαίως, ἐπειδὴ οὔτε νὰ ἴδωμεν ἔξωθεν τί συμβαίνει εἰς αὐτοὺς, οὔτε νὰ ἐμβῶμεν εἰς τὰς κεφαλὰς των δυνάμεθα. Ἀγαπῶσι μάλιστα τότε νὰ κρύπτονται ἐπιμελέστερα, ὅταν ἴδωσιν ὅτι παρατηροῦνται τὰ διανοήματα καὶ ἔργα των.

δ'. Ὀλίγοι ἀνθρώποι παρατηροῦσιν ἑαυτοὺς· διὰ τοῦτο εἶναι πολυτιμωτάτη ἡ γνώμη: Γνωθὶ σαυτόν. Πάλιν ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων παρατηρητῶν, τινὲς μὲν εἰς κἄν ἓνα δὲν κοινολογοῦσι τὰς εἰς ἑαυτοὺς παρατηρήσεις των· ἄλλοι δὲ πάλιν, διὰ ἰδιωφελείων σκοποῦς, κοινολογοῦσιν εἰς ἄλλους παρατηρήσεις ἡμισυληθεῖς, ἢ καὶ νῆ Δία παντάπασι ψευδεῖς περὶ τοῦ ἑαυτῶν χαρακτήρος, φοβούμενοι μήπως εἰλικρινῆς φανέρωσις καὶ, νὰ εἶπω οὕτως, ἐξομολόγησις καθαρὰ τοὺς ἀποσεργήσῃ τὴν τιμὴν καὶ ἀπόλαυσιν, τὴν ὅποιαν λαμβάνουσι ἐπὶ τοὺς, εἰς τοὺς ὁποίους ἤθελάν ἐξομολογηθῆν.

Σημείωσις. Καὶ ὅμως ὅλα αὐτὰ αἱ δυσκολίαι δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐμποδίσωσιν ἀπὸ τῆν ἐξέτασιν τῶν ψυχικῶν μας δυνάμεων, ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἀκαταμάχητοι· πρέπει μάλιστα νὰ μᾶς διαρραθίσωσιν εἰς αὐτήν· διότι κἄν ἔν ἀπὸ τὰ εὐκόλα δὲν εἶναι μήτε τίμιον μήτε ὀπιθυμητόν. Ἐπιμέλεια μεγάλη, προσοχὴ ἀτενῆς, ἐπιμονὴ δακρυρροῦς πρέπει νὰ μᾶς βοηθήσωσιν εἰς τὸ νὰ ἀνιχνεύσωμεν, καὶ, ὅσον δυνατόν, νὰ ἐξικριβώσωμεν τὰς περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆς γνώσεις μας.

ΜΘ'. Ἡ δὲ ἐκ τῆς ψυχολογίας ὠφέλεια μεγάλητις εἶναι καὶ παντοία· διότι

α'. Εἶναι πολλὰ τερπνὴ καὶ χαρίεσσα, διεγείρουσα τὸν ἄνθρωπον εἰς παρατήρησιν τοῦ ἀνθρώπου, τῶν δυνάμεών του, τῆς ὑπὲρ τὰ ἄλλα δημιουργήματα ὑπεροχῆς του, τῶν κλίσεων καὶ παθῶν του, καὶ μὲ τὸν τρόπον τοῦτου ἐξυπνίζουσα τὸν πόθον του πρὸς μελέτην καὶ μάθησιν καὶ τῶν ἄλλων φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν.

β'. Ἡ μελέτη τῶν ἱστοριῶν, γλωσσῶν, βίων, ἡθῶν καὶ ἔθῶν τῶν διαφόρων τῆς γῆς λαῶν τότε γίνεται ἐπαγωγὸς, καὶ ὠφελίμη, ὅταν ὁ μελετῶν αὐτὰς εἶναι συνειθισμένος καὶ αὐτὸς νὰ κάμνῃ ἰδίως του ψυχολογικὰς παρατηρήσεις, καὶ νὰ συνάγῃ καὶ νὰ διατάσῃ ὅσας εὐρίσκει εἰς συγγραμματα. Τοῦτο ὅμως δὲν ἐμπορεῖ νὰ κάμῃ, εἰὰν δὲν προλάβῃ συστηματικῆν τινα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς γνώσιν ποριζομένην ἐκ τῆς ἐμπειρίας.

γ'. Ἀπὸ πολλὰς πρακτικῶς ἐπιστήμας προηγούνται ἀναγκαίως ψυχολογικαὶ εἰδήσεις· διότι πῶς ὅς τις ἀσχολεῖται εἰς ἀγωγὴν καὶ διάπλασιν τῶν ἀνθρώπων, εἴτε παιδαγωγὸς, εἴτε κοινὸς διδάσκαλος, εἴτε νομοθέτης, εἰὰν δὲν μέλλῃ ὑ' ἀγωνίζεσθαι προῖκα, ἀναγκαίως πρέπει νὰ πραγματεύεται τὸν ἄνθρωπον συμφώνως μὲ τὴν φύσιν του, τὴν ὅποσαν διὰ τοῦτο χρεωθεῖ νὰ γνωρίσῃ. Ἡ Ἰηλοτική, ἡ Δικανική, ἡ Δικαιολογία, ἡ Αἰσθητική, θεραπεύονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπάνω τῶν βάσεων τῆς ἐμπειρικῆς ψυχολογίας· οὔτε ἡ Λογική, οὔτε ἡ φιλοσοφική τῶν γλωσσῶν διδασκαλία συντηροῦνται χωρὶς ταύτην· ἀλλὰ καὶ ὁ Ἱεροκήρυξ καὶ ὁ Ἱατρός, καὶ πᾶς, οὔτινος ἔργον εἶναι τῶν ἀνθρώπων ὁποιαδήποτε θεραπεία καὶ ἐπιμέλεια, δὲν δύ-

ναται χωρὶς αὐτὴν νὰ ἐκτελέσῃ τὸ ἐπάγγελμά του ἐν-
δύξως.

Ξ'. Ἐάν δὲ εἶναι ἡ ψυχὴ οὐσία παρὰ τὸ σῶμα διά-
φορος, Ποία τις εἶναι ἡ πρὸς τὸ σῶμα κοινωνία της, εἴ-
ῶσα νοεῖ τὰ δέχεται ὅλα ἐκ τῶν αἰσθησέων, καὶ ἄλλα τοιαῦ-
τα θεωρήματα καὶ ζητήματα, θέλουν ἰκτεθῆν εἰς τὴν Με-
ταφυσικὴν, ἐπειδὴ εἰς τὴν πραγματείαν ταῦτα ἄλλα τό-
που δὲν ἔχουσιν, εἰ μὴ ὅσα περὶ ψυχῆς μᾶς διδάσκει πα-
ρατήρησις καὶ πείρα.

ΞΑ'. Θέλομεν δὲ εὐταῦτα ἐκθέσειν τὰ κυριώτερα
τῆς ἐμπειρικῆς ψυχολογίας κατὰ τὴν ἐφεξῆς τάξιν. Γε-
νικὰ παρατηρήσεις περὶ ψυχῆς καὶ τῆς μετὰ τοῦ σώματος
συναφείας καὶ ἐνώσεώς της. Περὶ Αἰσθήσεως. Περὶ Φαντα-
σίας. Περὶ Μνήμης. Περὶ τῆς δυνάμεως, τὴν ὁποίαν ὀνο-
μάζομεν Λόγον. Περὶ Ὁρεκτικῆς δυνάμεως. Περὶ πα-
θημάτων. Περὶ παθῶν. Περὶ κρίσεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ
τινῶν ἄλλων, ὅσων ἡ θεωρία συνέχεται μὲ τὰ εἰρημένα.
Ταῦτα δὲ θέλομεν προσπαθήσειν, νὰ ἀποδώσωμεν ὅσον δυ-
νάμεθα, συντόμως καὶ εὐκρινῶς εἰς τὰ ἐφεξῆς Κεφάλαια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Γενικαὶ παρατηρήσεις περὶ ψυχῆς καὶ τῆς
μετὰ τοῦ σώματος συναφείας καὶ
ἐνώσεώς της.

ΞΒ'.

Ο: Ἄνθρωπος σύγκειται ἀπὸ ψυχῆν καὶ σῶμα. Καὶ ψυχὴ
μὲν εἶναι (NB'.) τὸ ὄν, τὸ ὁποῖον δέχεται διὰ τῶν ὀμμα-
τίων καὶ αὐτίων καὶ τῶν ἄλλων αἰσθητηρίων προσβολὰς καὶ
τύπους τῶν ἐκτὸς ἡμῶν πραγμάτων, καὶ μετὰ τινα χρόνον
ἐμπορεῖ νὰ τοὺς ἀναπολήσῃ καὶ νὰ τοὺς ἐνθυμῆθῃ· τὸ ὁ-
ποῖον, καὶ ὅταν ἡσυχάζωσι τὰ αἰσθητήρια, νοεῖ, κρίνει,
σκέπτεται, παραβάλλει καὶ συγκρίνει τὰ πράγματα· τὸ ὁ-
ποῖον τώρα μὲν εὐρίσκει τινα πράγματα νόσιμα καὶ χαριένητα,
τώρα δὲ ἄλλα, ἀηδῆ καὶ ἀποτρόπαια· καί τινα ἐπιθυμεῖ,
ἀφ' οὗ τὰ κρίνη νόσιμα, ἢ ἀγαθὰ καὶ ὠφέλιμα· ἄλλα δὲ βδε-
λύσονται, ἀφ' οὗ τὰ νομίση ἀηδῆ, ἢ κακὰ καὶ βλαβερά· ὅ-
λα ταῦτα δὲ εἶναι ὅστις δὲν τὰ ἐξεύρει ἀπὸ τῆν ἰδίαν ἐαυ-
τοῦ πείραν καὶ συναίσθησιν.

ΞΓ'. Τὸ δὲ σῶμα, μὲ τὸ ὁποῖον εἶναι συνδεδεμένη
ἡ ψυχὴ εἰς τὴν ζωὴν ταύτην, ἐμποροῦμεν νὰ ἐκλάβωμεν
ὡς τῆς ψυχῆς ὄργανον· διότι τὰς ἐνδύας τῶν εἰς τὸν κόσ-
μον πραγμάτων δέχεται ἡ ψυχὴ διὰ τῶν αἰσθητηρίων καὶ
νεύρων τοῦ σώματος, ὡς θέλομεν ἐφεξῆς ἰδεῖν· καὶ ὅταν

θελήσῃ ἢ ψυχῇ νὰ διερευνησῇ πράγματα τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, κινεῖ τὸ σῶμα κατὰ τὸν ὁποῖον ἔχει σκοπὸν ἐρεύνης καὶ ἐξετάσεως.

Σημείωσις. Πρέπει οἷς εἶπαμεν (ΝΔ'. εἰς τὴν Β'. Σημ.) διὰ τὴν ψυχολογίαν, νὰ προλάβωμεν τὰς ἀναγκαιοτέρας γνώσεις τῆς τοῦ ἀνθρώπινου σώματος συστάσεως· καὶ τοῦτο θέλομεν κάμειν εἰς τοὺς ἐφεξῆς περὶ γράφους.

ΞΔ'. Τὸ ἀνθρώπινον σῶμα διαιρεῖται ἐξωτερικῶς εἰς κεφαλὴν, τράχηλον, κορμὸν, κῶλα· κῶλα δὲ λέγονται αἱ χεῖρες καὶ οἱ πόδες· ὁ δὲ κορμὸς εἶναι τὸ μέγα μέσου μέρους τοῦ σώματος, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ἐκφύονται τὰ κῶλα· μέρη δὲ αὐτοῦ εἶναι τρία· θώραξ, κοιλία, κοτυληδῶν· καὶ θώραξ μὲν λέγεται τὸ ἀνώτερον μέρος, τοῦ ὁποῖου τὸ μὲν ἔμπροσθεν λέγεται σέρνον, εἰς τὸ ὁποῖον εἶναι ἐντοπισμένοι οἱ μαστοί, τὸ δὲ ὀπισθεν, ῥάχισ· κοιλία δὲ λέγεται τὸ μέσον μαλακοῦ μέρος· κοτυληδῶν δὲ, τὸ κατώτατον· τῶν μερῶν τούτων τὰς ὑποδιαιρέσεις, καὶ τὰ εἰς τὸν κορμὸν σπλάγγνα ἀφίνομεν εἰς ἄλλην ἐπιστήμην νὰ τὰ ἐξετάσῃ ἀκριβέστερον.

ΞΕ'. Τὸ μεταξύ κορμοῦ καὶ κεφαλῆς μέρος ὀνομάζεται τράχηλος, τοῦ ὁποῖου τὸ μὲν ἔμπροσθεν ὀνομάζεται δέρι, τὸ δὲ ὀπισθεν, ἐπωμῖς καὶ αὐχέν.

ΞΣ'. Τῆς δὲ κεφαλῆς μέρη εἶναι δύο, τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω, τὸ ὁποῖον κινεῖται, ὅταν ἀνοίγεται τὸ στόμα, καὶ ὀνομάζεται γένυς· τὸ δὲ ἄνω μέρος διαιρεῖται εἰς τριχωτὸν καὶ ἄτριχον, τὸ ὁποῖον λέγεται καὶ πρόσωπον· τοῦ δὲ προσώπου τὸ μὲν ἄνω μέρος λέγεται μέτωπον· ὑποκάτω δὲ τούτου εὐρίσκονται αἱ ὄφρυες, καὶ μετὰ ταύτας, εἰ ὀφθαλμοί· ὑποκάτω δὲ τῶν ὀφθαλμῶν εἶναι τὰ

λεγόμενα μῆλα· μεταξύ δὲ τοῦ κάτω μέρους τοῦ προσώπου καὶ τῆς γένυος ἀνοίγεται τὸ Στόμα.

ΞΖ'. Τοῦ δὲ τριχωτοῦ τῆς κεφαλῆς μέρους τὸ μὲν ἔμπροσθεν ὀνομάζεται Βρέγμα, τὸ δὲ ὀπισθεν, Ἰνέον· τὰ δὲ μεταξύ τούτων, κρόταφοι· τὸ δὲ ὡς εἴδες μέρος καὶ τῶν δύο ὀνομάζεται κρανίον. Εἰς δὲ τὸ κρανίον περιέχεται ὁ εἰς ὅλους γινώριμος ἐγκέφαλος, μαλακὸς κατὰ τὴν σύστασιν, περὶ δὲ τὸ βάθος σκληρυνόμενος ὀλίγου, τεφροειδῆς κατὰ τὸ χρῶμα, περιελκτὸς κατὰ τὴν πλοκὴν, σφαιροειδῆς κατὰ τὸ σχῆμα. Καλύμματα δὲ, παρεκτὸς τοῦ κρανίου, εἶναι δύο ὑμένες, μήνιγγες ὀνομαζόμενοι, ἡ μὲν λεπτή, ἀμέσως σκεπάζουσα τὸν ἐγκέφαλον, καὶ διὰ τοῦτο εὐλογον εἶναι νὰ ὀνομάζεται Ἐπεγκεφαλῖς· ἡ δὲ δευτέρα ἐπίκειται εἰς τὴν πρώτην, καὶ ὑπόκειται ἀμέσως εἰς τὸ κρανίον, καὶ εἶναι παχυτέρα καὶ τραχυτέρα παρὰ τὴν πρώτην, καὶ ἀπὸ τὸν Ἐρασίερατον Ἐπικρανῖς (α) ὀνομαζομένη· μεταξύ δὲ τῶν δύο παρεμπέπτει καὶ ὑμῆν τρίτος, ἀραχυροειδῆς ὀνομαζόμενος.

ΞΗ'. Ἀπὸ δὲ τῶν ἐγκέφαλου καὶ τὰς περιεχοῦσας αὐτὸν μήνιγγας ἐκφύεται ὁ προμήκης λεγόμενος μυελὸς, ὑποτραχυνόμενος, καὶ φθάνων ἕως τὴν τρύπαν τοῦ ἰνίου. Τούτου δὲ ἀκολουθεῖ κατὰ συνέχειαν ὁ νωτιαῖος καὶ ἀκανθιαῖος ὀνομαζόμενος μυελὸς, διαπερῶν τοὺς σπονδύλους, ἐκ τῶν ὁποῖων εἶναι διηρηθωμένη ἢ ἀκάνθα, ἢ κοινότερον κοκκαλορῥαχία· εἶναι λοιπὸν ὁ προμήκης καὶ ὁ νωτιαῖος μυελὸς ἡ αὐτὴ ὕλη τοῦ ἐγκεφάλου συνεχιζομένη ἕως εἰς τὸ ἱερὸν ὀνομαζόμενον ὀσθῶν, καὶ σκεπαζομένη ἀπὸ τῶν

(α) Εἰς τὸν Πλούταρχ. Ἀρεσκοντ. Δ'. κεφ. Ε'.

εἰρημένους τρεῖς ὑμένας, ἀπὸ τοὺς ὁποίους καλύπτεται καὶ ὁ ἐγκέφαλος.

ΞΘ'. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἐγκέφαλου καὶ τοῦ προμήκη καὶ νωτιαίου μυελῶν ἀναβλασάνουσι τὰ νεῦρα, ὡς κλάδοι τι-
νες, ὁμοφυῆ ὄντα μὲ τοὺς εἰρημένους μυελούς, ἐκτὸς ὅτι
εἶναι παγιώτερα καὶ σερρότερα ὀλίγον· ἐξαπλώνονται δὲ εἰς
ὅλον τὸ σῶμα, μηδὲ μένουσιν ἀπλᾶ καὶ μονόκλαδα, ἀλ-
λὰ διαιροῦνται καὶ ὑποδιαιροῦνται εἰς πολλοτάτους κλαδί-
σκους, ὡς νημάτιατινα, καὶ φθάνουσιν ἕως τὰ τελευταῖα
μέρη τῶν μελῶν τοῦ σώματος.

Ο'. Παρεκτὸς δὲ τῶν εἰρημένων μερῶν, σύγκειται
τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ἐκ πολλῶν ἄλλων καὶ σερρῶν καὶ
μαλακῶν καὶ ὑγρῶν, διαφόρως σχηματιζομένων, καὶ
ἀκριδέστατα πρὸς ἀλλήλα συνεχομένων καὶ συνδεομένων,
τὰ ὅποια ἀφίνομεν εἰς τοὺς ἀνατόμους καὶ ἰατροὺς νᾶ ἐξε-
τάζωσι.

ΟΑ'. Κἂν ἓν ἀπὸ ταῦτα τὰ μέρη δὲν ἐδόθη εἰς τοῦ
ἄνθρωπον χωρὶς σκοπὸν καὶ τέλος· κἂν ἓν δὲν εἶναι μά-
ταιον· ἀλλ' ὅλα ἔχουσι καὶ σκοπὸν ἴδιον, καὶ χρησιμεύου-
σιν εἰς τὴν ἀλλήλων συντήρησιν. Πᾶν μέρος εἶναι ἐκ τῶν
ἄλλων καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων. Ἐὰν ποσότης αἵματος ἰκανὴ
ἐκχυθῆ, ἢ ζημία γίνεταί φανερά εἰς ὅλον τὸ σῶμα· διότι
τι παραυτά συμβαίνει εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀδυναμία, λειπῶ-
θυμία, πολλάκις καὶ θάνατος. Ἐὰν ἀποκοπῆ μέρος κρέα-
τος, μὲ τὸν καιρὸν πάλιν ἀναπληρῶνται· ὡσαύτως καὶ τὸ
ἐκχυθὲν αἷμα πρέπει μὲ τὸν καιρὸν ν' ἀναπληρωθῆ. Τὰ
μέρη λοιπὸν ὅλα συντηροῦνται ὑπ' ἀλλήλων, καὶ καθὲν
πάλιν ἔχει καὶ σκοπὸν ἴδιον.

Ξημείωσις Α'. Τὰ σώματα τῆς Γῆς διαιροῦνται εἰς ὀργανικά
καὶ μὴ ὀργανικά· ὀργανικά εἶναι, ὅσα ἔχουσι διάφορα μέρη, καὶ
ὄργανα, καὶ σκεύη χρήσιμα διὰ τὴν τροφήν των καὶ τὴν ὁμοίων
γέννησιν· μὴ ὀργανικά δὲ, ὅσα εἶναι ἀπὸ τούτων σερρημένα·
εἰς τὰ πρῶτα περιέχονται τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτά· τὰ δεύτερα εἶναι
τὰ ὄρυκτα, ἤγουν λίθοι, ἄλατα κτλ.

Ξημείωσις Β'. Ἡ αὔξησις τῶν ὀργανικῶν σωμάτων δὲν εἶναι μη-
χανικὴ πρόσθεσις μερῶν, καθὼς εἰς τὰ ὄρη ἐπισωρεύονται διὰ
πνοῆς ἀνέμων κόνις καὶ ἄμμος, καὶ οἱ ποταμοὶ πληθύνονται διὰ
τοῦ ἐξ ὑστῶν κατὰπίπτουτος ὕδατος· διότι διάφορα μὲν φυτὰ ἄλ-
κούσιν ἀπὸ τῆς γῆς διὰ τῶν ριζῶν εἰς τὸν κορμὸν καὶ εἰς τὰ
φύλλα τὰ αὐτὰ ὑγρὰ, καθὲν ὁμῶς τὰ μεταποιεῖ καὶ τὰ μεταμορ-
φώνει, ὡς ἀπαιτεῖ ἡ φύσις των. Κιτήνη καὶ ἄνθρωποι ἀναπνεύουσι
μὲν τὸν αὐτὸν ἀτμοσφαιρικὸν ἀέρα, πίνουσι δὲ τὸ αὐτὸ νερὸν, τρώ-
γουσι πολλάκις τὴν αὐτὴν τροφήν, τὰ ὅποια μεταβάλλονται εἰς
θρεπτικὸς χυλοὺς, αἷμα καὶ σερρότερα μέρη· μεταβάλλονται ὁ-
μῶς διαφόρως εἰς καθὲν εἶδος ζῴου· διότι εἰς τὸν ἀνθρώπου μετα-
βάλλονται εἰς αἷμα καὶ σάρκα καὶ κόκκαλα ἀνθρώπου· εἰς τὸν
κύνα, εἰς μέρη κυνός· καὶ εἰς καθὲν λαμβάνουσι τῆς φύσιν τοῦ
ὀργανικοῦ σώματος, μὲ τὸ ὁποῖον ἐνδύονται.

ΟΒ'. Ὅλα μὲν τὰλλα μέρη τοῦ σώματος ἔχουσι σκο-
πὸν ἴδιον, τὸν ὁποῖον ἂς ἐξετάζωσιν οἱ ἀνατόμοι καὶ ἰα-
τροὶ ὡς εἶπαμεν (Ο'). Τὰ δὲ νεῦρα εἶναι ὄργανα, διὰ τῶν
ὁποίων ἡ ψυχὴ αἰσθάνεται, ἤγουν δέχεται τοὺς τύπους καὶ τὰς
προσβολὰς τῶν ἐκτὸς πραγμάτων· διὰ τοῦτο ὅλα τὰ μέρη
τοῦ σώματος, ὅσα εὐμοιροῦσι νεύρων, αἰσθάνονται, ἤγουν,
εἰάν κεντηθῶσιν, ἢ κτυπηθῶσιν, ἢ κοπῶσιν, ἢ καῶσιν, λαμβ-
άνουσιν αἰσθησιν τοῦ κεντήματος, ἢ τοῦ πόνου τῆς κτυ-
πήσεως καὶ κοπῆς καὶ καύσεως· διὰ τοῦτο τὰ νεύρων ἀμοι-
ρὰ μέρη, οἷον τρίχες, ὄνυχες, κτλ. κἂν κεντηθῶσιν, κἂν
κοπῶσιν, κἂν ὅ,τι πάθωσιν, αἰσθησιν τοῦ παθους δὲν λαμβ-
άνουσι.

ΟΓ'. Καὶ τὸ ἐναντίον δὲ ἐξεύρομεν μέ τὴν πείραν, ἢ γουὺν εἰάν κοπή ἢ δεθῆ κἄν ἐν ἀπὸ τὰ νεῦρα, τὸ κάτω τῆς τομῆς ἢ δέματος μένου μέρους, ὅσον ἂν κεντηθῆ ἢ κατῆ ἢ ἐκσχισθῆ, κάμμιαν αἰσθησι δὲν προξενεῖ· τὴν δὲ πείραν κάμνουσιν εἰς σκύλον, ἢ ἄλλο ζῶον, κόπτουτες ἢ δέντυτες τὸ νεῦρον τοῦ σκέλους του, καὶ βλέποντες, ὅτι πᾶσα αἰσθησις λείπει ἀπὸ τῶν κάτω τῆς τομῆς, ἢ δέσεως μέρος τοῦ ποδός του.

Σημείωσις Α'. Οἱ παθόντες ἀμαύρωσιν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς, δὲν βλέπουσιν, ἐπειδὴ τὰ νεῦρα τῶν ὀφθαλμῶν χάνουσι τὴν αἰσθητικὴν κότητά των· διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἀποπληκτικῶν τινῶν μένουσιν ἀναίσθητοι αἱ χεῖρες ἢ οἱ πόδες.

Σημείωσις Β'. Ὅσων κατὰ δυσυχίαν τινα κοπή χεῖρ ἢ ποῦς, ἐκνήν ὄραν αἰσθάνονται πόνους εἰς τὸ ἀποκοπὴν μέρος· αἰτία δὲ τοῦ φαινομένου τούτου εἶναι, ὅτι αἱ κινήσεις αἱ γενόμεναι εἰς τὰς τομὰς τῶν νεύρων τῆς χειρός ἢ τοῦ ποδός προξενούσι πόνον, τὸν ὅποιον ἡ ψυχὴ ἀναφέρει εἰς τὰ ἄκρα τῶν κοπέωντων μελῶν, ὡς ἤτο ἀρχίτερα συνειθισμένη, καὶ διὰ τοῦτο ὑπολαμβάνει, ὅτι πονοῦσι τὰ μηδερμῶν κινωνίαν πλέον ἔχοντα μέλη μετὰ τὸ ὄλον.

ΟΔ'. Ἐν ὅσῳ ζῆ ὁ ἀνθρωπος, ἐξεύρομεν ὅτι ἔχει τὰς εἰρημένας δυνάμεις καὶ ιδιότητες τῆς ψυχῆς (ΞΒ'). καὶ κινεῖται κατὰ τὴν θέλησιν τῆς ψυχῆς, τὸ ὅποιον λέγεται προαιρετικὴ κίνησις (ΞΓ'). ἡ αἰτία λοιπὸν τῆς ζωῆς, ὅποια καὶ ἂν εἶναι, καὶ ἡ προαιρετικὴ κίνησις εἶναι συνδεδεμένα μετὰ τὴν ψυχὴν, διότι ὅταν ἀπὸ τὸ σῶμα λείψη ἡ ψυχὴ καὶ ἡ προαιρετικὴ κίνησις, ἐκλείπει καὶ ἡ ζωὴ· καὶ εἰάν αὕτη ἐκλείψη, ἐκλείπουσι καὶ ἐκεῖνα.

ΟΕ'. Ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα ἔχουσιν ἀκριβεστάτην ἀρμονίαν καὶ συμφωνίαν, καὶ ἀμοιβαίαν κοινωνίαν πρὸς ἀλλήλα, καθὼς πείρα καθημερινὴ φωνὴν μόνον δὲν ἐκβάλλει

νὰ μᾶς τὸ διδάσκη. Διότι ὅταν, φέρ' εἰπεῖν, ὁ ὀφθαλμὸς κινήθῃ ἀπὸ τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας· καὶ τὸ αὐτίον κταπηθῆ ἀπὸ τοὺς ἤχους, εὐθύς ἡ ψυχὴ δέχεται ἐννοίας ἐξωτερικῶν ὑποκειμένων. Ἰγιὲς σῶμα, τροφή ἀγαθὴ, τακτικὴ κυκλοφορία τοῦ αἵματος, καὶ τῶν ἄλλων ὑγρῶν ἀπαρεμπόδιτος κίνησις, καθιλαρύνουσι τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ κάμνουσι δραστηριώτερον· ἐμφρόξεις δὲ τῶν ἐντοσθίων, ταραχὴ τῆς τῶν ὑγρῶν κινήσεως προξενούσιν ἀθυμίαν, ἀδράνεια, καὶ ποτὲ δὲ καὶ μελαγχολίαν καὶ μανίαν· βλάβη τοῦ ἐγκεφάλου ἐξασθενίζει πολλάκις τὸν νοῦν, ἢ καταφέρει τὸν βλαφθέντα εἰς τελείαν παραφροσύνην. Ἡ τροφῆς, θερμότητος, ψυχρότητος, κινήσεως, στάσεως κτλ. ἐπιθυμία προέρχεται ἀπὸ τὸ σῶμα. Ὡσαύτως δὲ τὰ εἰς τὴν ψυχὴν συμβαινόντα μεταδίδονται καὶ εἰς τὸ σῶμα· διότι τῆς ψυχῆς ἡ ἐλαρότης εἶναι ὠφελιμωτάτη εἰς τὴν ὑγείαν τοῦ σώματος· ἀγγελίαι ἀγαθαί, εὐφροσύνη διὰ κατόρθωσις ἀξιεπαίνων ἔργων, δὲ εὐρεσις ἢ κατάληψιν ἀξιολόγων θεωρημάτων καὶ ζητημάτων, διαθέτουσιν ἠδὲως καὶ τὸ σῶμα· τὸ αἷμα περιφέρεται ταχύτερον, τὸ πρόσωπον φαιδρύνεται, ὄλον βάλλεται εἰς εὐθυμίας ἐνδεικτικὴν κίνησιν. Πάλιν σοχασμοὶ τινὲς κωμικώτεροι διεγείρουσι γέλια. Πάθη δὲ φόβου, θυμοῦ, προξενούσι τρομερὰ εἰς τὸ σῶμα ἀποτελέσματα· καὶ ὅσον ὁ νοῦς εἶναι δρασηκώτερος καὶ εἰδημονέστερος, τοσοῦτον οἱ χαρακτῆρες τοῦ προσώπου εἶναι κοσμιώτεροι καὶ τακτικώτεροι καὶ οἱ λόγοι λαλοῦνται φρονιμώτεροι καὶ ὀρθότεροι.

Σημείωσις. Τὸ σῶμα ἐνεργεῖ εἰς τὴν ψυχὴν ἐφ' ὅσον εἶναι μετὰ αὐτὴν διὰ τῆς ζωῆς συνδεδεμένον. Ἀφ' οὗ δὲ ὁ θάνατος διαλύσει καὶ διαρρήξει τὸν δεσμὸν τούτον καὶ τὴν ἔνωσιν, τότε παύει πλέον ἡ ψυχὴ νὰ διατίθεται ἀπὸ τὸ σῶμα. Ἀλλὰ συνάπτεται, ἄραγε τί

ψυχῆ, μετὰ τὴν ζωὴν ταύτην μὲ σῆμα ἄλλο λεπτότερον καὶ ἀκιν-
θέςτερον; Τὸ ζήτημα τοῦτο ἡ πείρα μὲν δὲν ἐπιλύει· ἐπιλύει δὲ
ἡ ἀγκοιότης τῆμῶν Πίσι κατασκευάζουσα μὲ λόγους ἐδραίους καὶ
ἀκλονήτους τῆν πῶν νεκρῶν ἀνάστασιν, ἢ τις μὴδ' εἰς τὴν τῆς ψυ-
χῆς ἀντιβαίνει ἀθανασίαν, ἀποδεικνυομένην βεβαίως ὑπὸ τῆς φιλο-
σοφίας.

ΟΣ'. Κατὰ τίνα δὲ τρόπον ἐπενεργοῦσιν εἰς ἀλλήλα
ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα, δὲν δυνάμεθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν διὰ
τῆς πείρας, ἢ τις μὴδὲ τί εἶναι οὐσιωδῶς τὰ δύο ταῦτα
πράγματα ἠθέλησε νὰ μᾶς διδάξῃ· τόσον μόνον μᾶς ἐδίδα-
ξεν, ὅτι ἡ ψυχὴ ἐνεργεῖ εἰς τὸ σῶμα διὰ τῶν ἀπὸ τὸν
ἐγκέφαλον καὶ τὸν προμήκη καὶ νωτιαῖον μυελὸν ἐκθλασα-
νόντων καὶ εἰς ὅλον τὸ σῶμα ἐξαπλονομένων νεύρων· διό-
τι πᾶσα κίνησις σωματικὴ γίνεται διὰ τῶν λεγομένων μυῶν
ἢ μυόνων· οὗτοι δὲ κρατοῦνται ἀπὸ νεῦρα· ἔρχονται λοι-
πὸν εἰς τὸ σῶμα αἱ ἐνέργειαι τῆς ψυχῆς διὰ τοῦ ἐγκεφα-
λου καὶ τῶν εἰρημένων μυελῶν, καὶ διὰ τῶν νεύρων μετα-
δίδονται εἰς ὅλου τὸ σῶμα· ὡσαύτως, ὅσα μανθάνει ἡ ψυ-
χὴ ἀπὸ τὸ σῶμα, μεταβιβάζονται εἰς αὐτὴν διὰ τῶν νεύ-
ρων (ΟΒ', ΟΓ'). Ἀλλ' εἰάν εἶναι αἰλοειδῆ καὶ κοῖλα ἐν-
τός-τὰ νεῦρα, καὶ διὰ τῶν κοιλοτήτων διαβαίνουσι τὰ ὑ-
πὸ πολλῶν ὑπτιθέμενα τῆς κοινῆς ψυχῆς καὶ σώματος
παραίτια ζωτικὰ πνεύματα, ἢ ἂν εἶναι ἄλλη τις ἡ
αἰτία, δὲν ἠδυνήθη ἀκόμη ἕως-τῆς σήμερον, μὴδὲ θέλει
ἴσως καὶ ἐφεξῆς δυνηθῆν ἡ πείρα νὰ μᾶς πληροφορήσῃ.

ΟΙΖ'. Ποῦ δὲ ἔχει τὴν καθέδραν τῆς ἡ ψυχῆ, ἐκ τῆς
πείρας δὲν ἐξεύρομεν τίποτε· ἡ ἐνέργειά της ἀπὸ τοῦ ἐγκε-
φάλου ἀρχομένη, διὰ τῶν νεύρων μεταβαίνει εἰς ὅλου τὸ
σῶμα· καὶ ἐξ ἐναντίας αἱ εἰς πᾶν μέρος τοῦ σώματος γι-

νόμεναι ἐξωτερικαὶ προσβολαί, ὑπὸ τῶν νεύρων προσλαμ-
βανόμεναι μετοχρετεύονται εἰς τὴν ψυχὴν, ὡς ἴδαμεν (ἀ-
νωτ.). Ἐξεύρομεν ὅμως ἐκ πείρας, ὅτι ὁ ἐγκέφαλος καὶ
ἡ καρδιά εἶναι οὕτω φυσικῶς διατεθειμένα, ὡς ὅποιον ἐξ
αὐτῶν σπαραχθῆ, ἢ ἄλλως διαφθαρή, ἡ ζωὴ πάραυτα ἀ-
φανίζεται, μὴδ' ἔχομεν παράδειγμα ἀνθρώπου, ὅς τις ἔζη-
σεν, ἀφ' οὗ ἐσπαραχθῆ ἐν ἀπὸ τὰ δύο ταῦτα. Ἐπειδὴ δὲ
ἡ αἰτία τῆς ζωῆς εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὴν ψυχὴν (ΟΔ').
φαίνεται λοιπὸν ἡ ψυχὴ, ὅτι ἔχει μεγαλωτάτην σχέσιν μὲ
τὸν ἐγκέφαλον καὶ τὴν καρδίαν.

ΟΙΗ'. Ἐκ τοιούτων παρατηρήσεων προήλθαν τῶν πα-
λαιῶν αἱ περὶ καθέδρας τῆς ψυχῆς γνώμαι· καὶ ὁ μὲν Ἐ-
ρασίστρατος τὴν ἔθετεν εἰς τὴν μήνιγγα, τὴν ὁποίαν ὠνόμα-
ζεν ἐπικρανίδα (ΕΖ'). ὁ δὲ Ἡρόφιλος, εἰς τὴν βόσιν τοῦ
ἐγκεφάλου· ὁ δὲ Πλάτων, εἰς ὅλην τὴν κεφαλὴν· ὁ δὲ Πυ-
θαγόρας ἔθετε τὴν μὲν ψυχὴν εἰς τὴν κεφαλὴν, τὴν δὲ
ζωὴν εἰς τὴν καρδίαν· ὁ δὲ Ἐμπεδοκλῆς εἰς τὸ αἷμα, ἐ-
πειδὴ ἀφ' οὗ ἐκχυθῆ πολλή, παύει ἡ ζωὴ, καὶ ἀναχωρεῖ
ἡ ψυχὴ· καὶ ἄλλοι εἰς ἄλλα τοιαῦτα καίρια τοῦ σώματος
μέρη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ Αἰσθήσεως.

ΘΘ'.

Ο ἄνθρωπος φυσικῶς διατίθεται ἀπὸ τὰ ἐκτὸς πράγματα ἡγουν βλέπει μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἄνθρωπον, ἵππον, χρῶμα ἐρυθρὸν, πράσινον κτλ. ἀκούει μὲ τὰ αὐτὰ διαφόρους φωνὰς, μυρίζει παντοίας ὀσμάς μὲ τὴν μύτιν· γεύεται διαφόρους χυμοὺς εἰς τὸ σῶμα· ἅπτεται μὲ τὴν χεῖρα· καὶ ὅλα ταῦτα τὰ καταλαμβάνει, ὅτι εἶναι ταῦτα καὶ οὐχὶ ἄλλα· ὀνομάζεται δὲ τοῦτο αἰσθήσεις· ἢ δὲ διὰ τῆς αἰσθήσεως ἐμποιοῦμένη προσβολὴ τῶν ἐκτὸς ὀνομάζεται ἢ ἀντίληψις, ἢ πρόσληψις τῶν πραγμάτων· ἢ δὲ ἄμεσος αὐτῶν εἰς τὴν ψυχὴν παράστασις, ἔννοια τῶν πραγμάτων.

Σημείωσις Α'. Ἡ ἔννοια εἶναι καθολικωτέρα· διότι ἔννοια καθὼς φανερόν ἐστι καὶ τὸνομα, εἶναι παντὸς, ὅτι ἂν παρασθῆ εἰς τὸν νοῦν· μὲ ὅλον τοῦτο μεταχειρίζομεθα εἰς τὴν αἰσθησὶν τὴν λέξιν ἔννοιαν, ὡς σαφεσέραν.

Σημείωσις Β'. Αἰσθήσεις μὲν λέγεται ἡ δύναμις, τὴν ὁπερὶν ἔχομεν εἰς τὰ νεῦρα διὰ τὰ αἰσθανώμεθα τὰ ἐκτὸς πράγματα· αἰσθήσεις δὲ λέγεται καὶ ἡ ἐνέργεια τῆς δυνάμεως ταύτης, ἡγουν ὅταν ἡ δύναμις αὕτη ἐνεργῆ διὰ τὰ αἰσθανώμεθα πράγματα· τὰ δὲ, τὰ ὅποια αἰσθανώμεθα, ὀνομάζονται αἰσθητὰ· τὰ δὲ, διὰ τῶν ὁποίων αἰσθανώμεθα, μέσα, αἰσθητήρια· ἐμποικῶ, φέρει εἰπεῖν, τὰ αἰσθανθῶ τὸ μαῦρον καὶ τὸ λευκόν· τοῦτο δύναμις αἰσθήσεως· αἰσθάνομαι βλέπων τὸ μαῦρον· τοῦτο ἐνέργεια αἰ-

σθήσεως· τὸ μαῦρον αὐτὸ εἶναι αἰσθητόν· ὁ ὀφθαλμὸς, διὰ τοῦ ὁποίου τὸ ἡσθάνθη, εἶναι τὸ αἰσθητήριον· ἢ δὲ κατάστασις, τὴν ὁποίαν δοκιμάζομεν ἐνῶ γίνεται ἢ ἐκ τοῦ αἰσθητοῦ προσβολῆ, αἰσθημα.

Π'. Ἡ αἰσθησις μᾶς παριστάνει εἰς τὴν ψυχὴν ἰδιότητας πραγμάτων εὐρίσκομένων εἰς τόπον· τοιαῦτα δὲ πράγματα εἶναι καὶ τὰ ἴδια ἡμῶν σώματα. Τῆς αἰσθήσεως δὲ εἶναι πέντε τὰ εἶδη· ἀφή, γεῦσις, ὄσφρησις, ἀκοή, ὄρασις· ὡσαύτως δὲ καὶ αἰσθητῶν πέντε ἀντίστοιχα εἶδη εἶναι· ἀπτά, γευσά, ὄσφραντά, ἀκουσά, ὀρατά. Καὶ ὄργανα δὲ αἰσθήσεως ἢ αἰσθητήρια πέντε πρέπει νὰ εἶναι, τὰ ὅποια θέλομεν ἰδεῖν ἐφεξῆς.

Σημείωσις. Τινὰ μὲν τῶν αἰσθητῶν πρέπει νὰ συναφῶσιν ἀμέσως μὲ τὰς αἰσθήσεις διὰ τὰ προξενήσωσιν εἰς τὴν ψυχὴν τὸ αἰσθημα, ὅποια εἶναι τὰ γευσά καὶ ἀπτά· ἄλλα δὲ συνάπτονται ὀμμέσως διὰ τοῦ ἀέρος, ὅποια εἶναι τὰ ἀκουσά, καὶ τὰ ὄσφραντά· ἢ διὰ τοῦ φωτός, καθὼς εἶναι τὰ ὀρατά.

ΠΑ'. Ἡ ἀφή συμβαίνει ἀπὸ πᾶσαν προσβολὴν, τὴν ὁποίαν σῶμά τι κάμνει ἀμέσως εἰς πᾶν τοῦ σώματος ἡμῶν μέρος, εἰς τὸ ὁποῖον εὐρίσκονται νεῦρα· ἢ αἰσθησις λοιποῦ τῆς ἀφῆς γίνεται εἰς ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ σώματος, ἐπειδὴ εἰς ὅλην εἶναι ἐξηπλωμένα (ΞΘ'). διὰ τοῦτο ὄργανον τῆς ἀφῆς ἰδιαιτέρον κυρίως δεῖν εἶπαι· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ αἰσθησις καὶ οξυτάτη ἀφή εὐρίσκεται εἰς τὰ ἄκρα τῶν δακτύλων, διὰ τοῦτο λέγομεν καταχρηστικωτέρου ὄργανου τῆς ἀφῆς τὰς χεῖρας· ἐς τὰ δάκτυλα εἶναι πολλὰ νεῦρα συνηνωμένα· διὰ τοῦτο τὴν ἀπαλότητα καὶ λεπτότητα τῶν ὕφασμάτων, καὶ τὴν λειότητα ἢ τραχύτητα διαφόρων σωμάτων ἐξετάζομεν μὲ τῶν δακτύλων

τὰ ἄκρα. Κατὰ δὲ τῆς προσβολῆς τὴν διαφορὰν αἰσθάνεται ἡ ἀφή τὰ σώματα ὡς λεία, τραχέα, ὀπαλά, σαληρά, θερμά, ψυχρά, καίοντα, κνήθοντα. Διὰ τῆς αἰσθήσεως ταύτης λαμβάνομεν πολλὰς ἐννοίας τῶν ιδιοτήτων τῶν σωμάτων, ὡς ἐκτάσεως, σχήματος, παγιότητος, ρευστότητος, ὀμαλίας, τραχύτητος, κινήσεως, ἡρεμίας κτλ.

Σημείωσις. Εἰς δὲ τὰς ἀντιλήψεις τῆς ἀφῆς πρέπει νὰ συγκαταριθμηθῶσι καὶ αἱ ἐντὸς ἡμῶν διεγερόμεναι διαθέσεις, ὁποῖαι εἶναι πείνα, δίψα, ναυτία, ἔκλυσις, κεφαλαλγία, κωλικόπονος, ἐκτὸς ὅτι αὗται δὲν διεγείρονται διὰ προσβολῆς τέσου, ὅσον διὰ σπασμοῦ, τανύσμοῦ, καὶ ἄλλων τοιούτων παθῶν τῶν τοῦ σώματος ἐντροσθίων· ἃς ὀνομάζεται δὲ αὕτη ἀφή ἐσωτερικὴ πρὸς διακρίσιν τῆς ἐξωτερικῆς.

ΠΒ'. Τῆς δὲ γεύσεως ὄργανα εἶναι ἡ γλῶσσα καὶ ὁ οὐρανίσκος ἕως τοῦ φάρυγγος· διὰ τοῦτο ὅταν γευώμεσθα τι, τὸ διευθύνομεν εἰς τὸν οὐρανίσκον· τὸ δὲ πλεον εὐαίσθητου μέρος τῆς γλώσσης εἶναι τὸ ἄκρον· εἰς τὴν ὑφὴν τῶν ὀργάνων τούτων εὐρίσκονται πολλὰ νευρίδια ἐπιτήδεια νὰ αἰσθάνωνται τὰς τῶν γευσῶν προσβολάς· αἱ δὲ διὰ τῆς γεύσεως εἰσβιβαζόμεναι εἰς τὴν ψυχὴν ἐννοιαὶ ὀνομάζονται χυμοί, ὁποῖοι εἶναι γλυκὺς, πικρὸς, λιπαρὸς, ἀλμυρὸς, ὀξύς, δριμύς, στυφὸς, αὐστηρὸς, σφυρῶς κτλ. Μᾶς διδάσκει δὲ ἡ πείρα, ὅτι τοὺς χυμοὺς ἄλλως δὲν αἰσθάνομεθα, εἰμὴ διὰ τῆς διαλύσεως μερῶν τινῶν τοῦ τρωγομένου ἢ πινομένου ἢ ἄλλως δοκιμαζομένου σώματος εἰς τὸν σίελον. Τῶν δὲ πλείοτέρων χυμῶν τὰ ὀνόματα πλάττομεν ἀπ' αὐτὰ τὰ γευσᾶ πράγματα, λέγοντες ἢ ἀμυγδαλοῦ γεύσις, ὁ κερασίου χυμός· ἢ ὁ χυμὸς τοῦ δεινός γευσοῦ εἶναι ὡς τὸν τοῦ δεινός.

ΠΓ'. Τῆς δὲ ὀσφρήσεως ὄργανον εἶναι ἡ μύτη, ἣτις ἔχει εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ὑφὴν τῆς πολλὰ λεπτὰ νευρίδια. Ἀπὸ πολλὰ σώματα ἀποφέρονται ἐξατμιζόμενα λεπτότατα μόρια, τὰ ὁποῖα εἰσβιβαζόμενα ὑπὸ τοῦ ἀέρος εἰς τὴν μύτην πλήττουσι τὰ ὀσφραντικὰ νεῦρα· καὶ ἐκ τούτου γεννᾶται τῆς ὀσφρήσεως ἢ αἰσθητικὴ· οὕτως ἐξατμίζονται τὰ ἰπτάμενα μόρια τῶν ἀλατούχων, θειούχων, ἐλαιούχων σωμάτων, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν διάφορον προσβολὴν διεγείρουσιν ἡδεῖαν ἢ ἀηδὴ μυρωδίαν. Σφοδραὶ μυρωδίαὶ εἰς πολλοὺς ἐπροξένησαν λειποθυμίαν, ἀποπληξίαν, καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον.

Σημείωσις. Καὶ τῶν ὀσμῶν ὀνόματα δὲν ἔχομεν, καθὼς καὶ πολλῶν χυμῶν (ΠΒ')· ὀνομάζομεν δὲ τὰς ὀσμὰς ἀπὸ τὰ ὀσφραντὰ πράγματα, λέγοντες· Μόσχου εὐωδία, κόπρου δυσωδία, μυρίζει ὡς θυμίαμα, εὐωδιάζει ὡς τριαντάφυλλον, ὡς κρίνον, ὡς ἴον, κτλ. Ἰσχυαὶ δὲ αἱ λέξεις εὐωδία καὶ δυσωδία δὲν σημαίνουν ἰδίαι· τέρας τινὰς ὀσμὰς, ἀλλὰ μόνον ἀγαθὴν ὀσμὴν καὶ κακὴν. Τὸ δὲ ἡδεῖαν καὶ ἀηδὴς ὀσμὴ λαμβάνεται ἀπὸ τῶν γευσῶν κατὰ μεταφορὰν.

ΠΔ'. Ὁρῶντα δὲ τῆς ἀκοῆς εἶναι τὰ αὐτία. Ὁ ἦχος ἐξαπλύνεται ἀπὸ τὰ ἠχοῦντα σώματα μὲ τρομώδη τινα τοῦ ἀέρος κίνησιν καὶ κυμάτισιν. Τὸ δὲ αὐτίον κοχλιοειδὲς κατασκευασμένου ὑποδέχεται τὸν ἦχον, καὶ τὸν φέρει εἰς τὸ λεγόμενον ἀκουσικὸν τύμπανον, τοῦ ὁποῖου κτυπηθέντος διεγείρονται εἰς κίνησιν τὰ ἀκουσικὰ νεῦρα, καὶ προξενουῖσι τῆς ἀκοῆς τὰ αἰσθήματα. Ἐάν δὲ κατά τι συμβεβηκὸς ἐκτραγῆ τοῦ τυμπάνου ὁ ὑμῆν, παύει εἰς τὸν ἄνθρωπον τῆς ἀκοῆς ἢ αἰσθητικῆς. Εἶναι δὲ ἡ ἀκοὴ ὀξύτατη ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις· διότι ἄνθρωποι κίπτοντες εἰς λειποθυμίας, ἀκούουσι τοὺς γινομένους κτύπους καὶ ἦχους, μ' ὅλον ὅτι οὔτε βλέπουσιν, οὔτε μυρίζουσιν, οὔτε κινήσεις σωματικὰς δεῖν.

τῆς ἀφῆς αἰσθάνονται. Ἔχομεν δὲ λέξεις πολλὰς καὶ διαφοροῦς εἰς τοὺς ἤχους· διότι λέγουμεν: φωνεῖ, βοᾷ, στενάξει, μυκᾶται, χρομενίζει, ψοφεῖ, βρουτᾶ, παταγεῖ, δουπεῖ· τὰ ὅποια ὅλα σχεδὸν εἶναι πεποιημένα ἀπὸ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον ἤχουσι· λέγομεν δὲ καὶ ἤχου ὀξύ, βαρύν, τραχύν, λείου κτλ. Οἱ δὲ ἔχοντες ἐπιτήδειον αὐτίον, ἢ ἐκ φύσεως ἢ γυμνασθέντες εἰς τὴν μουσικὴν, ἐμποροῦν νὰ διακρίνωσι καὶ τὰς λεπτοτάτας κατὰ τὴν ἀνάβασιν καὶ κατάβασιν διαφορὰς τῶν τόνων.

ΠΕ'. Τὰ ὀμμάτια εἶναι τῆς ὁράσεως αἰσθητήρια. Ἀκτῖνες φωτὸς ἐκπεμπόμεναι ἀπὸ τὰ ὀρατὰ πράγματα, καὶ προσπίπτουσαι εἰς τὸ ὀμμάτιον διαβαίνουσι διὰ διαφορῶν διαφανῶν ὑμένιων καὶ ὑγρῶν, μάλιστα δὲ διὰ τοῦ λεγομένου ὀπτικοῦ φακοῦ, καὶ εἰς τὸν μυχόν τοῦ ὀφθαλμοῦ ἐντυπώουσαι τὰς εἰκόνας ἐπάνω τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς λεγομένου χιτῶνος, ὅστις συνέχεται μὲ τὰ ὀπτικά νεῦρα, τὰ ὅποια μετοχετεύουσιν εἰς τὴν ψυχὴν τὰς εἰκόνας ταύτας παρισανούσας τὰ ἐκτὸς ὀρατὰ ἀντικείμενα. Διὰ τῆς αἰσθήσεως ταύτης ἀποκτῶμεν τὰς ἐννοίας τῶν χρωμάτων, τοῦ φωτὸς, τοῦ σκότους, τοῦ μεγέθους, τοῦ σχήματος τῶν σωμάτων· καταλαμβάνομεν τὰ κόρρυ, τὰ ἐγγύς, τὰ ὑψηλὰ, τὰ χαμηλὰ κτλ.

ΠΣ'. Ἀμέσως διὰ τοῦ ὀμματος τίποτ' ἄλλο δὲν βλέπομεν, εἰμὴ ἐπιφανείας καὶ διαφοροῦς φωτισμοῦς. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα δὲν δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν ἀχώριστα ἀπὸ σωμάτων, ἐμμέσως δι' αὐτῶν βεβαιονόμεθα καὶ τὴν τῶν σωμάτων συνύπαρξιν. Τὰς δὲ εἰσοχὰς καὶ ἐξοχὰς, καὶ τὰ ἀφῆμῶν ἀποσήματα τῶν σωμάτων, διδασκόμεθα ἀπὸ τῆς ἀφῆς τὴν ὁδηγίαν. Ἀποδεικνύουσι δὲ τὸν λόγον ἄνθρωποι

γεννηθέντες μὲ συγκολλημένα βλέφαρα, καὶ ἔπειτα διὰ χειρουργικῆς ἀνατομῆς τὴν χρῆσιν τῶν ὀφθαλμῶν ἀποκτήσαντες, οἳ τινες κατ' ἀρχὰς ἄλλο δὲν ἠσθάνοντο, εἰμὴ ἐπιφανείας φωτισμένας ἐντὸς τῶν ὀφθαλμῶν τῶν· κατ' ὀλίγον δὲ ὠδηγήθησαν ἀπὸ τῆς ἀφῆς νὰ βλέπωσι τὰ ὀρατὰ εἰς τὸν ἴδιον αὐτῶν τρόπον.

ΠΖ'. Λαμβάνομεν δὲ μὲ τὴν ὄρασιν καὶ κινήσεως ἀντίληψιν, παρατηροῦντες τὸ κινούμενον σῶμα εἰς διαφόρους τρόπους ἐκ διαδοχῆς. Τίποτε ἄλλο λοιπὸν δὲν εἶναι ἢ διὰ τῆς ὁράσεως παρατηρουμένη κίνησις, εἰμὴ ἀλλαγὴ διαφορῶν τρόπων, τοὺς ὁποίους ὑπεισέρχεται ἐκ διαδοχῆς τὸ κινούμενον σῶμα.

Σημείωσις. Εἰς τὰς πέντε ταύτας αἰσθήσεις εἴμεθα περιορισμένοι οἱ ἄνθρωποι, καὶ δι' αὐτῶν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν τὰ ἐκτὸς ἡμῶν πράγματα, ὅσον μᾶς εἶναι ἀναγκαῖον. Ἐὰν δὲ ἦτο δυνατόν νὰ ἔχωμεν πλειοτέρας, ἢ, εἰάν ὑπάρχωσιν ἴσως-ζῶα πλειοτέρας ἔχοντα, ἢ διαφοροῦς παρὰ τὰς τῶν ἀνθρώπων, δὲν δύναται νὰ μᾶς πληροφωρήσῃ ἡ πείρα.

ΠΗ'. Διὰ τῆς ὁράσεως καὶ ἀκοῆς καὶ ἀφῆς ἀντιλαμβανόμεθα πραγμάτων ἐκτὸς ἡμῶν κειμένων εὐκολώτερα, παρὰ διὰ τῶν ἄλλων δύο αἰσθήσεων. Διὰ τοῦτο πολλοὶ τὰς ὀνομάζουσιν αἰσθήσεις εὐγενεστέρας· ἄλλοι δὲ ἀποδίδουν τὸ νομῆ τοῦτο εἰς μόνον τὰς δύο, ὄρασιν καὶ ἀκοῆν. ἀλλὰ τὰ μὲν τῆς ὁράσεως αἰσθήματα παριστάνονται ὡς συνυπάρχοντα, τὰ δὲ τῆς ἀκοῆς ὡς ἔν μετα τὸ ἄλλο, ἡγουν διαδοχικῶς· αἰτία δὲ εἶναι, ὅτι τὰ μὲν ὀρατὰ ἐμποροῦμεν ὅσον θέλωμεν νὰ παρατηρῶμεν, ὅντα ἀκίνητα· τὰ δὲ ἀκουσά, διὰ κινήσεως εἰσερχόμενα εἰς τὰ αὐτία, ἐξ ἀνάγκης πρέπει νὰ εἶναι διαδοχικά. Εἰς δὲ τὰ ἀπτά ἢ διαδοχῆ εἶναι συν-

ημιμένη με τὴν διαμονήν, ὅταν μάλιστ' ἢ ἀφ' ἡ κινουμένη ἔχη βροχθὸν καὶ τὴν ὄρασιν,

ΠΘ'. Ὅλαι αἱ αἰσθήσεις συμβαίνουσιν ἐντὸς ἡμῶν αὐτῶν, ἐπειδὴ τὰ αἰσθητὰ προσβάλλουσιν εἰς ἡμᾶς διὰ τῶν αἰσθητηρίων. Ἐμάθαμεν δὲ διὰ τῆς ἀφῆς νὰ τὰς ἀποδίδωμεν εἰς τὰ ἐκτὸς ἡμῶν κείμενα πράγματα. Τὰ μὲν ὁρατὰ κατὰ τὸν ὁποῖον εἶπαμεν ἀνωτέρω τρόπον (ΠΣ'). τὰ δὲ ἀκουσὰ, διότι παιδευόμεθα ὑπὸ τῆς ὄρασεως ὅτι τὰ ἡχοῦντα πράγματα, ἢ τὰ καλοῦντα πρόσωπα εὐρίσκονται ἐκτὸς ἡμῶν· ἐκ τούτου ἐσυνηθίσαμεν νὰ συμπεραίνωμεν, ὅτι καὶ οἱ ἦχοι· τὰ δὲ ἀπτὰ ἐξεύροντες ὅτι ἐμποροῦν νὰ προσβάλλωσιν εἰς πᾶν μέρος τοῦ σώματός μας, συμπεραίνουμεν ὅτι καὶ ταῦτα εὐρίσκονται ἐκτὸς ἡμῶν εἰς τόπον ἴδιον. Ἀλλὰ τὰ αἰσθήματα τῆς γεύσεως καὶ ὀσφρήσεως ἀντιλαμβάνομεθα ἐντὸς ἡμῶν, ὅπου καὶ συμβαίνουσι· διότι τὴν γλυκύτητα τοῦ μέλιτος ἐντὸς τοῦ σώματος, ὅπου συμβαίνει τὸ αἶσθημα, ἀντιλαμβάνομεν, καὶ τοῦ ῥόδου τὴν εὐωδίον εἰς τὴν μυτὴν.

ΤΙ'. Ἀπορεῖται ὑπὸ πολλῶν, Διὰ τί, ἐν ᾧ παθαίνονται ὑπὸ τῶν ἐκτὸς δύω ὀφθαλμοί, καὶ δύω αὐτία, καὶ δύω ῥωγόνια τῆς μύτης, βλέπομεν ἐν τῷ ὁρατῷ, καὶ ἀκούομεν ἐν τῷ ἀκουσῷ, καὶ ὀσφραίνομεθα ἐν τῷ ὀσφραντῷ; Πρὸς τὸ ὁποῖον ἢ ἀπάντησις εἶναι πολλὰ εὐκόλος. Περὶ μὲν τῆς ὄρασεως αἰτία εἶναι, ὅτι ἐπειδὴ τὰ ὁρατὰ βλέπομεν ἐκτὸς ἡμῶν εἰς τόπον ἴδιον (ἀνωτ.), καθὼς εἶναι τοῦ ὁρατοῦ εἰς ὁ τόπος, οὕτω πρέπει νὰ τὸ ἴδωμεν καὶ ἐν· διότι ὅπου τὸ βλέπει ὁ εἰς, ἐκεῖ τὸ βλέπει καὶ ὁ εἰσερχος ὀφθαλμός. Περὶ δὲ τῆς ἀκοῆς, ἐπειδὴ ἔρχονται κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον οἱ τόνοι εἰς τὰ αὐτία μας, ἐξ ἀνάγκης

πρέπει νὰ ἀκούσωμεν ἐν καὶ ὄχι δύω. Ἡ δὲ ὀσμὴ, ἐπειδὴ εἶναι συνέχεια ὁμοίου αἰσθήματος, δὲν ἐμπορεῖ νὰ ἔχη τι διάφορον, ὥστε ν' ἀριθμηθῶσι δύω τὰ αἰσθήματα.

Σημείωσις. Ζητεῖται προσέτι εἰς τὴν ὄρασιν, Πῶς, ἐν ᾧ αἱ εἰκόνες τῶν ὀρατῶν ἐντυπώνονται εἰς τὸν ἀμφιβληστροειδῆ χιτῶνα ἀνετραμμένα, τὰ βλέπομεν ὅμως ἔρθ'· ἀλλ' ἡ λύσις τῆς ἀπορίας ταύτης ἐναποταμιεύεται εἰς τὴν τῶν Ὀπτικῶν ἐπιστήμην.

ΤΙΑ'. Ἐπὶ τῆς αἰσθήσεως ἀναγκαστὸς πρέπει νὰ σημειώσωμεν τὰ ἐφεξῆς.

α'. Αἱ διαφοραὶ τῶν αἰσθημάτων προέρχονται ἀπὸ τὰς διαφορὰς τῶν αἰσθητῶν προσβολῶν· διότι ἄλλως προσβάλλει εἰς τὸν ὀφθαλμὸν μου τὸ πράσινον, καὶ ἄλλως τὸ κόκκινον· κατ' ἄλλον τρόπον πλήττει τὸ αὐτίον μου ἢ λέξις ἄνθρωπος, καὶ κατ' ἄλλον ἢ βοῦς, καὶ εἰς τὰς ἄλλας αἰσθήσεις ὁμοίως. Πού ὅμως ὑφίσταται κυρίως ἡ διαφορὰ αὕτη, ἐκ τῆς πείρας δὲν δυνάμεθα νὰ μάθωμεν.

β'. Τὰ αἰσθήματα εἶναι τρόποι προσβολῶν γινομένων εἰς τὰ αἰσθητήριά μας· προσβάλλουσι δὲ δυνάμεις τινὲς εὐρισκόμεναι εἰς τὰ, ἐκ τῶν ὁποίων ἐκπηγάξουσι, σώματα· φανερὰν γίνεται λοιπὸν, ὅτι τὰ εἰς ἡμᾶς συμβαίνοντα αἰσθήματα δὲν πρέπει νὰ ἀποδίδωμεν καὶ εἰς τὰ ἐκ τῶν ὁποίων προσβαλλόμεθα, αἰσθητὰ· ἢ γλυκύτης, φέρ' εἰπεῖν, τοῦ μέλιτος γίνεται εἰς τὸ σῶμα ἐπαισθητῆς, διότι τὰ μόρια αὐτοῦ διαθέτουσιν οὕτω τὴν γλῶσσαν, ὥς αἰσθάνεται τῆς γλυκύτητος, ἀλλ' ὄχι διότι ἐμφωλεύει εἰς τὸ μέλι τοιοῦτόν τι, ὁποῖον αἰσθανόμεθα· καὶ ἡ κεντούσα ἄκανθα προξενεῖ ἄλγος, διότι ἡ ὀξύτης αὐτῆς πλήττει σφοδρῶς τῆς ἀφῆς τὰ νευρίδια, ὄχι διότι ἔχει εἰς ἑαυτὴν τὸ ἄλγος· ὡσαύτως πρέπει νὰ σοχασθῶμεν καὶ διὰ τὰ ἄλλα αἰσθητὰ.

γ'. Πᾶς ἄνθρωπος ἀντιλαμβάνεται διὰ τῶν αἰσθήσεων τελειότερα ἢ ἀτελέστερα, καθὼς τὰ αἰσθητήριά του ἤθελαν εἶσθαι ὑγιᾶ καὶ ὀξεῖα, ἢ ἀσθενῆ καὶ ἀμβλύτερα.

δ'. Πᾶσα αἰσθησις δύναται νὰ ὀξυνθῆ πολὺ διὰ τῆς ἀσκήσεως. Ἐὰν δὲ αἰσθησίς τις εἶναι πολλὰ ἀσθενῆς, ἢ ἐλλείπῃ παντάπασι, αἱ ἄλλαι συχνάκις γίνονται ἰσχυρώτεραι καὶ ὀξύτεραι· οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, πολλοὶ τυφλοὶ ἐμποροῦν διὰ τῆς ἀφῆς νὰ διακρίνωσιν εἶδη νομισμάτων διάφορα, καὶ τῖνα εἶναι καθαρὰ, τῖνα δὲ κίβδηλα, καὶ χρώματα ὑφασμάτων· ἢ γίνεται ἡ ἀκοή των τόσον ὀξεῖα, ὥστε διακρίνουσι πολὺ μακρότερα τὰς τῶν ἤχων διαφορὰς, παρὰ οἱ βλέποντες. Οἱ κλειότεροι ἄγριοι ἔχουσι πολὺ ὀξυτέρως τὰς αἰσθήσεις παρὰ τοὺς πολιτισμένους ἀνθρώπους, ἐπειδὴ τὰς ἤσκησαν περισσότερον ἐκ νεότητος.

ε'. Τῶν νεογνῶν παιδίων πρῶτον κινεῖται ἡ ἀφῆ, ἔπειτα ἡ γεῦσις καὶ ἡ ὄσφρησις, καὶ τελευταῖαν ἡ ὄρασις καὶ ἡ ἀκοή· αἱ δὲ ἄσχαται εἶναι αἱ εὐγενέστεραι αἰσθήσεις (ΠΗ'). διότι μᾶς χρησιμεύουσιν ὑπὲρ τὰς ἄλλας εἰς τὰς γνώσεις μας.

ς'. Ἐὰν προσβάλλωσι δὲ ἐντάμα τὸ αὐτὸ ὄργανον, ἀλλ' ἀσυγκρίτως τὸ ἐν παρὰ τὸ ἄλλο εὐτονώτερα, τὸ ἐκ τῆς ἀτονωτέρας προσβολῆς αἰσθητὴ ἀφανίζεται· οὕτω βρογχίτις ἐξαίσιος πάταγος δὲν ἀφίνει ν' ἀκούσωμεν τὸν, ὅταν ἂν θέλῃ, μέγα βοῶντα· καὶ ἡλίου μαρμαρυγαὶ τῆς σελήνης φεγγάριον ἀφανίζουσι· καὶ εἰς τὰς ἄλλας αἰσθήσεις ὁμοίως.

ΤΙΒ'. Ἐπειδὴ δὲ πολλάκις μᾶς ἀπατᾶ ἡ αἰσθησις, ἀνάγκη ἦτο νὰ εὐρεθῶσιν οἱ χρήσιμοι κανόνες καὶ ὅροι εἰς ἔκκλησιν καὶ ἀποφυγὴν τοῦ κακοῦ· διότι κακὸν εἶναι ν' ἡ

Δία νὰ πιεσῶμεν τὴν εἰς τὰ ὕδατα κώπην θλασμένην, ἐνῶ εἶναι ἄθλαστος, καὶ νὰ ἐκλαμβάνωμεν τὴν κατὰ γῆς εὐρισκομένην ὄψαριον λεπίδα ὡς ὄβολον. Κανόνες λοιπὸν ὀρθῆς καὶ ἀπταιστοῦ αἰσθήσεως ἄς εἶναι οἱ ἐφεξῆς.

α'. Νὰ εἶναι τὸ αἰσθητήριον ὑγιές, ἢ γουν ὁ ὀφθαλμὸς, τὸ αὐτίον κτ. διότι, ἂν εἶναι χαλασμένον, ἢ ἀσθενές, φανερόν εἶναι ὅτι τὰ αἰσθητὰ δὲν ἐμποροῦν νὰ εἶναι ὀρθά· οὕτως οἱ ἰκτεριῶντες βλέπουσι πράσινα τὰ πράγματα· οἱ δὲ ὑπὸ κωφοὶ δὲν ἀκούουσι καθαρῶς τοὺς ἤχους κτλ.

β'. Νὰ εἶναι ὑγιές ὅλον τῶν νεύρων τὸ σύστημα· διότι, ἂν εἶναι ἢ ἐκ φύσεως, ἢ δι' ἀσθένειαν ἀδύνατον, αἱ προσβολαὶ προσπίπτουσιν ἐπαισθητότεραι· καὶ τὰ αἰσθητὰ φαίνονται παρ' ὅσον εἶναι πλέον ἐπιτεταμένα· γίνεται δὲ τοῦτο φανερόν ἀπὸ τὰς ὑστερικὰς γυναῖκας, καὶ ἀπὸ τοὺς λεγομένους ὑποχονδριακοὺς, οἵτινες μῆτε φῶς πολὺ ὑποφέρουσι, μῆτε ἤχους σφοδροτέρους, μῆτ' ὄσμιας κτλ.

γ'. Νὰ μὴ εὐρίσκειται τὸ αἰσθητὸν εἰς ἀπόστημα πέραν τοῦ μετρίου μέγα ἢ μικρόν· οἷον, νὰ μὴ βιάζεται ἡ ὄψις νὰ βλέπῃ τὰ ἐγγύτατα, μηδὲ τὰ πολὺ μακρὰν ἀπέχοντα.

δ'. Τὸ μέσον (εἰς ὅσας αἰσθήσεις εἶναι ἀναγκαῖον) νὰ εἶναι κατάλληλον καὶ προσφυές, καθὼς εἰς τὴν ὄρασιν καὶ ὄσφρησιν καὶ ἀκοήν, ἀγαθὸν μέσον εἶναι ὁ καθαρὸς ἀήρ.

ε'. Ἐὰν ἡ ὄρασις καὶ ἡ ἀκοή εἴται ὀπωροῦν ἀσθενέστεραι, νὰ ἐπιβοηθῶνται διὰ τῶν ἀναγκαίων ὀργάνων, τὰ ὅποια ἐπενοήθησαν ἀπὸ τοὺς μηχανικοὺς· λέγω δὲ διόπτηρια καὶ τηλεσκόπια καὶ μικροσκόπια, καὶ ἀκουστικὰ ὄργανα.

ς'. Νὰ παραλαμβάνεται εἰς βοήθειαν καὶ ἄλλη αἰ-

σθῆσις, ὅταν τῆς μιᾶς ἢ κρίσις εἶναι ἀμφίδολος· οἷον, εἰάν δια τῆς ὀράσεως κρίνῃς τὴν εἰς τὰ ὕδατα κώπην θλασμένην, ψηλαφήσας μὲ τὴν χεῖρα σου θέλεις πληροφορηθῆναι, ὅτι εἶναι ἄθλαστος· οἱ δὲ βοτανολόγοι περιεργαζόμενοι τὰς βοτάνας καὶ τὰς βλέπουσι, καὶ τὰς πιάνουσι, καὶ τὰς μυρίζουσι, καὶ εἰς τὴν γλῶσσαν τὰς πλησιάζουσι.

ζ'. Πᾶσα μία αἰσθῆσις νὰ καταγίνεται περὶ τὸ ἴδιον, καὶ νὰ μὴ κρίνῃ τὰ τῶν ἄλλων· οἷον τὸ σάκχαρον ἢ μὲν ὄρασις κρίνει ὅτι εἶναι λευκόν, ἢ δὲ γεῦσις, ὅτι εἶναι γλυκύ· οὐτ' ἢ ὄρασις λοιπὸν πρέπει νὰ κρίνῃ τὴν ἄσβεσου γλυκείαν, διότι ἔχει τὸ χρῶμα τοῦ σακχάρου, οὐτ' ἢ γεῦσις νὰ κρίνῃ πᾶν γλυκὺ ὅτι εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ λευκόν, διότι εἶναι τὸ σάκχαρον. Καὶ οὗτοι εἶναι οἱ κανόνες ἀνεπιλήπτου καὶ ἀπταίστου αἰσθήματος· ἀλλ' ὀλίγον ἔλειψε νὰ λησμονήσω τὸν ἐφεξῆς.

η'. Νὰ μὴ προσέχωσι πολλαὶ ὁμοῦ εἰς πολλὰ αἰσθητά· διότι γίνονται ἀσθενῆ καὶ ἀμαυρὰ τὰ αἰσθήματα· οἷον, εἰάν θέλῃς μὲ τὴν ἀκοὴν νὰ ἀκούῃς τὸν λαλαῦντα καὶ μὲ τὴν ὄρασιν νὰ βλέπῃς εἰκόνα, καὶ μὲ τὴν ἀφήν νὰ δοκιμάζῃς τραχύτητα ἢ λειότητα ὑποκειμένου σώματος, καὶ ἐν ὅπῃ τὰ τρία αἰσθήματα δὲν θέλεις προσλάβειν ἀκριβῆς καὶ τέλειον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Περὶ Συνειδήσεως καὶ Ἐποπτείας.

ΤΙΓ΄.

Δύναμις τις ἰδιαίτερα τῆς ψυχῆς τὴν κάμνει νὰ ἐπιστρέφῃ εἰς ἑαυτὴν, καὶ νὰ παρατηρῇ τὰ ἔργα τῆς· ἢ ἐπιστροφή αὕτη καὶ παρατήρησις γίνεται εἰς ὅλας τῆς ἐν γένει τὰς πράξεις, ἐπιστηριζομένη εἰς πρώτην τινα ἐπιστροφήν, περὶ τῆς ὁποίας θέλομεν ὁμιλήσειν εἰς τὴν Κρηπίδα· παρατηρεῖ δὲ δι' αὐτῆς ἢ ψυχῆ καὶ αἰσθήματα καὶ φαντάσματα καὶ κρίσεις καὶ σοχασμούς, καὶ ὅλας ἐν γένει τὰς ἡσύχιως ἐκτελουμένας πράξεις τῆς· ἀλλ' ἐνταῦθα τὴν θεωροῦμεν ἐπὶ μόνῃς τῆς αἰσθήσεως.

ΤΙΔ΄. Ἄς σαφηνίσωμεν τὸ πρᾶγμα διὰ παραδείγματος. Βλέπω τὸν Ξενοφῶντα διαβαίνοντα· ἢ ὄρασις μ' ἔδωκε τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀνδρός· ἐρέφουσα δὲ ἢ ψυχὴ εἰς ἑαυτὴν νοεῖ, ὅτι ἴδε τὸν Ξενοφῶντα, οὐχὶ δὲ τὸν Πλάτωνα· τὴν δύναμιν ταύτην πολλοὶ τῶν νεωτέρων ὀνομάζουσι μετὰ Λωκκίου αἰσθησὶν ἐσωτερικὴν. Ἡμεῖς δὲ κρίνουτες οἰκειότερον καὶ τοῦτο νὰ ὀνομάζεται ἢ ἐσωτερικὴ ἀφή (ΠΑ΄. Σημ.)· ὀνομάζομεν ταύτην συναίσθησιν, ἢ συνείδησιν· διότι γνωστὸν πρᾶγμα κατὰ ταύτην εἶναι ἢ ἐσωτερικὴ ἡμῶν αὐτῶν κατάστασις, τὴν ὁποίαν συνεπίσσεμεθα ἢ συναισθανόμεθα εἰς ἑαυτούς, ὄντες ἡμεῖς αὐτοὶ καὶ γνωσκόντες ἐν ἑαυτῷ καὶ γνωσκόμενοι.

ΤΙΕ'. Ὁ ἄνθρωπος συναισθάνεται ἐφ' ὅσον εἶναι ἐνεργὰ τὰ αἰσθητήριά του· διότι εἰς βᾶθρον ὑπνόν ἢ μεγάλην λειποθυμίαν παύει ἢ συνειδήσει. Διαίρεται δὲ·

α'. Εἰς συνειδήσειν ἐξωτερικῶν ὑποκειμένων, τὰ ὅποια εὐρίσκονται εἰς τόπον·

β'. Εἰς συνειδήσειν τῶν μεταβολῶν τῆς ψυχῆς γινομένων εἰς χρόνον, διότι τώρα μὲν χαίρει, τώρα δὲ εὐφραίνεται, τώρα δὲ πάλιν κατ' ἄλλόν τινα πρόπον διατίθεται· τὸ ὁποῖον ἰδιαίτερα ἐμποροῦμεν νὰ ὀνομάσωμεν συναίσθησιν, καθὼς καὶ ἄλλοι πολλοὶ τὸ ὀνομάζουσι.

γ'. Καὶ εἰς αὐτοσυνειδήσειν, ἃν πρέπη νὰ τῆν ὀνομάσω οὕτως, ἢ αὐτογνωσίαν, κατὰ τῆν ὁποίαν διακρίνομεν ἡμᾶς αὐτοὺς τοὺς αἰσθηνομένους ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ πράγματα· διότι διὰ τῆς ἐπιστηρικῆς ταύτης δυνάμεως φθάνομεν εἰς τὸ νὰ κάμωμεν τῆν διάκρισιν ταύτην, ἐνῶ αἰσθανόμεθα ὅτι αἰσθανόμεθα, ἢ, νὰ εἶπω σαφέστερα, γνωσκοντες ὅτι ταύτην τῆν ὥραν ἴδωμεν τὸν Ξενοφῶντα, καταλαμβάνομεν, ὅτι ἡμεῖς οἱ ἰδόντες τὸν Ξενοφῶντα εἴμεθα πράγμα ἄλλο παρὰ τὸν ὀραθέντα.

ΤΙΣ'. Ἐὰν δὲ αἱ μεταβολαὶ τῆς ψυχῆς συμβαίνουσι τάχις, καθὼς εἰς σφοδρὰ πάθη καὶ εἰς διαχύσεις καὶ διατριβὰς, ἢ συνειδήσεις αὐτῶν ἢ δὲν γίνεται παντάπασι, ἢ δὲν γίνεται τόσον φανερά, ὥστε νὰ δυνηθῶμεν νὰ τῆν διακρίνωμεν. Τῆν ἐμποδίζει δὲ πολλὰκις ἀσθένεια τῶν προσβλητῶν, μάλιστα δὲ κάματος, νευρικὴ ἀδυναμία, καταφόρῳ εἰς ὑπνόν, λειποθυμία κτλ.

ΤΙΖ'. Πᾶσαν ἔννοιαν ἐμποιομένην διὰ τῆς αἰσθησεως, καὶ δι' ἐπιστροφῆς (ΤΙΔ'.) ἐπιγνωσκομένην, ὀνομάζομεν ἐποπτικὴν ἔννοιαν ἢ ἀποδιδομένην εἰς

αὐτὸ τὸ αἰσθητὸν πρᾶγμα, ἐποπτικὴν γνῶσιν· οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, τῆς ἔμπροσθέν μου κειμένης τραπέζης λαμβάνω διὰ τῆς ὀράσεως γνῶσιν ἐποπτικὴν· καὶ τῆς φωνῆς τοῦ προσλαλοῦντος φίλου μου ἢ γνῶσις εἶναι ἐποπτικὴ· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων αἰσθητηρίων ὡσαύτως, ὅταν τὰ δι' αὐτῶν διαπορθευόμενα αἰσθήματα καταλαμβάνω κατὰ συνειδήσειν.

Σ' ἢ μείωσις. Περὶ τῶν ἐποπτικῶν γνῶσεων θέλομεν ὁμιλήσειν πολυλάχου, διακρίνοντες τὰ εἶδη των ὡς ἐκ τοῦ τρόπου, κατὰ τὸν ὁποῖον παριστάνονται εἰς τὴν ψυχὴν μας· κυριόλεκτικότερον τὴ δύναντο νὰ ὀνομασθῶσι Θεωρίαι, ἐπειδὴ ἐκ μεταφορᾶς τῆς ὀράσεως γίνεται κατ' αὐτὰς τὸ αἰσθητὸν ὄρατὸν τρόπον τινα εἰς τὴν αἰσθητικὴν τῆμῶν δύναμιν, ὅταν τὰ αἰσθήματα παριστάνονται τόσον εὐκρινῆ, καθὼς βλέπομεν μὲ ὑγιεῖς ὀφθαλμοὺς διὰ τοῦ ἀπαιτουμένου φωτὸς τὰ τῆς ὀράσεως ἀντικείμενα· ἀλλ' ἡ Θεωρία ἔλαβε σημασίαν ἄλλην εἰς τὴν φιλοσοφίαν· καὶ διὰ τοῦτο ζητοῦμεν τὴν ἄδειαν νὰ ὀνομάζωμεν τὰς γνῶσεις ταύτας ἐποπτικὰς, ἢ ἐποπτείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Περὶ Φαντασίας.

ΤΙΗ'.

Φαντασία εἶναι τῆς ψυχῆς δύναμις, μὲ τὴν ὁποίαν παριστάνει ὡς παρόντα πράγματα ἀπόντα, τὰ ὅποια ἄλλοτε ποτὲ προσέπεσαν εἰς τὴν αἰσθησειν· οἷον ἔργα τῆς παρελ-

θούσης ἡμέρας· πράγματα, τὰ ὅποια ἶδα εἰς τινὰ ὁδοιπορίαν· τὴν εἰκόνα τῆς μορφῆς τοῦ ἀποδημοῦντος φίλου μου. Ταῦτα πάντα εἶναι ἔννοιαι τῆς φαντασίας, εἰς τὰς ὁποίας πρέπει νὰ δανείζωσι τὴν ὕλην αἰ τῶν αἰσθήσεων ἀντιλήψεις.

ΥΙΘ'. Δὲν δύναται δὲ ἡ φαντασία ἐπίσης νὰ ἀναπολήσῃ πάντα τὰ αἰσθητά· ἀλλ' εὐκολώτατα μὲν ἀναπολεῖ τὰ ὁρατά, δυσκόλως δὲ τὰ ἀκουσὰ καὶ ἀπτά, δυσκολώτατα δὲ τὸ ὄσφραυτὰ καὶ γευσά· οἷον ἀνθρώπου, τὸν ὁποῖον ἶδες πρὸ πολλοῦ, εὐκόλως ἔμπορεῖς νὰ ἀναπολήσῃς τὴν μορφήν τοῦ προσώπου του, δυσκόλως δὲ τὸν ἤχον τῆς φωνῆς του· ἀλλὰ πολὺ δυσκολώτερα ἔμπορεῖς νὰ ἀναπολήσῃς τὴν γευσικὴν ποιότητα βρώματος, τὸ ὁποῖον ἔφαγες πρὸ πολλοῦ.

Σημείωσις. Καθὼς περὶ τῆς αἰσθήσεως (ΠΓ'. Σημ. Β'.) οὕτω καὶ ἐδῶ λέγομεν, ὅτι φαντασία λέγεται καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια· τὰ δὲ, τὰ ὅποια φανταζόμεθα, ὀνομάζονται φαντάσματα· αἱ δὲ τούτων ἔννοιαι, φαντάσματα.

Ρ'. Ἐπειδὴ δὲ τὰ φαντάσματα προῦποτίθενται, ὅτι ἔγειναν ἄρχήτερα αἰσθήματα (ΥΙΗ'). συμπεραίνονται ἐκ τούτου εὐκόλως τὰ ἐφεξῆς.

α'. "Ὅτι οἱ ἐκ γενετῆς τυφλοὶ κατ' οὐδένα τρόπον δὲν ἔμποροῦν νὰ φαντασθῶσι τὰ χρώματα.

β'. "Ὅτι τὰ σφδροτέρου κινήσαντα τὴν αἰσθησιν εἶναι εὐφανταστότερα, παρὰ τὰ ἀτονώτερον.

γ'. "Ὅτι τὰ πρόσφατα αἰσθήματα εἶναι εὐφανταστότερα παρὰ τὰ παλαιά.

δ'. "Ὅτι ὅσα συχνάκις προσπίπτουσιν εἰς τὴν αἰσθησιν, τα φανταζόμεθα εὐκολώτερα, ὅταν θέλωμεν.

ΡΑ'. Συμπεραίνεται δὲ ὄχι ὀλιγώτερον, ὅτι καὶ τῶν φαντασιῶν αἱ ἔννοιαι εἶναι ἐποπτικαί, καθὼς καὶ τῶν αἰσθητῶν (ΥΙΖ'). τὰ ὅποια ἀναπολούμενα γίνονται φαντάσματα (ΥΙΗ'). ἀλλ' ἐκεῖνα μὲν πρέπει νὰ ὀνομάζωνται αἰσθητικαὶ ἐποπτεῖαι καὶ πραγματικαί· αὐταὶ δὲ ἐποπτεῖαι φαντασιώδεις καὶ ἐπίπλαστοι διὰ τὴν ιδιότητα τῆς φαντασίας νὰ πλάττῃ καὶ ἀνύπαρκτα φαντάσματα, ὡς θέλωμεν εἰπεῖν ἐφεξῆς.

ΡΒ'. Ἡ κατάστασις τοῦ σώματος, τοῦ ἐγκεφάλου, τοῦ νευρικοῦ συστήματος, ἔχουσι μεγάλην δύναμιν εἰς ἐπίτασιν καὶ ἀνεσιν τῆς φαντασίας· οἷον, νέοι ἄνθρωποι εἶναι παρὰ τοὺς πρεσβύτες φαντασικώτεροι· εἰς σφδροτέραν κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος, εἰς ἐπικράτησιν παθῶν, εἰς πυρετώδεις παροξυσμοὺς, ἐνεργεῖ ἀκατάπαυστα ἡ δύναμις αὐτή· ὅταν ἀπὸ κόπου ἀποκάμῃ τὸ σῶμα, ἀποκάμνει καὶ αὕτη.

ΡΓ'. Ἀπὸ τὰ φαντάσματα, τινὰ μὲν διεγείρομεν θέλουτες· ἄλλα δὲ διεγείρονται αὐτόματα, χωρὶς ἰδικῆν μας θέλησιν· οἷον, θέλων πολλάκις νὰ φαντασθῆς τὸν φίλον σου, φαντάζεσαι ἄκων καὶ τινὰ ἄλλα προηγηθέντα ἢ ἀκολουθήσαντα τοῦ φίλου τὴν ἀναχώρησιν, περὶ τοῦ ὁποῖου θέλωμεν εἰπεῖν καὶ ἐφεξῆς, καὶ πάλιν ἀπὸ ἀξιολόγουσιν τινὰς ὑποθέσεις καὶ θέλων δὲν δύνασαι πολλάκις ν' ἀποσπάσῃς τὴν φαντασίαν.

ΡΔ'. Τῆς φαντασίας ἔργον εἶναι ὄχι μόνον ν' ἀναπολῇ προγενημένα αἰσθήματα (ΥΙΗ'), ἀλλὰ καὶ νὰ τὰ μεταπλάττῃ καὶ μεταμορφώῃ παντοίως, καὶ ἄλλοίως παρὰ καθὼς ὑπάρχουσιν εἰς τὴν φύσιν· πράττει δὲ τοῦτο κατὰ τοὺς ἐφεξῆς τρόπους.

α'. Συναρμύζει ὁλόκληρα πράγματα, τὰ ὅποια φυσικῶς δὲν συναρμύζονται, καθὼς, ὅταν φαντάζεσαι τὴν ἄμαξαν τῆς Ἀφροδίτης ἐλκομένην ὑπὸ περισερωῶν.

β'. Συναρμύζει μερικὰ εἰς ἑνὸς ὅλου συμπλήρωσιν, καθὼς, ὅταν φαντάζεσαι Κένταυρον, Πήγασον.

γ'. Συναρμύζει εἰς πράγματα τὰς ὁποίας δὲν ἔχουσιν ιδιότητας, οἷον ὄρος κινούμενον, ἵππος πράσινος, ὄνος ἱπτάμενος.

δ'. Ἀποδίδει εἰς τὸ αὐτὸ πρᾶγμα ιδιότητας ἀμοιβαδῶν παραλλασσομένας· καθὼς ἦσαν αἱ πλαττόμεναι ὑπὸ τῆς Κλεοβουλίνης κόραι, αἵτινες

ἄνδιχα εἶδος ἔχουσαι

Ἡ μὲν λευκαὶ ἔασιν ἰδεῖν, ἧ δ' αὖτε μέλαινα (α).

ε'. Πολλαπλασιάζει τὸ αὐτὸ μέλος, καθὼς ὅταν φανταζώμεθα τὸν Βριόρεων ἔχοντα ἑκατὸν χεῖρας.

ς'. Ἀφαρρεῖ τινὰ μέλη, καθὼς, εἴαν φαντασθῶμεν ἀκέφαλον ἄνδρα περιπατοῦντα καὶ ἐργαζόμενον μὲ τὰς χεῖρας.

ζ'. Μεγαλύνει τὰ πράγματα· καθὼς, εἴαν φαντασθῶμεν γίγαντα οὐρανομήκη.

η'. Ἐσμικρύνει ἐξ ἐναντίας· καθὼς, ὅταν φαντασθῶμεν πυγμαῖον καὶ σπιθαμαῖον ἀνθρωπίσκον.

θ'. Μέρος μὲν αὐτῶν μικρύνει, μέρος δὲ μεγεθύνει· οἷον, ὅταν τίς φαντασθῆ τὸν αὐτὸν ἄνθρωπον μακροσκελέστατον, καὶ μικροκεφαλιώτατον.

ι'. Μεταθέτει τῶν πραγμάτων τὰ μέρη, καθὼς, εἴαν εἰς ἀνθρώπινον πρόσωπον φαντασθῶμεν τοὺς μὲν ὀφθαλ-

(α) Διογ. Λαερ. εἰς βίον. Ἀριστοβ.

μοὺς εἰς τῶν αὐτίων τὸν τόπον, καὶ ταῦτα εἰς τὸν τόπον ἐκείνων.

Καὶ οὗτοι εἶναι οἱ κυριώτεροι τρόποι κατὰ τοὺς ὁποίους μεταπλάττει ἡ φαντασία τὰ προγεννημένα αἰσθήματα διαφόρως παρὰ καθὼς ἀπαντῶνται εἰς τὴν φύσιν· τὰ δὲ κατ' αὐτοὺς παρισανόμενα φαντάσματα λέγονται ἔννοιαί καὶ ἐποπτεῖαι ἐπιπλάσοι (ΡΑ').

ΡΕ'. Εἰς τὰς ἐπιπλάσους ἔννοιας ἀπαιτεῖται ἀναγκαιῶς τὸ δυνατόν, ἢ γοῦν νὰ ἐμποροῦν νὰ ὑποπίπτουν εἰς τὸ ὄμμα τῆς φαντασίας· οἷον, εἴαν τις εἰς μάτην βιάζεται νὰ φαντασθῆ κύκλου τετράγωνον, καὶ σκοτεινοῦ φωῖς κτ., δὲν εἶναι ἔννοιαί, ἀλλ' ἄνοιαί πλέον τὰ ἔργα του.

ΡΣ'. Προσαχῆς δὲ χρεῖαν ἔχομεν μεγάλην, μὴ, ἐπειδὴ φανταζόμεθα τινὰ πράγματα, διὰ τοῦτο ὑπολάβωμεν καὶ ὅτι ἐνεργεῖα ὑπάρχουσι τοιαῦτα εἰς τὸν κόσμον· διότι τίποτ' ἄλλο δὲν εἶναι ταῦτα, εἰμὴ φαντασίας πλάσματα.

ΡΖ'. Τῆς φαντασίας αὕτη ἡ δύναμις νὰ μεταπλάττει καὶ μεταμορφῶνῃ τὰ πράγματα (ΡΔ') ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῆ καὶ Ποιητικὴ δύναμις, μὲ τὴν ὁποίαν ἐμπορεῖ ὁ ἄνθρωπος κατὰ διαφόρους τρόπους νὰ συνθέσῃ καὶ νὰ συναρμολογήσῃ διάφορα ὑποκείμενα· οὕτως ἐκ πρώτερημάτων, καὶ δυνάμεων καὶ ιδιοτήτων, τὰ ὅποια εὐρίσκονται κατ' ἰδίαν εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ὑποκείμενον, ἐμπορεῖ νὰ συνθέσῃ ἐπιπλάσως ἠθικοὺς χαρακτήρας, καλὰ πρόσωπα, εὐδαίμονας βίους, τερπνὰ χωρία κτλ.

Σημείωσις Α'. Ἡ δύναμις αὕτη εἶναι ἀναγκαῖα εἰς τοὺς τεχνίτας καὶ ποιητάς, τῶν ὁποίων ἔργον εἶναι νὰ τιμωροῦσιν ἐπινοήματα ἐφευρισκόμενα μετ' αἰσθητικῆς κρίσεως· καὶ τότε ἡ φαντασία των ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῆ αἰσθητικὴ ποίησις. Ἀπαιτεῖται δὲ

εἰς τοῦτο ἰσχυρὰ καὶ εὐφορὸς φαντασία ἠνωμένη μὲ ὀρθὴν τῶν πραγμάτων κρίσιν.

Σημείωσις β'. Εἰς τὴν ἐρημίαν καὶ εἰς τὸ σκότος καὶ ὅπου ἐλ-
λαίνει μακρὴν παρὰ ταραχὴν, εἶναι ἡ φαντασία δραστηριότερα· ἐξα-
σθενεῖ δὲ ἢ ἐκλείπει παντάπασιν, εἴαν ἡ ψυχὴ ἄγεται καὶ φέ-
ρεται ἀδιακόπως ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων.

ΡΗ'. Τὰ φαντάσματα διεγείρονται κατὰ τινὰς νόμους,
οἱ ὅποιοι ἐμποροῦν νὰ ὀνομασθῶσι νόμοι ἐννοιῶν
συνδέσμου, ἢ ἐννοιῶν συγκυρήσεως. Διότι αἰ-
σθήματα, τὰ ὅποια προσελάβαμεν ποτὲ ἐντάμα ἢ εὐθύς τὸ
ἐν μετὰ τὸ ἄλλο, διεγείρουσιν ἄλληλα, ἢ γοῦν εἴαν φαντα-
σθῶμεν τὸ ἐν, αὐτόματον ἔρχεται εἰς τὴν φαντασίαν καὶ
τὸ ἄλλο· διὰ τοῦτο

α'. Αἰσθήματα, τὰ ὅποια συνέπεσαν κατὰ τὸν αὐτὸν
χρόνον ἢ τόπον, ἀνακαλοῦνται εἰς τὴν φαντασίαν· οἶον,
εἴαν ποῦποτε περιπατοῦντες τρομαχθῶμεν ἀπὸ ἐνσκήπτου-
τα κεραυνῶν, εὐρεθῶσι δὲ παρόντες Ξενοφῶν, καὶ Σπεύ-
σιππος· ἀδύνατον εἶναι νὰ φαντασθῶμεν τὸν κεραυνὸν ἐ-
κεῖνον, καὶ νὰ μὴ συμφαντασθῶμεν καὶ τοὺς ἄνδρας· καὶ
τὸν τόπον εἴαν φαντασθῶμεν, θέλομεν συμφαντασθῆναι καὶ
τὰ γενόμενα, καὶ ἐξ ἐναντίας· τὸ αὐτὸ λέγομεν καὶ πε-
ρὶ τοῦ χρόνου.

β'. Εἴαν φαντασθῶμεν αἰτίαν, συμφανταζόμεθα καὶ τὰς
ἐνεργείας τῆς· οἶον ἀδύνατον εἶναι νὰ φαντασθῶμεν τὸν Κ-
ρόνοςρατον καὶ νὰ μὴ ἐνθυμηθῶμεν ἐντάμα τὸν ἐμπρησμόν
τοῦ τῆς Ἀρτέμιδος ναοῦ· καὶ τοῦτου φανταζόμενοι, φαν-
ταζόμεθα ἐξ ἐναντίας· ἐκεῖνον.

γ'. Τοῦ σημείου καὶ τοῦ σημαινομένου αἱ ἐννοιαὶ εἶ-
ναι συνδεδεμέναι· διὰ τοῦτο καθὼς ἰδῆς καπνοῦ, φαντάζε-
σαι ὅτι προέρχεται ἀπὸ πῦρ· εὐθύς ἀποῦ ἰδῆς σαυρὸν ἐπά-

νω οἰκοδομήματος, φαντάζεσαι ὅτι τὸ οἰκοδόμημα εἶναι
ναός· διὰ τοῦτο κομβόνομεν τὰ ῥινόμακτρα, διελόνομεν
φύλλα βιβλίου καθημερινῶς εὐρισκόμενου εἰς χεῖράς μας,
ὅταν φοδῶμεθα μὴ λησμονήσωμεν ἀξιόλογόν τινα ὑπόθεσιν·
διότι τότε ὁ κόμβος χρησιμεύει ὡς σημεῖον τοῦ πράγμα-
τος, τὸ ὅποιον θέλομεν νὰ ἐνθυμηθῶμεν.

δ'. Αἰσθήματα, τὰ ὅποια ἔχουσιν ὁμοιότητά τινα, διε-
γείρονται ὑπ' ἀλλήλων· οἶον, ὅταν ἴδω Σωκράτους εἰ-
κίνα, φαντάζομαι τὸν Σωκράτην αὐτόν· ἡ ὁμοιότης προσ-
ώπου τινος μὲ ἄλλο, μοῦ φέρει εἰς τὴν φαντασίαν καὶ τὸ
ἄλλο τοῦτο πρόσωπον. Ἦχοι, καὶ ἄδοντες ἄνθρωποι μᾶς
βάλλουσιν εἰς φαντασίαν ὁμοίους ἄλλους ἦχους καὶ ὀυθρί-
πους, ἐντάμα καὶ τοὺς τόπους, ὡς εἶπαμεν ἀνωτέρω (α'.)
ὅπου τοὺς ἠκούσαμεν. Κατὰ τοῦτον τὸν νόμον μεταβαίνει
τις εἰς τὰς συνομιλίας ἀπὸ μιᾶς ὑπαθέσεως εἰς ἄλλην ὁ-
μοίαν τῆς.

ΡΘ'. Κατὰ δὲ τοὺς νόμους τούτους πολλάκις ἐν φάν-
τασμα συνεφέλκεται πολλὰ ἄλλα· καὶ ὅσον πλέον ἐπανελήφ-
θησαν ἐντάμα τὰ αἰσθήματα, τόσον εὐκολώτερα συνδέονται
εἰς τὴν φαντασίαν καὶ συνεπισπῶνται ἄλληλα· διὰ τοῦτο εἰς
τὸν πολλάκις διαβάσαντι τὴν Λεξικὴν τῆς Ἰλιᾶδος,
τὸ Μῆνιν ἐπιφέρει εὐκολώτατα τὸ ἄειδε, τὸ Θεὸς, κτλ.

ΡΙ'. Ἀπὸ τὴν συγκύρησιν τῶν ἐννοιῶν ἐξήρηται καὶ
τῶν γλώσσῶν ἡ μάθησις· διότι ἀκούοντες, φέρει εἰπεῖν, τὴν
λέξιν ἄρτου, καὶ βλέποντες καὶ αὐτὸ τὸ ὅποιον ὀνομάζε-
ται ἄρτος, ὁπότε φαντασθῶμεν ἄλλοσε τὸ πρᾶγμα, φαντα-
ζόμεθα καὶ τὴν λέξιν, καὶ ἐξ ἐναντίας.

ΡΙΑ'. Ἀπὸ δὲ τὰς συνημμένας ἐννοίας, τὰς ὅποιας
συχνάκις παρητηροῦμεν εἰς ἀνθρώπους τινὰς, μανθάνομεν

τὰ φρονήματα καὶ τοὺς χαρακτήρας τῶν οἴων, ὅς τις εἰς τὰς πλειότερας τοῦ ὀμιλίας ἄσμενος ζητεῖ ἀφορμὰς νὰ λαλήῃ περὶ τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ προτερημάτων, ἐλέγχεται φιλαυτός· ὅς τις περὶ χρυσοῦ καὶ κέρδους, φιλόργυρος καὶ φιλοκερδής. Ὅς τις δὲ γνωρῆσθαι ἴδμεν ἔννοια εἶναι ἀγαπηταὶ εἰς ἀνθρώπους, διὰ τῶν ὁποίων προσπαθεῖ νὰ κατορθώσῃ τι, τοὺς προβάλλει τοὺς σκοποὺς τοῦ εἰς τρόπον, ὥστε τοὺς φέρει εἰς ἔννοιας ἀγαπωμένας μὲν ὑπ' ἐκείνων, συντελούσας δὲ πάλιν εἰς κατόρθωσιν τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ σκοπῶν.

PIB'. Ἀπὸ τῶν σύνδεσμον τῶν ἐννοιῶν ἐμποροῦμεν νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὴν πολλῶν ἀνθρώπων εἰς ἀπατηλὰς τινας δόξας καὶ προλήψεις προσήλωσιν· πολλοὶ ἔχουσι κλίσιν εἰς τὸν χρυσὸν, εἰς τὰς τιμὰς, εἰς ἔθνη ὀλόκληρα· ἄλλοι φοβῶνται τὰ νυκτερινὰ φάσματα, τὰς σκιὰς τῶν νεκρῶν κτλ. Διότι αἱ προλήψεις αὗται ἐνεχαράχθησαν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν νέων ὄντων ἀκόμη, ἀπ' ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους ἐτίμων καὶ ἠγάπων· καὶ διὰ τοῦτο ἐνεδυναμώθησαν· καὶ κατ' ἄλλου τρόπου δὲν ἐκριζύνονται, εἰμὴ μὲ τὴν φρόνησιν, εἴαν ὠριμάσῃ διὰ παιδείας ἢ συναναστροφῆς μὲ πεπαιδευμένους καὶ φρονήτους.

PIΓ'. Ὁπαύτως ἐξηγεῖται καὶ ἡ συμπάθεια καὶ ἀντιπάθεια, κλίσις καὶ ἀποστροφή, τὴν ὁποίαν δείχνομεν εἰς ἀνθρώπους ἀγνωστούς, ζῶα, ἀψυχα πράγματα, χωρὶς νὰ ἐξεύρωμεν τὸν λόγον τῆς κλίσεως ἢ ἀποστροφῆς. Διότι ὅλα ταῦτα ἔχουσι ὁμοιότητά τινα μὲ πράγματα, τὰ ὁποῖα ἠγαπῶμεν ἢ ἐμισοῦμεν νήπιοι ὄντες· καὶ ὅταν φαντασθῶμεν ταῦτα, αἱ ἔννοιαί τινος συνεσφελγύουσι καὶ τῆς ἀγάπης ἢ τῆς ἀποστροφῆς τὰς ἔννοιας.

PIΔ'. Ἐξηγοῦνται δὲ καὶ αἱ ἰσχυραὶ ἐνέργειαι ἐν-

νοσῶν τιναῖν, μὲ τὰς ὁποίας εἶναι συνδεδεμέναι πολλὰ ἄλλα καὶ ἐντάμα διεγείρονται ὅλαι, καὶ μᾶς ταραττοῦσι σφοδρότερον, οἴων ἢ ἔννοια τοῦ θανάτου, τῆς μελλούσης κρίσεως, τοῦ ἄδου κτλ.

PIE'. Καθόλου δὲ νὰ εἴπω μεγάλη τις εἶναι καὶ παντοδαπή ἢ ἐκ τῆς φαντασίας ὠφέλεια· διότι εἶναι ἀπαραίτητος εἰς ἐφεύρεσιν τεχνῶν καὶ ἐπισημῶν, καὶ εἰς καλλιέργησιν τῆς γθωσικῆς τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεως. Δι' αὐτῆς παριστάνονται εἰς τὸν ἀνθρώπον ἔννοια ἠδεῖαι καὶ θελκτικαί, ἢ ἀηδεῖς καὶ ἀποναρκωτικαί, δυνάμεναι νὰ προσάξωσι τὴν θέλησιν εἰς πράξιν τοῦ ὀγαθοῦ. Ἄυτη εἶναι πολλῶν εὐφροσυνῶν πηγή, καὶ διότι παριστάνει ἀληθινὰ πράγματα, καὶ διότι πλάττει χαριεῦτα ποιήματα (PVI'. Σημ.). Εἶναι εἰς ἓνα λόγον μίτηρ τῶν λεγομένων ὠραίων καὶ ἐλευθέρων τεχνῶν.

PIΣ'. Ἡ ὁμοιότης τῶν ἐννοιῶν εὐκόλυνει τὴν μετάβασιν τῆς ψυχῆς ἀπὸ μιᾶς εἰς ἄλλην, καὶ δίδει τὰς ἀρχὰς, κατὰ τὰς ὁποίας πολλὰ συγγενεῖς ἔννοιαι συναθροίζονται εἰς συστήματα, ἢ συσσωρεύονται κατὰ γένη καὶ εἶδη, ὡς θέλομεν εἶδεν ἄλλου. Ἐμπορεῖ λοιπὸν ἡ φαντασία νὰ περιλάβῃ πλειότερα παρὰ ἢ αἰσθησις· διότι ὅσα ἢ αἰσθησις συνάγει κατὰ μικρὸν, ἡ φαντασία καθυποβάλλει διὰ μιᾶς εἰς τὴν ψυχὴν.

PX'. Μὲ τὴν ἄσκησιν ἐμπορεῖ ἢ φαντασία νὰ τελειοποιηθῇ μᾶλλον καὶ μᾶλλον· ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ τῆς δώσωμεν πολλὴν ἰσχὺν καὶ ἐξουσίαν, νὰ τὴν καθυποτάσσωμεν δὲ πάντοτε εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον. Εἰς ἐκλογὴν τῶν ἐπισημῶν καὶ τεχνῶν πρέπει καθῆξαι νὰ διερευνηθῇ καὶ ἐξετάζη κατὰ πρῶτον τὰς δυνάμεις καὶ ιδιότητας τῆς φαντασίας

του· διότι ἔδω κείται μάλις ἀπὸ τὰς ἀξιολογητάτας αἰτίας μία, διὰ τὴν ὁποίαν ὁ μὲν προκόπτει εὐκολώτερα καὶ εὐτυχέστερα εἰς τὰ Μαθηματικὰ Θεωρήματα, ὁ δὲ εἰς τὰ Πολιτικά, ἄλλοσ' εἰς τὴν ῥητορικὴν καὶ εὐφράδειαν καὶ ἄλλος εἰς ἄλλα.

Σημείωσις. Ἡ φαντασία διεγείρει εὐκολώτερα ἐκείνας τὰς ἐννοίας, εἰς τὰς ὁποίας μάλις ἔχει φυσικὴν δεξιότητα ἢ ψυχὴ. Ὅτι δὲ εἶναι συνημμένον μὲ τὰς ἀγαπητάς μας ἰδέας, εἰς τοῦτο φέρεται καὶ ὁρμῆ ἐξ ἀρχῆς ἢ ψυχῆ. Διὰ τοῦτο πρέπει εἰς πᾶν μὲν εἶδος μαθήσεως νὰ ἀσχολώμεθα, ἐκεῖνο δὲ νὰ ἐκλέγωμεν ὑπὲρ τὰ ἄλλα, εἰς τὸ ὁποῖον ἔχομεν φυσικὴν δεξιότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 5'.

Περὶ Ὑπνου καὶ Ἐνυπνίων καὶ τινῶν ἑκτάκτων τοῦ ἀνθρώπου Διαθέσεων.

PII'.

Απὸ τὰς ἐνεργείας τῆς φαντασίας καὶ τοὺς συνδετικoὺς νόμους (PII') εὐκόλοισιν νὰ ἐρμηνευθῶσι κατὰ μέρος καταστάσεις τινες τῆς ψυχῆς, οἷον ἐνύπνια, τῶν κοιμημένων οἱ περίπατοι, φανησιασμός, μαγία, κτ.

PII'. Ἐργάγοις λέγεται τοῦ ἀνθρώπου ἡ κατάστασις, κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ ζωτικαὶ δυνάμεις εἶναι ἐνεργοὶ, καὶ ὅλα αἱ ψυχικαὶ φαίνονται δραστήριοι· ὅταν δὲ ἀποκά-

μωσι τὰ νεῦρα καὶ ἐκλυθῶσιν, ἀποναρκύνονται, τότε καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ κλείονται, καὶ ὁ ἄνθρωπος κοιτῶν εἰς ὑπνου, ἤγουν εἰς κατάστασιν, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἔχει παντελῶς συνείδησιν οὔτε τῶν παρελθόντων οὔτε τῶν παρόντων· τότε τὰ αἰσθητήρια τίποτε δὲν ἀντιλαμβάνονται, καὶ κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ὀνανεύονται αἱ ζωτικαὶ δυνάμεις.

PK'. Καταντῶμεν δὲ εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην ὀχι πάραυτα, ἀλλὰ κατ' ὀλίγον καὶ βαθμηδόν· διότι πρῶτον κυριευόμεθα ἀπὸ νυσαγμοῦ, ἔπειτα ἀπὸ ἑλαφροῦ ὑπνου, καὶ τελευταῖον περιπίπτομεν εἰς βαθὺν. Ὅταν δὲ τὸ σῶμα ἀναλάβῃ τὰς δυνάμεις του, μεταβαίνει πάλιν ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸν ἑλαφρὸν ὑπνον, κατὰ τὸν ὁποῖον συχνάκις ἐνεργεῖται· καὶ τελευταῖον ἐξυπνίζεται, καὶ ἀναλαμβάνει ἐντελῶς τὰς αἰσθητικὰς καὶ γνωστικὰς του δυνάμεις.

PKA'. Ὀνειροὶ εἶναι σειραὶ φαντασμάτων, τὰ ὁποῖα διεγείρονται κατὰ τοὺς προεκτεθέντας νόμους (PII'). Οἱ πλειότεροι καὶ ἰσχυρότεροι συμβαίνουν εἰς τὸν καιρὸν τοῦ ἑλαφροῦ ὑπνου, πρὶν ἔλθῃ ἢ ἀφ' οὗ παρέλθῃ ὁ βαθύς (ἄνωτ.). Ἀσχολεῖται λοιπὸν ἡ φαντασία πάντοτε καὶ κατ' αὐτῶς τοὺς ὑπνους. Ἐὰν δὲ ὁ ἄνθρωπος ὀνειρεύεται καὶ κατὰ τοὺς βαθεῖς ὑπνους, τὰ ἐνύπνια του εἶναι τόσον ἀσθενῆ, ὡς ἀφ' οὗ ἐξυπνισθῶμεν δὲν μένει τίποτ' ἀπ' αὐτὰ εἰς τὴν ἐνθύμησίν μας. Οἱ δὲ πλειότεροι ὀνειροὶ, τοὺς ὁποῖους αἰσθανόμεθα καὶ ἐνθυμούμεθα, συμβαίνουν κατὰ τοὺς πρώτους ὑπνους.

PKB'. Ποτὲ λοιπὸν δὲν ὀνειρευόμεθα πράγματα, τὰ ὁποῖα δὲν ἔπρασεν εἰς τὰς αἰσθήσεις μας (YII')· ἀλλ' ἀφ' ὅσα ἔγειναν αἰσθητὰ, ἢ μεταπλάττει ἡ φαντασία (PD') πολλά· ἢ συνάπτει κατὰ τοὺς ἐκτεθέντας συνδετικoὺς νόμους (PII').

ΡΚΓ'. Οἱ ὄνειροι δὲν εἶναι παντάπασιν ἀκανόνιστοι, ἂν καὶ τὸ νῆμα τῆς σειρᾶς των δὲν εἴμεθα πάντοτε ἱκανοὶ νὰ ἐξεύρωμεν· γεννῶνται δὲ

α'. Ἀπὸ ἐννοίας εἰς τὰς ὁποίας ἐνησχολούμεθα ὀλίγον πρὶν ὑπάγωμεν νὰ κοιμηθῶμεν.

β'. Ἀπὸ τοιαύτας, εἰς τὰς ὁποίας ἐνασχολούμεθα ἀδιακόπως ἢ μὲ μεγάλην σπουδήν.

γ'. Εἰς ἐλαφρὸν ὕπνου ἀσθενεῖς προσηλοῖαι ἐξωτερικῶν πραγμάτων διεγείρουσιν ὄνειρους· τοιαῦτα δὲ εἶναι κτύποι, κινήματα, φωνήματα, ἄσματα, ἀλγηδῶν εἰς τι μέρος τοῦ σώματος κτλ.

δ'. Καὶ ἐσωτερικὴ δὲ κατάστασις τοῦ σώματος διεγείρει ὄνειρους, οἷον δυσπεψία, σφοδρότερα κυκλοφορία τοῦ αἵματος, θέσις τοιαύτη τοῦ σώματος, διὰ τὴν ὁποίαν ἐπισυνάγεται πολὺ αἷμα εἰς τὴν κεφαλὴν κτλ.

ΡΚΔ'. Ὅτι δὲ εἰς ἀνθρώπους μέντινας οἱ ὄνειροι εἶναι ζωηρότεροι καὶ κανονικώτεροι παρὰ εἰς ἄλλους· τινὲς δὲ ὄνειρεύονται πλέον παρὰ ἄλλους· καὶ ὅτι ὄνειρους τινὰς ἐνθυμούμεθα εὐκολώτερα παρὰ ἄλλους· ὁ λόγος τούτων εἶναι εἰς τὰς διαφόρους σωματικὰς καταστάσεις, καὶ εἰς τὰς διαφόρους φαντασίας.

Σημείωσις. Παρατηρεῖται δὲ ὡς ἀκ τῶν διαφόρων κινήσεων τοῦ σώματος, ὅτι οἱ μὲν λεγόμενοι Χολερικοὶ ὄνειρεύονται ἐμπρησμοὺς, ξανθὰ καὶ φλογώδη χρώματα, ἔρσις, μάχαι, φυγὰς, σικιλογίας, καὶ μὲ ὅσα εἶναι ἠνωμένη ἠθους ὀξύτης καὶ δραστηριότητος· Μελαγχολικῶν δὲ ἐνύπνια εἶναι ζόφοι, ὀμίχλαι, καπνοὶ μαῦροι, φυγαὶ νυκτεριναί, κλάναι διὰ συνηρεφῶν καὶ κατασκήν ἑσθῆμων, φάσματα φοβερὰ, μορφαὶ ἀλλόκοτοι καὶ φρικαίδοι, ὀλισθήσεις εἰς χάσματα· ὅλα λυπηρὰ καὶ φοβερὰ. Τῶν δὲ Φλεγματοδῶν ὄνειροι εἶναι νηρὰ, βαλανεῖα, ταξείδια, καταποντισμοὶ, φορτὲν θλιβερά

καὶ τῆς κινήσεως ἐμποδιστικά, δεσμὰ, ἀλύσεις, καὶ ὅσα φανερόντων δυσκινήσιον καὶ ἀδράνειαν. Οἱ δὲ Λίματοῦδες ὄνειρεύονται πανηγύρεις, συμπόσια, χορούς, συμφωνίας μουσικῶν ὀργάνων, συναναστροφὰς μετὰ τῶν φιλητάτων, καὶ μὲ ὅσα εἶναι ἠνωμένη ἢ χαρὰ καὶ ἡ φαιδρότης.

ΡΚΕ'. Ὅτι δὲ οἱ ὄνειροι δὲν προλέγουσιν τι μέλλον ὡς ἐνόμισαν τινὲς, εἶναι φανερώτατον· διότι ποῖον ἔχουσι σχέσιν τὰ φαντάσματα τῆς τοῦ κοιμωμένου ψυχῆς πρὸς τὰ μέλλοντα νὰ γείνουν, ἢ πρὸς τὰ μακρὰν που γινόμενα πράγματα; Τὸ θαυμαστὸν ὅμως εἶναι ὅτι τὴν ὄνειροκριτικὴν ἀποδέχονται οὐ μόνον ἀγελαῖοι καὶ ἀμαθεῖς, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν σοφῶν καὶ παλαιῶν καὶ νεωτέρων· ἢ δὲν εἶναι θαυμαστὸν νὰ ἀποδίδουν πλειοτέραν ἰσχὺν εἰς κοιμωμένου παρὰ εἰς ἐγρηγορότος ψυχῆν;

ΡΚΣ'. Ἐὰν δὲ ὁ ὄνειρος εἶναι τόσο ἰσχυρὸς, ὥστε νὰ κινή τὸ τοῦ ὑπνώττοντος σῶμα ἀναλόγως μὲ σειρὰν φαντασμάτων, γίνεται ὑπνολογία ἢ ὑπνοβάσια. Οἱ ὑπνολόγοι πολλάκις εἶναι οἱ αὐτοὶ καὶ ὑπνοβάται· ἄλλοτε πάλιν εἶναι τὸ πρῶτον ἢ τὸ δεύτερον χωριστά. Τοιοῦτοι ἄνθρωποι κοιμώμενοι ἐπιτηδεύονται πράγματα μὲ τὴν φαντασίαν, ὡς νὰ ἐμεταχειρίζοντο ἐντελῶς τὸ λογικόν· ὁμιλοῦσι μὲ συνέχειαν, φανερόντες μάλιστα καὶ τινα κρυφώτερα πάθη των. Περιπατοῦσιν οἱ ὑπνοβάται, χωρὶς νὰ κίπτωσιν, ἐπικινδύνους τόπους· παραχωροῦσιν ἀπὸ πάντων ὅτι τῶν ἐμποδίζει τὸν δρόμον· εὐρίσκουσι τοὺς τόπους τῶν πραγμάτων τοῦ οἴκου· πράττουσι τὸ συνήθη ἔργα των, γράφουσι, λογαριάζουσι, ζωγραφοῦσι, κατασκευάζουσι φάρμακα, κατὰ τὸ ἐπάγγελμα καὶ ἐπιτήδευσμά του καθείς· πολλοὶ ὑπάγουσιν καὶ κολυμβῶσιν ἐκδυόμενοι, καὶ πάλιν ἐνδυό-

μενοι ὑποσρέφουσιν εἰς τὰς κλῖνας των. Ἄφ' οὗ δὲ ἐξυπνίσωσι, τίποτε δὲν ἐνθυμοῦνται ἀφ' ὅσα ἔπραξαν κοιμώμενοι. Πάν δέ τις τοὺς ἐξυπνίσῃ μὲ ταραχὴν ἢ κίνησιν, ἐν ᾧ περιπάτου ἢ ὀμιλοῦν, γάνουν τὴν σειράν τῶν πράξεων καὶ λόγων των. Μᾶς διηγοῦνται μάλιστα περὶ κολυμβῶντος ὑπνοβάτου, ὅτι ἐξυπνισθεὶς ἐν ᾧ ἐκολύμβη, κατεπύγη εἰς τὰ νηρά· ἀπὸ τὸν φόβου του, καὶ διότι ἔχασε τὴν σειράν τῆς εἰς τὸ νὰ κολυμβᾷ ἐνεργείας του. Εἶναι δὲ περὶ ὑπνολόγων καὶ ὑπνοβατῶν ὀλόκληρα ἱστορικά βιβλία γραμμένα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα, ὅσον ἐξεύρω, καὶ ἐν δὲν εἶναι μεταφερόμενον εἰς τὴν γλῶσσάν μας.

PKZ. Αἱ αἰτίαι τῶν φαινομένων τούτων εὐρίσκονται ἐξ ἅπαυτος εἰς τὴν κράσιν καὶ ἐξιν τοῦ σώματος, εἰς τὴν ἰσχυρωτέραν καὶ μᾶλλον ἐκίνητον φαντασίαν καὶ ἴσως εἰς ἰδιότητά τινα τοῦ σώματος ἀκόμη ἄγνωστον καὶ ἀπαρατήρητον. Συνεβούλευσαν δὲ πολλοὶ παντοδαπὰ μέσα διὰ νὰ ἐκβάλλωσιν ἀπὸ τὴν συνήθειαν τοῦ νὰ σηκώνωνται ἀπὸ τὰς κλῖνας τοὺς ὑπνοβάτας· τοιαῦτα δὲ εἶναι κατ' ἀρχὰς ταύτης των τῆς κατασάσεως νὰ ἐξυπνίζωνται ἀπὸ παραφυλάττουτας ἐπίτηδες ἀνθρώπους· ἢ νὰ βάλλωσι ἔμπροσθεν τῶν κλινοῶν των πανία κατασβεγμένα, διὰ νὰ ἐξυπνίζωνται εὐθὺς ἀποῦ σηκωθῶσιν καὶ πανήσωσιν ἐπάνω των.

PKH. Φανητισμὸς εἶναι πάθος, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ φανητικῶν, δι' ὑπερβολὴν εὐαισθησίας καὶ κλίσεως τινῶν, τὰ φαντάσματα ἐκλαμβάνει ὡς ἀληθινὰ πράγματα. Πράγματα δὲ τοιαῦτα καποτε μὲν δὲν ὑπάρχουσι παρόντα, καποτε δὲ μὴδ' εἶναι δυνατόν νὰ ὑποπέσωσιν εἰς ἀνθρώπου αἰσθησιν, καὶ νὰ γείνωσιν ἀντιληπτά· ἀλλὰ τὸ λογικὸν καὶ ἡ κρίσις τοῦ φανητικῶντος εἶναι πολλὰ ἀσθενῆ, καὶ δὲν δύ-

νανται νὰ διακρίνωσι τὴν ἀλήθειαν, μηδὲ νὰ βάλωσι χαλινοῦ εἰς τὴν ἀκόλαστον καὶ ἀκράτητον φαντασίαν των.

Σημείωσις. Ὁ φανητισμὸς εἶναι ἐπὶ πολὺ διαρκῶν πάθος, καὶ διαφέρει ἀπὸ τὸν ἐνθουσιασμὸν, τὸ ὁποῖον εἶναι πάθος παρερχόμενον καὶ διοικούμενον καὶ ἀπὸ τὸν ὀρθὸν λόγον· εἶναι δὲ ἐνθουσιασμὸς ὀρμηὴ μεγάλη τῆς ψυχῆς εἰς ἔνδοξα καὶ λαμπρὰ ἐπιχειρήματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἀπαιτεῖται μεγάλη δύναμις διὰ νὰ υπερνικήσῃ τὰ ἐμπόδια καὶ τὰς δυσχερείας. Ἡ φαντασία δὲ καὶ συνειδήσις τῆς χαρᾶς διὰ κατόρθωσιν τοιούτων ἐπιχειρημάτων, ἢ δὲ ἀνακάλυψιν τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ, ὀνομάζεται ἀγαλλίασις.

PKΘ'. Εἶναι δὲ φανητισμοῦ πολλὰ εἶδη· θρησκευτικὸς, ὅς τις ἰδίως ὀνομάζεται καὶ Θεοβλάβεια, ὅταν τις χωρὶς τὴν ὀδηγίαν τῶν Θεοπνεύτων γραφῶν καὶ τὴν χρῆσιν τοῦ ὀρθοῦ λόγου, κατὰ σατανικὴν συνέργειαν, πισεύῃ ὅτι ἐμπνέεται ἀπὸ τὸν Θεόν, ὅτι συνομιλεῖ μὲ τοὺς Ἄγγέλους, ὅτι βλέπει θαύματα. Φυσικὸς, ὅταν τις πισεύῃ εἰς φυσικὰς τινὰς δυνάμεις ἀνυπάρχτους· ἀπὸ τοιοῦτον κυριεύονται οἱ γόητες καὶ μάγοι, οἱ ἀλχημικοὶ, οἱ ἀσρολόγοι. Ἱστορικὸς, ὅταν τις πισεύῃ ἀσμενέστατα μυθώδεις ἱστορίας καὶ ἀνυπάρκτα πράγματα· Αἰσθητικὸς, ὅταν τις κατὰ πλήττεται χωρὶς νὰ κρέπη ἀπὸ αἰσθήματα καλῶν καὶ ὑψηλῶν ὑποκειμένων· οἱ ἀπὸ τοῦτον κυριευόμενοι κρίνουσιν ἔργα τεχνῶν οὐχὶ κατὰ τοὺς κανόνας· ἐκτιμῶσιν ὡς ἀξιόλογα μικρᾶς τιμῆς ἄξια καὶ πολλάκις εὐτελεῖ καὶ οὐδαμινὰ πράγματα καὶ καθ' ἡμέραν συναπαντώμενα εἰς τὸν κοινῶνικόν βίον. Τὸ ἐλάττωμα τούτο ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ καὶ εὐαισθησία ἢ μᾶλλον κακαιοσθησία, ἥτις δὲν εἶναι μὴδ' ἀπ' ἀλογίαν ἀχώριστος.

ΡΑ'. Αίτια δὲ τοῦ φανητισμοῦ εἶναι εὐερέθιστα νεῦρα, ἰσχυρὰ φαντασία, ὄρμη εἰς τὰ πάθη, πλημελής καὶ κακὴ ἀνατροφή, ἀκίνησία, μονήρης βίος, ἐπίμονος καὶ ἀδιάλειπτος τῆς φαντασίας ἀσχολία εἰς ἐννοίας τινος κτλ.

ΡΛΑ'. Μέσα δὲ, τὰ ὅποια πρέπει νὰ μεταχειρίζονται παιδαγωγοὶ καὶ διδάσκαλοι εἰς προφυλακὴν καὶ ἀποδίωξιν τοιούτων ἀσθενημάτων, εἶναι· Νὰ συνειθίζωσι τοὺς νέους σύγκαιρα εἰς τὸ νὰ κρίνωσι καὶ νὰ μεταχειρίζονται τὸν ὀρθὸν λόγον· νὰ τοὺς ἐνασχολῶσιν εἰς πράγματα, τὰ ὅποια ἀπαιτοῦν κρίσιν, καθὼς εἶναι αἱ ἐπιστῆμαι· καὶ τοὺς ἐπιρρέπεις εἰς τὰ πάθη ταῦτα νὰ ἐμποδίζωσιν ἀπὸ πράγματα ἀπαιτοῦντα φαντασίαν, καθὼς εἶναι ποιητικὴ, ῥητορικὴ, ζωγραφικὴ κτλ. Νὰ τοὺς ἀποτρέπωσιν ἀπὸ τὴν ὄρμην εἰς τὸ νὰ κυριεύονται καθ' ὑπερβολὴν ἀπὸ τὰ αἰσθητά· νὰ τοὺς ἐξηγῶσι τὰ κακὰ τοῦ φανητισμοῦ ἀποτελέσματα, τὰ τοὺς κατηχῶσι τὰ ὀρθὰ καὶ ὑγιᾶ δόγματα τῆς ἀσωμότητος ἡμῶν πίστεως, ἐμποδίζοντές τιν τὴν ἀνάγνωσιν βιβλίων ἀπὸ λαοπλάνους ἢ φανητιῶντας συγγεγραμμένων. Καὶ εὐκαιρὸς δὲ εἰρωνεία, καὶ τωθασμὸς εὐσχοχὸς εἶναι πολλᾶκις ἰσχυρὸν ἀντίδοτον τοῦ ἀρχομένου φανητισμοῦ.

ΡΛΒ'. Ὑψηλότερος δὲ φανητισμοῦ βαθμὸς ὀνομάζεται Παραφροσύνη. Πολλοὶ παράφρονες παντάπασιν δὲν μεταχειρίζονται τὸν ὀρθὸν λόγον· καὶ ἄλλοι πάλιν, ἐκ διαλειμμάτων. Μαινῶδεις δὲ ἢ Μαινόμενοι λέγονται, ὅταν εἶναι εἰς μεγάλην ταραχὴν κατακρατούμενοι ἀπὸ σφοδρὰ πάθη, τὰ ὅποια αὐξοῦνται εἰς τὴν φαντασίαν των· εἶναι οἱ μαινόμενοι τινὲς μὲν τολμηροὶ καὶ ἀφοβοί, καὶ διὰ παντὸς λαλοῦντες, καὶ φωνάζοντες· ἄλλοι δὲ ἀτολμοὶ καὶ δειλοὶ, μηδ' εἰς ἀνθρώπους ἐκθαίνοντες· καὶ

τινὲς μὲν οὐθ' ἰερὸν οὔτε ναόν, οὔτε ἄλλο τι τῶν θείων τιμῶσι· τινὲς δὲ καὶ λίθους καὶ ξύλα καὶ τὰ τεχόντα σέβονται.

Σημείωσις. Ἡ δὲ ἀφροσύνη ἢ μωρία εἶναι πλέον φυσικὴ τοῦ νοῦς ἀσθένεια παρὰ πάθος, ἀξίον νὰ ἰσορᾶται μανία ἢ παραφροσύνη.

ΡΛΓ'. Ὅλοι δὲ οἱ παράφρονες πάσχουσι τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τῆς κρίσεως κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἰσχυρὰ μίαν, μὲ τὴν ὁποίαν συχνάκις εἶναι ἠνωμένα δρασιμώτατη φαντασία, μεγάλη εὐαισθησία, σφοδραὶ ἐπιθυμίαι, πάθη ἀκράτητα· τινὲς δὲ μόνον κατὰ μίαν ἐννοίαν παραφρονοῦσι· καὶ ὅταν ἢ αὐτόματος ἢ εἰς συνομιλίαν παρρησιασθῆ, τότε φανερόνουςιν εἰς αὐτὴν μεγάλην τοῦ νοῦς ἀδυναμίαν· τὰ δὲ ἄλλα καὶ λέγουσι καὶ πράττουσι φρονίμως, καθὼς οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι. Εἶναι χρήσιμοι διὰ συναναστροφὴν, ὑποχρεωτικοί, ὑπηρετικοί κτλ. Κρίνουσι δέ τινες ὀρθῶς μὲν περὶ ἄλλων πραγμάτων, κακῶς δὲ καὶ ἐσφαλμένως περὶ ἑαυτῶν· πισεύουσι, λόγου χάριν, ὅτι ἔπραξαν κακὰ, ὅτι εἶναι ἀμαρτωλότατοι κτλ. Ἄλλοι δὲ πάλιν νομίζουσι ὅτι βλέπουσι τὰ ὅποια κανεὶς ἄλλος δὲν βλέπει, οἷον δαίμονας, ἀγγέλους, σκιάς τῶν ἀποθουόντων· ἠδὲ δέ τινες ἐπίστευσαν ὅτι εἶναι βασιλεῖς, ἡγεμόνες, ἄρχοντες, σοφοί, καὶ ἄλλα ἀξιόλογα πρόσωπα.

ΡΛΔ'. Δι' αἰτίαι τῆς ἐλλειψίνης τῆς κατὰ φύσιν καταστάσεως εἶναι μέρος μὲν σωματικαί, οἷου ἀσθένεια νεύρων, ἐγκεφάλου, ἐμφραξις τῶν σπλάγγνων, μέθεξις φαρμακερῶν βρωμάτων ἢ πομάτων, δόγκωμα λυσσαδῶν θηρίων, ὀξύτεροι πυρετοί, διὰ τοὺς ὁποίους οἱ πυρέσσοντες παραφρονοῦσι καὶ παραλαλοῦσιν, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς βραχὺ χρό-

νου διάστημα· μέρος δὲ ψυχολογικαί, οἷον σφυδρότερα πάθη θυμῷ, ἐπιθυμίας, ὑψηλοφροσύνης· ἢ ἐπίμοναι καὶ διαριέστεραι ἀσχαλῖαι τοῦ συλλογιστικοῦ τῆς ψυχῆς μέρους, μάλιστα δὲ, ἐν τῆς ἀγωνίζεσθαι ἀκατανόητόν τι νὰ κατανοήσῃ· ἢ πολυχρόνιος καὶ ἐπίμονος τῆς φαντασίας ἐνασχόλησις εἰς ἐννοίας τινάς, αἵτινες τόσον ἐφελκάζουσι τὸ πνεῦμα εἰς αὐτάς, ὡς ἀδύνατον εἶναι νὰ ἐλευθερωθῇ πλέον εὐκόλως ἀπ' αὐτάς.

ΡΛΕ'. Παρεκτός δὲ τῶν σωματικῶν φαρμάκων, ὅσα μεταχειρίζονται ἰατρῶν παῖδες εἰς θεραπείαν τοῦ πάθους τούτου, πολλάκις εἶναι διατριβὴ καὶ διάχυσις καὶ ἀπεκτροπὴ τῆς ψυχῆς ἀπὸ ἐμμόνους ἐννοίας ὠφελιμώτατα. Τὸ νὰ ὁμιλήτῃς καὶ νὰ φέρεται μὲ τούς παράφρονας ὡς μὲ παράφρονας κόμυσι τὸ κακὸν χειρότερον καὶ μεγαλήτερον· ἀφ' οὗ δὲ λάβῃ τὴν ἀγάπην καὶ πίσυντων, ὁμιλιῶν μὲ αὐτούς ὡς μὲ φρονίμους-τάχα ἀνθρώπους, ἐμπορεῖ πολὺ πλείότερον νὰ τοὺς ὠφελήσῃ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Περὶ Μνήμης.

ΡΛΣ'.

Μνήμη εἶναι δύναμις, διὰ τῆς ὁποίας φαντάσματα (ΤΙΘ'. Σημ.) ἢ ὁποιαδήποτε ἐννοιαὶ προληφθεῖσαι παρὶ-

αὐτὰ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ μνημονεύοντος μετὰ συνειδήσεως, ὅτι καὶ ἄλλοτε ποτε προσελήφθησαν· οἷον, εἰν φαντασθῆς πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἠσθάνθης ποτέ, καὶ ἡ συνειδήσις σου μαρτυρεῖ ἐν ταυτῷ, ὅτι τὸ ἠσθάνθης ποτέ, τοῦτο εἶναι ἔργον τῆς μνήμης· ὡσαύτως, εἰν βλέπῃς ἢ ἀκούῃς ἢ ὅπως ἄλλως αἰσθάνεσθαι τι, καὶ ἡ ψυχὴ σου μαρτυρῇ ὅτι καὶ ἄλλοτε τὸ ἠσθάνθης, τὸ νόημα εἶναι κυρίως μνημόνευμα. Καὶ πάλιν, εἰν διεγερθῇ εἰς τὴν ψυχὴν σου φάντασμα, τὸ ὁποῖον διεγέρθη καὶ ἄλλοτε, καὶ ἡ συνειδήσις λέγει, ὅτι καὶ ἄλλοτε τοιοῦτό τι ἐφαντάσθης, εἶναι καὶ τοῦτο μνήμης ἔργον.

ΡΛΖ'. Ἡ μνήμη λοιπὸν οὔτε περὶ τὰ παρόντα οὔτε περὶ τὰ μέλλοντα, ἀλλὰ μόνον καταγίνεται περὶ τὰ παρελθόντα· διότι τὰ παρόντα λέγονται γνωσά, τὰ δὲ μέλλοντα ἐλπίσά καὶ φαντασά, ὡς ἄριστος εἶπε καὶ Ἀριστοτέλης· μόνα δὲ τὰ παρελθόντα εἶναι μνημονευτά· ἀπαιτεῖται δὲ ἀναγκαίως εἰς τὴν μνήμην ἢ συνειδήσις τοῦ ὅτι καὶ ἄλλοτε ποτε ἔγειναν τὰ ἀναπολούμενα γνωσά (ὄνωτ.)· τὸ ὁποῖον, εἰν ἐλλείπη, εἶναι ψιλῆς φαντασίας ἔργον τὸ ἀναπολούμενον.

ΡΛΗ'. Εἶναι λοιπὸν ἡ μνήμη δύναμις τῆς ψυχῆς σύνθετος ἕκτε τῆς φαντασίας καὶ τῆς, ὅτι τὰ ἀνακαλούμενα καὶ ἄλλοτε ἐγνώσθησαν, συνειδήσεως· καὶ ἐκ τούτου ἐξελέγχεται ἢ τῶν περὶ Πλάτωνα καὶ Πυθαγόραν δόξα, ὅτι αἱ μαθήσεις εἶναι ἀναμνήσεις τῆς ψυχῆς· διότι Τίς τῶν διδασκομένων συγγνώσκει, ὅτι, ὅσα ἀκούει μαθήματα, τὰ εἶχε καὶ ἄλλοτε ποτε διδαχθῆν;

ΡΛΘ'. Τὸ ἐναυτίον τῆς μνήμης εἶναι ἡ λήθη, ἢ τις εἶναι παντελὴς ἀμαύρωσις καὶ ἐξαφανισμὸς τῶν ὅσα

προηγουμένως ἢ ὅπως ἄλλως προενοήσαμεν, προερχομένη ἢ ἀπὸ χρόνου μῆκος ἢ καὶ ἀπὸ ἄλλας αἰτίας.

PM'. Διαφέρει δὲ ἀπὸ τὴν μνήμην ἢ ἀνάμνησις, ἢ τις εἶναι σπουδὴ τῆς ψυχῆς εἰς τὸ νὰ ἀνακαλέσῃ λησμονηθείσαν τινα ἔννοιαν, ἐνῶ ἐπέρχεται πολλὰς ἄλλην μετ' ἄλλῃν κοινωνίαν τινα ἔχούσας πρὸς τὴν ζητούμενην· οἷον, εἰς ἐλησμόνησας τὸνομα τοῦ φίλου σου, καὶ σπουδάζεις νὰ τὸ ἐνθυμηθῆς, ἐξεύρης δὲ ὅτι ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Γ, ἐπέρχεται πολλὰ ὀνόματα ἀπὸ τοῦ Γ ἀρχόμενα, Γρηγόριος, φέρ' εἰπεῖν, Γεώργιος, Γεράσιμος, Γεννάδιος, γόριος, φέρ' εἰπεῖν, Γεώργιος, Γεράσιμος, Γεννάδιος, ἕως οὗ ἀναμιμνήσκεισαι τὸν Γόρδιον· Ἀνάμνησις λοιπὸν εἶναι κυρίως μνήμης μετὰ λήθην ἀνάκτησις· ἢ προσφύετον, μετάβασις ἀπὸ λήθης εἰς μνήμην διὰ μνήμης. Ἡ δὲ διατήρησις ἰννοιῶν τινῶν εἰς τὴν ψυχὴν, καὶ ἐκ τοῦ προχείρου γινομένη αὐτῶν ἀνακάλεσις, ὅταν εἶναι χρεία, ὀνομάζεται ἀπομνημόνευσις.

PMΔ'. Ἡ μνήμη καὶ ἡ ἀνάμνησις κατὰ τὴν πληθύν τῶν γνωρισμάτων τοῦ μνημονευομένου πράγματος εἶναι ἢ ἀσαφής ἢ σαφής. Ὅταν, φέρ' εἰπεῖν, βλέπῃς ἄνθρωπον, ὅς τις κατὰ πρῶτον σὲ φαίνεται ὅτι σοῦ ἦτο πάλαι ποτε γνωστός, ἢ μνήμη τούτου γίνεται σαφεστέρα, ἀφ' οὗ τὸν ἴδης ἀκριβέστερα, τὸν ἀκούσης λαλοῦντα, τὸν παρατηρήσης περιπατοῦντα, καὶ τελευταίου ἀκούσης τὸνομό του ὅτι εἶναι ὁ πάλαι ποτε γνωστός σοῦ Ἀλκιβιάδης Κλεινίου Ἀθηναῖος.

PMB'. Ἡ μνήμη διαιρεῖται εἰς ἐξαιρετον, μέσην, καὶ κακὴν· οἱ τὴν πρώτην ἔχοντες μνημονικώτοτοι ἄνθρωποι ἐμποροῦν εὐκολώτατα νὰ ἀντιληφθῶσι καὶ ἐπὶ πλείστον νὰ διατηρήσωσι ὅσα ἀντιλαμβάνονται· οἱ δὲ τὴν μέσην

ἔχοντες εἶναι δύο λογῶν· διότι ἄλλοι μὲν ἀντιλαμβάνονται βραδέως, διατηροῦσιν ὅμως ἐπὶ πολὺ τὰς ἀντιλήψεις των, τοὺς ὁποίους ἐπαρωμοίασεν ὁ Πλάτων μετὰ τὰ βραχύσομα ἀγυγία, τὰ ὁποῖα καθὼς δέχονται δυσκόλως, οὕτως ἀποβάλλουσι δυσκόλως τὰ ὑγρά· ἄλλοι δὲ ἀντιλαμβάνονται εὐκόλως, ἀλλ' εὐθὺς πάλιν λησμονοῦσι τὰς ἀντιλήψεις των, ὁμοιάζοντες ἐξ ἀπορίας μετὰ τὰ πλατύσομα σκεύη, εἰς τὰ ὁποῖα γίνεται εὐκολωτάτη καὶ ἡ εἴσοδος καὶ ἡ ἔξοδος τῶν ὑγρῶν· οἱ δὲ τὴν τρίτην κατὰ δυσυχίαν ἔχοντες οὐτ' ἀντιλαμβάνονται εὐκόλως, οὐτ' ἐνθυμοῦνται ὅσα μάθωσι· οὗτοι πολλὰ δυσκόλως ἐμποροῦν νὰ διδαχθῶσιν ἐπιστήμας ἢ φιλοσοφίαν ἢ ἄλλοτε τοιοῦτο φιλολογικὸν μάθημα· διὰ τοῦτο τὰς Μούσας ἐμυθολόγησαν Μνημοσύνης θυγατέρας.

Σημείωσις. Ἐχομεν δὲ παραδείγματα διάφορα, μ' ὄλον ὅτι σκάνια, Θαυμασίου μνήμης. Θεμισοκλῆς ἤξευρεν ὄλους τοὺς Ἀθηναίους ἐξ ὀνόματος. Σενύκας ὁ Ῥωμαῖος δισχίλας φωνὰς ἀσυνδέτους ἀκούσας μίαν φοράν, ἀπταισῶς τὰς εἶπε τὴν ἄλλην ἡμέραν· καὶ Πόρτιος ὁ ἐταῖρός του ἐμνημόνευεν ὄλας, ὅσας ὠμίησε δημογορίας εἰς τὰ δικαστήρια. Καὶ Κινέας ὁ ὑπὲρ Πύρρου προσέβουσε εἰς τὴν Ῥωμαίων σύγκλητον, ὄλους, ὅσους συνήντησε τὴν προτεραίαν, ἐχαιρέτισεν ἐξ ὀνόματος τὴν ὑστεραίαν ἡμέραν. Καὶ Κύρος ἐσυνείθηκε νὰ κράζῃ ὄλους τοὺς στρατιώτας του ἐξ ὀνόματος. Καὶ Καρνεάδης, ἢ, ὡς ἄλλοι, Καρμίδης ὅσα ἤθελεν ἐρωτηθῆν ἀπὸ τὰ εἰς τὰς βιβλιοθήκας σωζόμενα βιβλία, ἀπεκρίνετο ὡς νὰ τὰ ἀνεγίνωσκεν ἐτοίμως καὶ ἀπροσκόπτως. Καὶ ἀπὸ τοὺς νεωτέρους Θαυμάζονται δύο περίφημοι μαθηματικοὶ ὡς μνημονικώτατοι. Βαλλίσσιος, ὅς τις εἰς τὸ σκότος ἐπέλυε μὲ τὸν νοῦν του ἀριθμητικὰ προβλήματα συναπαρτιζόμενα ὑπὸ ἀριθμητικῶν χαρακτήρων ὑπὲρ τοὺς πεντήκοντα· καὶ Ἐυλερς, ὅστις τυφλωθεὶς ἀπὸ νόσον, ἔγραφε δὲ ὑπαγορίας συγγραφας ὄλας μαθηματικῶν ἐπιστημῶν, καὶ ἀπήγγελλεν ὄλην τοῦ Ουϊργιλίου τὴν Ἀινειάδα. Ἐυδαίμονες ἀληθῶς διὰ τὴν εὐκλήριαν!

PMΓ'. Σπανιώτατα δὲ ἢ ἐξαίρετος μνήμη συνοδεύεται μὲ εὐρυΐαν καὶ κρίσιν· διὰ τοῦτο οἱ μνήμονες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι λάλοι, ἀκριτόμυθοι, μυθολόγοι, καὶ εἰς μὲν ὑψηλοτέρων ἐπιστημῶν κατανόησιν ὄφουεῖς, εἰς μόνων δὲ γλωσσῶν μάθησιν, καὶ ταύτην ἀκριτον, ἐπιτηδεῖοι.

PMΔ'. Ἐπιδιαίρεται δὲ ἡ μνήμη εἰς πραγματικὴν καὶ λεκτικὴν· διότι εἶναι τινές, οἵτινες ἐνθυμοῦνται μὲν τὰ πράγματα, λησμονοῦσι δὲ τὰ ὀνόματά των· καὶ ἄλλοι, οἵτινες ἐνθυμοῦνται λέξεις καὶ ὀνόματα, ὅχι ὅμως καὶ τὰ πράγματα· ὅτι μὲν οἱ πρῶτοι εἶναι παρὰ τοὺς δευτέρους προκριτότεροι, φανερόν· ὅτι δὲ ἄριστον εἶναι ἢ ἔνωσις καὶ τῶν δύο μνημῶν, εἶναι ἀναντιρρήτου.

PMΕ'. Καὶ πάλιν τινές μὲν ἐνθυμοῦνται ἀκριβῶς τὰ ἔτη, τοὺς μῆνας, τὰς ἡμέρας, τὰς ὥρας, ὅτε συνέβησαν τὰ δε καθεῖνα τὰ πράγματα, τὸ ὁποῖον ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ Χρονικὴ μνήμη· ἄλλοι δὲ, ἐμβάντες εἰς πόλιν, μετὰ πρώτην περιδιάβασιν, ἐνθυμοῦνται τὰς ἀγυῖας, τὰς τριόδους, τὰς ἀγοράς, τοὺς οἴκους, εἰς ὅσους ἐμβῆκαν καλ., τὸ ὁποῖον ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ τοπικὴ μνήμη. Σπανιώτατα δὲ εἶναι ἠνωμένοι αἱ δύο αὐταὶ μνήμαι.

PMΣ'. Ἡ φυσικὴ τοῦ ἐγκεφάλου κατάστασις ἔχει μεγάλην ῥοπὴν εἰς τὴν μνήμην. Διὰ τοῦτο οἱ νέοι, ἔχοντες μαλακώτερον καὶ τρυφερώτερον ἐγκέφαλον, εἶναι παρὰ τοὺς πρεσβύτας πολὺ μνημονικώτεροι· σφοδρὸς κεφαλόπονος, ἔκλυσις καὶ ἀδυναμία τοῦ ἐγκεφάλου, καίτινες ἄλλοι ἀρρώστια ἐμπτροῦν νὰ ἐξασθενίσωσι τὴν μνήμην, καὶ εἰς χρόνου τινὰ παντάπασιν νὰ τὴν ἐμποδίσωσιν, ἢ νὰ τὴν ἀρανίσωσι διὰ πάντα.

Σημείωσις. Ἀπὸ διαφορῶν ἱστορίας διδασκόμεθα ὅτι πολλοὶ ἀπὸ ἐξωτερικῶν τῆς κεφαλῆς συμπτῶματι καὶ νόσους ἔχασαν παντελῶς τὴν μνήμην. Γραμματισμένός τις περὶν κατακέφαλον ἔχασεν ὀλκαστου τὰς γνώσεις, καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἀρχήσῃ ἐκ δευτέρου νὰ μαθάνῃ γράμματα. Ἄλλος ἐξ ἀποπληξίας ἐλησμόνησεν ὅλα ὅσα συνέβησαν τὸν παρελθόντα ἐνιαυτόν· ἄλλος δὲ ἀπὸ μέγαν φόβον ἔχασεν εἰς πολλῶν ἐβδομάδων διάστημα τὴν μνήμην. Εἰς ἄλλους ἐπαρτηρήθη, ὅτι μετὰ μακρὰς ἀρρώστιας, τοὺς συνέβη τόση λήθη τῶν λέξεων, ὡς συνέχεαν καὶ τὰ ὀνόματα τῶν περὶ ἐαυτοὺς πραγμάτων. Ὁ δὲ Ταρσεὺς Ἐραμογένης, ἀφ' οὗ συνέταξε δεκαοκταετῆς τὴν ῥητορικὴν, ἔπαθε τόσην λήθην δι' ἀρρώστίαν συμβῆσαν, ὡς ἐλησμόνησε καὶ πᾶσαν παιδείας γνώσιν, καὶ ἂν αὐτὸς ἦτο ὁ τὴν ῥητορικὴν συντάξας, καὶ ἀπέδειξεν ἀληθῶς τὸ Ὀμηρικὸν ὅτι εἶναι οἱ λόγοι πτερόεντες.

PMΖ'. Ἐὰν καὶ ἡ ἀγαθὴ μνήμη εἶναι ἀποτέλεσμα φυσικῆς διαθέσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἐμπορεῖ μ' ὅλον τοῦτο καὶ μετρία νὰ βελτιωθῇ καὶ νὰ ἐξυρθῇ διὰ γυμνάσεως, καὶ διὰ κανόνων τινῶν νὰ βοηθηθῇ. Εἰς γύμνασιν λοιπὸν καὶ βοήθειαν τῆς μνήμης ὡς εἶναι κανόνες οἱ ἐφεξῆς.

α'. Ἐπανάληψις συχνὴ τῶν ὅσα ἐθησαυρίσαμεν εἰς τὴν ψυχὴν· διότι ἐξεύρομεν ἐκ πείρας, ὅτι ὅσα συχνάκις ἐπαναλάβωμεν, ἐνδιασώζομεν πλειότερον χρόνον εἰς τὴν μνήμην μας.

β'. Τάξις τῶν ὅσα θέλομεν νὰ μνημονεύωμεν· διότι δυσμνημόνευτα εἶναι τὰ ἀσυνάρτητα· ἀσυνάρτητα δὲ τὰ ἄτακτα· ὅσα δὲ κατὰ τινα σχέσιν συναρτῶνται, εὐκόλου εἶναι, ἀφ' οὗ ἐν ἀπ' αὐτὰ λάβῃς, νὰ ἀκολουθήσωσι καὶ τᾶλλα αὐτόματα (PH, β'. γ').

γ'. Σύναψις τοῦ, τὸ ὁποῖον θέλομεν νὰ μνημονεύωμεν, μὲ ἄλλοτι πρόχειρον· διότι ὅταν ἰδωμεν τοῦτο, ἐνθυμούμεθα ἢ ἐκεῖνο κατὰ τοὺς αὐτοὺς νόμους (αὐτ.).

δ'. Σημειώσεις ἔγγραφος τῶν νοημάτων μας· διότι συνδέονται οὕτω, καὶ δὲν εἶναι φόβος τις λήθης· πρέπει δὲ τὰς σημειώσεις νὰ κάμνωμεν τακτικῶς, διὰ νὰ εὐρίσκωμεν εὐκόλως, ὅταν θελήσωμεν, τὰ ζητούμενα· καὶ ἐν ἄλλο δὲν εἶναι πόσον εὐχρηστον, οὔτε καλὸν, ὅσον ἡ τάξις, ἔλεγεν ἄριστον ὁ Ξενοφῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Περὶ Παρατηρήσεως, καὶ Προσοχῆς, καὶ Συνηθείας καὶ Ἐξεως.

PMH'.

Τῆς ψυχῆς ἡ δύναμις τοῦ νὰ λαμβάνωμεν μετὰ συνειδήσεως ἐννοίας διὰ τῆς ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως, εἶναι ἐκείνη, τὴν ὁποίαν λέγομεν συνήθως παρατήρησιν, καὶ τὴν ὁποίαν ἴσως θυνάμεθα νὰ εἴπωμεν κατ' ἐξοχὴν ἀντίληψιν.

PMΘ'. Ἐκ τῆς ἀντιλήψεως σχηματίζεται κυρίως εἰς τὴν ψυχὴν διὰ τῆς φαντασίας ἡ ἔννοια τοῦ πράγματος· εἴαν, λόγου χάριν, ἴδῃς οἶκον καὶ τὸν ἀντιληφθῆς κατὰ συνείδησιν, ἤγουν τὸν παρατηρήσεως ἀκριβοῦς καθ' ὅλα ταυτὰ μέρη, ἀποκτᾷς εἰς τὴν ψυχὴν σου τὴν ἔννοιαν τοῦ οἴκου.

PN'. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀκολουθεῖ τὴν αἰσθησιν ἡ ἀντίληψις χωρὶς νὰ μεσολαβῆσῃ καιρὸς· εἴαν ἄμως παν-

ταυτὰ αἰσθητὰ προσβάλλωσιν εἰς τὴν αἰσθησιν ἐν μετὰ τὸ ἄλλο, ὥστε νὰ μὴ ἔχῃς καιρὸν νὰ συνάψῃς τὸ ἐν μὲ τὸ ἄλλο, δὲν ἐμπορεῖς ν' ἀποκτήσῃς τοῦτων ἔννοιαν· οἶον, εἴαν εἰς οἶκημα βλέπῃς πολλὰς εἰκόνας κατεσκευασμένως μίαν μετὰ τὴν ἄλλην, ἔννοιαν τῶν ὅλων ὁμοῦ εἰκόνων δὲν θελεῖς λάθειν.

PNA'. Διὰ ν' ἀποκτήσῃς εἰς τοιαύτας περιστάσεις διὰ τῆς φαντασίας τὴν ἔννοιαν, ἀνάγκη εἶναι ἡ αἰσθησὶς νὰ χρονοτριβῆ ἱκανόν τι εἰς ἕκαστον ἐκ τῶν αἰσθητῶν, διὰ νὰ ἐπιενεργήσῃ εἰς αὐτὸ ἀκριβῶς ἡ ἀντιληπτικὴ δύναμις. Ἡ δὲ χρονοτριβὴ τῆς αἰσθήσεως εἰς ἔντι αἰσθητὸν γινομένη μετὰ συνειδήσεως ὀνομάζεται Προσοχὴ τῆς ψυχῆς καὶ Ἐπισεία.

Σημείωσις. Ἡ προσοχὴ ἢ ἐπισεία ἐμφιλοχερεῖ ὄχι μόνον εἰς τὴν αἰσθησιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἄλλας ψυχικὰς ἐνεργείας· διότι προσοχὴ ἀπαιτεῖται καὶ εἰς τὰς κρίσεις καὶ εἰς τοὺς συλλογισμοὺς, καὶ εἰς πᾶσαν ἐργασίαν λογικῶς ἐξεταζομένων πραγμάτων.

PNB'. Ἀπάσης αἰσθήσεως ἢ ἐπαναλαμβανομένη ἐνέργεια ἐπὶ τῶν αὐτῶν ἢ ὁμοειδῶν πραγμάτων, ἂν τὸ κατ' ἀρχὰς γίνεται μὲ δυσκολίαν τινα, τελευταίου ὅμως ἔκτελεται μὲ πολλὴν καὶ ἀκατανόητον εὐκολίαν· διότι ἐκ φύσεως εἴμεθα οὕτω διατεθειμένοι, ὥστε μὲ τὴν ἐπανάληψιν νὰ ἀκολουθώμεν καὶ τὰς δυσχερεςτάτας ἡμῶν ἐνεργείας· καὶ ὁ μόνον ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ ζῴων μέτοχα· οὕτω φέρ' εἰπεῖν, ἀκούει κατ' ἀρχὰς ὁ ἄνθρωπος ἤχους παντοδύπους, καὶ μόλις διακρίνει τὴν διαφορὰν των· ἀλλὰ πολλὰς ἀκούσας τοὺς αὐτοὺς, τοὺς διακρίνει εὐκολώτατα· καὶ ἀρχόμενος τις νὰ μάθῃ τὴν γραφὴν, κατ' ἀρχὰς μὲν βριδέως καὶ ἐπιπόνως κακογραφεῖ τὰ εἰκοσιτέσσαρα γράμματα

ἐφεξῆς δὲ ἐπαναλαμβάνων πολλάκις τῶν αὐτῶν τῆν ἐγγρά-
ραξιν, φθάνει εἰς τὸ νὰ γράφῃ μὲ πολλὴν ταχύτητα καὶ
εὐκολίαν.

ΡΝΓ'. Ἴσ' δι' ἐπαναλήψεως προσγινόμενη αὕτη τῶν
ἐνεργειῶν εὐκολία, ὀνομάζεται ἐθισμός, ἢ κοινότερου
συνήθεια· ὅταν δὲ φθάσῃ ἢ συνήθεια εἰς τοιοῦτον εὐκο-
λίας βαθμῶν, ὥστε νὰ ἐκτελῶμεν τὰς ἐνεργείας μας μὲ μι-
κρὰν, ἢ καὶ μηδεμίαν ἐπιστάσιν, τότε γίνεται Πέξις· ἀπο-
κτᾶ, φέρ' εἰπεῖν, ὁ παῖς συνήθειαν νὰ γράφῃ, ὅταν εὐκό-
λως καὶ ἀπόνως ἐκθέτῃ τὰ γράμματα· ἀλλ' οὐτινος αἱ
χεῖρες ἔπτανται τρόπου τινὰ εἰς τὸ γράφειν, καὶ αὐτόμα-
τοι, χωρὶς πύλλην προσοχῆν ἢ πρόμελέτην, γεμίζουσιν
ἐν ἀκαρεῖ τὸν χάρτην ἀπὸ γράμματα, εἰς τοῦτου ἢ γραφι-
κῆ συνήθεια ἀποκατεσάθη ἕξις.

ΡΝΔ'. Δύω εἶδη συνηθειῶν εἶναι, ἐνεργητικῆν,
κατὰ τῆν ὁποίαν ἐνεργοῦμεν, οἷον γράφομεν, ἄδομεν, χο-
ρεύομεν κτλ. καὶ παθητικῆν, κατὰ τῆν ὁποίαν πάσχο-
μεν, οἷον ψυχραίνομεθα, δαιρόμεθα, ἀχθοφοροῦμεν κτλ.
εἰς ἀντιθέτους ἀλλήλων νόμους καθυποτασσόμενα· διότι
τὰ μὲν πάθη ἐξασθενεῖζει ἢ συνήθεια· τὰς δ' ἐνεργείας ἀ-
ποδεικνύει ἰσχυρωτέρας καὶ δρασιχωτέρας· ἐπειδὴ ἐκεῖ μὲν
ἢ ἐπαναλαμβανομένη ἀντίδρασις ἐρεθισμοῦ τινος ἀποβαίνει
κατ' ὀλίγον ἀνεπαίσθητος, καὶ ὁ ὀργανισμὸς ἀρέσκειται κα-
τὰ μικρὸν εἰς τὸν ἐρεθισμὸν οὕτως, ὥστε τοῦ γίνεται κάπο-
τε ἀπαραίτητος χρεία· ἐδῶ δὲ κινήσεις τινὲς τὸ κατ' ἀρ-
χὰς ἀναγκαζόμεναι, καὶ μὲ δυσκολίαν προτρεπόμεναι, τρέ-
χουσι διὰ τῆς ἐπαναλήψεως, ἀφανίζουσαι αὐτὰ τὰ προσι-
τάμενα ἐμπόδια.

ΡΝΕ'. Ἡ συνήθεια καὶ ἕξις γίνονται ὄχι μόνον εἰς

τῆν αἰσθησιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἡμῶν ψυχικὰς δυ-
νάμεις· διότι δι' ἐπαναλήψεως ἐκτελοῦσι τὰ ἔργα τῶν εὐ-
κόλως καὶ δεξιῶς καὶ ἢ φαντασία καὶ ἢ μνήμη, καὶ κα-
θυποτάσσουσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον γλωσσῶν μαθήσεις, τε-
χνῶν ἀποκτήσεις, καὶ ἐννοιῶν καὶ γνώσεων παντοδατῶν ἐν-
αποταμιεύσεις, αἱ τινες ἔχουσι μεγίστην ῥοπήν εἰς τὰς κρί-
σεις μας.

Σημείωσις. Ὅλαι δὲ αἱ μέχρι τοῦδε ἐκτεθεῖσαι δυνάμεις τῆς ψυχῆς
ὀνομάζονται κατώτεραι ἢ χεῖρονες, ἀπὸ τὰς ὁποίας μετέχουσιν ἀ-
γαμφιθέλως καὶ τὰ ἄλογα ζῶα· Θέλομεν δὲ εἰπεῖν ἐφεξῆς περὶ
τῶν κρείττωνων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Περὶ τῶν κρείττωνων γνωσικῶν δυνάμεων τῆς
ψυχῆς, ἢ περὶ τοῦ καθολικώτερου
ὀνομαζομένου Λόγου.

ΡΝΣ'.

Κρείττονας δυνάμεις τῆς ψυχῆς ὀνομάζομεν, κατὰ τὰς ὁ-
ποίας διαφέρει ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὰ κτήνη· διότι καὶ τὰ κτή-
νη ἔχουσι τὰς χεῖρονας δυνάμεις, ἢ γοῦν αἰσθησιν καὶ φαντα-
σίαν καὶ μνήμην· ἐλλείπει ὅμως ἀπ' αὐτῶν ἡ ἕξοχος δυνά-
μις, μὲ τῆν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾶ γενικὰς γνώσεις,
κρίνει, συλλογίζεται· ἢ δὲ δύναμις αὕτη ὀνομάζεται καθο-
λικώτερον Λόγος.

ΡΝΖ. Ὁ καθολικώτερον ὀνομαζόμενος λόγος περιέχει εἰς ἑαυτὸν τρεῖς δυνάμεις, Νοῦν, καὶ Κρίσιν, καὶ Λόγον κατὰ μερικωτέραν σημασίαν. Καὶ νοῦς μὲν εἶναι ἡ δύναμις, ἣτις ἐκ μερικῶν τινῶν ἐννοιῶν κατασκευάζει γενικὰς ἐννοίας, ἣγουν ἰδέας· καθὼς ἀπὸ πολλὰς μερικὰς ἐννοίας ἀνθρώπων τινῶν τὴν καθόλου ἰδέαν τοῦ ἀνθρώπου. Κρίσις δὲ, μὲ τὴν ὁποῖαν συνάπτομεν δύο ἰδέας μετ' ἀλλήλων, ἢ τὰς διαιρούμεν ἀπ' ἀλλήλων· οἶον, ὁ ἄνθρωπος εἶναι θνήσκός· τὸ δένδρον εἶναι σῶμα ὀργανικόν· ὁ λίθος δὲν εἶναι αἰσθητικός. Λόγος δὲ, ὅς τις, ἀφ' οἷ' δοθῶσι δύο κρίσεις κατὰ τὸν ἀπαιτούμενον τρόπον, ἐκβάλλει ἀπ' αὐτὰς μίαν τρίτην· οἶον, Πᾶς ἄνθρωπος εἶναι σοφίας δεκτικός· ἡμεῖς ὅλοι εἴμεθα ἄνθρωποι· ἀπὸ τὰς δύο ταύτας κρίσεις ἐκβάλλει ὁ λόγος, χωρὶς να τοῦ τὸ εἶπη κανείς· λοιπὸν ὅλοι ἡμεῖς εἴμεθα ἐπιδεκτικοὶ σοφίας.

ΡΝΗ. Διὰ τῆς πείρας χειραγωγούμενος ὁ νοῦς κατασκευάζει πολλοτάτας γενικὰς ἰδέας, ἐνῶ παραβάλλει πολλὰ πρόγματα, καὶ ἀφαιρῶν λαμβάνει μὲν χαρακτῆρας τινὰς, οἱ ὅποιοι εἶναι κοινοὶ ὅλων, παραιτεῖ δὲ ὅσους δὲν ἔχουσι κοινῶς ὅλα· οἱ ἀποχωριζόμενοι καὶ λαμβανόμενοι χαρακτῆρες συνισῶσι τὴν καθόλου ἰδέαν εἴδους τινὸς ὧντων· οἶον, πάντες οἱ ἄνθρωποι ἔχουσι κοινὰ· α') ὀργανικὸν σῶμα· β') ψυχὴν λογικὴν. Κατὰ δὲ τὰ ἄλλα, ἣγουν χροιά, ἀνάστημα, δυνάμιν νοῦς καὶ σώματος ἢ ἀδυναμίαν, ἡλικίαν, γένος κτλ εἶναι διάφοροι. Διὰ τοῦτο ἡ καθόλου ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου τίποτ' ἄλλο δὲν περιέχει, ἀμμή τοὺς δύο ἐλείνους χαρακτῆρας.

Σημείωσις. Ἐὰν δὲ λάβωμεν τοὺς κοινούς χαρακτῆρας ἀνθρώπου καὶ θεοῦ καὶ ἔππου καὶ καμήλου κτλ. ἣγουν τὸ αἰσθάνεσθαι καὶ τὸ προαιετικῶς μεταβάλλειν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον· ἀποκτῶμεν

ἰδέαν ἄλλην καθολικωτέραν παρὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου, ἣγουν τὴν τοῦ ζώου· αὕτη δὲ ἡ καθολικωτέρα, παραβαλλομένη πρὸς τὴν ἀμέσως αὐτῆς μερικωτέραν, ὀνομάζεται Γένος· ἡ δὲ μερικωτέρα, εἶδος, ὡς θέλομεν ἰδεῖν κατὰ πλάτος εἰς τὴν Λογικὴν· ὅθεν προήλθαν αἱ ἐκφράσεις, γενικώτερον, καὶ εἰδικώτερον καὶ μερικώτερον, σημαίνουσαι τὴν μεγαλυτέραν ἢ μικροτέραν ἔκτασιν τῆς ἰδέας· εἶδος δὲ λέγεται καὶ ἡ μορφή παντὸς πράγματος· ὅθεν ὅταν μὲν λέγωμεν γενικῶς καὶ εἰδικῶς, ἐκλαμβάνομεν τὸ εἶδος κατὰ τὴν πρώτην σημασίαν· ὅταν δὲ ὑλικῶς καὶ εἰδικῶς κατὰ τὴν δευτέραν· καὶ χρεῖα προσοχῆς, μὴ συγχέωμεν τὰ δύο ταῦτα σημαίνόμενα.

ΡΝΘ. Ἡ κρίσις συνάπτει πολλὰς ἰδέας, καὶ ἡ ἀποδίδει κατηγορούμενον εἰς ὑποκείμενον, ἢ ἀποχωρίζει ἐκεῖνο ἀπὸ τοῦτο· οἶον, ἡ Γῆ εἶναι στρογγύλη· ἡ Γῆ δὲν εἶναι ἐπίπεδος· ἡ Σελήνη δὲν εἶναι ἴση τῆς γῆς. Πρέπει λοιπὸν ὁ νοῦς να συναθροίσῃ πολλὰς ἰδέας, τὰς ὁποίας ἔπειτα ἡ κρίσις ἢ συνάπτει ἢ ἀποχωρίζει ἀπ' ἀλλήλων.

Σημείωσις. Ἡ κρίσις ἔχει πολλοὺς τελειότητος βαθμούς. α') Ἐκτασιν εἰς πολλά· διότι ἄνθρωποι εἰδήμονες τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐμποροῦν να κρίνωσιν ὀρθῶς, περὶ πολὺ πλειότερων πραγμάτων παρὰ ἄλλοι. β') Ὁξύτητα, κατὰ τὴν ὁποίαν δύνανταίτινες να κρίνωσι περὶ κρυμμένων ἰδιοτήτων καὶ μικροτάτων διαφορῶν τῶν πραγμάτων. γ') Ἀκρίβειαν, μὲ τὴν ὁποίαν κρίνουσι τινες παντάπασι ἐπιτυχικῶς, καὶ οὐτ' ὀλιγωτέρον οὔτε πλειότερον παρὰ τὸ δέον. δ') εὐκολίαν, μὲ τὴν ὁποίαν πολλοὶ ἐκ τοῦ προχείρου χωρὶς πολλὴν σενοχωρίαν κρίνουσι περιπεπλεγμένους ὑποθέσεις.

ΡΞ. Ἔργον τοῦ λόγου εἶναι γενικῶς μὲν ἡ διάνοια, μερικώτερον δὲ, ὁ συλλογισμός. Πᾶς δὲ συλλογισμός συνίσταται ἀπὸ τρεῖς κρίσεις, ἀπὸ τὰς ὁποίας τὴν μὲν πρώτην ἐκθέτει γενικῆτις θέσις ἢ κανὼν, ἢ πρότασις, ὡς τὴν ὀνομάζουσι οἱ διαλεκτικοί· ἡ δὲ δευτέρα μαρτυρεῖ, ὅτι

καὶ μερικῆτις περιπτώσεις καθυποτάσσεται εἰς τὴν γενικὴν ἐκείνην θέσιν· ἡ δὲ τρίτη, ἣτις ὀνομάζεται καὶ συμπέρασμα γεννᾶται ἀπὸ τὰς δύο ἐκείνας πρώτας κρίσεις· Π. Χ.

Πᾶς πλανήτης κινεῖται περὶ τὸν ἥλιον

Ἡ Γῆ εἶναι πλανήτης

Λοιπὸν ἡ Γῆ κινεῖται περὶ τὸν ἥλιον.

ΡΕΑ'. Ἐμποροῦμεν δὲ νὰ εἰπώμεν περὶ τῶν τριῶν τοῦτων δυνάμεων, ὅτι εἶπεν εἰς τοὺς χρόνους μας ὁ Γερμανὸς Φρεΐστος· ὁ μὲν Νοῦς παριστάνει τὰ καθόλου· ἡ δὲ Κρίσις ὑποτάσσει τὸ μερικὸν εἰς τὸ καθόλου· ὁ δὲ Λόγος προσδιορίζει τὸ μερικὸν διὰ τοῦ καθόλου (α).

Σημείωσις. Τὰ δὲ διάφορα εἶδη τῶν ἰδεῶν καὶ κρίσεων καὶ συλλογισμῶν θέλουν ἐκτεθῆν εἰς τὴν Λογικὴν.

ΡΕΒ'. Εἰς ὅλα δὲ τὰ ἔργα τῆς κρείττους γνωστικῆς δυνάμεως ἀπαιτεῖται ἐξ ἀνάγκης προσοχή, ἣτις ὀνομάζεται λογικὴ προσοχή πρὸς ἀντιδιαβολὴν τῆς μόνου αἰσθητικῆς (ΡΝΑ'. Σημ.). Περιέχεται δὲ εἰς τὸ νὰ μεταχειρίζεται ἡ ψυχὴ τὴν ἀπαιτουμένην δύναμιν τοῦ νὰ συντηρῇ τὰς ἰδέας, καὶ διὰ παραθέσεως καὶ ἀναπτύξεως καὶ ἐπεξεργασίας νὰ μὴ τὰς ἀφῆν οὐδεποσῶς νὰ συγχέωνται. Ἐμπορεῖ δὲ ἡ δύναμις ἡ κρείττων νὰ ἐπιταθῇ διὰ γυμνάσεως. Αἱ δὲ ἄρεταίτης εἶναι. Νὰ εἶναι ἰσχυρὰ καὶ ὀξεῖα καὶ νὰ μὴ διακόπτεται δι' αἰσθητικῆς τινοσ προσβολῆς. Νὰ εἶναι ἐπίμονος, ἤγουν νὰ ἐνδιατρίβῃ ἐπὶ πολὺ εἰς ἔντι ὑποκείμενον χωρὶς νὰ ἀποκόμνη. Καὶ νὰ ἐξαπλόνεται, ἤγουν νὰ ἐμπορῇ νὰ ἀσχολῆται εἰς πλειότερα ὑποκείμενα. Γιαχία δὲ αὐτῆς ἐξ ἐναντίας εἶναι ἀσθένεια, ἀψικορία, ἀδράνεια καὶ περιορισμὸς εἰς ὀλίγα τινα ὑποκείμενα.

(α) Jakob Friedrich Fries System der Logik. S. 30.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ σημείων τῶν ἰδεῶν, ἢ περὶ Λέξεων.

ΡΕΓ'.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ νοῦς ἀσχολεῖται εἰς γενικὰς ἰδέας (ΡΝΖ'), ἐξ ἀνάγκης ἔχει χρεῖαν σημείων τιμῶν διὰ νὰ τὰς συνδέῃ, εἰς τὸ ὅποιον καὶ ἔν ἄλλο δὲν χρησιμεύει τόσο, καθὼς αἱ λέξεις. Διότι τὰς γενικὰς ἰδέας ἀφαιρέσαμεν ἀπὸ μερικὰ ἀντικείμενα (ΡΝΗ'). αἱ ἀφηρημέναι λοιπὸν αὐταὶ ἰδέαι ὑπάρχουσι μόνον εἰς τὸν νοῦν μας, ἤγουν, ὡς λέγουσιν, εἶναι μόνον ἐκ τοῦ ὑποκειμένου τῆς νοήσεως ἰδέαι, ὅχι ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, ὅχι πραγμάτων ἀληθῶς ὑπαρχόντων ἐκτὸς ἡμῶν, καθὼς λόγου χάριν, εἶναι ἡ γενικὴ ἰδέα ἀνθρώπου, φυτοῦ, ζώου· διότι γενικά τινα δὲν ὑπάρχουσιν εἰς τὴν φύσιν. Χρειαζόμεθα λοιπὸν σημεία τινα διὰ νὰ τὰ συνδέωμεν μὲ αὐτὰ καὶ οὕτω νὰ τὰ κοινώνωμεν εἰς ἄλλους ἀνθρώπους.

Σημείωσις Α'. Ἐπειδὴ δὲ τοῦ νοῦς ἡ πράξις, ἤγουν ἡ νόσις συνδέεται μὲ σημεία (ἀνωτ.), διὰ τοῦτο ὀνομάζεται γνωσις συμβολικὴ καὶ γνωσις ἐννοηματικὴ, ἐνῶ ἡ διὰ τῶν αἰσθήσεων προσλαμβάνομένη ὀνομάζεται γνωσις ἐποπτικὴ (ΓΙΖ'). Εἰς τὴν νηπιότητά του ὁ ἄνθρωπος μόνον ἐποπτικῶς γνώσις ἀποκτᾷ· καὶ ὅταν ἀρχήσῃ νὰ ὀμιλῇ, ἄρχεται νὰ ἀναπτύσσεται καὶ τοῦ νοῦς ἡ ἀρχή τερα κερυμμένη δύναμις· ἀφ' οὗ δὲ μάθη νὰ συνδέῃ

έννοιαις μὲ λέξεις, τότε αἱ έννοιαι τοῦ σφραζόντου καὶ συσφίγγονται δυσκροσπίτως εἰς τὴν μνήμην τοῦ, ἐπειδὴ αἱ λέξεις τοῦ παρισάνουσι πάντοτε καὶ τὰ ὑπὸ τῶν λέξεων σημαίνόμενα κατὰ τοὺς συγκυρητικῶς νόμους (P1.). Διὰ τοῦτο ἄνθρωποι γλώσσης ἀδίδακτοι εἶναι πολλοὶ παχύτροι καὶ ἀτελέσφθοι παρὰ τοὺς ὅπωσοῦν διδασκόμενους. Διὰ τοῦτο ἔθνη σοφὰ καὶ πεπαιδευμένα ἔχουσι πλουσιωτέρως καὶ τελειωτέρως γλώσσας παρὰ τὰ βάρβαρα καὶ ἄγρια. Διὰ τοῦτο ἡ βαρβάρωσις ἔθνῶν πολιτισμένων συνεπιφέρει καὶ τῆς γλώσσης τῶν τὴν φθορὰν καὶ ἀσχήμισιν. Ἐχομεν πᾶράδειγμα οἰκεῖον τῆν πλουσιωτάτην καὶ εὐρυθμοτάτην γλῶσσαν τοῦ πάσαι μὲν ἐνδοξοτάτου γένους μας, νῦν δὲ ταπεινοτάτου καὶ γλῶσσαν ὀμιλοῦντος, ἐποῖαν ὀμιλεῖ, διὰ νὰ μὴ εἶπω τι πλειότερον!

Σημείωσις Β'. Ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι μόνον χρήσιμος ὡς βοηθοῦσα τὸν νοῦν καὶ τὴν μνήμην, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐξαιρέτων μέσον τῆς τῶν ἀνθρώπων κοινωνίας, ἐπειδὴ δι' αὐτῆς μεταδίδουσιν εἰς ἀλλήλους τὰς βουλὰς καὶ τοὺς σοχασμούς των.

ΡΕΔ'. Πῶναι δὲ καὶ ἄλλα σημεῖα, διὰ τῶν ὁποῖων ἐμποροῦμεν νὰ σημαίνωμεν καὶ νὰ μεταδίδωμεν εἰς ἄλλους τὰς έννοιὰς μας. Πῶναι δὲ ταῦτα ἢ φυσικὰ ἢ τεχνικὰ· καὶ εἰς ἐκεῖνα μὲν ἀνάγονται τὸ κλαίειν, γελῶν, φωνάζειν, παντοίως μεταβάλλειν τὸ πρόσωπον, νεύειν, ἀνανεύειν, κατανεύειν, χεῖρας κινεῖν, διὰ τοῦ ὁποῖου διαφόρως γινόμενοι θαυμάζομεν, φοβερύζομεν, συμβουλεύομεν, παρακαλοῦμεν, ταλαυνίζομεν, ἀποσρεφόμεθα κτλ. Ἐκ δὲ τῶν τεχνικῶν σημείων εἶναι εἰκόνας, ἄνδριόντες, χαρακτῆρες, λέξεις, ἤγουν τὰ ὑπὸ τῶν λαλήτικῶν ὀργάνων ἐκβαλλόμενα ἀπηχήματα· ταῦτα δὲ εἶναι τὰ χρησιμώτατα καὶ εὐκατάτα εἰς τὸ νὰ σημαίνωσιν ἀκριβῶς πολλοτάτας έννοιὰς. Σύγκειται δὲ πᾶσα γλῶσσα ἀπὸ πολλὰ τοιαῦτα ἔναρθρα ἀπηχήματα, ἐκ τῶν ὁποῖων καὶ ἔν καθ' ἑαυτὸ δὲν σημαίνει τίποτε, ἀλλὰ κατὰ συνθήκην ἐδιωρίσθησαν πρὸς τὸ δοκοῦν

εἰς τὸ νὰ σημαίνῃ καθὲν ταύτην ἢ ἐκεῖνην τὴν έννοιαν ἢ ἰδέαν.

ΡΕΕ'. Αἱ λέξεις ἐμποροῦν εὐκόλως νὰ μαυθῶνται διὰ μιμήσεως, καὶ νὰ διατηρῶνται εἰς τὴν μνήμην δι' ἐπαναλήψεως. Δι' αὐτῶν δὲ ἐπιτείνοντες ἢ χαλῶντες καὶ παντοδαπῶς μεταβάλλοντες τὴν φωνὴν ἐμποροῦν οἱ λαλοῦντες νὰ ἐξηγῶσι τρανώτατα διάφορα αἰσθήματα καὶ πάθη. Ταύτας ἐμπορεῖ τις νὰ μεταχειρίζεται καὶ ἐς ὧς καὶ κατακείμενος, καὶ εἰς τὸ σκότος καὶ εἰς τὸ φῶς. Ἵπεροχαὶ ἀληθῶς αὐταὶ μεγάλαί τῆς λεκτικῆς ὀμιλίας ὑπὲρ πῶν ἄλλο ἰδεῶν σημείων εἶδος!

ΡΕΣ'. Ὅτι δὲ οἱ ἄνθρωποι εὐκόλως ἔπρεπε νὰ ἐπινοήσωσι γλῶσσαν, εἶναι φανερόν· διότι ἐκ φύσεως ἔλαβαν τὰ ὄργανα τῆς φωνῆς, καὶ πρῶστέι χρεῖαν καὶ κλίσιν εἰς τὸ νὰ μεταδίδῃ ὁ εἰς εἰς τὸν ἄλλον τοὺς σοχασμούς του. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐξ ἀνάγκης ἦτο ἡ γλῶσσά των στή, καὶ εἰς λέξεις μόνον τῶν χρεωδεσέρων πραγμάτων σημαντικὰς σφραζομένη· κατ' ὀλίγον δὲ ἐπλατύνετο καὶ ἐσολίζετο, ἀναλόγως μὲ τὸν πληθυσμὸν τῶν γνώσεων καὶ χρεῶν τοῦ ἀνθρώπου. Ἀφ' οὗ δὲ οἱ ἄνθρωποι ἐδιαιρέθησαν εἰς ἔθνη, καὶ ἐσχορπίσθησαν εἰς μακρὸν ἀλλήλων ἀπέχοντας τύπους, ἀνάγκη πᾶσα ἦτο νὰ διαιρεθῶσιν αἱ γλῶσσαί των εἰς τόσον πολλὰς καὶ οὕτως ἀνομοίους.

Σημείωσις. Ἄλλ' ἡ φύσις αὐτῶν τῶν πραγμάτων κάμνει νὰ εὐρίσκωνται εἰς ὅλας τὰς γλώσσας γενικαὶ τινὲς καὶ ἀπαραίτητοι ἰδιότητες· διὰ τοῦτο δυνατόν εἶναι νὰ γείνη γραμμικὴ τις καθολικὴ περιέχουσα τὰ οὐσιώδη τῆς τῶν ἀνθρώπων γλώσσης, ὡς θέλομεν ἰδεῖν ἄλλοῦ.

ΡΕΖ'. Ἐπενόησε δὲ ὁ ἄνθρωπος καὶ γράμματα διὰ νὰ σημαίνῃ τὰς λέξεις. Καὶ εἶναι λοιπὸν τὰ γράμματα ση-

μείων σημεῖα. Παλαιὰ μὲν ἔθνη εἶχαν εἰκονικὰ γράμματα· οἱ δὲ Αἰγύπτιοι ἐμεταχειρίσθησαν εἰς τοῦτο ὄχι πραγμάτων εἰκόνας, ἀλλὰ χαρακτῆρας ἄλλους, διὰ τῶν ὁποίων εἶχαν συστήσειν τὴν ἱερογλυφικὴν τέχνην των. Τὰ δὲ τελειότερα γράμματα εἶναι τὰ ἀπὸ τὴν Φοινίκην ὑπὸ Κύδμου εἰς τὴν Ἑλλοδα μεταφερθέντα, τὰ ἑποῖα ἀπέκτησαν θαυμασίαν καλλονὴν διὰ τῆς τυπογραφίας. Θαυμάσιαι ἐφευρέσεις καὶ αἱ δύο· εἴκοσι καὶ τέσσαρα γράμματα ἐμποροῦν νὰ σημαίνωσιν ἀπειραρῆθμους φωνάς· καὶ ἐν βιβλίον ἐμπορεῖ εὐκόλως νὰ ἀντιγραφῆ εἰς μυριάδας διὰ τῆς τυπογραφίας!

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

Περὶ Ὁξύνοιας, Ἀγχινοίας, Προγνώσεως, ἀγαθοῦ νοῦς ἢ Δαιμονίου, καθολικοῦ πνεύματος.

ΡΕΗ΄.

Εἰς τὴν κρείττωα τῆς ψυχῆς δύναμιν ἀνήκουσι καὶ ἰδιαιτέρας τινὲς δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι δὲν εὐρίσκονται μὲ τὴν αὐτὴν ἰσχὺν εἰς πάντα ἄνθρωπον. Ταύτας θέλομεν εὐθὺς ἐκθέσειν.

ΡΕΘ΄. Ὁξύνοια εἶναι δύναμις τῆς ψυχῆς, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος γνωρίζει τῶν πραγμάτων τὰς δια-

φοράς. Ὅστις δὲ τὰς πολλὰ κρυμμένας καὶ λεπτοτάτας διαφορὰς εὐκόλως καὶ ταχέως γνωρίζει, καὶ ἀποδίδει διὰ λόγου καθαρῶς καὶ ἀκριβοῦς, οὗτος εἶναι ὁξύνοος. Ὅτι δὲ ἡ δύναμις αὕτη εἶναι μὲν ὠφελιμωτάτη πρὸς ἀπάσης ἐπιστήμης ἀπόκτησιν, δὲν εἶναι δὲ πολλῶν κατὰ τὴν αὐτὴν ἰσχὺν ἰδέα, μᾶς βεβαιώνει πείρα γνωριμωτάτη. Παντελῆς δὲ ἑλλειψις κρίσεως καὶ ἀξυνοίας ὀνομάζεται Μωρία.

ΡΟ΄. Ἀγχίνοια εἶναι τῆς ψυχῆς δύναμις, διὰ τῆς ὁποίας ἀνακαλύπτονται τῶν πραγμάτων αἱ ὁμοιότητες. Ἐξαιρέτως δὲ ἀγχίνους ὀνομάζεται ὁποῖος καὶ τὰς λαυθαρούσας ἀνακαλύπτει ὁμοιότητας, ἤγουν ὅσας ἄνθρωποι ἄλλοι δὲν δύνανται νὰ παρατηρήσωσι μὲ τὴν αὐτὴν εὐκολίαν. Ταύτης δὲ τῆς δυνάμεως ἔργα εἶναι προσφυσῆς παραβολαί, ἀλληγορικαὶ ἐκφράσεις, ἀσεια ἀποφθέγματα, σατυρικὰ ἐπιγράμματα κτλ. Χρησιμεῦσι δὲ πολὺ καὶ εἰς σπουδαῖα πράγματα· διότι διὰ παραθέσεως τῶν πραγμάτων καὶ εὐρέσεως τῶν ὁμοιοτήτων αὐτῶν συχνάκις φανερόνεται νέα μέσα εἰς τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν τελειοποίησιν.

Σημείωσις. Ἡ παίξουσα ἀγχίνοια συχνάκις ἐκτραχηλίζεται εἰς πολλὰς καταχρήσεις καὶ ὑποπτίας. εἶναι δὲ αὗται, εἴαν τις ἀσχολῆται μόνον εἰς ἐπινόησιν ἀσειῶν λόγων· εἴαν τὴν μεταχειρίζεται χωρὶς κρίσιν· εἴαν δὲ αὐτῆς περιῦβριξῃ καὶ κωμωδῇ ἄλλους, πράγμα ἀντιφατικὸν εἰς τὴν ἠθικὴν· εἴαν χλευάζῃ πράγματα ἱερὰ καὶ ἅγια, τὰ ὁποῖα ἔχει χρέος νὰ τιμᾷ ὅλη ἡ ἀνθρωπότης κτλ.

ΡΟΑ΄. Ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν παρόντων πραγμάτων καὶ τῆς πρὸς ἄλληλα αὐτῶν σχέσεως, καὶ τῆς αὐτῶν μὲ προὑπαρξάσας πείρας παραθέσεως, ἐμπορεῖ πολλάκις ὁ ἄνθρωπος νὰ προείπῃ μὲ πολλὴν πιθανότητα τὰ μέλλοντα· οἷον, ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῆς κατὰ τὴν ἀγρο-

σφαῖραν σημερινῆς καταστάσεως, Ποῖος θέλει εἶσθαι αὔριου ὁ καιρός. Ἀπὸ παρατήρησιν πολιτικῶν τινῶν σχέσεων ὁμοίων μὲ ἄλλας, τὰς ὁποίας μᾶς διδάσκει τῶν παρελθόντων χρόνων ἡ ἱστορία, Ἐὰν θέλει γενῆν εἰρήνη, πόλεμος κτλ. Ἀπὸ συμπτώματα ἀρρώστιας τινος, καὶ διάθεσιν τοῦ πάσχοντος σώματος, καὶ μεταλείρισιν φαρμάκων τινῶν κτλ. Ἐὰν συμβῆ ὑγεία, ἢ θάνατος ὀνομάζεται δὲ τοῦτο προγνωσικὴ δύναμις, ἢ τὸ προγνωσικόν, ἢ ἀπλῶς πρόγνωσις.

ΡΟΒ'. Αἰταιοῦνται δὲ εἰς ταύτην πολυπειρία, εἰδησις τῆς τῶν παρελθόντων χρόνων ἱστορίας, μνήμη ἀγαθῆ καὶ εὐκαιρος διὰ νὰ ἐνθυμηῖται εἰς πρέποντα καιρὸν τὰς ἀρχηγτέρας περιστάσεις, παρατηρητικὴ δύναμις, ὀξύνοια, ὀγκύνοια, ὠριμωτάτη καὶ βαθυτάτη τῶν πραγμάτων κρίσις. Ὅσον δὲ πλειότερον μετέχει τις ἀπὸ ταῦτα τὰ προτερήματα, τόσον πλεονῶν ἐμπορεῖ νὰ ἐμπιστεύεται εἰς τὴν πρόγνωσίν του, καὶ τὸ ἐναντίον. Ἐσφαλμένα δὲ συνόψεις αἰτιῶν πρὸς ἐνεργείας γίνονται παραίτιοι ἀπάτης, τῆς ὁποίας τὰ εἶδη καὶ τὰ πρὸς ἀποφυγὴν μέτρα θέλαιν ἀποδοθῆν εἰς τὴν Λογικὴν.

Σημείωσις. Ἄλογος δὲ προσδοκία ὁμοίον συμπτωμάτων, κατὰ μόνην σύναψιν τῶν φαινομένων γινομένη διὰ τῆς φαντασίας, δὲν ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῆ πρόγνωσις. Τοιαύτη δύναμις φαίνεται καὶ εἰς κτήνη τινα ὅσον, ὁ ἔκκος εἰς τόπον ὅπου εὔρηκε τροφὴν πρὸ ἐλέγου, ἐλπίζει ὅτι πάλιν θέλει εὐρεῖν καὶ σκύλος τὸ ξύλον ὑψωμένον βλέπων φεύγει μακρὰν, εἰάν πολλάκις εἰδῆται ἀρχήτερον μὲ τὸ ξύλον.

ΡΟΓ'. Κάποτε ἀπεδόθη εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸ προσηρατικόν, κατὰ τὸ ὁποῖον χωρὶς τινος λόγου ἢ πείρας, μά-

νον μὲ τυφλήν τινα συναίσθησιν ἐμπορεῖ νὰ προῖδῃ τὴν μέλλουσαν εὐτυχίαν ἢ δυστυχίαν, ὅσον πόλεμον, ναυάγιον, θάνατον, ἀγαθὸν γάμον καὶ εὐδαίμονα κτλ. Ἄλλ' ὅμως, εἰάν καὶ πολλοὶ πολλὰ τοιαῦτα διηγοῦνται παραδείγματα, φαίνεται πάντῃ περιττὸν ν' ἀποδεχθῶμεν τοιαύτην δύναμιν. Δεισιδαιμονία, ῥοπή πρὸς θαυμασίων ἀκουσμάτων πίσει, ἀπάται λαοπλάνων, φανητισμὸς, εἶναι αἱ ἀληθινὰ ἀρχαί, ἀπὸ τὰς ὁποίας γεννῶνται τοιαῦτα διηγήματα. Καὶ κάποτε μὲν προῖρηθὲν σύμπτωμα ἠλήθευσε κατὰ μέρος· κάποτε δὲ προῦπέκειντο εἰς κρίσιν καὶ πρόγνωσιν τῶν μελλόντων διδόμενα, τὰ ὁποῖα σιωπῶνται ἐπιμελῶς, διὰ νὰ δοξασθῶσιν οἱ προειπόντες ὡς θεόπνευστοι καὶ θεοφόρητοι προφήται.

ΡΟΔ'. Νοῦς μὲν ὀνομάζεται ἢ τὰ καθόλου περιλαμβάνουσα δύναμις τῆς ψυχῆς (ΡΝΙΙ'). λέγεται δὲ καὶ ἐμφατικώτερον ὁ ἀγαθὸς νοῦς, ὡς ὅτε λέγομεν· ὁ δεῖνα εἶναι ἄνθρωπος μὲ νοῦν· κατὰ ταύτην τὴν σημασίαν οἱ Ἑυρωπαῖοι τὸν ὀνομάζουσι genie, καὶ ἡμεῖς ἀπ' αὐτοῦ ἐσυνεθίσσαμεν νὰ τὸν ὀνομάζωμεν εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν πνεῦμα, ἀλλὰ θέλομεν αἰτήσασθαι ἄλλοῦ νὰ τὴν ὀνομάσωμεν Δαιμόνιον. Ὁ κατὰ ταύτην τὴν σημασίαν νοῦς ἢ τὸ πνεῦμα ἢ τὸ δαιμόνιον πλουτεῖ δραστηριωτάτην κίνησιν, εὐσοχωτάτην κρίσιν, ὀρθοτάτην διάνοιαν, ὀξύτατην αἰσθησιν, ἐμμονωτάτην προσοχὴν, ἀγαθωιάτην μνήμην, ἀκμαιοτάτην καὶ ἀνεξάντλητὴν φαντασίαν.

ΡΟΕ'. Μεγάλου νοῦς ἄνθρωπος εἶναι, ὅς τις δύναται μεγάλας ιδέας ν' ἀντιλαμβάνεται καὶ νὰ τὰς θεωρῆ εὐκρινοῦς, νὰ ἐξαπλῶνεται εἰς πολλὰ, νὰ διακρίνη ὅλας τὰς παραλλαγὰς των, νὰ σαφηνίζῃ τὰ ἀσαφῆ. Σταθερὸς δὲ νοῦς λέγεται, ὅταν προσηλόνῃ τὴν προσοχὴν εἰς ἓν ἀντικείμενον,

χωρίς να ταράττεται μηδὲ νὰ διακόπτεται ἀπὸ ἐξώτερικὰ ἐμπόδια. Ταχὺς δὲ νοῦς εἶναι, εἰάν πολλὰς ἐννοιῶν σειρὰς εἰς βραχὺν ἐπέρχεται χρόνον, καὶ μὲ ἐν βλέμμα, νὰ εἴπω οὕτως, ἐμπορεῖ ἀκριβῶς νὰ τὰς κατοπτρεύσῃ ὅλας. Νοῦς δὲ ἐφευρετικὸς, εἰάν ἀνακαλύπτῃ ἀξιολόγους καὶ ἐπιωφελεῖς ἀληθείας, μιμῆται μὲν καὶ ἄλλους, ἀλλὰ καὶ ἰδίου δρόμον ἀνοιγῆ δια νὰ περιπατῆ εἰς τὰ διανοήματά του, καὶ ἀφίνει καὶ εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα ἀφορμὰς πολλῶν καὶ καλῶν ἐπινοημάτων.

Σημείωσις. Ὅστις δὲ κατ' εὐκληρίαν ἔχει ὅλας ταύτας τὰς ψυχικὰς δυνάμεις, ὀνομάζεται ἀνὴρ δαιμόνιος, καθολικὸν πνευμάτων. Λάμπει ὁ τοιοῦτος εἰς πᾶσαν περίεσιν. Εἶναι μέγας καὶ σιμὰ βασιλεὺς καὶ εἰς καλύψας πηνήτων ὡς ὑψιπέτης ἀετὸς ἀναβαίνει τὰ εἰς ἄλλους ἀνεπίστατα ὕψη, καὶ δυσκόλως ἐμπορεῖ νὰ τὸν κατασπάσῃ πᾶν ὅ,τι ἀν εἴπῃς ἀνθέλκυσμα. Ἀλλ' ὁμῶς βραχύτατος εἶναι ὁ ὄρισμός τῶν δαιμόνιων τούτων ψυχῶν καὶ διαβαίνουσιν αἰῶνες πολλοὶ ἕως οὗ νὰ ἀναλάμψῃ ἀνὴρ τοιοῦτου νοῦς. Παράδειγμα ταιούτων ὑπερφυῶν ἀνδρῶν εἰς μὲν τοὺς παλαιοὺς χρόνους ἔχομεν τὸν ἐκ Σταγειρῶν περικλεέστατον Ἀριστοτέλην, καὶ τὸν Ῥωμαῖον Πλάγιον ὅστις δὲ τοὺς νεωτέρους, τὸν Γερμανὸν Λέιβνίτιον καὶ τὸν Ἀγγλον Νεύτωνα. Ἀλλ' εἰάν ἐμπόρῃ νὰ γείνη κατὰ πάντα καθολικόν τι πνεῦμα εἰς τὸν ἄνθρωπον, θέλομεν τὸ εἶσετάσειν εἰς ἄλλο μέρος τοῦ ἀναχειρᾶς φιλοσοφικοῦ συντάγματος.

ΡΟΣ'. Πολύτιμον δὲ εἰς τὸν ἄνθρωπον δῶρον, μηδὲ τόσο σπάνιον, ὅσον τὸ καθολικὸν πνεῦμα, εἶναι ὁ ὑγιὴς νοῦς, ὅστις εἶναι δύναμις, διὰ τῆς ὁποίας καταλαμβάνει τις ἀπόνως τὴν ἀλήθειαν, κρένει ὀρθῶς, καὶ συλλογίζεται ὡσαύτως περὶ τῶν ὑποκειμένων πραγμάτων. Τὰς ἀφορμὰς τούτου μᾶς χαρίζεται ἡ φύσις· σπουδὴ δὲ καὶ ἐπιμέλεια καὶ ἀδιάκοπος γύμνασις ἐπιθέτουσιν εἰς αὐτὴν τὸ εἶφαινον.

Σημείωσις. Κατὰ δὲ τὰς διαφόρους γνωστικὰς τῶν ἀνθρώπων δυνάμεις, καὶ τὰ εἰς τὰ ὅποια ἀσμενέστερον ἀσχολοῦνται, καὶ ἐκ φύσεως ἔχουσι καλητέραν διάθεσιν, λαμβάνουσιν ἀπὸ τοῦ νεωτέρου οἱ νόες κἄποια ἰδιαιτέρα ἐπίθετα ὅσον, νοῦς θεωρητικὸς, ἐμπειρικὸς, μαθηματικὸς, ποιητικὸς, μηχανικὸς κτλ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Περὶ Παθημάτων.

ΡΟΖ'.

Ἐξεύρομεν ἐκ πείρας διαθέσεις μᾶς τινὰς τοιαύτας, ὁποίας προσπαθοῦμεν νὰ τὰς κρατήσωμεν, εἰ δυνατόν, διὰ πάντα καὶ ἄλλας, τὰς ὁποίας, ὅσον τὸ γρηγορώτερον, σπουδάζομεν ν' ἀποφύγωμεν· αἱ πρῶται ὀνομάζονται ἡδοναί· αἱ δευτέραι, λύπαι. Πᾶσαν δὲ ἐννοιαν συνώδευμένην μὲ ἡδονὴν ἢ λύπην ὀνομάζομεν Πάθημα.

Σημείωσις. Τὸ Πάθημα πρῶτος ἤδη ἐγὼ μεταχειρίζομαι εἰς ταύτην τὴν σημασίαν. Λίσθημα ἔπρεπε νὰ τὸ ὀνομάσω ἂν ἠκόλουθον τὸ παράδειγμα τῶν Νεωτέρων (Γερμανικὴ Gefühl, Γαλλικὴ Sentiment) ἄλλὰ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐξελάθην σημαντικὸν τοῦ ἐκ τῶν εἰς τὰ αἰσθητήριά μας προσβολῶν προξενουμένου καταστήματος ἴσως εἰς ἄλλους ἀρέσῃ νὰ τὸ ὀνομάσωσι διάθεσιν, ἢ ἡδονὴν καὶ λύπην τὰς συνοδευούσας τὸ τοιοῦτον κατάστημά μας· εἰς ἐμὲ εἰσέφρανη καλὸν νὰ τὸ ὀνομάσω πάθημα, ὡς βαθμίδα τοῦ πάθους· διότι πᾶν πάθος ἄρχεται ἀπὸ παθήματος, ὡς θέλομεν ἰδεῖν εἰς τὸ ἐφεξῆς Κεφάλαιον.

ΡΟΗ'. Πᾶν πάθημα χαρακτηρίζεται ἀναγκαίως ἐκ τῶν ἐφεξῆς.

α'. Ὅτι εἶναι τε ὑπάρχον εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς, οὐχὶ δὲ καὶ ἐκτὸς ἡμῶν αὐτῶν, ἡγούντι θεωρούμενον μόνου ἐκ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου, ὄχι δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου· αἱ δὲ τούτου αἰτίαι ἐμποροῦν νὰ εἶναι καὶ ἐξωτερικαί, οἷον τὸ βρώμα, τοῦ ὁποίου εἶναι γλυκεῖα ἢ γεῦσις· ἢ εἰκῶν, τῆς ὁποίας ἢ θεὰ προξενεῖ τέρψιν.

β'. Πᾶν πάθημα εἶναι συνημμένου καὶ μὲ ἔννοιαν ἄλλην, οἷον ἢ ἔννοια τῆς εὐεργεσίας εἶναι ἠνωμένη μὲ τὴν ἔννοιαν τῆς πρὸς τοὺς εὐεργέτας εὐλαβείας.

γ'. Πᾶν πάθημα εἶναι ἠνωμένου μὲ ἀγῶνα τινα καὶ σπουδῆν τοῦ συντηρῆσαι τὴν παρούσαν ἡδονὴν ἢ ἀποδιώξαι τὴν παρούσαν λύπην.

ΡΟΘ'. Ἐννοιαὶ αἱ αὐταὶ δὲν διεγείρουσιν εἰς ὅλους μηδ' εἰς τὸν αὐτὸν ἄνθρωπον πάντοτε τὰ αὐτὰ ἡδέα ἢ λυπηρὰ παθήματα. Ἡ συνήθεια ἐξασθενίζει τὴν δύναμιν των, ὡσαύτως καὶ τὰ ὁμοιόμορφον τῶν ἐννοιῶν καὶ αἰσθημάτων. Ἐξ ἐναντίας δὲ, σπάνια καὶ παραλλαστόμενα πράγματα γίνονται παραίτια ἰσχυρῶν παθημάτων. Πολλάκις δὲ καὶ ἢ ἀντιπαράθεσις ἐνδυναμόνει τὸ ἡδὺ καὶ τὸ λυπηρὸν πάθημα, εἴαν ἀμέσως τὸ ἐν ἀκολουθῇ μετὰ τὸ ἄλλο· οἷον, ἢ ὑγιεία φαίνεται ἡδέϊσθαι μετὰ μακρὰν ἀρρώστειαν, καὶ ὄκορυσμός μετὰ πέναν διαρκέσαν.

ΡΠ'. Ὅταν ἡδονὴ καὶ λύπη αὐτενεργῶσι κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, ἐξασθενοῦσιν ἀμοιβαίως, ἢ μεταβάλλονται τάχιστα ἢ μία εἰς τὴν ἄλλην, ἕως οὗ ὑπερνεκῶ ἐν ἀπὸ τὰ δύο παθήματα. Εἶναι τινὰ ἡδέα μὲν εἰς τὰς αἰσθήσεις, λυπηρὰ δὲ εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον· ὑπόχουσι αἰσθητικῶς καλῶς,

ἀλλὰ θλαβερά καὶ πικρά κατ' ἄλλον τρόπον· οἷον, πυροκαΐαι λαμπραὶ, ζωγραφίαι πραγμάτων αἰσχυρῶν καὶ κακοηθείας προξένων γινόμεναι τερπνῶς ὑπὸ τῶν ποιητῶν, ἐξδικήσεως ἐπιθυμίαι κτλ. Καὶ πάλιν ἄλλα ἡδύνοσι τὸν λόγον τὸν ὀρθόν, ἐνῶ πικραίνουσι τὴν αἴσθησιν.

ΡΗΑ'. Ὅτι δὲ ἐμπορεῖ νὰ ὀνομαθῇ ὑνάμικτον πάθημα, οἷον φόβος ἐντάμα καὶ ἐλπίς, τίποτ' ἄλλο δὲν εἶναι πλὴν ταχεῖα μετάβασις ἀπὸ ἡδονῆς εἰς λύπην, αἱ ὁποῖαι εὐρίσκονται εἰς ἰσοσταθμίαν. Ἐάν μὴτε ἡδονὴν μὴτε λύπην αἰσθάνεται ἡ ψυχὴ, τότε λέγεται ὅτι εὐρίσκεται εἰς ἀδιαφορίαν· ἐντελής δὲ ἀδιαφορία τῆς ψυχῆς εἶναι πρᾶγμα σπάνιον, ἀλλ' εἶναι ἀληθῶς πάντοτε προσέγγισις πρὸς ταύτην.

ΡΗΒ'. Ποῖαι μὲν μεταβολαὶ συμβαίνουσιν εἰς τὸ σῶμα μας, ὅταν γίνονται τὰ παθήματα, ἢ πείρα δὲν ἠθέλησε νὰ μᾶς διδῶξη ἀκόμη· φαίνεται ὁμῶς ὡς βέβαιον, ὅτι καὶ ἐν πάθημα δὲν εἶναι μόνως τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἐνταυτῶ πάντοτε καὶ μεταβολῆς τινὸς συμβαινούσης εἰς τοῦ σώματος τὰ ὄργανα.

ΡΗΓ'. Τὰ παθήματα ἐμποροῦν νὰ διαιρεθῶσιν εἰς τὰ ἐφεξῆς εἶδη.

α'. Παθήματα ἐκ σωματικῶν κινήσεων προσερχόμενα, οἷον ἡδονῆς σωματικῆς καὶ ἀλγηδόνος· εἰς τὰ ὅποια ἀναφέρονται καὶ τὰ ἐκ τῆς πρὸς συντήρησιν ἡμῶν αὐτῶν γεννιόμενα.

β'. Παθήματα ἐκ τῆς φαντασίας γεννιόμενα, ὁποῖον εἶναι τὸ ἡδὺ πάθημα τὸ προσερχόμενον ἀπὸ προσδοκώμενου ἀγαθοῦ ἔννοιαν.

γ'. Παθήματα συμπαθείας, ὁποῖον εἶναι ἢ διὰ εὐτυχίαν ἄλλων ἀνθρώπων χαρὰ.

δ'. Δισθητικά παθήματα, ὅποια εἶναι τὰ ἐκ τῆς εὐαρεσῆσεως διὰ τὰ καλὰ, καὶ δυσαρεσῆσεως διὰ τὰ αἰσχρά.

ε'. Παθήματα προερχόμενα ἀπὸ γνώσεις τοῦ νοῦ καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ὅποια εἶναι αἱ δι' εὔρεσεν νέων τινῶν ἀληθειῶν εὐφροσύνη.

ς'. Ἠθικὰ παθήματα, τὰ ὅποια προέρχονται ἀπὸ κρίσιν τῆς ἀξίας τῶν ἰδίων ἡμῶν ἢ καὶ ξένων φρονημάτων καὶ ἀγαθῶν ἢ κακῶν πράξεων.

ΡΠΔ'. Τὰ σωματικὰ αἰσθήματα περιέχουσι τὰ ἐφεξῆς. Παθήματα ἡδέων καὶ ἀηδῶν βρωμάτων καὶ πομάτων· εὐωδιῶν καὶ δυσωδιῶν· θυματίων τερπνῶν καὶ ἀτερπῶν· οἶον, φῶς ἀπλετου ἐνοχλεῖ τὴν ὄρασιν, πρασινίζουσα δὲ καὶ χλοάζουσα πεδιάς τὴν εὐφραίνε· ἀκουσμάτων, οἶον, ἰλαρὰ καὶ εὐφρόσυτος καὶ εἰς ἐκτάσεις καταδυθισικὴ μουσική. Παθήματα πείνης καὶ δίψης καὶ τῆς ταῦτα διαδεχομένης πληρώσεως· ἀλλαγὴ ἢ συνέχεια τῶν τροφῶν. Παθήματα προσηνοῦς προσφαύσεως τῶν τῆς ἀφῆς νεύρων οἶον, μετρίας τρέψεως καὶ κνήσεως, τῶν ὁποίων ἐναντία εἶναι ὑπερβάλλουσα κατάθλιψις, καὶ ἐκρηξίς μέρους τίνος τοῦ σώματος· ἀνάγονται δὲ εἰς ταῦτα καὶ παθήματα ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς ἀφῆς (Π'. Σημ.), οἶον κεφαλαλγία, κολικόπουρος, ναυτία κτλ. Παθήματα ὑγιείας, εὐεξίας, εὐρωσίας, τὰ ὅποια προέρχονται ἀπὸ σύμμετρον κράσιν τῶν ζωτικῶν δυνάμεων, καὶ ἀγαθὸν διεργασμὸν. Τούτων δὲ ἐναντία εἶναι τὰ παθήματα ἀρρώσεως, καχεξίας, μελαγχολίας κτλ. Παθήματα καμάτου, νυσαγμοῦ, πυρώσεως, παγώσεως, θερμότητος, καταψύξεως τοῦ σώματος.

ΡΠΕ'. Εἰς δὲ τῆς φαντασίας τὰ παθήματα ἐμποροῦν νὰ ἀναχθῶσι τὰ ἐφεξῆς. Διὰ τῶν νόμων τοῦ συνδέσμου τῶν

ἐννοιῶν (ΡΗ'.) μᾶς ἀνακαλεῖ ἢ φαντασίᾳ τὰ πάλαιποτε συμβόντα ἡδέα ἢ ἀηδῆ παθήματα, οἶον εὐτυχίαν, τὴν ὁποίαν πάλαι ποτε ὀπηλαύσαμεν, ἢ θάνατον φίλου, συγγενοῦς, ἢ ζημίαν ἄλλην· φαντάσματα εὐτυχίας, τὴν ὁποίαν ἐλπίζομεν, ἢ δυσυχίας, τὴν ὁποίαν φοβούμεθα· μέσων ἀναπαύσεως κλίσεων μας τινῶν, οἶον πλοῦτου, δόξης. Φαντάσματα ὠφελίμων ἢ βλαβερῶν τινῶν διδομένων, τὰ ὅποια συντείνουσιν εἰς τὴν εὐτυχίαν ἢ δυσυχίαν μας, οἶον εὐφροσύνου ἢ λυπηρῆς ἀγγελίας, διεγείρουσι παθήματα χαρᾶς, ἰλαρότητος, εὐδιαθεσίας, ἢ λύπης, σκυθρωπότητος, φόβου, ὑπογνώσεως κτλ.

ΡΠΣ'. Ὅταν ἐννοῶμεν τὴν ἡδονὴν ἢ λύπην, τὴν εὐτυχίαν ἢ δυσυχίαν ἄλλων ἀνθρώπων, γινόμεθα διὰ τῆς φαντασίας μέτοχοι τῆς καταστάσεώς των, ἐμβιβάζοντες ἡμῶς αὐτοὺς εἰς τὸν ἐκείνων τόπον. Ἐκ δὲ τούτων γεννῶνται τῆς συμπαθείας τὰ παθήματα. Συχνάκις αἰσθανόμεθα τὴν ἡδονὴν ἢ λύπην ὀξύτερα καὶ ἰσχυρώτερα παρὰ τοὺς ἡδυνομένους ἢ λυπούμενους αὐτοὺς. Συχνάκις εἴμεθα συμπαθητικοὶ καὶ τῶν κτηνῶν, καὶ ἀψύχων δὲ πραγμάτων, ὅποτε ἢ ἐξαπατῶσα φαντασία μᾶς τὰ παριστάνει ὡς ζῶντα καὶ αἰσθανόμενα.

Σημείωσις. Ἡ δὲ κλίσις καὶ ἀπεσροφὴ πρὸς ἀγνώστους ἀνθρώπους, χωρὶς νὰ ἐξεύρωμεν τὸν λόγον, καὶ μῖσος πρὸς ἄλογά τινα ζῶα, εἶναι παθήματα, τὰ ὅποια ἐπισηρίζονται εἰς κεκρυμμένους τινὰς κατὰ συγκύρησιν συνδεδεμένους ἐννοίας (ΡΙΓ').

ΡΠΖ'. Δισθητικὰ δὲ παθήματα εἶναι τὰ ἐφεξῆς: Καλὰ ἢ αἰσχρά πράγματα, οἶον καλὰ ἄνθη, καλὸν πρόσωπον, καλὸν ποίημα, καλὴ μουσική, καλὴ ζωγραφία, καὶ τὰ τούτων ἐναντία, εἶναι παραίτια αἰσθητικῆς εὐαρεσῆσεως

ἢ δυσαρεσθήσεως. Ὑψηλὰ πράγματα, οἷον Ὀλυμπος, Παρ-
 υασσός, ἕναςρος οὐρανοῦ, καὶ περιγραφή ὑψηλῶν πραγ-
 μάτων γινόμενη ἀκριβῶς ἀπὸ ποιητικῶν κόλαμον, ἕνασχο-
 λουσι τὴν φαντασίαν καὶ διεγείρουσιν εὐαρεσθήσεως πάθημα.
 Λόγοι μὲ ἀπλότητα καὶ ἀκακίαν λεγόμενοι, ἢ μὲ ἀγχι-
 νοισιαν, ἀσεισμοὶ, προξενουῖσιν αἰσθητικὴν εὐαρέσθησιν· ὡσαύ-
 τως δὲ καὶ γελοῖα κινήματα, πράξεις, διηγήσεις, ἀλογίαι
 εἰς πράγματα, τὰ ὅποια καθ' ἑαυτὰ δὲν εἶναι ἀξιόλογα,
 προξενουῖσιν αἰσθητικὸν ἢ δὲ πάθημα. Προσφυῆς μίμησις
 τῆς φύσεως γινόμενη ἀπ' ἀρίστους τεχνίτας, οἷον εἰκόνες καὶ
 ἀνδριάντες τῶν πρωτοτύπων ἀπαράλλακτοι, περιγραφαὶ τῶν
 ἀκριβεῖς, κτλ. ἀρέσκουσι. Παρασάσεις Ἡρωϊκῶν πρά-
 ξεων καὶ τῆς εἰς ἀμφοτέρα κλινοῦσης τύχης διεγείρουσι
 πάθημα συμπαθείας, καὶ πάθημα θαυμασμοῦ τῆς τῶν τε-
 χνιτῶν ἐπιτηδειότητος.

Σημείωσις. Τὰ εὐγενῆ τὰυτα παθήματα οὐτ' ἀμαθεῖς τεχνίται
 ἐμποροῦν νὰ προξενήσωσιν, οὐτ' ἀμαθῆ ἔθνη νὰ δοκιμάσωσι· διὰ
 τοῦτο Γοργίας τὴν τραγωδίαν αἶπεν ἀπάτην, εἰς τὴν ὅποιαν ὁ
 ἀπατήσας εἶναι δικαιοτέρος τοῦ μὴ ἀπατήσαντος, καὶ ὁ ἀπατη-
 θεὶς σοφώτερος τοῦ μὴ ἀπατηθέντος (βλ. Πλούταρχ. ἐν τῷ Πῶς
 δεῖ ποιημάτων ἀκούειν). Ἄλλὰ πλατύτερον καὶ ἀκριβέστερον περὶ τού-
 των θέλομεν εἰπεῖν εἰς τὴν Λισθητικὴν καλουμένην ἐπιστήμην.

ΡΠΗ'. Παθήματα δὲ προερχόμενα ἀπὸ τὰς τοῦ νοῦς
 ἐνεργείας εἶναι τὰ τῶν ἀληθειῶν γνώσεις· αἰτίαι δὲ τούτων
 τῶν ἠδέων παθημάτων εἶναι ἢ συνειδήσεις τῆς τελειότητός
 μας, ἢ τις εἶναι ἔργου ἡμῶν αὐτῶν, ἢ γαῖν, τὴν ὅποιαν
 ἀπεκτήσαμεν διὰ τῆς ἐπιμελείας καὶ δεξιότητός μας· καὶ
 ὁ τραχισμὸς τῆς ἀφ' αἰθείας, τὴν ὅποιαν καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ καὶ
 ἄλλοι ἄνθρωποι θέλουσι ἀπολαύσειν ὑπὸ τὴν νεωσὶ γνωρι-

σθεῖσαν ἀλήθειαν. Ὅτι ὅμως ἐμποδίζει τοῦ ὀρθοῦ λόγου
 τὴν ἐνεργείαν εἶναι λυπηρὸν πάθημα, ὅποια εἶναι ἀβεβαιό-
 της, ἀμφισβολία, ἀπάτη. Τοιαῦτα δὲ παθήματα προξενουῖσι
 ξενόχωρία ματαία νὰ μάθητις μαθήματα εἰς βιβλίον γραμ-
 μένα, ἢ ἀπὸ στόματος διδασκόμενα, νὰ εὐρῆ ἢ ν' ὑποδεί-
 ξῃ ἢ νὰ ὑπερασπιθῇ ἀλήθειαν· ὡσαύτως, ἂν μάθητις, ὅ-
 τι ἄνθρωποι τινες εἶναι προληπτικοὶ καὶ δεισιδαίμονες νομί-
 ζουτες τύφλωσιν τοῦ ἀνθρώπου τὸν φωτισμὸν, τὸ ὅποιον
 εἶναι συνημμένον μὲ τὴν πιθανὴν εὐνοϊαν, ὅτι οὗτοι θέλουσι
 ἐπὶ πολὺ ἀκόμη ξερεῖσθαι καὶ ξερεῖν καὶ ἄλλους τὴν εὐερ-
 γητικὴν λαμπηδόνα τοῦ φωτισμοῦ καὶ τῆς παιδείας. Καὶ,
 εἰάν τινες δοξομανεῖς καὶ τῆς δόξης των ἐμποδιστικὰ τὰ φῶτα
 νομίζουτες, πολλὰκις δὲ καὶ τῆς αἰσχροκερδείας των ἀναιρέ-
 τικὰ, βάλλωσι μυρίας ἐνέδρας καὶ προσκόμματα εἰς τὸν ἀ-
 ληθῆ τῶν ἀνθρώπων φωτισμὸν κτλ.

ΡΠΘ'. Τὰ δὲ ἠθικὰ παθήματα ἐμποροῦν νὰ θεωρη-
 θῶσιν ἐκ τῶν ἐφεξῆς. Ἐκ φύσεως αἰσθανόμεθα ὅτι μᾶς ἀ-
 ρέσκουν τὰ ἠθικὰ ἀγαθὰ, καὶ ὅτι σεβόμεθα μὲν καὶ τιμῶ-
 μεν καθαρῶς τὴν ἀρετὴν, βδελυσσόμεθα δὲ καὶ καταφρο-
 νοῦμεν τὴν κακίαν· οὗτος εἶναι ὑπατος καὶ πύματος τῆς
 ἡμετέρας φύσεως σκοπὸς, νὰ μὴ διοικώμεθα ἀπὸ τὴν αἰ-
 σθησιν, ἀλλὰ ν' ἀκολουθῶμεν τὴν πραεῖαν φωνὴν τοῦ ὀρ-
 θοῦ λόγου, ὅστις μᾶς διδάσκει γενικὰς καὶ ἀπολύτως ἀ-
 ναγκαίας ὑποθήκας καὶ ἐστολάς. Ἀγαπῶμεν τὴν ἀρετὴν
 ὅχι ὡς μέσον διὰ ν' ἀπολαύσωμεν δι' αὐτῆς ἄλλην εὐδαι-
 μονίαν, ἀλλ' ἀγαπῶμεν καὶ σεβόμεθα αὐτὴν δι' αὐτὴν, ὡς
 τι ἀπόλυτον ἀγαθόν. Διὰ τοῦτο, ὅταν ἐμποροῦμεν νὰ πα-
 ρατηρήσωμεν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς σημεῖον τι ἐναρέτου πράξεως,
 αἰσθανόμεθα ἠδονὴν τινα, ἢ τις μᾶς ζῶνσι, μᾶς πτεροῦσι,

μᾶς κάμνει εὐδαίμονας· εἰς ἐναντίαν δὲ περίεσιν αισθανόμεθα, ταραχὴν ἄπαινον καὶ τύψιν τοῦ συνειδότος. Ὁ δίκαιος ἔπαινος ἢ φόγος τῶν φρονημάτων καὶ πράξεων ἄλλων ἀνθρώπων γεννᾶται καὶ αὐτὸς ἀπὸ τῆς τιμῆς ἢ καταφρονήσεως τὸ πάθημα. Μ' ὅλον ὅτι δὲ αισθανόμεθα σέβας πρὸς ἄνδρας μεγαλόεσας καὶ πνευματώδεις, ὅποτε δεικνύουσιν ἀγαθὸν ἢ θοὺς χαρακτήρα, ἀλλ' ὅμως, τὰ ὅποια σεβόμεθα κυρίως εἶναι, φιλανθρωπία, δικαιοσύνη, μεγαλοψυχία, ἐγκράτεια, ἀνδρία πρὸς κατακρήμνισιν μεγάλων δυσκολιῶν, αἱ ὅποια ἴσανται ἐξ ἐναντίας εἰς τὸν δρόμον τῆς ἠθικῆς ἡμῶν τελειότητος.

Σημείωσις. Τὰ ἠθικὰ παθήματα μόνον ἄνθρωποι φρένιμοι παθαίνουσιν, ὄχι δὲ ἄφρονες καὶ μωροὶ, μηδὲ νήπια παιδιά. Ἀλλὰ τὴν ἀκρίβειάν τούτων ἔρευναν ἀποταμιεύομεν εἰς τὴν ἠθικὴν.

ΡΥΓ'. Πρέπει δὲ νὰ ἐπισημειώσωμεν περὶ τῶν παθημάτων τὰ ἐφεξῆς,

α'. Ὅτι εἶναι διάφορα καὶ κατὰ τὴν ἰσχύιν καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν. Παθήματα σωματικῶν ὀργάνων (ΡΠΔ') εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πολὺ ἰσχυρώτερα παρὰ τὰ τῆς φαντασίας (ΡΠΕ'). καὶ ταῦτα πάλιν, παρὰ τὰ ἐκ τῶν γνώσεων τοῦ νοῦς (ΡΠΗ'). Κατὰ δὲ τὴν διάρκειαν, τὸ ἐκ τῆς ἀληθείας πάθημα καὶ τὸ ἐκ τῆς ἀρετῆς εἶναι ἐπιμονώτατα, ἐνῶ τὰ τῶν αισθήσεων παρέρχονται, χορταίνονται, βλάπτουσι πολλάκις καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα, εἰάν δὲν συμβαίνωσι μὲ τὴν ἀπαιτουμένην μετριότητα.

β'. Πάθημα ἐκ πολλῶν σύνθετον ἐνεργεῖ ἰσχυρώτερα εἰς τὴν θέλησιν· οἷον, εὐεργεσία πρὸς τὸν βοηθείας χρήζοντα ἔμπορῆ νὰ κινηθῇ ὄχι μόνον ἀπὸ ἠθικὸν πάθημα

(ΡΠΘ'), ἀλλὰ καὶ ἀπὸ συμπαθείας (ΡΠΣ') διὰ τὴν ἐλευσίνην του κατάσασιν.

γ'. Ὅποτε ἀσχολοῦνται περὶ τι αἱ γνωστικαὶ δυνάμεις, ἰσχυρὰ παθήματα δὲν συμβαίνουσιν. Ἐντεῦθεν ἐκπηγάξει ὁ ἀξιόλογος καιὸν πρὸς θεραπείαν τινῶν ἐπιρρέπεσέρων εἰς ἰσχυρὰ παθήματα καὶ εἰς φανητισμὸν. Νὰ συνειθίζωσι τὸν νοῦν τῶν εἰς τὸ νὰ συλλογίζονται, νὰ τὸν ἀσχολῶσιν ἐπιμελῶς καὶ ἐπιμόνως εἰς ἐρευνας ἐπιστημονικῶν καὶ ἠθικῶν ἀληθειῶν· ἢ νὰ γυμνάζωνται εἰς ἐκεῖνα τοῦ κοινωνικοῦ βίου τὰ πράγματα, εἰς τὰ ὅποια ἀπαιτεῖται σκέψις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Περὶ ὀρεκτικῆς δυνάμεως ἢ Ὁρμῆς, καὶ περὶ Παθῶν.

ΡΥΙΑ'.

Η' πείρα μᾶς ἐδίδαξεν, ὅτι ἔννοιαί τινες μᾶς ἐνδιεγείρουσι σπουδὴν τινα καὶ ἀγῶνα εἰς τὸ νὰ κάμωμεν πρᾶγμα τὸ νοούμενον· ἢ ἐννοοῦμεν ἐντάμα, ὅτι ἠθέλαμεν σπουδάσειν εἰς τοῦτο, εἰάν εἴχαμεν ἰκανὴν δύναμιν. Τὴν σπουδὴν ταύτην ὀνομάζομεν γενικῶς ὀρεξιν. Φανερόν δὲ εἶναι, ὅτι ὅσα μᾶς παριστάνονται ὡς ἐμπόδια τοῦ νὰ κάμωμεν πρᾶγμα τὴν ἔννοιαν ἐκείνην, σπουδάζομεν νὰ τὰ ἀποβάλωμεν· τὴν σπουδὴν ταύτην ὀνομάζομεν ἀποσρομήν.

ΡΥΙΒ'. Τὴν δὲ, μὲ τὴν ὁποῖαν ἀποσρεφόμεθα ἢ ὀρεγόμεθα, ὀνομάζομεν ὀρεκτικὴν τῆς ψυχῆς δύναμιν ἢ ὀρμὴν ἔμφυτον, ἣτις γεννᾷ τὴν ἀγάπην καὶ τὸ μῖσος.

Σημείωσις. Ἡ περὶ τῆς ὁποίας ὁ λόγος σπουδὴ δὲν εἶναι ἔννοια μὴδὲ πάθημα, συνδεδεμένη ὅμως μὲ ἔννοιαν καὶ μὲ πάθημα· οὕτως ἀκούσας τὴν ἐκ τῆς φιλοσοφίας τιμὴν, καὶ πάθημα ἀξίεπαινον δοκιμάσας νοῦς (**ΡΥΙΗ'**), σπουδάζεις νὰ κάμῃς εἰς σκαυτὸν πραγματικὴν τὴν τιμὴν ταύτην· ἢ σπουδὴ σου αὕτη εἶναι ἠνωμένη μὲ τὴν ὁποῖαν συνέλαβες ἔννοιαν τῆς τιμῆς καὶ μὲ τὸ ὁποῖον ἐδοκίμασας πάθημα· φανερὸν δὲ εἶναι, ὅτι τὸ αὐτὸ πρᾶγμα κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον δὲν ἐμποροῦμεν καὶ νὰ ὀρεγώμεθα καὶ νὰ ἀποσρεφώμεθα (α).

ΡΥΙΓ'. Ἡ ὀρεκτικὴ δύναμις διαιρεῖται εἰς κρείττονα καὶ χείρονα, ἢ εἰς λογικὴν καὶ αἰσθητικὴν· καὶ ἡ μὲν δευτέρα σρέφεται εἰς ἀπόκτησιν μὲν τοῦ ἡδέος καὶ συμφέροντος, ἀποφυγὴν δὲ τοῦ λυπηροῦ καὶ βλάπτουτος· ἡ δὲ πρώτη, εἰς ἐκτέλεσιν τῶν ὅσα μαρτυροῦσιν ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ οἱ κανόνες τῆς ἠθικῆς ἀγαθὰ, καὶ ἀποφυγὴν τῶν ἐναντίων.

ΡΥΙΔ'. Καὶ ἡ αἰσθησις καὶ ὁ λόγος εἶναι οὐσιαστικαὶ οὐσιαστικαὶ τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις. Ἐπίσης λοιπὸν ἀνήκουσιν εἰς αὐτὸν καὶ τὰ, ὅσα ἀφορᾷ ἢ κρείττων, καὶ ὅσα ἢ χείρων ὀρεξεις, παρ' ὅσον αὕτη κρέπαι νὰ εἶναι πάντοτε καθυποταγμένα εἰς ἐκείνην, καὶ πρὸς χάριν αὐτῆς νὰ μὴ ἀθετῶνται τοῦ λόγου αἱ διδασκαλῖαι καὶ τῆς ἠθικῆς αἱ παραγγελῖαι. Ἡ δὲ κρείττων καὶ λογικὴ ὀρεξις ὀνομάζεται ἢ αὕτη καὶ

(α) Ἐπεὶ γὰρ ὅπερ ἐν διανοίᾳ κατάφασις καὶ ἀπόφασις· ταῦτ' ἐν ὀρέξει δόξις καὶ φυγή. Ἀριστοτ. ἠθικ. ε'. β'.

Θέλησις, ἣτις ἐντιστοιχεῖ μὲ τὸν Λόγον εἰς τὴν θεωρίαν (**ΡΝΣ'**).

ΡΥΙΕ'. Πολλάκις δὲ ἡ χείρων ὀρεξεις εἶναι ἐναντία τῆς κρείττονος, καὶ τότε συμβαίνει ἀγών εἰς τὴν ψυχὴν τοῖαν ἐκ τῶν δύο ν' ἀκολουθήσῃ· ἡ δὲ κρίσις, ἣ γοῦν ἢ συγκατάθεσις ὀνομάζεται τότε **θέλημα**. **Θέλημα** λοιπὸν εἶναι ὁ ἔσχατος τῆς ψυχῆς προσδιορισμὸς εἰς αἴρεσιν τοῦτου ἢ ἐκείνου τοῦ ὄντος ἢ νομιζομένου ἀγαθοῦ.

Σημείωσις. Ἄλλοι δὲ τὴν μὲν λογικὴν ὀρεξιν ὡς δύναμιν εἶπαν **θέλησιν**, τὴν δ' ἐνέργειαν, **βούλησιν**· ἄλλοι δὲ τὴν βούλησιν μὲν εἶπαν, **θέλημα**· τὸ δὲ **θέλημα** (ἀνωτ.) **βούλημα**· καὶ ἄλλοι ἄλλως, ὡς βλέπει πᾶς τις ἀναγινώσκων τοὺς Ἀριστοτέλους ὑπομνηματίας· ἀλλ' ἡμεῖς θέλησιν ὀνομάζομεν τὴν κρείττονα ὀρεκτικὴν δύναμιν, ἣτις εἶναι εἰς τὴν πράξιν, ὅτι εἶναι εἰς τὴν θεωρίαν ὁ Λόγος (**ΡΝΣΤ'**)· ὡς θέλομεν ἰδεῖν εἰς τὴν Κρηπίδα.

ΡΥΙΣ'. Αἱ δὲ τὴν τοῦ ἀνθρώπου κινουῦσα ὀρεξιν αἰτεῖ εἶναι παντοδαπαί. Πρῶτον ὀρμαὶ φυσικαὶ καὶ χρεῖαι, αἵτινες γεννῶνται πλέον ἀπὸ παθήματα, παρὰ ἀπὸ καθαρὰς καὶ ὠρισμένης πραγματικῆς ἐννοίας· ταιαῦται εἶναι αἱ ὀρμαὶ καὶ χρεῖαι τῆς βρώσεως καὶ τῆς πόσεως. Δεύτερον, ἡδέα καὶ λυπηρὰ παθήματα συνδεδεμένα μὲ ἐννοίας, ἐμπειρικὰς γνώσεις τῶν ὠφελούτων καὶ βλαπτικῶν· προσπαθοῦμεν τὴν παροῦσαν ἀπόλαυσιν νὰ ἐπιμηκύνωμεν, καὶ τὸ, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐλπίζομεν εὐφροσύνην, νὰ συντηρήσωμεν, καὶ τὰ τοῦτων ἐναντία ν' ἀποφύγωμεν. Τρίτον, ἐργασμοὶ τῶν ἠθικῶν παραγγελμάτων, καὶ ἵτις εἶναι ἀγαθὸν τί κακὸν, τί δίκαιον τί ἀδίκον.

ΡΥΙΖ'. Ἀπὸ δὲ τὰ πολλὰ εἶδη τῶν τῆς αἰσθήσεως ὀρμῶν καὶ κλίσεων ἐμποροῦμεν ν' ἀποδώσωμεν εἰδῶ ἡλίγα

τινα. Είναι δὲ, Ὁρμὴ τῆς συντηρήσεως ἡμῶν αὐτῶν κατὰ μίμησιν, ἀποχὴν σωματικῶν πόνων, ἀπομακρυσμὸν ἀπὸ κινδύνου, ἀποσροφὴν φαρμακερῶν, κακοχύμων, δυσωδῶν πραγμάτων κτ. Κλίσεις εἰς τέρψιν τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς φαντασίας· κλίσεις τῶν εἰς τὴν φύσιν καὶ ἐκ τῆς τέχνης προσγινομένων καλῶν. Ὁρμὴ πρὸς τιμὴν, δύναμιν, πλοῦτον· πρὸς κόσμησιν τοῦ νοῦς, ἀπόκτησιν ἐπωφελῶν γνώσεων· πρὸς ἀσχολίαν, ἢ ἡσυχίαν. Ὁρμὴ πρὸς τὰ παθήματα τῆς συμπαθείας δι' ἀποδίωξιν λυπηρᾶς καταστάσεως ἄλλων ἀνθρώπων, καὶ περιποίησιν εὐτυχίας κτλ.

ΡΥΙΗ'. Πᾶσα δὲ αἰσθήσεως ὁρμὴ σρέφεται περὶ ἑμοίων τι πάθημα, τὸ ὁποῖον τὴν γεννᾷ, καὶ βάλλει τὴν θέλησιν εἰς ἐνέργειαν. Δὲν προπορεύονται δὲ πάντοτε τὰ παθήματα ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας. Διότι καὶ μετὰ τὴν πλήρωσιν τῆς ἐπιθυμίας διεγείρεται εὐθυμίας πάθημα, καὶ εἴαν δὲν πληρωθῇ, πάθημα ἀθυμίας· ἐναντία δὲ κρίσεις καὶ ὁρμαὶ ἐξασθενίζουσιν ἀμοιβαίως μία τὴν ἄλλην.

ΡΥΙΘ'. Ὅσον δὲ ἐνεργητικώτεραι εἶναι τῆς εὐθυμίας καὶ τῆς ἀθυμίας αἱ ἔννοιαι, τόσον ταχύτεραι καὶ ἰσχυρώτεραι γεννῶνται αἱ ὁρμαί. Κλίσεις δὲ, αἵτινες συχνάκις ἐπληρώθησαν, ἢ εἰς τῶν ὁποίων τὴν πλήρωσιν ἀντιφέρονται δυσκολονέκητα ἐμπόδια, ὡς ἐνασχολοῦσιν ἐπὶ πολὺ τὴν φαντασίον εἰς τὸ ἀντικείμενον τῆς κλίσεως, μεγαλύνονται καθ' ὑπερβολὴν καὶ κραταιοῦνται.

Σ'. Πάθος εἶναι σφοδρὸν πάθημα ἠνωμένον μετὰ σπουδὴν καὶ ὁρμὴν βιαιοτέραν εἰς ἠδίας τινος ἀπόλαυσιν ἢ λυπηροῦ ἔκκλισιν, ἢ ἀπλῶς πάθημα σφοδρότερον, ἢ γουρ ἔννοιά τις ἠνωμένη μετὰ χαρὰν ἢ λύπην εὐτονιωτέραν παρ' ὅσην ἀπαιτεῖ τὸ πάθημα (ΡΟΖ'), Ἀπὸ τὸν ὄρισμὸν τοῦ

πάθους προβαίνουσι δύο γένη παθῶν, τὰ ὁποῖα περιέχουσι εἶδη καθὲν πλειότερα. Τὸ Πρῶτον γένος διαιρεῖται εἰς δύο εἶδη, εἰς πάθη τῆς κλίσεως καὶ πάθη τῆς ἀποσροφῆς.

ΣΑ'. Εἰς τὸ εἶδος τῶν παθῶν τῆς κλίσεως περιέχονται τὰ ἐφεξῆς μερικώτερα εἶδη.

α'. Ἀγάπη, ἣτις εἶναι ὁρμὴ τῆς ψυχῆς βιαιοτέρα καὶ ἐμψῆ εἰς συνάφειαν ἐγγυτέραν μετὰ πρόσωπον, τοῦ ὁποίου τὰ πρατερήματα κρίνει ἢ νομίζει ἰδέα· εἶδη δὲ πάλιν ταύτης εἶναι φιλία, ἔρως, εὐγνωμοσύνη πρὸς τοὺς εὐεργέτας.

β'. Ἐχθρα κλίσεις ὁρμητικὴ εἰς καταδρομὴν τοῦ μισομένου, καὶ ἐλάττωσιν τῶν δυνάμεων του.

γ'. Μῆνις, ἢ τὸ φιλέκδικον, κλίσεις καὶ τιμωρήσεις εἰς ἀνθρώπον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐβλάφθη.

δ'. Θυμὸς, κλίσεις εἰς τὸ κακολογήσει ἢ τιμωρήσει τις ἀνθρώπους, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἔπαθεν ἀναξίως κακόν τι· γίνεται δὲ μετὰ ταραχὴν μεγάλην ὅλου τοῦ συστήματος τῶν ζωτικῶν δυνάμεων.

ε'. Πείσμα ἢ ἰδιοτροπία, κλίσεις καὶ κόμησις τὴν θέλησίν του καὶ δικαίαν καὶ ἀδικον κινούμενος ἀπὸ ὑπερηφάνειας, ἢ μικρόνοιας, ἢ ὑποχονδρίας.

ς'. Ζῆλος, κλίσεις εἰς τὸ καὶ ὑπερβῆτις ἄλλου εἰς προτερήματα καὶ ἀρετὰς· εἶναι δὲ οὗτος ἀξιοκατάκριτος, ὅταν ζηλᾷ τις ὀλίγου ἀξία λόγου πράγματα ἢ κακίας.

ζ'. Ἐνθουσιασμός, ζῆλος δι' ἀξιολογα ἐγχειρήματα τῆς πατρίδος καὶ τοῦ γένους ἀφορῶντα τὴν ὠφέλειαν καὶ δόξαν, δι' ἀνακάλυψιν ἀληθειῶν, δι' εὐτυχίαν τοῦ κόσμου, διὰ τιμὴν ἀνδρῶν τιμῆς ἀπάσης ἀξίων· ἀλλ' ὅταν λείπη ἀπ' αὐτοῦ ὁ ὀρθὸς λόγος, ἐκφυλίζεται ἐλεεινῶς εἰς διάφορα φανητσιασμοῦ εἶδη (ΡΚΗ').

- η'. Υπερηφάνεια.
θ'. Φιλοτιμία.
ι'. Φιλαργυρία.
ια'. Λιχνεία.

ΣΒ'. Τὸ δὲ εἶδος τῶν παθῶν τῆς ἀποσροφῆς περιέχει πάθη μερικώτερα ἄλλα τὰ ἐφεξῆς.

α'. Βδελυγμὸν, ἀποσροφὴν ἀπὸ δυσώδη καὶ κακόχυμα καὶ δύσμορφα πράγματα, ἀπὸ μοχθηρὰ ζῶα, καὶ ἀκαθάρτους καὶ ἀπολιτίστους ἀνθρώπους.

β'. Μῖσος, ἀποσροφὴν ἀπὸ ἐχθροὺς καὶ κακοὺς ἀνθρώπους. Σημείωσαι δὲ, ὅτι ἐχθρα καὶ μῖσος δὲν εἶναι πάντοτε ἠνωμένα· ἀλλ' εἶναι δυνατόν νὰ μισῆς τινα, καὶ νὰ μὴ τὸν ἐχθρεύεις. (ἀνωτ. β').

γ'. Φόβον, ἀποσροφὴν ἀπὸ κίνδυνον φοβερικοῦτων πραγμάτων.

δ'. Τρόμον, φόβου ἕξαφνον. Καὶ κακὸν δὲ ἕξαφνον

π. χ. Θανάτου ἀγγελία ἐμπορεῖ νὰ προξενήσῃ τρόμον.

ε'. Μικροψυχίαν, ἀποσροφὴν ἀπὸ δυσκολίας μικράς.

ς'. Ἀπόγνωσιν ἢ ἀπελπισίαν, ἀποσροφὴν ἀπὸ δυσκολίας ἀκατανικήτους.

ΣΓ'. Τὸ δὲ δεύτερον τῶν παθῶν γένος περιέχει σφοδρότερα παθήματα χωρὶς βιαίαν ἐπιθυμίαν μηδὲ τῆς θελήσεως ἄμεσον ἐνέργειαν. Καὶ τούτου δὲ τοῦ γένους εἶναι δύο τὰ εἶδη, ἡδέα πάθη, καὶ λυπηρά.

ΣΔ'. Εἰς τὰ ἡδέα πάθη περιέχονται μερικώτερα εἶδη παθῶν τὰ ἐφεξῆς.

α'. Χαρὰ, εὐδίαθεσία διὰ παρόντα ἢ ἐλπίζόμενα ἀγαθὰ. Ἐκ ταύτης συχνάκις γεννᾶται γέλιον, εὐθυμοὶ κραυγαί, καὶ κινήσεις χειρῶν, καὶ σκιρτήματα. Ἐπιχαιρέκακία

δὲ εἶναι χαρὰ διὰ κακὰ ἄλλων. Χαρὰ δὲ κατασηματικὴ ἢ γεννωμένη ἀπ' ἀλγηδόνων ἀναίρεσι.

β'. Θαυμασμός, ἕκπληξις διὰ καλὰ καὶ ὑψηλὰ, καὶ τοιαῦτα, ὅποια δὲν ἠλπίζαμεν.

γ'. Σέβας, μεγάλη τιμὴ πρὸς σοφώτατα ἢ ἀγαθώτατα ὑποκείμενα, ἢ πρὸς τὸ ὕψισον "Ου

δ'. Ἐλπίς, χαρὰ διὰ μέλλον ἀγαθὸν καὶ ἐνδεχόμενον, ἥτις εἶναι τερπνοτέρα παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ τὴν ἀπόλαυσιν· διότι ἡ μὲν φαντασία μεγεθύνει τὸ μέλλον ἀγαθόν, καὶ μᾶς παριστάνει γυμνὸν τὸ ἡδύ· ἡ δὲ ἀπόλαυσις εἶναι τοῦ ἀγαθοῦ, ὅποῖον εἶναι ἐκ φύσεως, καὶ κἄποτε μὲ ἀηδίας τινος συνωδευμένη.

ΣΕ'. Εἰς δὲ τὰ λυπηρὰ πάθη περιέχονται τὰ ἐφεξῆς.

α'. Λύπη, τὸ γενικώτατον, ἥτις εἶναι διάθεσις ἀηδῆς, διὰ παρὸν κακόν, ἢ ἐντὸς ὀλίγου ἐρχόμενον.

β'. Φθόνος, λύπη δι' ἀλλότρια ἀγαθὰ.

γ'. Ὀχλησις, λύπη σενοχωροῦσα διὰ λόγους, πράξεις, διηγήματα ἄλλων ἀηδῆ καὶ ἀτερπῆ.

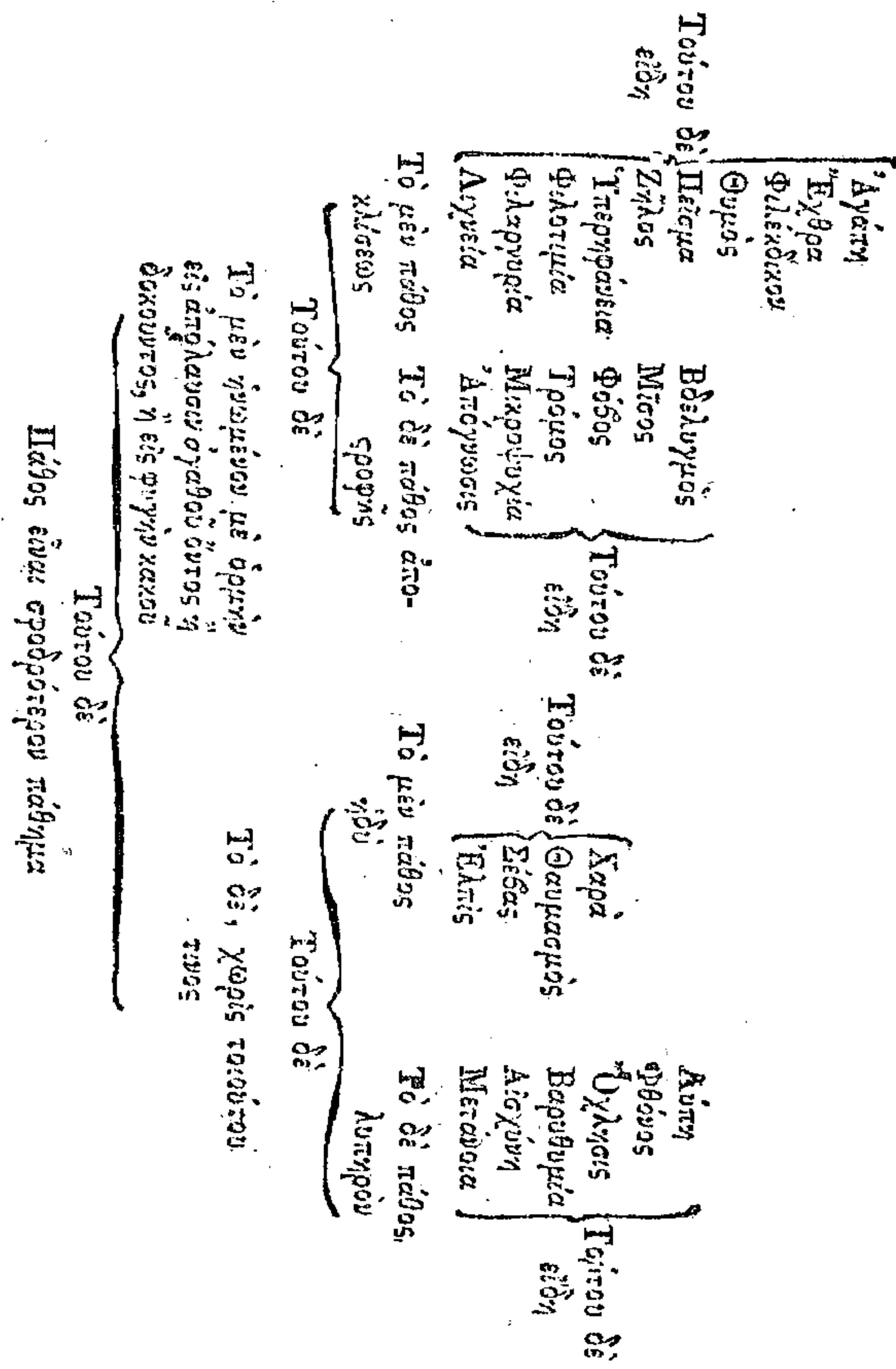
δ'. Βαρυθυμία, λύπη βαρύνουσα καὶ ἀναψυχὴν μὴ διδοῦσα.

ε'. Αἰσχύνη, λύπη δι' ἀνακάλυψιν ἐλαττωμάτων ἢ ἀμαρτημάτων μας.

ς'. Μετάνοια, λύπη δι' ἀμαρτήματα προπεπραγμένα, πολλάκις συνωδευμένη μὲ τὴν αἰσχύνην.

Σημείωσις. Καὶ ταῦτα μὲν εἶναι μὲ συντομίαν τὰ πάθη, τὰ ὅποια πολλοὶ ὑποδιαίρουσιν εἰς ἀκόμη πλείωτερα εἶδη, ἀλλ' ὅλα σχεδὸν ἀνάγονται εἰς τὰ εἰρημένα. Καὶ ἂν σκοπήσωμεν ἀκριβέστερα, ὅλα ἀνάγονται εἰς δύο γενικώτατα, εἰς τὴν ἡδονὴν καὶ λύπην.

Πρέπει δὲ νὰ σημειώσωμεν, ὅτι πολλάκις συντρέχοντα δύο ἢ πλείοτερα πάθη, κινουσι σφοδρότατα τὸν κατεχόμενον· οἷον ὑπερηφάνεια καὶ πείσμα, βδελυγμὸς καὶ ἔχθρα, ἀγάπη καὶ θαυμισμὸς, κτλ. Πῶς δὲ πρέπει νὰ οἰκονομῶμεν τὰ πάθη πρὸς ἡσυχίαν καὶ εὐτυχίαν καὶ ἡμῶν αὐτῶν καὶ τοῦ πλησίον μας, θέλομεν εἰπεῖν κατὰ πλάτος εἰς τὴν Ἱθικήν. Ἐχεις δὲ ἀντικρὺ σχολετὺν τι τρόπον τινα, ἢ δένδρον τῶν παθῶν καταταττημένον εἰς ὄρπηκας, καὶ κλώνας καὶ κλάδους, δι' ἐύκολίαν τῆς περιληπτικῆς αὐτῶν κατανοήσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Περὶ διαφορᾶς τῶν ψυχικῶν ἰδιοτήτων τῶν ἀνθρώπων, καὶ περὶ Κράσεων.

ΣΣ'.

Ὡς ἐπισφράγισμα τῆς ψυχολογικῆς ταύτης πραγματείας μ' ἐφάνη ἀρμόδιον νὰ προσθέσω τινὰ περὶ τῆς διαφορᾶς, τὴν ὁποίαν βλέπομεν εἰς τὰς ψυχικὰς τῶν ἀνθρώπων δυνάμεις. Λι ἀφορμαὶ τῆς διαφορᾶς ταύτης διαιροῦνται εἰς φυσικὰς καὶ ἠθικὰς. Καὶ αἱ μὲν πρῶται εἶναι τοιαῦται, ὁποίας δὲν εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν μας νὰ διατάξωμεν κατὰ τὴν ἀρέσκειάν μας· τὰς δευτέρας ὅμως δυνάμεθα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον νὰ διατάξωμεν, καὶ νὰ μεταβάλωμεν κατὰ τὴν θέλησίν μας.

ΣΣ'. Ἀπὸ τὰς φυσικὰς αἰτίας κυριώτεραι εἶναι·

Α') Ποιότης τοῦ σώματος προερχομένη ἀπὸ τὸν διάφορον λόγον τῶν ὑγρῶν πρὸς τὰ τερῶν μέρη, ἀπὸ βραδυτέραν ἢ ταχυτέραν τῶν ὑγρῶν κίνησιν, ἀπὸ ἀγαθὰ ἢ κακὰ αἰσθητήρια, ἀπὸ νεῦρα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐρεθιζόμενα. Ἐκ δὲ τούτων γεννᾶται ἡ συνειθισμένη τῶν κρᾶσεων διαίρεσις.

α'. Εἰς Αἱματώδη, ἧτις εἶναι τῶν ἐχόντων σφυγμὸν μέτριον, αἷμα ἐπιπολάζον, καὶ κοκκινίζον τὸ πρόσωπον,

ἢ λευκαίνου καὶ φαιδρύνου· ἀνθρώπων φιληδόνων, εὐτραπέλων, εὐφυνῶν, ἀλλὰ πρὸς ἀργίαν ἐπιρρέπων.

β'. Χολερικὴν, τῶν, οἵτινες σφυγμὸν μὲν ἔχουσι ὀξύτερον καὶ πυκνότερον, χρῶμα δὲ κιτρινωπὸν. Σεμνοὶ οὗτοι εἶναι τὰ ἦθη, φιλότιμοι, θυμώδεις· σπουδάζοντες τὴν ὠφέλειαν τῶν ἀνθρώπων· ὀξεῖς καὶ ὀρθοὶ τὴν κρίσιν.

γ'. Μελαγχολικὴν, ἀνθρώπων, τῶν ὁποίων εἶναι σφυγμὸς μέγας καὶ ἀραιὸς, πρόσωπον κατηφές καὶ ἄγριον, ὀφθαλμὸς κακοῦργος· χρῶμα κιτρινοκόκκινον, ἢ κιτρινόλευκον· ἄνθρωποι εἶναι ο἗τοι περίλυποι, κλεονέκται, ἀγροῖκοι τὰ ἦθη καὶ βάρβαροι, φθονεροὶ, φιλόπονοι, μνημονικοί.

δ'. Φλεγματικὴν, τῶν ἐχόντων σφυγμὸν ὀξὺν καὶ ἀραιὸν, πρόσωπον χαῦνον καὶ ἔκλυτον, καὶ χρῶμα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον λευκὸν καὶ γαλακτοειδές· ο἗τοι εἶναι ἄνθρωποι βραδύνοες καὶ νωθοὶ, φιλήσυχοι, ὑπνώδεις, φιλόφθωροι, ἰσχυρῶν παθῶν καὶ κακιῶν ἀνεπίδεκτοι. Ἐκ δὲ τῶν τεσσάρων τούτων κρᾶσεων πολλάκις τινὲς εἶναι κατὰ δύω σύνθετοι, οἷον αἱματοχολερικῶν, αἱματοφλεγματικοῦ, μελαγχολοχολερικοῦ κτλ.

ΣΗ'. Β') Διαφορὰ τῶν φυσικῶν τῆς ψυχῆς διαθέσεων προερχομένη ἀπὸ τὴν διαφορὰν τῶν αἰσθητικῶν, νοητικῶν, καὶ ὀρεκτικῶν δυνάμεων. Ἐκ τούτου προέρχονται νόες ἀγαθοί, μέσοι, φαῦλοι, ὀξεῖς, ἀδρανεῖς, μωροί. Ἐκ τούτου τινὲς μὲν ἐκ φύσεως εἶναι ἰλαροὶ, σιωπηλοί· τινὲς δὲ εὖθυμοι, ἀκράτητοι· καὶ ἄλλοι μὲν ἐπιρρέπεῖς εἰς τὰ κατὰ τὰ παθήματα, ἄλλοι δὲ εἰς ἐκείνα.

ΣΘ'. Γ') Ἡλικία. Τὸ σῶμα, προχωρούσης τῆς ἡλικίας, ὑπόκειται εἰς μεταβολὰς τινὰς, ἐνδυναμούμενον κατὰ μικρὸν, καὶ πάλιν οὕτως ἐξασθενοῦν· Λι μεταβολαί

αὐται ἰσχύουν πολὺ εἰς μεταβολὴν τῶν νόων καὶ χαρακτήρων τῶν διαφόρως ἡλικιωμένων ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο βλέπει, παιδία, μερικάκια, νεανίαι, ἄνδρες, πρεσβύτες, κοράσια, γυναῖκες εἶναι ἀπ' ἀλλήλων διάφοροι τὸν νοῦν, τὰ ἦθη, τὰς εἰς παθήματα καὶ πάθη ῥοπὰς κτλ.

ΣΓ. Δ') Γένος. Καθόλου θεωροῦμενοι ἄνδρες καὶ γυναῖκες εἶναι διάφοροι ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὰ ψυχικὰ προτερήματα, κλίσεις, φρονήματα κτλ., καθὼς διαφέρουν καὶ κατὰ τὴν σωματικὴν διοργάνωσιν.

ΣΙΑ. Ε') Κλίμα. Ἡ κατὰ ψυχρότητα καὶ θερμότητα ποιότης τοῦ ἀέρος, ἡ φυσικὴ ἢ διὰ τῆς καλλιέργειας μεταβαλλθεῖσα τῆς χώρας ποιότης, θέσις κατ' ἀνατολὰς ἢ δυσμὸς, ἐπενεργοῦσι μεγάλα εἰς τοὺς κατοίκους. Σῶμα καὶ πνεῦμα ὑποφέρουσι μεταβολὰς τινὰς, ἐὼν ὁ ἄνθρωπος μεταβάς ζήσῃ κατὰ τὸ συνεχὲς ἐπὶ πολὺ εἰς ψυχρὰ, ἢ θερμὰ, ἢ εὐκράτα κλίματα· ἄλλως ποιούμεται εἰς τὰς πεδιάδας· ἄλλως εἰς τὰ ὄρη· ἄλλως εἰς τοὺς δρυμῶνας· ἄλλως εἰς τὰς νήσους· ἄλλως εἰς τὰς μεγάλας Ἠπείρους, εἰς ἀκάρπους καὶ ἀμμιώδεις, εἰς καλλιεργημένους καὶ ἐπιμαλημένους τόπους. Ποία διαφορά Ἕλληνας καὶ Λάπωνος· Σάξωνος καὶ Ἀγκλοῦ· Ἀφρικανοῦ καὶ Ἑυρωπαϊοῦ!

ΠΒ. Σ') Τροφή. Παχυλὴ καὶ ὠμὴ τροφή, λιπαρὰ βρώματα, θερμὰ καὶ ἰσχυρὰ ποτὰ, πολλὰ ἀπὸ τὸ γένος τῶν ζώων βρώματα κτλ. εἶναι καὶ ταῦτα αἰτίαι ἔθνικῶν ἰδιωμάτων. Καὶ αὐταὶ μὲν εἶναι μὲ συντομίαν αἰ φυσικαὶ αἰτίαι.

ΣΙΓ. Εἰς δὲ τὰς ἠθικὰς περιέχονται αἱ ἐφεξῆς.

Α') Γλῶσσα. Ἐκ ταύτης κρέματα ἢ πληθῆς καὶ ἢ εὐκρίνεια τῶν ἰδεῶν, καὶ τῶν γνωστικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων ἢ τελειότης. Βάρβαροι καὶ ἀτέλεις γλῶσσαι περιέ-

χοῦσι μόνον τὰ σημεῖα τῶν συνηθεσάτων αἰσθητῶν ἀντικειμένων· πολὺ λείπουσιν ἀπὸ τοῦ νὰ φανερώσῃ τὰς ἰδέας καὶ τὰ παθήματα καὶ τὰ πάθη καὶ τὰς ῥοπὰς τοῦ ἀνθρώπου· ὅσον εἶναι τοῦ ἔθνους ἢ γλῶσσα πλέον καλλιεργημένη καὶ πλουτισμένη ὀλικιῶς, τόσον ἢ περιοχὴ τῶν γνώσεών του πλατύνεται, καὶ ἡ ὀξύτης τῶν γνωστικῶν του δυνάμεων εσομόνεται. Ἐντεῦθεν ἐλέγχεται ἡ ἀθλιότης τῶν ἐλεεινῶν δοκησισόφων, ὅσοι ἀμελοῦντες τὴν γενικὴν τῆς γλώσσης τοῦ ἔθνους διορθώσιν, προσρέχουσιν εἰς γλῶσσας παλαιὰς καὶ νεκρὰς, ἀπὸ τὰς ὁποίας κάρμιν δὲν ἔχει τὸ ὅλον γένος ὠφέλειαν. Ἐὰν τῶν γλωσσῶν ἡ ἀνάστασις ἦτο πρᾶγμα εὐκτοῦ, ἠθέλων πρὸ πολλοῦ ἀναστήσειν οἱ Ἴταλοὶ καὶ οἱ Γαλάται τὴν Λατινικὴν!

Β') Δίαιτα. Ἐρημικὸς ἢ κοινωνικὸς βίος· σωματικὴ σχολὴ ἢ ἀσχολία· εἶδη ἀσχολιῶν, τοῦ πολεμικοῦ, τοῦ φιλοσόφου, τοῦ τεχνίτου, τοῦ πραγματευτοῦ, τοῦ γεωργοῦ, τοῦ πλουσίου, τοῦ ἀγροίκου, τοῦ ἀσυκοῦ κτλ. ἔχουν πολλὴν καὶ μεγάλην δύναμιν εἰς τοῦ ἀνθρώπου τὸν χαρακτήρα. Ἐκ τούτου γεννῶνται τὰ διάφορα ἦθη τῶν νομάδων, τῶν γεωργῶν, τῶν ναυτῶν, τῶν πραγματευτῶν, τῶν κυνηγῶν, τῶν πολεμικῶν κτλ.

Γ') Ἀγωγή γινομένη εἰς ἴδια ἢ δημόσια διδασκαλεῖα, ἀναμνώσεις, παραδείγματα, βραβεῖα, ποινὰι κτ.

Δ') Θρησκεία. Ἰδέαι Θεοῦ· τιμαὶ τοῦ Θεοῦ δι' ἐξωτερικῶν σημείων· ἰδέαι περὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τῶν καθηκόντων του. Σχέσεις πρὸς Θεὸν καὶ πρὸς ἄλλους ἀνθρώπους· ἐλπίδες διάφοροι μετὰ θάνατον. Ἐκ τούτων προκύπτουσι διάφοροι ἔθνικοὶ χαρακτήρες· αἶψον, ὁ πάντα τοὺς ἑτεροθρήσκους μισῶν καὶ κατατρίχων

Ἰουδαῖος, ὁ ὑπερήφανος καὶ φιλόανθρωπος Μωαμεθανός, ὁ ταπεινός καὶ ἀνεξέτακτος Χριστιανός, ὁ δεισιδαίμων καὶ ἐκδικητικὸς εἰδωλολάτρης, ὁ τὴν ἀπάθειαν γυμναζόμενος Ἰνδός κτλ.

Εἶ) Πολιτεία. Οἱ διάφοροι νόμοι, καὶ ἡ διάφορος αὐτῶν φυλακὴ, ἡ μεγαλητέρα ἢ ὀλιγωτέρα ἐλευθερία εἰς τὸ φρουεῖν, λαλεῖν, γράφειν· ἡ περιποίησις ἢ καταδρομὴ τῆς γεωργίας, τοῦ ἐμπορίου κτλ. Τὸ δημοκρατικόν, ἢ ἀριστοκρατικόν, ἢ δεσποτικόν εἶδος τῆς πολιτείας, δύναται νὰ μεταβάλλωσι πολὺ τὰ ἦθη τῶν ἀνθρώπων· ἄλλως ἐφρονεῖ καὶ ἐλάλει καὶ ἐπολιτεύετο ὁ Ἀθηναῖος, ἄλλως ὁ Σπαρτιάτης, ἄλλως τὰ ἀνδράποδα τοῦ μεγάλου τῶν Περσῶν Βασιλέως, ἄλλως λαλεῖ καὶ φρονεῖ, ὅπου ὁ βασιλεὺς εἶναι ἀληθῶς βᾶσις τοῦ λαοῦ καὶ πατήρ κτλ.

5) Ἀρχαὶ καὶ δόγματα ἠθικῆς, κατὰ τὰ ὅποια διάφοροι ἄνθρωποι διαφόρως φρονοῦσι καὶ πολιτεύονται.

ΣΙΑ'. Ἐκ δὲ τούτων ἀπάντων μορφύνεται ὁ ὀνομαζόμενος Χαρακτήρ τοῦ ἀνθρώπου, ἡγοῦν ἢ ποιά διάθεσις τῆς τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆς κατὰ τε θεωρίαν καὶ πράξιν.

Σημείωσις. Ἐαυταὶ εἶναι αἱ κυριότεραι τῆς τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν διαφορᾶς αἰτίαι. Καὶ ταῦτα εἶναι τὰ στοιχεῖα τῆς ἑμπειρικῆς ψυχολογίας μετὰ βραχολογίαν, εἰς τὰ ὅποια δίδομεν τέλος, διὰ νὰ μεταβῶμεν εἰς πραγματείας ἄλλας, ὅσας ὑπεσχόθη φθάσας ὁ λόγος (ΙΑ', ΙΕ').

Κ Ρ Η Π Ι Σ

Φ Ι Λ Ο Σ Ο Φ Ι Α Σ.

~~~~~

Π Ρ Ο Δ Ι Ο Ι Κ Η Σ Ι Σ .

Τί εἶναι ἡ Κρησις τῆς Φιλοσοφίας.

Α΄.

Εἰάν ἐπιστήμη πᾶσα εἶναι σύστημα γνώσεων κατ' ἀλληλουχίαν ἐκτεθειμένων, ἐν συναπαρτιζουσῶν ὅλου καὶ πρὸς ἓνα σκοπὸν ἀποβλεπουσῶν (Ἐμπ. Ψυχ. Ζ΄.) ἀναντιρρήτως καὶ ἡ Φιλοσοφία ἐπιστήμη οὖσα καὶ αὐτὴ πλουτεῖ τὰς ιδιότη-
τας ταύτας· διότι πρόκειται νὰ μάθωμεν ἀπ' αὐτὴν γνώ-
σεις, τὰς ὁποίας δὲν δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἀπ' ἄλλην ἐπι-
στήμην. Καθὼς δὲ πᾶσα ἐπιστήμη, οὕτω καὶ ἡ φιλοσοφία,
προϋποθέτει γνωστόν τι, τὸ ὁποῖον εἶναι τῆς ἐπιστήμης
τὸ ἀντικείμενον, καί τι γινώσκον, τὸ ὁποῖον εἶναι
τὸ ὑποκείμενον· καὶ ἀντικείμενα μὲν εἶναι πολλὰ,
καὶ τῶν ἐπιστημῶν ἰσάριθμα· ὑποκείμενον δὲ τῆς ἐπιστή-
μης εἶναι πάντοτε ἓν, αὐτὸς ὁ τῶν ἐπιστημῶν ἐγκρατὴς
γινόμενος ἄνθρωπος. Πρέπει λοιπὸν νὰ διακριθῇ ἡ φιλοσο-
φία ἀπὸ τὰς ἄλλας ἐπιστήμας διὰ τοῦ ἀντικειμένου της.

Β΄. Καθὼς δὲ πᾶσα ἐπιστήμη συνίσταται ἐκ πολλῶν
μερικωτέρων γνώσεων, αἵτινες ὡς ἐν ὅλον ἀποτελοῦσαι
(ἀνωτ.) εἶναι ὁμοειδεῖς· οὕτω καὶ ἡ φιλοσοφία συνολοῦται
ἐξ ἀνάγκης ἐκ πολλῶν ὁμοειδῶν γνώσεων, αἵτινες συζάμα

θεωρούμεναι ὀνομάζονται σύστημα ἢ σύνταγμα γνώσεων, καθὼς καὶ εἰς πᾶσαν ἄλλην ἐπιστήμην. Πρέπει λοιπὸν ὁ φιλοσοφῶν νὰ σπουδάσῃ εἰς ἀπόκτησιν συστηματικῆς ἢ συνταγματικῆς γνώσεως τοῦ τῆς φιλοσοφίας ἀντικειμένου.

Γ'. Πᾶσα ἐπιστήμη διδασκομένη εἰς ἄλλους λέγεται δίδασγμα τῶν διδασκόντων, καὶ μάθημα τῶν διδασκόμενων. Διὰ τοῦτο αἱ συμπληρωτικαὶ τῆς ἐπιστήμης γνώσεις πρέπει νὰ ἐρμηνευθῶσι διὰ λέξεων, ὀνομαζόμεναι τότε λόγοι ἢ ἀποφάνσεις (α)· καὶ αὗται μὲν εἶναι τῆς ἐπιστήμης ἢ ἴλη· ἢ δὲ τρόπος τῆς τούτων πρὸς ἀλλήλας ἐνώσεως καὶ ἀλληλουχίας, ἢ μορφή ἢ τὸ εἶδος. Πρέπει δὲ νὰ συνάπτονται καὶ ν' ἀκολουθῶσιν οὕτως, ὥστε ἡ προηγουμένη νὰ ἐξηγῇ τὴν ἐπομένην, καὶ αὕτη τὴν τρίτην, καὶ τὴν τετάρτην ἢ τρίτην, καὶ ἐφεξῆς ὡσαύτως· ἀποφάνσεις δὲ ὑπ' ἄλλων μὴ ἐξηγούμεναι, ὡς αὐτοφανεῖς καὶ σαφεῖς καὶ ἀμέσως γνωσταί, ὀνομάζονται ἀρχαί, καὶ ἀρχαὶ πρῶται καὶ ἀπόλυτοι πρὸς διαφορὰν τῶν ἀπ' ἄλλας ἐξηγούμενων, αἵτινες ἐξηγητικαὶ γινόμεναι ἄλλων ἐφεξῆς, πρεπόντως δύνανται νὰ ὀνομασθῶσιν ἀρχαὶ δεύτεραι καὶ σχετικαί. Καὶ ἡ φιλοσοφία λοιπὸν, καθὼς ἐπιστήμη, συνίσταται ἐξ ἀποφάνσεων οὕτω συνημμένων καὶ ἀλληλουχομένων, αἵτινες δύνανται νὰ ἐκπηγάξωσιν ἀπὸ μίαν ἢ πλειοτέρας πρώτας καὶ ἀπολύτους ἀρχάς.

Δ'. Πᾶσα ἐπιστήμη εἶναι τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἐλεύθερον γέννημα, γινόμενη, ἐνῶ μία ἢ καὶ πολλαὶ κατὰ μικρὸν ἐνέργειαι τῆς ψυχῆς ἀπευθύνονται εἰς τὴν ἀντικείμενον

καὶ παράγουσιν οὕτως εὐτακτὸν τι ὅλον ὁμοειδεῖν γνώσεων· οὐδ' ἡ φιλοσοφία λοιπὸν ἐδόθη εἰς τινα δωρεὰν ἐκ φύσεως· ἀλλ' ἡ ψυχὴ τὴν γεννᾷ οἴλοθεν· αἱ δὲ ψυχικαὶ ἐνέργειαι, αἵτινες φέρουσιν εἰς τὸ φῶς τὸ περικλεῖς τοῦτο χρῆμα ὀνομάζονται φιλοσοφεῖν, αὐτὸ δὲ τὸ ἐνεργούμενον πρᾶγμα, φιλοσόφημα· καὶ κυρίως εἶναι αἱ ἐφεξῆς. Ἐπιστροφή τῆς ψυχῆς εἰς ἑαυτήν, καὶ Προσοχὴ καὶ ἐπισασία εἰς ἑαυτήν, διὰ νὰ γνωρίσῃ καὶ νὰ καταλάβῃ ἑαυτήν, καὶ διὰ τούτων τῶν μέσων ἐφησυχάσασα νὰ εἰρηνεύσῃ πρὸς ἑαυτήν.

Ε'. Ἐπιστρέφει δὲ ἡ ψυχὴ εἰς ἑαυτήν, εἰάν ἀποσπασθῇ ἀπὸ πάντων ὅ,τι δὲν ἀνήκει εἰς αὐτήν, καὶ παραιτοῦσα πᾶν ἐξωτερικὸν ἐμπερικλεισθῇ εἰς τὰ ἐντὸς ἑαυτῆς. Προσέχει δὲ εἰς ἑαυτήν, εἰάν ἐπίτηδες ἐνθωρῇ τὰ ἐντὸς ταῦτα, προϊσῶσα ἑαυτὴν ἀμεσοῦ ἀντικείμενον τῆς ἐξετάσεως καὶ ἐρευνήσεως. Γνωρίζει δὲ ἑαυτήν, εἰάν μάθῃ νὰ ἐκτιμᾷ ἀσφαλῶς ὅλην τὴν δύναμιν τῶν ἐνεργειῶν τῆς διακρίνουσα ἐναργῶς τοὺς νόμους τούτων καὶ τὰ ὅρια καὶ τὸν σκοπὸν. Καταλαμβάνει δὲ ἑαυτήν, εἰάν δυναθῇ νὰ ἀποδώσῃ λόγον ὀρθὸν περὶ παντὸς ὅ,τι σοχάζεται καὶ πράττει, καὶ νὰ προθέσῃ καθαρὰ τὰ αἷτια τῶν πληροφοριῶν τῆς καὶ πράξεων. Εἰρηνεύει δὲ τελευταῖον πρὸς ἑαυτήν, εἰάν κατανοήσῃ τὴν τελείαν τῶν ἐνεργειῶν τῆς συμφωνίαν, καὶ τὴν τούτων πρὸς ὅλον τὸν προσδιορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου σχέσιν. Πρῶτον λοιπὸν συστατικὸν μέρος τοῦ φιλοσοφεῖν εἶναι ἀφαίρεσις καὶ ἐπιστροφή· δεύτερον, αὐτογνωσία καὶ αὐτοκαταληψία· τρίτον, εἰρήνη καὶ ἡσυχία· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς μέσον πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν ἄλλων· τὰ δὲ ἄλλα, δεύτερου δηλαδὴ καὶ τρίτου, ὡς σκοποὶ καὶ τέλη.

(α) Ἀποφάνσεις εἰσι φωνὴ σημαντικὴ περὶ τοῦ ὑπάρχειν τι ἢ μὴ ὑπάρχειν, Ἄριστοτ. περὶ Ἑρμην. Α'.

5'. Ἐκ δὲ τούτων γίνεται φανερόν ὅτι περὶ τοῦ Πῶς δεῖ φιλοσοφεῖν διδασκαλία δὲν γίνεται· δὲ ὅτι τὸ φιλοσοφεῖν, ὡς ἤδη εἶπαμεν, συνίσταται εἰς τὸ νῦν προάξωμεν ἐξ ἰδίων ἡμῶν ἐνεργειῶν γνώσεις, αἵτινες δὲν εἰσέρχονται εἰς τὴν ψυχὴν οὔτε δι' ἀμέσου παρατηρήσεως δεδουμένων ἀντικειμένων οὔτε δι' ἐξηγήσεως γινομένης ἀπ' ἄλλου· εἶναι λοιπὸν τὸ φιλοσοφεῖν Τέχνη, ἣτις διὰ κανόνων καὶ μιμήσεως οὔτε μαθαίνεται οὔτε διδάσκεται, μ' ὅλου ἔτι ἢ φιλοσοφία, ἣτις εἶναι γέννημα τοῦ φιλοσοφεῖν, καὶ μαθαίνεται καὶ διδάσκεται, καθὼς καὶ αἱ ἄλλαι ἐπιστήμαι· εἰς δὲ εὐτυχῆ ἐπιτήδευσιν τῆς τέχνης ἐκείνης ἀπαιτοῦνται δύο τινα, φυσικὸν προτέρημα, ἢ γου ἔμφυτος διάθεσις εἰς τὸ φιλοσοφεῖν, καὶ εἰλικρινὴς ἀγάπη τῆς ἀληθείας.

Ζ'. Τὸ ὅλον ἐπιστημονικὸν συμπλήρωμα τῆς φιλοσοφίας σύγκειται ἀπὸ μέρη πολλὰ, τὰ ὅποια συνέχονται μὲν ἀκριβῶς παθῶς τὰ μέρη ὀργανικοῦ τινος σώματος, δύναται δὲ νὰ θεωρηθῶσι χωριστὰ ἀπ' ἀλλήλων ὡς μερικιώτεροι φιλοσοφικαὶ ἐπιστήμαι. Ὁ διαμελισμὸς αὗτος τῆς φιλοσοφίας εἰς τὰ μέρη τῆς γίνεται φυσικώτατα, ἐκπηγάζων ἀπὸ τὴν φύσιν τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς καὶ τοῦ ἀντικειμένου τῆς, ὡς θέλομεν ἰδεῖν ἐφεξῆς εὐκρινέστερα.

Η'. Ἐδιαίρεσαμεν τὴν φιλοσοφίαν (Ἐμπ. Ψυχ. ΙΒ') εἰς δύο γενικώτερα μέρη, Θεωρητικὸν καὶ Πρακτικόν· ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μὲν ἀσχολεῖται εἰς τὸ ἐννοεῖν καὶ γνωστικῶς, τὸ δὲ, εἰς τὸ θέλειν καὶ πράττειν, τὰ ὅποια εἶναι ἐνέργειαι τοῦ ἀνθρώπου πνεύματος ἐκ νόμων τινῶν ἀρχικῶς ἐκπεμπόμεναι. Ἀλλ' εἰς ταῦτα τὰ δύο κυριώτερα τῆς φιλοσοφίας μέρη δύναται νὰ προταχθῆ καὶ ἐπιστήμη ἄλλη, ἀνερευνώσα γενικώτερον τὰς φιλοσοφικὰς γνώ-

σεις, καὶ σπουδάζουσα νὰ εὕρῃ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ συστατικὰ μέρη τῆς Φιλοσοφίας. Ἡ ἐπιστήμη αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῆ εὐλόγως κοινὴ Βάσις ἢ Κρηπίς καὶ τῆς Θεωρητικῆς καὶ τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας, καὶ ἐπομένως, οὔτε μόνον Θεωρητικῆ, οὔτε μόνον πρακτικῆ, ἀλλ' ἐντάμα καὶ τὰ δύο καὶ Θεωρητικῆ καὶ πρακτικῆ, εἰάν καὶ δυνάμεθα νὰ τὴν περικλείσωμεν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Θεωρητικῆς φιλοσοφίας πρὸς χάριν τῶν ἴσως ἀγαπώντων δύο μέρη, καὶ μὴ σεργύτων τὴν ἄλλου νέου μέρους παρασυναψίν.

Θ'. Ἡ ἐπιστήμη αὕτη ἔμπορεῖ νὰ ἐκληφθῆ καὶ ὡς πρώτη φιλοσοφία· αἱ δὲ Θεωρητικῆ καὶ πρακτικῆ ὡς φιλοσοφίαι δευτέραι, ἐπειδὴ αἱ τούτων ἀποφάνσεις ἐξηγοῦνται ἀπὸ τὰς ἐκείνης (Γ'). Καὶ εἶναι λοιπὸν αὕτη ἀναμφισβότως τὸ ἀληθινὸν τῆς φιλοσοφίας ὄργανον, διὰ τοῦ ὁποίου δύναται νὰ φιλοτεχνηθῆ τὸ ὅλον οικοδόμημα τῶν φιλοσοφικῶν γνώσεων διατεταγμένον οὕτως, ὡς νὰ φαίνεται παντὸς μέρους καὶ ὁ τόπος καὶ ἡ χρῆσις καὶ ἡ πρὸς τ' ἄλλα σχέσις, καὶ πάντων ὁμοῦ ἢ ἀκριβεστάτη συνάρτησις καὶ ἀλληλουχία.

Ι'. Ὑποκατάβαλλομεν λοιπὸν τὸν ἀκρογωνιαίον τοῦτον λίθον, καὶ τὸν ἀρραγῆ καὶ ἀσφαλῆ θεμέλιον τῶν φιλοσοφικῶν μᾶς ἐρευνῶν καὶ ἐξετάσεων τόσον θαρραλεώτεροι, ὅσον εἰς τὰς ἡμέρας μας ἄνδρες τὴν σοφίαν περικλεέσασται ἐνέκριναν ἀναγκαίαν τοιαύτην προκαταβύλην (α).

(α) Ὁ εἰς Ἴβαν φιλοσοφῶν Ἰάκωβος Φριδέρικος Φρεῖσος τοιοῦτον τι προέταξε τῶν φιλοσοφικῶν τοῦ ἀσχολοῦν τὸ System der Philosophie als evidente Wissenschaft, ἐν Λειψία, 1804. Ὁ δὲ εἰς Λει-

Τὴν ὀνομάζομεν Κρηπίδα τῆς φιλοσοφίας, καὶ εἰς αὐτὴν ἀνερευνῶμεν καὶ παριστάνομεν τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ στοιχεῖα, καὶ εἶπω οὕτω, τῶν φιλοσοφικῶν μας γνώσεων, καὶ τὴν μέθοδον, κατὰ τὴν ὁποίαν δύναται νὰ κατορθωθῇ ἡ φιλοσοφία.

Ψιαν ἤδη τὴν φιλοσοφίαν διδάσκων περικλεῆς Κρύγιος ἐξέδωκε τὴν Στοιχειώδη φιλοσοφίαν *Fundamentalphilosophie*, 1803* καὶ Πολίτιος δὲ (Pölitz) Γερμανὸς ἄλλος προέταξε τὴν Στοιχειώδη φιλοσοφίαν πρὸ τῆς Ἑγκυκλοπαιδείας τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν (*Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften von Pölitz*, ἐν Λειψίᾳ, 1807).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Περὶ Προβληματικῶν γνώσεων.

ΙΑ΄.

Ὄταν κάμνωμεν ἀρχὴν νὰ φιλοσοφῶμεν, τότε αἱ γνωστικαί μας δυνάμεις δὲν ἐμποροῦν νὰ ἐκληφθῶσιν οὔτε ὡς μηδὲν ἕως τότε ἐνεργήσασαι, οὔτε ὡς προξενήσασαι τὴν ἐκ τῶν γνώσεων πληροφρορίαν· διότι οὔτε εἰς ἀγνοίαν παντελεῖ εὐρισκόμεθα, οὔτε εἰς γνώσιν ἀμφιλαφῆ τῶν πραγμάτων· ἐκεῖνο μὲν εἶναι ἀδύνατον ὡς ἀντιβαῖνον εἰς τῆς φύσιν μας, κατὰ τὴν ὁποίαν, ἀφ' οὗ ἐπατήσαμεν εἰς τὸ θέατρον τοῦ κόσμου, δὲν πάυομεν καθημερινῶς νὰ συναθροίζωμεν γνώσεις καὶ διὰ τῶν αἰσθητηρίων καὶ διὰ τοῦ Λόγου· τοῦτο δὲ εἶναι ἄτοπον ὡς ἐλέγχου ματαίαν τὴν εἰς τὸ φιλοσοφεῖν ἐγχείρησίν μας, εἰάν αἱ γνώσεις μας πλουτῶσιν ἤδη τὸ ἀσφαλές καὶ βέβαιον. Κατάσσεις λοιπὸν γνωστικὴ μεταξὺ ἀγνοίας καὶ πληροφρορίας εἶναι τοῦ ἀρχομένου νὰ φιλοσοφῇ ἢ φυσικῇ κατάσσεις. Ἀπὸ τῆν ὕλην τῶν γνώσεών του ἐλλεῖπει τὸ ἐπιστημονικὸν εἶδος, ἡ γουὴ ἢ συνέχεια καὶ ἀκροουθία των (Γ'). Αἱ δὲ γνώσεις του αὐταὶ ἐμποροῦν νὰ ὀνομασθῶσι Προβληματικαί, καθότι περιέχουσι προβλήματα ἢ ζητήματά τινα, τῶν ὁποίων ἡ λύσις εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ κυριώτερα ἔργα τοῦ φιλοσοφοῦντος.

ΙΒ΄. Ταυαῦται προβληματικαὶ γνώσεις τοῦ ἀνθρώπου

εἶναι αἱ ἐφεξῆς. Γινώσκει ἑαυτὸν, ἀδιακόπως προσβαλλόμενον ὑπὸ τῶν ἐκτὸς, καὶ τὰ ἐκτὸς ἑαυτοῦ, τὰ ὅποια εἶναι ἄλλα παρ' αὐτὸν ὀλοκλήρως· καὶ ἑαυτὸν μὲν ὀνομάζει ἄνθρωπον· τὸ δὲ ἄθροισμα τῶν ἐκτὸς αὐτοῦ, κόσμον· ἐννοεῖ δὲ καὶ τὰ δύο· καὶ ὅταν μὲν ἐννοῇ τὸν κόσμον, αὐτὸς μὲν εἶναι τὸ ἐννοοῦν ὑποκείμενον, ὁ δὲ κόσμος, τὸ ἐννοούμενον ἀντικείμενον· ὅταν δὲ ἐννοῇ ἑαυτὸν, αὐτὸς εἶναι τότε καὶ τὸ ἐννοοῦν καὶ τὸ ἐννοούμενον. Εἰς ἑαυτὸν δὲ γινώσκει καὶ διακρίνει δύο τινα, ἐν ἐσωτερικόν, τὸ ὅποιον ὀνομάζει Ψυχὴν, καὶ ἄλλο ἐξωτερικόν, τὸ ὅποιον ὀνομάζει Σῶμα· τὸ ἐξωτερικὸν ἀποδίδει ἀμέσως εἰς ἑαυτὸν, καὶ τὸ λέγει ἰδικόν του· καὶ δι' αὐτοῦ συνάπτεται ἐμμέσως μὲ τὸ ἄλλο ἐξωτερικόν, τὸ ὅποιον δὲν εἶναι ἰδικόν του, ὡς μὴ ἀνῆκον εἰς αὐτὸν. Ἐξεύρει προσέτι πολλάς του ἐνεργείας, τὰς μὲν προερχομένας ἀπὸ τὸν ἐσωτερικόν, τὰς δὲ ἀπὸ τὸν ἐξωτερικόν ἄνθρωπον· ἄλλὰς δὲ καὶ τῶν δύο κοινὰς· διὰ τοῦτο ὑποθέτει καὶ δυνάμεις, μητέρας τρόπου τινα τῶν ἐνεργειῶν τούτων.

ΙΓ'. Γινώσκει εἰς τὸν κόσμον παντοδαπὰ πράγματα, κινούμενα, ἡρεμοῦντα, μεταβαλλόμενα, μένουτά, αὔξοντά, ἐλαττούμενα, μεγάλα, μικρὰ, παντοῖα κατὰ τὴν μορφήν, ποικίλα κατὰ τὸ χρῶμα· πολλὰ ἐξ αὐτῶν ὁμοιότατα ἀκριβῶς μὲ τὸν ἑαυτὸν του· ἀναρίθμητα δὲ ἄλλα παντάπασιν ἀνόμοια καὶ διαφέροντα· τὸ ἄθροισμα ὅλων τούτων ὀνομάζει Φύσιν· καὶ, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς εἶναι μέρος τούτων, θεωρεῖ καὶ ἑαυτὸν ὡς μέρος τῆς φύσεως. Ἐνῶ δὲ παρατηρεῖ ταῦτα πάντα, ἄλλα μὲν βλέπει ἐκτεταμένα, ἄλλα δὲ ἀκολουθοῦντα τὸ ἐν κατόπι τοῦ ἄλλου οὕτω, φέρῃ εἰπεῖν, τὸν μὲν οἶκόν μου βλέπω ἐκτεταμένον εἰς τὰ

ἐκτὸς ἀλλήλων κείμενα μέρη του· τὴν δὲ πρωϊνὴν χεῖρα ἴδα ὅτι ἠκολούθησεν ἢ μεσημβρινὴ εὐδία, καὶ ὅτ' μετὰ ταύτην συνέβη βροχί. Ἐκεῖνα μὲν λέγει, ὅτι εἶναι ἐν τόπῳ· ταῦτα δὲ, ἐν χρόνῳ. Εἰς ὅλα δὲ τὰ πράγματα διακρίνει τι ἐσῶς καὶ μένον, τὸ ὅποιον ὀνομάζει οὐσίαν· καί τινα κινητὰ καὶ μεταβλητὰ, καὶ ζητεῖ ἄλλοῦ τὸ προξενοῦν τὴν μεταβολὴν, καὶ τὸ ὀνομάζει αἰτίαν της. Διακρίνει προσέτι τὸ ὄν καὶ γενόμενον ἀπὸ τὸ μὴ ὄν καὶ δυναμένου νὰ γείνη· καὶ ὀνομάζει ἐκεῖνο μὲν, πραγματικόν· τοῦτο δὲ, δυνατόν.

ΙΔ'. Ἐξεύρει καθεὶς τὰ πάθη καὶ τὰς ἐνεργείας του, καὶ τὰ διακρίνει ἀπ' ἀλλήλων· ἐξεύρει τί εἶναι ἀναγκαῖον νὰ πράξῃ καὶ τί εἶναι πρέπον. Τί τὸν προσάξει ἢ φύσις καὶ τί οἱ νόμοι. Τί ἔπραξε, καὶ τί ἠδύνατο νὰ πράξῃ, εἴαν ἤθελεν. ὑποτάσσει λοιπὸν τὸν ἑαυτὸν του εἰς νόμους καὶ καθήκοντα καὶ χρέη, καὶ βλέπει ὅτι ἔχει ἑλευθερίαν νὰ μὴ παραβῆτι τούτων, ἀλλὰ νὰ τὰ τηρήσῃ μέχρι κεραίας· διακρίνει δὲ ταῦτα ἀκριβῶς ἀφ' ὅσα προσάξει βία καὶ ἀνάγκη τῆς φύσεως. Εἰς δὲ τὰ δύο ταῦτα ἀντιδιακρινόμενα μέρη βλέπει δύο διαφόρους τάξεις καὶ κανονισμούς· διότι τὰ μὲν ἐκτελεῖ ἢ φύσις κατὰ κανόνας τῆς ἀνάγκης· τὰ δὲ πράττομεν οἱ ἄνθρωποι κατὰ κανόνας τῆς θελήσεως καὶ τοῦ πρέποντος.

ΙΕ'. Πᾶς τις ἐξεύρει ὅσα τὸν περιξάνουσιν αἱ αἰσθήσεις του, καὶ ὅσα σοχάζεται κατὰ νοῦν, καὶ τὰ διακρίνει ἀπ' ἀλλήλων. Συμπεραίνει δὲ πολλάκις, ἀφ' ὅσα παρατηρεῖ διὰ τῶν αἰσθήσεων, καὶ ἄλλα τινα, τὰ ὅποια δὲν δύναται μὲν νὰ παρατηρήσῃ, τὰ ἀποδίδει δὲ εἰς τὸ παρατηρηθὲν ὡς ἀναγκαίως εἰς αὐτὸ προσανήκοντα. Διακρίνει προσ-

ἔτι τὸ παρατηρητὸν ἀπὸ τὸ ἀπαρατήρητον, καὶ τὸ καταληπτὸν ἀπὸ τὸ ἀκατάληπτον· καί τι μὴ ὑποπίπτουν εἰς τὰς αἰσθήσεις φαίνεται ὅτι τὸ ὑποβλέπει πορρωτάτω καὶ τὸ ἐπεικάζει σκιερῶς ὡς τι "Ὀν ὑψηλότατον, ὑπερβύλλον πολλὰ τὰς αἰσθήσεις, καὶ ὑπερεκπίπτουν πᾶσαν ἐποπτείαν. Ἄλλα καὶ ἄλλα πολλὰ τρόπου τινα ἀντίθετα ἀλλήλων διακρίνει εἰς τὸν κόσμον ὁ ἄνθρωπος· οἶον ἀληθινὸν καὶ ψευδές, ἠδὺ καὶ ἀηδές, ὠφέλιμον καὶ βλαβερὸν, καλὸν καὶ αἰσχρὸν, δίκαιον καὶ ἀδίκον κτλ. καὶ ἀπὸ μὲν τὰ πρῶτα εὐαρεσεῖται, δυσαρεσεῖται δὲ ἀπὸ τὰ δευτέρα.

ΙΣ'. Τοιαῦτα τινα γινώσκει καὶ διακρίνει ὁ ἄνθρωπος καὶ περὶ ἑαυτοῦ καὶ περὶ τῶν ἐκτὸς ἑαυτοῦ κειμένων πραγμάτων. Ἄλλα, θέλει βέβαια εἰπεῖν καθείς πρὸς ἑαυτὸν, Ποῦ ἄραγε θεμελιούνται αὐταὶ αἱ γνώσεις μου; Πόθεν ἐκπηγάξουσιν αὐταὶ αἱ διακρίσεις μου; εἶναι τάχα πραγματικῶς τοιαῦτα, ὅσα γινώσκω, ἢ ἄλλως μὲν ἐγὼ τὰ γινώσκω, εἶναι δὲ φύσει πάντῃ διάφορα; Ἐπάρχομεν ἄρα πραγματικῶς καὶ ἐγὼ καὶ τὰ ἐκτὸς ἐμοῦ, ἢ εἶναι τὰ πάντα διάκενα καὶ ἀνύπαρκτα φάσματα, καὶ ἢ καθημερινῇ τῶν ὄντων συνεπίδρασις εἶναι ἀληθესάτη σκιαμαχία; ἀλλὰ διὰ τί ἵπάρχω, εἴαν ὑπάρχω, καὶ διὰ τί ὑπάρχουσιν ὅλα τᾶλλα, εἴαν ἀληθῶς ὑπάρχωσαν; — εἶναι ἄραγε ἢ ὑπαρξίς καὶ αἱ γνώσεις καὶ αἱ πράξεις μου παντάπασιν ἀσκοποι, ἢ ἀποβλέπουσι πρὸς τινα σκοπὸν; καὶ Τίς εἶναι ὁ σκοπὸς οὗτος; "Οὕτως ἐρωτᾷ ἑαυτὸν ὁ φιλοσοφῶν, καὶ ἢ δέσποινα φιλοσοφία πρέπει νὰ τοῦ ἀποκριθῇ εὐγενῶς καὶ ἀξίως τοῦ μεγαλοπρεποῦς χαρακτῆρός της

ΙΖ'. Διὰ νὰ λύσωμεν δὲ τὰ ἀξιόλογα ταῦτα προβλήματα, πρέπει νὰ τὰ ἀναγάγωμεν εἰς τὸ, ὅσον ἐνδέχεται

ἀπλούστερον, ἢ γουν νὰ τὰ συγκεφαλαιώσωμεν εἰς γενικὰ τινα ζητήματα, ἐκ τῶν ὁποίων τῆς λύσεως ἐπιλύονται εὐκόλως καὶ ὅλα τὰ ἄλλα. Τὰ ζητήματα δὲ ταῦτα εἶναι.

- α'. Ποῦ ἐπισηρίζονται αἱ γνώσεις μας;
- β'. Ποῦ πρέπει νὰ σήσωμεν τὰ ὅρια τῶν ἐρευνῶν μας;
- γ'. Ποσαπλῆ εἶναι ἡ ἐνέργειά μας, ἢ κατὰ πόσους τρόπους δυνάμεθα ἐν γένει νὰ φανῶμεν ἐνεργοί;
- δ'. Ποῦ ἀποβλέπει πᾶσα ἡμῶν ἡ ἐνέργεια, ἢ Τίς εἶναι ὁ σκοπὸς καὶ τὸ τέλος, πρὸς τὸ ὁποῖον ἐνεργοῦντες ἀποτευνόμεθα τελευταῖον;

ΙΗ'. Τοῦ πρώτου τούτων ἡ λύσις θέλει μᾶς χορηγήσειν τὰς πρώτας ἀρχὰς (Γ') τῶν φιλοσοφικῶν μας γνώσεων· τοῦ δὲ δευτέρου, τὰ ἔσχατα ὅρια τοῦ φιλοσοφεῖν· τοῦ δὲ τρίτου, θέλει παραστήσειν τὴν μορφήν καὶ τὸ εἶδος τοῦ τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν ἀθροίσματος· τοῦ δὲ τελευταίου, θέλει μᾶς δείξειν τὸν ἕξοχον καὶ ἔσχατον αὐτῶν σκοπὸν, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπευθυνόμεθα. Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν τρόπον αἰτιολογοῦμενα καὶ προαδιοριζόμενα αἱ γνώσεις μας παύουσι νὰ εἶναι ἀβέβαιοι καὶ προβληματικαὶ καὶ δημῶδεις, γίνονται δὲ ἀσφαλεῖς καὶ ἀποδεδειγμέναι καὶ φιλοσοφικαί. Ἄς ἐξετάσωμεν λοιπὸν τὸ πρῶτον εἰθὺς, καὶ καθὲν ἐκ τῶν ἄλλων τριῶν ἄς τὸ ἐρευνήσωμεν ἔπειτα κατὰ τάξιν εἰς τὰ ἐφεξῆς Κεφάλαια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Περὶ τῶν Πρώτων ἀρχῶν τῶν φιλοσοφικῶν
γνώσεων.

ΙΘ΄.

Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν εἶναι πολυσήμαντος ἡ λέξις ἀρχή, μ' ὅλον ὅτι ὅλας αἱ σημασίαι τῆς ἐκπηγάσσουσιν ἀπὸ τῆν κυρίαν μεταφορικῶς, καθὼς πᾶς τις ἐπισήσας τὸν νοῦν εἰς ὅλας τὰς ἀρχὰς θέλει πληροφορηθῆν τὸ λεγόμενον. Ἡ ἀρχὴ εἰπήχθη καὶ εἰς τὰς ἐπισήμας σημαίνουσα ἄλλοτε μὲν τὰ ἐκ τῶν ὁποίων σύγκειται φυσικῶς ἢ ὁ κόσμος ἐν γένει, ἢ μερικῶς ἐντε τῶν σωμάτων, ὡς ὁ Θαλῆς ἀρχὴν τῶν πάντων εἶπε τὸ ὕδωρ (Διογ. Λαερ. Βιβ. Α΄. Κεφ. Α΄, Ζ΄.) καὶ Δημόκριτος (ὁ Ἄυτ. Βιβ. Θ΄. Κεφ. Η΄, β΄.) ἐδόξαζεν ὅλων τῶν ὄντων τὰς ἀτόμους Ἀρχὰς, ἢ, καθὼς ἐκφράζονται οἱ νεώτεροι, τὰ ἄτομα, ἢ γου μορία ἢ σοιχεῖα· ἄλλοτε δὲ, τὰ ἀμέσως γνώριμα καὶ σαφή, διὰ τῶν ὁποίων λαμβάνουσιν ἐμμέσως τὸ σαφές ὅσα δὲν τὸ ἔχουν οἴκοθεν· ἢ τοῦ ἀσαφοῦς διὰ τοῦ αὐτοδήλου διασάφησις, ὀνομάζεται ἀπόδειξις· διὰ τοῦτο εἶπεν ὁ Ἀριστοτέλης. „Ἀρχὴ ἐστὶν ἀποδείξεως πρότασις ἄμεσος.“ (Ἰξερ. Ἀναλυτ. Α΄, κεφ. δ΄.). Τοιαύτας ἀρχὰς τῶν φιλοσοφικῶν μας γνώσεων ζητοῦμεν ἐνταῦθα διὰ νὰ τὰς κάμωμεν ἀποδεδειγμένας (ΙΗ΄).

Κ΄. Τὰς δὲ ἀρχὰς ταύτας δὲν πρέπει νὰ ζητήσωμεν ἄλλοῦ εἰ μὴ ἐντὸς ἡμῶν αὐτῶν· διότι πᾶσα γνώσις εἰς ἡμᾶς οὕτους ἐμφωλέυει, μ' ὅλον ὅτι ἐμπορεῖ νὰ ἀποδίδεται καὶ εἰς τὰ ἐκτὸς, πολλῶ μᾶλλον φιλοσοφικῇ (Δ΄). Ὅπου δὲ εἶναι αἱ γνώσεις, ἐκεῖ ἀνεμφισβότως εὐρίσκονται καὶ αἱ ἀρχαί των, ἐπάνω τῶν ὁποίων στηρίζονται· πρέπει λοιπὸν νὰ ἀπροσπασθῶμεν ἀπὸ τὰ ἐκτὸς, καὶ ἐπιστρέφοντες εἰς τὰ ἐντὸς νὰ ἐξετάσωμεν προσεκτικῶς ἑαυτοὺς, διὰ νὰ εὐρωμεν τὸ ζητούμενον.

ΚΑ΄. Πρώτη λοιπὸν τῶν ἀρχῶν εἶναι ἀναντιρρόητως ἐκείνη, διὰ τῆν ὁποίαν γίνεται δυνατὴ πᾶσα φιλοσοφικὴ γνώσις· ἡ βᾶσις, ἐπάνω τῆς ὁποίας ἐποικοδομεῖται· καὶ ἡ πηγὴ, ὅθεν ἀναδύει, καὶ ἡ μήτηρ, ἣτις τὴν φέρει εἰς τὸ εἶναι. Τοιαύτη ἀρχὴ εἶναι εὐλόγως οὐσιώδης καὶ πραγματικὴ καὶ μία, καὶ εἶναι ὁ φιλοσοφῶν αὐτὸς ἄνθρωπος, ἢ τὸ γνώσκον ὑποκείμενον, τὸ ὁποῖον πᾶς τις ὀνομάζει Ἐγώ· εἰς τὸ τοῦτο λείψη, συνεκλείπει βέβαια καὶ πᾶσα γνώσις. Τοῦτο δὲ τὸ ὑποκείμενον, τὸ ὁποῖον εἰς ἄλλας γνώσεις στρέφεται περὶ ἀντικείμενα ἐξωτερικά, εἰς τὰς φιλοσοφικὰς καθυποβάλλει αὐτὸ ἑαυτὸ εἰς τὰς ἐρεῖνας του, καὶ γίνεται ἐνταυτῶ καὶ ἀντικείμενον γνώσεως (Δ΄), ἐκ τοῦ ὁποίου προέρχεται πᾶσα φιλοσοφικὴ γνώσις· εἰς λοιπὸν ἡ φιλοσοφία εἶναι γόνος καὶ τέκνον ἀγλαῶν τοῦ Ἐγώ· ἀναγκαίως τὸ Ἐγώ πρέπει νὰ εἶναι Ἀρχὴ καὶ πατήρ καὶ δημιουργὸς ἐκείνης.

Σημειώσεις. Ἀλλὰ τί εἶναι τὸ Ἐγώ τοῦτο, καὶ πόθεν ἀνεφάνη εἰς τὸ μέσον; Καὶ τὰ δύο ταῦτα ζητήματα λύσιν ἐνταῦθα καμμίαν δὲν δύνανται νὰ εὐρωσι· διότι εἶναι φανερόν, ὅτι, εἰς τὸ Ἐγώ εἶναι ἀρχὴ φιλοσοφήματος, ἐρμηνευτικῆ καὶ ἐξηγητικῆ τῶν φιλοσοφικῶν γνώσεων, αὐτὸ εἶναι ἑναρχον καὶ ἀπάλυτον, καὶ ἐπομέ-

νας ἐξηγήσεως ἀνεπίδεκτον· διότι ἔπρεπε καὶ τῆς τούτου ἀρχῆς νὰ ζητηθῇ ἀρχὴ ἄλλη, καὶ ταύτης ἄλλη καὶ οὕτως ἐπ' ἀπειρον. Πρέπει δὲ νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι πᾶσα φιλοσοφία τελευτᾷ εἰς ἀνεξήγητόν τι καὶ ἀκατάληπτον· καὶ ὁ σεμνὸς καὶ κόσμιος φιλόσοφος γνωρίζει τὰ μέτρα τῶν δυνάμεϊόν του, καὶ χαίρει μὲν διὰ τὰ ἐρμηνευόμενα καὶ κατανοούμενα, παραιτεῖ δὲ ἄφαιστα καὶ ἀνέπαφα τὰ ἀνερμήνευτα καὶ ἀκατάληπτα, οὐδ' ἐπιδεικτικᾷ ἀκαίριως τὸ πάνσοφον εἰκαιοποιούμενος, ὡς ἄλλος Θεσορίδης Κάλχας. Τὸ δὲ Πόθεν ἐγώ; εἰάν θεωρήσωμεν τὸν ἄνθρωπον ὡς μέρος τῆς φύσεως (IIΓ') λαμβάνει ἀναντιρρήτον τὴν λύσιν, ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ τῆν πᾶσαν φύσιν εἰς τὸ εἶναι παραγαγόντος ὑπερτάτου Δημιουργοῦ· ἀλλὰ ταύτης τῆς λύσεως τόπος προσφυῆς καὶ οἰκείος δαίκενται ἀλλοχοῦ. Ἡμεῖς ἐνταῦθα λέγομεν μόνον ὅτι τὰ Ἐγὼ εἶναι πραγματικὴ καὶ οὐσεύδης ἀρχὴ τῶν φιλοσοφικῶν γνώσεων· καὶ τὸ ζήτημα τοῦτο προφανῶς ἐκκλείεται ἐντεῦθεν αὐτόμακτον.

ΚΒ'. Μετὰ τὴν πραγματικὴν ἀρχὴν, πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν καὶ τὰς ἀρχὰς αὐτῶν τῶν γνώσεων· ἢ, νὰ εἴπω σαφεστερα, ἀφ' οὗ ὑπεσρώσαμεν ὡς βάσιν τῶν γνώσεων αὐτὸ τὸ γνωσκόν ὑποκείμενον, ἀκόλουθον εἶναι νὰ ἀνακρίνωμεν καὶ τὰ ἐποικοδομήματα ἢ τὰ ἔργα τούτου, ἢ γου αὐτὰς τὰς γνώσεις, καὶ τούτων νὰ σήσωμεν πρώτας, εἰς τὰς ὁποίας ὑπαλληλοῦνται αἱ ἐφεξῆς. Τὰς ἀρχὰς ταύτας ὀνομάζομεν ἐννοηματικὰς εἰς διάκρισιν τῆς προεκτεθείσης πραγματικῆς· καὶ τὰς διαιροῦμεν εἰς Ἑλικὰς καὶ εἰδικὰς, διαλαμβάνοντες πρῶτον μὲν περὶ τῶν πρώτων, ἐφεξῆς δὲ περὶ τῶν δευτέρων· ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν ἀρχῶν τῆν ἀσφάλειαν καὶ βεβαιότητα ἄλλος νὰ μᾶς ἐγγυηθῇ δὲν δύναται, εἰμὴ αὐτὴ ἡμῶν ἢ συνείδησις· ὣς ἐξετάσωμεν πρὸ πάντων Τί ἐστι συνείδησις.

ΚΓ'. Συνείδησις, διὰ νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν σημασίαν τῆς λέξεως, φανερόναι εἰς πάντα, ὅς τις ἐπέστησε τὴν

προσοχῆν του εἰς ἑαυτὸν: Σύννοια ἐμαυτῷ ὄντι· ἢ, νὰ τὸ ἐκφράσωμεν ἄλλως: ἐγὼ εἶμαι καὶ γνωσκῶ ὅτι εἶμαι· εἶναι λοιπὸν ἡ συνείδησις σύνθεσις τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἰδέναι ἐν ἑμαυτῷ· ἀλλὰ Πῶς εἶναι συντεθειμένα τὰ δύο ταῦτα; ὁ τρόπος εἶναι ἐξηγήσεως ἀνεπίδεκτος· πᾶσα ἐξήγησις καὶ κατάληψις θεωρεῖται εἰς τὴν συνείδησιν· διότι, ὅς τις δὲν ἔχει συνείδησιν, οὔτε νὰ ἐρμηνεύσῃ οὔτε νὰ ἐξηγήσῃ δύναται· εἶναι λοιπὸν αὐτὴ, καθὼς ἀρχὴ, πάσης ἐρμηνείας ἀνωτέρα καὶ ὑπεράνω πάσης ἐξηγήσεως· καὶ ἡ σύνθεσις τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἰδέναι εἶναι πρώτη καὶ ἀρχικὴ (α), εἰς τὴν ὁποίαν οὔτε τὸ εἶναι παράγεται ἀπὸ τὸ εἰδέναι, οὔτε τοῦτο ἀπ' ἐκείνου, ἀλλ' ἅμα συναναφανονται καὶ τὰ δύο. Δὲν δύναται δὲ ἡ συνείδησις νὰ εἶναι γενικὴ καὶ ἀπροσδιόριστος· ἀλλὰ πάντοτε σρεφομένη περί τι προσδιορισμένου μερικεύεται δεικνύουσα προσδιορισμοὺς τοῦ εἶναι καὶ τοῦ γνωσκῆναι. Σύννοια, φέρ' εἶπεῖν, ὅτι ἐννοῶ τράπεζαν, ὅτι ἡ ἐννοιά μου αὕτη ἀποδίδεται εἰς τὸ ἐμπροσθέν μου κείμενον παραλληλεπίπεδον σῶμα, ὅτι τοῦτο ἔχει πολλὰ γνωρίσματα κτλ. Ἡ Σύννοια, ὅτι τώρα ἐπιθυμῶ τι, ὅτι σπουδάζω νὰ κάμω πρῶγμα τι ἐπιθυμητόν, ὅτι εὐχαριστοῦμαι εἰάν φαντασθῶ ὅτι ἀληθῶς τὸ ἔκαμα κτλ. Τοὺς δὲ διαφοροὺς, τούτους τοῦ εἶναι καὶ τοῦ γνωσκῆναι προσδιορισμοὺς ὀνομάζομεν ἔργα τῆς συνείδησεως, ἐπειδὴ καθεὶς τὰ σύννοια προσέχων εἰς ἑαυτὸν· καὶ μὰ Δία

(α) Τὰ ἐπίθετα ἀρχικός, ἀρχικὴ, ἀρχικόν σημαίνουσιν πάν ὅ,τι εἶναι ἴδιον τῆς ἀρχῆς· καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀρχὴ εἶναι ἀμέσως φανερά καὶ σαφῆς καὶ ἐξηγήσεως ἀνεπίδεκτος· ἄρα τοιούτων εἶναι καὶ πᾶν ἀρχικόν.

καθίς ἀναγκαίως τὰ παρατηρεῖ εὐθὺς ἀποῦ εἰρήνη τὸ βλέμμα εἰς τὰ ἐντὸς του, καθὼς ὅς τις ἀνοίξῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀναγκαίως παρατηρεῖ ὑπεράνω μὲν τῆς κεφαλῆς του τὸν οὐρανὸν, ὑπὸ δὲ τὸν πόδας του πατούμενην τὴν γῆν.

ΚΔ'. Αἱ ὑλικαὶ ἀρχαὶ τῶν φιλοσοφικῶν μας γνώσεων εἶναι τὰ ἔργα τῆς συνειδήσεως, τὰ ὅποια εἶναι πολλὰ καὶ παντοδαπὰ· ἐμποροῦν ὅμως νὰ ἀναχθῶσιν εἰς ἓν ἀνώτατον, ἀρχὴν τινα ἀνωτάτην, ἣτις περιέχει μὲν ὑφ' ἑαυτὴν ὅλας τὰς ἄλλας, περιέχεται δὲ ἐντὸς ὅλων τῶν ἄλλων. Πᾶν ἔργον τῆς συνειδήσεως ἐρμηνευόμενον διὰ λόγου γίνεται ἀπόφανσις ἢ θέσις ἢ πρότασις (Β'). Ἐννοῶ, φέρ' εἰπεῖν, Ἐπιθυμῶ, Κρίνω κτ. Ἐκφραζομένη δὲ ἡ πρώτη καὶ ἀνωτάτη ὑλικὴ ἀρχή, ἐπειδὴ εἰς ὅλα ἐν γένει τὰ ἔργα τῆς συνειδήσεως ἐνυπάρχει ἀναντιρρήτως ἐνέργεια, ἄλλο δὲν δύναται νὰ εἶναι εἰ μὴ ἡ ἐφεξῆς: Ἐγὼ εἶμαι ἐνεργός· εὐκόλως δὲ βλέπει καθίς, ὅτι ὑποκάτω ταύτης τῆς ἀποφάνσεως ὑποτάσσονται ὅλαι αἱ ἄλλαι· διότι αἱ θέσεις Θεωρῶ, φέρ' εἰπεῖν, Αἰσθάνομαι, Διανοοῦμαι κτ. ἀναπτυσσόμεναι ἀκριβῶς τίποτ' ἄλλο δὲν σημαίνουσι εἰμῆ, Ἐνεργῶ Θεωρῶν, αἰσθανόμενος, διανοούμενος κτλ.

ΚΕ'. Καθὼς δὲ αἱ ἀποφάνσεις αὗται περιέχουσι τὴν πρώτην, καὶ καθίς ὑγιᾶς ἔχων τὰς φρένας δὲν ἀρνεῖται, ὅτι καὶ τὸ αἰσθάνομαι, διανοοῦμαι κτ. εἶναι ἔργα τῆς συνειδήσεως ἐπίσης μὲ τὸ Ἐγὼ εἶμαι ἐνεργός· οὕτω καὶ τῶν δευτέρων τούτων ἄλλαι μερικώτεραι ἀποφάνσεις, οἷον Βλέπω, Διανοοῦμαι περὶ τούτου τοῦ πράγματος, περιέχουσι ταύτας, καὶ ὁμολογουμένως καὶ αὗται εἶναι ἔργα τῆς συνειδήσεως· ἐπίσης λοιπὸν εἶναι ἀποδείξεως ἀνεπίδεκτον καὶ τὸ Ἐγὼ εἶμαι ἐνεργός, καὶ τὸ Ἐγὼ

αἰσθάνομαι, καὶ τὸ βλέπω· καὶ ὅς τις ἀρνηθῇ τὸ τρίτον, πρέπει νὰ ἀρνηθῇ καὶ τὸ δεύτερον καὶ τὸ πρῶτον, ἢ γοῦν αὐτὴν τὴν συνειδήσειν. Ἡ ὑλικὴ λοιπὸν ἀρχὴ τῶν φιλοσοφικῶν μας γνώσεων περιέχει δυναμικῶς, νὰ εἴπω οὕτως, ὅλας τὰς ἄλλας, καὶ τὰς γεννᾷ ὄχι ἀναλυτικῶς κατὰ προαγωγὴν, ἀλλὰ συνθετικῶς καὶ κατ' ἐπιγένεσιν· ὅλαι ὅμως αἱ ὑλικαὶ ἀρχαὶ, ἀφ' οὗ προαχθῶσι καὶ ἐκτεθῶσι, δεικνύουσι προφανῶς ὅτι περιέχουσι εἰς ἑαυτὰς ταύτην, ὡς χαρακτηῖρα ἀναγκαίου καὶ ἀπαραίτητον.

ΚΣ'. Αἱ δὲ ἐννοηματικαὶ τῶν φιλοσοφικῶν γνώσεων ἀρχαὶ, τὰς ὁποίας ὠνομάσαμεν εἰδικὰς (ΚΒ'), εὐρίσκονται κατὰ τὸν ἐφεξῆς τρόπον· ἐπειδὴ εἶναι παντοδαπὰ τὰ ἔργα τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου, ὡς αὐτὴ μαρτυρεῖ ἡ συνειδήσις (Ἀνωτ.), καὶ μεταξύ πολλῶν διαφορῶν εὐρίσκονται εἰς αὐτὰ καὶ πολλαὶ ὁμοιότητες, ἐξ ἅπαντος αἱ ὁμοιοὶ καὶ συγγενεῖς συνδέονται πρὸς ἀλλήλας, καὶ ἀποτελοῦσι σύνταγμα γνώσεων κατὰ κανόνας τινὰς διατεταγμένον· πολλὰ δὲ τοιαῦτα συντάγματα συναπτόμενα προσφυῶς ἀποτελοῦσι τὸ ὅλον πλήρωμα τῶν φιλοσοφικῶν γνώσεων· οὕτως αἱ τῆς Λογικῆς γνώσεις συναρμολογούμεναι ἀποτελοῦσι τὴν Λογικὴν· καὶ αἱ τῆς Μεταφυσικῆς, τὴν Μεταφυσικὴν, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως· ὅλαι δὲ ὁμοῦ λαμβανόμεναι αἱ ἐπιστῆμαι αὗται συναπαρτιζοῦσι τὴν ὅλην φιλοσοφίαν· αἱ δὲ ἀρχαὶ, κατὰ τὰς ὁποίας, καὶ διὰ τὰς ὁποίας ἐκτελοῦνται αὗται αἱ ἐνώσεις, ἐκφραζόμεναι μᾶς δίδουσι τὰς ἀρχὰς τοῦ εἶδους τῶν φιλοσοφικῶν γνώσεων· ἐκ δὲ τῶν ἀρχῶν τούτων ἐμπορεῖ νὰ εὑρεθῇ πάλιν πρώτη τις καὶ ἀπόλυτος, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐκπηγάσουσιν εἰς ἄλλαι.

ΚΖ'. Ἀλλὰ πῶς δύναται νὰ εὐρεθῇ ἡ πρώτη αὕτη ἀρχή; αἰδαμῶς ἄλλως νομίζω, εἰ μὴ ἀφ' οὗ εὐρεθῇ ὁ κύριος τῶν φιλοσοφημάτων μας σκοπός· καὶ ὁ πρῶτος κανὼν ὁ εἰδοποιῶν καὶ μορφύων καὶ διατάττων τὰς φιλοσοφικὰς μας γνώσεις, ἡ πρώτη εἰδικὴ τῆς φιλοσοφίας ἀρχὴ θέλει εἶσθαι ἀπόφανσις χαρακτηρίζουσα διὰ τύπου τοῦ κύριου τοῦ φιλοσοφεῖν σκοπὸν. Τί ζητοῦμεν λοιπὸν διὰ τῆς φιλοσοφίας; εἶμαι βέβαιος, ὅτι ἅπας γνήσιος αὐτῆς ἐραστής δὲν ζητεῖ ἄλλο ἀπὸ τῆν φιλοσοφίαν, εἰμὴ νὰ γνωρίσῃ τὸ ἀθροισμα τῶν ἐνεργειῶν του, καὶ τῆν πρὸς ἄλληλα αὐτῶν συνέχειαν. Θέλω (λέγει πᾶς τις φιλοσοφῶν) νὰ γνωρίσω ὅχι μόνον τῆν παντοδαπότητα τῶν ἐνεργειῶν μου, ἀλλὰ καὶ τῆν, ὅσον ἐνδέχεται, ἐνότητά των· θέλω νὰ μάθω, ἂν εἶναι δυνατόν νὰ συμφωνήσωσιν ὀλοκλήρως ὅλαι μου αἱ ἐνεργεῖαι, ἢ μέχρι τίνος συμφωνοῦσι. Ταράττομαι, εἰάν αἱ ἐνεργεῖαι μου διαφωνῶσι πρὸς ἑαυτὰς, καὶ διακόπτονται ἀπὸ τὰ ἔργα των· αἰσθάνομαι ἀνεκκλήτου ἠδουήν, εἰάν εὐρεθῇ ἡ συμφωνία αὕτη, καὶ ὑποθέτω, ὅτι αὕτη εἶναι, ἢ πρέπει νὰ εἶναι ἡ οὐσιώδης ροπή καὶ τάσις παντὸς φιλοσοφοῦντος. Συμπεραίνω λοιπὸν ἐλευθέρως, ὅτι ἀνωτάτη εἰδικὴ ἀρχὴ τῶν φιλοσοφικῶν γνώσεων εἶναι ἡ ἐφεξῆς ἀπόφανσις. Ἀπόλυτος ἀρμονία τοῦ Ἐγὼ καθ' ὅλας πᾶς ἐνεργείας του εἶναι τοῦ φιλοσοφεῖν σκοπός ὁ κυριώτατος· ἢ, συντομώτερον, Ζητῶ ἀρμονίαν ἀπόλυτον εἰς ὅλας τὰς ἐνεργείας μου.

ΚΗ'. Ἀυτὴ δὲ ἡ ἀρχὴ δὲν εἶναι μόνον παραγωγὴ ὅλων τῶν φιλοσοφικῶν γνώσεων ἀπὸ μίαν τρόπον τινα πηγὴν ἢ ρίζαν, ἀλλ' ἀναγωγὴ αὐτῶν εἰς ἓνα σκοπὸν ὡς εἰς

κέντρον ἐν, ἢ ἐξίαν μίαν. Καὶ ἡ μὲν ὑλικὴ ἀρχὴ (ΚΔ') ἐμπορεῖ νὰ παραβληθῇ μὲ βάσιν ἢ θεμέλιον τοῦ οἰκοδομήματος· ἡ δὲ εἰδικὴ μὲ τὸ αἴτωμα τῆς σέγης, καὶ μὲ τῆν κορυφήν, καὶ μὲ τὸ ἀνώτατον τῆς Ὑποῦσας κέντρον, τὸ ὁποῖον συνέχει ἅπαν τὸ οἰκοδόμημα· ὅσαι δὲ ἄλλαι θέσεις ἢ προτάσεις εἰσαχθῶσιν εἰς τῆν φιλοσοφίαν, αἱ μὲν εἶναι πόρρω ὕλαι, αἱ δὲ σύνδεσμοι καὶ ἀνάγκαι αὐτῶν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος· ἡ δὲ πραγματικὴ ἀρχὴ (ΙΑ') ἐπισταεῖ καὶ διατάττει τὰ πάντα ὡς Ἀρχιτέκτων. Καθὼς δὲ ἐπὶ τῶν οἰκοδομημάτων δὲν δύναται νὰ εἶναι τὸ αὐτὸ πρᾶγμα καὶ Ἀρχιτέκτων καὶ βύσις καὶ αἴτωμα· οὕτως οὐδ' ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας δύναται ἡ αὐτὴ ἀρχὴ νὰ εἶναι καὶ πραγματικὴ καὶ ὑλικὴ καὶ εἰδική· ἀλλ' ὅμως, εἰάν τις θελήσῃ νὰ ἔχῃ μίαν μόνον ἀπόφανσιν ἢ πρότασιν, εἰς τῆν ὁποῖαν νὰ φαίνωνται διακεκριμέναι αἱ τρεῖς αὗται ἀρχαί, καὶ ταύτην μόνον νὰ ὀνομάσῃ τῆν πρώτην καὶ ἐξοχον καὶ ἀπόλυτον ἀρχὴν παντὸς φιλοσοφήματος, καθὼς ἀρχιτέκτονα καὶ βύσιν καὶ αἴτωμα τὰ τρία συνάμα, ὡς τῆν μόνην ἀρχὴν ἀπόσης οἰκοδομῆς· τῆν εὐρίσκει εἰς τὸν μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἐφεξῆς παραγράφου τύπον ἀποτελούμενον ἐκ τῆς συναρμολογήσεως τῶν τριῶν ἐκτεθειμένων ἤδη ἀρχῶν.

ΚΘ'. Ὅτι δὲ πᾶσα εἰδικὴ ἀρχὴ τοῦ φιλοσοφεῖν ἀνάγεται εἰς ταύτην, γίνεται φανερὸν ἐκ τῶν ἐφεξῆς παραδειγμάτων. Εἰς τῆν Λογικὴν θέλομεν εἶδεν ἀρχὴν ταύτης τῆς ἐπιστήμης τῆν λεγομένην τῆς ἀντιφάσεως, ἢ, ὀρθότερον, τῆς μὴ ἀντιφάσεως, ἐκφραζομένην οὕτως „Κάνεν πρᾶγμα δὲν ἔχει ἀντιφατικὰ γνωρίσματα“ ἢ, γενικώτερον „Ἀδύνατον εἶναι τὸ αὐτὸ νὰ νοῆται καὶ νὰ μὴ νοῆται“ εἰς ταύτην τῆν πρώτην ἀρχὴν τῆς Λογ-

γικῆς καθυπόγονται ὅλαι αἱ δευτέραι, διὰ τῶν ὁποίων συν-
 αρμολογοῦνται ἔλαι αἱ λογικαὶ γνώσεις εἰς κανονικόν τι
 σύνταγμα· ἀλλὰ τοῦ ἐπισηρίζεται τὸ κῦρος τῆς πρώτης
 ἐκείνης ἀρχῆς; ἄξ ἅπαντος εἰς τὴν πρωτίστην ἐκείνην ἀρχὴν,
 ἣτις εἶμαι ἔργον τῆς συνειδήσεως, ὅτι πᾶς τις ζητεῖ ἁρμο-
 νίαν καὶ συμφωνίαν εἰς τὰς ἐνεργείας του· εὐθὺς ἀποῦ ἐνώ-
 σης ἐναντία γνωρίσματα εἰς τὴν ιδέαν ἀντικειμένου τινος,
 τὰ γνωρίσματα τετραγώνου καὶ τρογγύλου εἰς τὴν ἰ-
 δεαν τοῦ τετραγώνου ἢ τοῦ κύκλου, καταλαμβάνεις τὸ ἀ-
 δυνάτων, ἐκ τοῦ ὁποίου χάνεται μὲν ἡ ζητούμενη ἁρμο-
 νία τῶν ἐνεργειῶν σου, συμβαίνει δὲ εἰς αὐτὰς ταραχὴ καὶ
 διαμάχη. Ὡσαύτως εἰς τὴν ἠθικὴν προτάσσεται ἀρχή, ἣ-
 τις ἐκφραζομένη γίνεται τὸ ἐφεξῆς ἠθικὸν ἀξιῶμα. „Πράτ-
 τε κατ' ἀρχάς, αἱ τινες ἐφαρμόζονται εἰς
 ὅλους τοὺς ἀνθρώπους.“ Σημαίνει δὲ τοῦτο, ὅτι
 ὁ ἠθικὸς λόγος ἀπαιτεῖ νὰ δεχώμεθα τοιαύτας ἀρχὰς τῆς
 θελήσεως, καὶ νὰ τὰς καθυποβάλλωμεν ὡς βάσεις ὅλων
 μας τῶν πράξεων, ὁποῖαι δύναται νὰ σερχθῶσι καὶ νὰ
 παραληφθῶσι ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους· ἀλλὰ πόθεν ἔ-
 χει λαβαῦσα τὸ κῦρος ἡ ἠθικὴ αὕτη ἀπόφανσις; ἀπὸ τῆς
 πρωτίστης καὶ αὐτῆς ἐκείνης ἀρχῆς (ἄνωτ.)· διότι εὐθὺς ἀ-
 ποῦ θελήσω νὰ συγχωρήσω εἰς ἑμαυτὸν πράξιν, τὴν ὁ-
 ποίαν δὲν συγχωρῶ εἰς ἄλλον· (νὰ οικειοποιηθῶ, φέρῃ εἰ-
 πεῖν, ξένου πράγμα, ἢ νὰ ἀτιμάσω ἄλλον) θέλει μ' εἰπεῖν
 ἡ συνείδησίς μου, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ δικαιώσω ταύτην
 τὴν πράξιν· ὅτι κάμνω τὸ ἐναντίον ἀφ' ὅ,τι θέλω νὰ κά-
 μνωσι γενικῶς ὅλοι οἱ ἄνθρωποι· χάνεται λοιπὸν ἡ ἁρμονία
 τῶν ἐνεργειῶν μου, καὶ ἐγὼ καταντῶ νὰ πολεμῶ πρὸς ἑ-
 μαυτὸν· πράγμα ἐναντιώτατον εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ φιλοσο-

φήματός μου. Καὶ εἰς τὰς ἄλλας δὲ φιλοσοφικὰς ἐπισήμας,
 εἰν προσέξωμεν, θέλομεν ἰδεῖν, ὅτι αἱ ἀρχαί των ἐκπηγά-
 ζουσιν ἀπὸ τὴν (ἄνωτ.) ἐκτεθειμένην, καὶ ἀναφέρονται εἰς
 αὐτήν.

Α'

Πραγματικὴ ἀρχὴ
 Ἐγὼ (ΚΑ').

Β'

Ἑλικὴ ἀρχὴ
 Ἐγὼ εἶμαι ἐνεργὸς
 (ΚΔ').

Γ'

Εἰδικὴ ἀρχὴ
 Ἐγὼ ζητῶ ἀπόλυτον ἁρμο-
 νίαν εἰς ὅλας μου τὰς
 ἐνεργείας (ΚΖ').

“Ὅλαι δὲ αἱ τρεῖς αὗται ἀρχαὶ ἐμποροῦν νὰ περιλη-
 φθῶσι εἰς μίαν, καὶ νὰ ἐκφρασθῶσι διὰ τοῦ ἐφεξῆς τύπου,
 ὅστις δύναται νὰ ὀνομασθῆ γενικὴ ἀρχὴ τοῦ φιλοσοφεῖν·
 Ἐγὼ εἶμαι ἐνεργὸς, καὶ ζητῶ ἀπόλυτον ἁρ-
 μονίαν εἰς ὅλας μου τὰς ἐνεργείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Περὶ τῶν ἀπολύτων ὀρίων τοῦ φιλοσοφεῖν.

Α'.

Πᾶσα φιλοσοφία καταντᾷ τελευταῖον εἰς ἀνερμήνευτόν τι
 καὶ ἀκατάληπτον, ὡς ἤδη εἶπαμεν (ΚΑ'. Σημ.), ἐπειδὴ

τὸ ἐξηγεῖν καὶ ἀποδεικνύειν δὲν δύνανται νὰ προαχθῶσιν ἐπ' ἀπείρον. Καθεὶς λοιπὸν φιλόσοφος φθάνει διὰ τῶν φιλοσοφημάτων του εἰς ὅρια τινα, ὅπου ἴσεται πᾶσα κατάληψις καὶ ἐξήγησις. Τὰ ὅρια ταῦτα ἐκλαμβάνει ὡς βέβαια καὶ ὁμολογοίμενα, καὶ πέραν τούτων νὰ προβῆ κρίνει ἐπίσης καὶ αὐθαδὲς καὶ ἀδύνατον. Ταῦτα λοιπὸν θέλομεν περιεργασθῆν εἰς τοὺς ἐφεξῆς παραγράφους.

ΛΑ'. Εἶπαμεν ἀνωτέρω (ΚΓ') ὅτι συνειδήσεις εἶναι σύνθεσις τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἰδέναι· εἶπαμεν δὲ (αὐτ) καὶ ὅτι σρέφεται εἰς μερικά τινα καὶ προσδιορισμένα. Εἰς πᾶσαν λοιπὸν συνείδησιν ἐμφιλοχωρεῖ ἰδιαιτέρως τις τρόπος συνθέσεως τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἰδέναι· ἔχω, φέρω εἶπειν, συνείδησιν τῆς προκειμένης τραπέζης, ἐπειδὴ ἐξεύρω ὅτι ἡ τράπεζα αὕτη εἶναι πραγματικῶς· ἔχω συνείδησιν τῆς ἀληγιδόνης τοῦ ὀδόντος μου, ἐπειδὴ ἐξεύρω, ὅτι πραγματικῶς τὴν αἰσθάνομαι· καὶ τὰ δύο λοιπὸν ἀποδέχομαι πραγματικῶς ὄντα, τὸ μὲν ἐκτὸς, τὸ δὲ ἐντὸς ἐμοῦ ὑφιστάμενον.

ΛΒ'. Τοιαῦται ὅμως μερικαὶ συνθέσεις τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἰδέναι, αἵτινες ἀδιακόπως μεταβάλλονται κατὰ τὰς ἀπειραρίθμους τῶν γνώσεών μας μεταβολὰς καὶ διαδοχὰς, δὲν ἤθελαν εἶσθαι δυνατὰ, εἰάν προ πάσης μεταβολῆς τῆς συνειδήσεως δὲν ἦσαν συνδεδεμένα ἀρχικῶς τὸ εἶναι καὶ τὸ εἰδέναι· ἐννοῶ, φέρω εἶπειν, ἐκ διαδοχῆς, τράπεζαν, βιβλίον, χάρτην, γραφίδα· αἰσθάνομαι ἐκ διαδοχῆς πόνον, πείναν, κορεσμόν, νυσαγμόν· ἔχω λοιπὸν ἐννοίας μερικὰς ὀκτὼ διαφόρους, καὶ ἰσαρίθμους συνειδήσεις μερικὰς καὶ ἀπ' ἀλλήλων διαφόρους. Πρὶν λοιπὸν ὑπέλθω πᾶσαν μίαν τούτων τῶν συνειδήσεων, ἦτο βέβαια ἐν ἐμαυτῷ ἀρ-

χική τις καὶ πρώτη συνείδησις ἐν γένει γεννώσα δυναμικῶς καὶ ταύτας καὶ ἀπειραρίθμους μερικὰς ἄλλας. Πᾶσα λοιπὸν μερικὴ συνείδησις, ἢ μερικὴ σύνθεσις τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἰδέναι ἐν ἐμαυτῷ συμβαίνουσα κατὰ τινα χρόνον, μὲ ἀναγκάζει νὰ ἀποδεχθῶ ἀρχικὴν τινα ἔννοιαν τοῦ εἶναι ἐν γένει, καὶ τοῦ εἰδέναι ἐν γένει, ἢ (τὸ ὅποῖον εἶναι τὸ αὐτό) παντὸς εἶναι καὶ παντὸς εἰδέναι· ἡ σύνθεσις αὕτη εἶναι ἐκ τῶν προτέρων, οὐδὲ δύναται νὰ φανῆ εἰς μέρος τι τοῦ χρόνου, ἀλλὰ προπορεύεται ἀπὸ πάντα χρόνον, κατὰ τὸν ὅποῖον συνοιδάτι εἰς ἐμαυτόν· ἐμπορεῖ δὲ νὰ ὀνομασθῆ καὶ καθαρὰ καὶ διαβατικῆ (α) πρὸς διάκρισιν τῆς μερικῆς, ἣτις εἶναι ἐμπειρικῆ, ἄλλοτε ἄλλως φαινομένη κατὰ τὰς διαφόρους γνωσικὰς καταστάσεις μας.

ΛΓ'. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ καθαρὰ αὕτη καὶ διαβατικῆ συνείδησις εἶναι πρὸς ὑπαρξίαν τῶν μερικωτέρων ἀπαραίτητος καὶ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ· πρέπει ἡ ἀρχικὴ σύνθεσις τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἰδέναι νὰ ἐκληφθῆ ὄχι ἀπλῶς ἔργον τῆς συνειδήσεως (ΚΓ'), ἀλλ' ἀρχέγονον καὶ πρωτούργημα, ὡς προαπαντῶν καὶ προπορευόμενον ἔμπροσθεν πάντων τῶν ἔργων τῆς. Τοιοῦτον ὅμως πρωτογενὲς ἔργον, τὸ ὅποῖον δὲν γνωρίζει ἄλλο πρεσβύτερόν του, ἐπειδὴ αὐτὸ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῶν ἄλλων, ὅσα ἐξεύρει ἡ συνείδησις, εὐλόγως ἐμπορεῖ νὰ τεθῆ ὡς τὸ ἀπόλυτον ὄριον τοῦ φιλοσοφεῖν, ὅπου ἤρεμεῖ πᾶσα φιλοσοφία· εἰ δέ τις θελήσῃ νὰ τὸ ὑπερβῆ, κατανατῶ ἐξ ἅπαντος εἰς ἐπικράτειαν ἄλλην παρὰ τὴν τῆς φιλοσοφίας.

(α) Διαβατικὸν καὶ ἀρχικὸν σημαίνουσι τὸ αὐτό, ὡς θέλομεν εἶδεν μιστ' ὀλίγον.

ΛΔ'. Είναι λοιπόν ἡ ἀρχικὴ σύνθεσις τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἰδέναι ἀπολύτως ἀκατάληπτος, ἤγουν δὲν δυνάμεθα κατ' οὐδένα τρόπον νὰ ἐξηγήσωμεν Πῶς καὶ διὰ τίνων μέσων εἶναι εἰς ἡμᾶς ἠνωμένα τὸ εἶναι καὶ τὸ γινώσκω, ἐπειδὴ ἡ συνειδήσις μᾶς διδόνει μόνον, ὅτι, ἐνῶ γινώσκομέν τι, καὶ τὰ δύο ταῦτα εἶναι συνδεδεμένα, καὶ ὅτι διὰ τοῦτο πρέπει νὰ εἶναι ἀρχικῶς καὶ πρὸ πάσης προσδιωρισμένης καὶ μερικῆς συνειδήσεως συνδεδεμένα, ἐπειδὴ ἄλλως δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκτελεσθῇ καμμία μερικὴ συνειδήσις. Ἀποδεχόμεθα λοιπόν τὴν ἀκαταληψίαν τῆς, καὶ ἀσμένως σεκόμεθα ἔμπροσθεν τούτων τῶν ὀρίων, νομίζοντες εὐτυχέστατον ἔργον τῆς φιλοσοφίας, εἰς τὸν νοῦν τὰ ὅρια τῆς θεωρίας του.

ΛΕ'. Ἐὰν ἐπιστρέψας εἰς ἑμαυτὸν προσέξω περαιτέρω εἰς τὸ εἶναι καὶ τὸ εἰδέναι, τῶν ὁποίων τὴν ἀρχικὴν ἔνωσιν ἀπεδέχθην ἤδη καὶ ὠμολόγησα διὰ πάντα ἀπόλυτον τοῦ φιλοσοφεῖν ὄριον διὰ νὰ μὴ ἀποπλανηθῶ ἔξω ἀπὸ τὰς χώρας τῆς φιλοσοφίας· εὐρίσκω ὅτι τὸ εἶναι, τὸ ὄπριον γινώσκω, ἀποδίδω καὶ εἰς ἑμαυτὸν, καὶ εἰς ἄλλο τι ἐκτὸς ἑμοῦ κείμενον. Θέτω λοιπόν ἀσφαλῶς καὶ βεβαίως ὑπάρχοντα δύο τινα· ἓν, τὸ ὅποιον εἶμαι ἐγὼ αὐτὸς (Τὸ Ἐγὼ)· καὶ ἄλλο, τὸ ὅποιον δὲν εἶμαι ἐγὼ, ἀλλ' ἐκτὸς ἑμοῦ ἕτερον (Τὸ Οὐκεγὼ)· ἀλλὰ τίς μ' ἔδωκε τοῦτο τὸ δικαίωμα νὰ ὑποθέσω τὴν τούτων βεβαίαν ὑπαρξιν;

Σημείωσις. Τὸ Ἐγὼ καὶ Οὐκεγὼ εἶναι ἐκφράσεις συνηθέσταται τὴν σήμερον εἰς τὴν Γερμανικὴν φιλοσοφίαν (Ich und Nichtich) ἀπ' οὗ τὰς εἰσήγαγον οἱ περὶ τὸν Φέχτερον καὶ Σχέλλινγον· τὰς ἠμεταχειρίσθη καὶ ἐγὼ ἐπειδὴ ἐκφράζουσιν ἀκριβέστατα τὰς ἀντι-

εἰχουστων ἐννοίας, καὶ εἶναι ἄξια, νομίζω, νὰ παραληφθῶσιν εἰς τὴν τεχνικὴν τοῦ φιλοσοφεῖν γλῶσσαν· ἐντὸς τῆς Σχολῆς ἢ χρησίων δὲν εἶναι γελοία, καθὼς οὐδ' ἄλλων τεχνικῶν ἀπάσης ἐπιστήμης ὄρων· ἐκτὸς δὲ τῆς Σχολῆς, δὲν εἶναι γελοία αὐταί, ἀλλ' οἱ ἀκαίρως καὶ δοκῆσισόφως τὰς μεταχειριζόμενοι, ἐπειδὴ δὲν θέλουν τὰ εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον τετριμμένα καὶ εὐκατάληπτα, ἀλλὰ τὰ ἀήθη καὶ παράξενα, τὰ ὅπρια εἶναι μέσα χρήσιμα εἰς ἀνάπτυξιν τῶν νοητικῶν δυνάμεων τοῦ μαθητοῦ· καὶ θέλοντες λοιπόν νὰ δοξασθῶσιν ὡς σοφοί, ἐλέγχονται γελοῖοι ὡς νηπιόφρονες καὶ ἄθλιοι σχολαστικοὶ (Pedanten).

ΛΣ'. Τὸ μὲν εἶναι, ἢ τὸ ὄν ὀνομάζω πρᾶγμα· τὸ δὲ εἰδέναι, ἤγουν τὴν ἐννοίαν τοῦ ὄντος, ἐννόημα· καὶ τὸ εἰς τὸν ἀνωτέρω παράγραφου ζήτημά μου περιεργαζόμενος μὲ ἀκριβολογίαν ἐκφράζω κατὰ τὸν ἐφεξῆς τρόπον. Ποίαν σχέσιν ἔχουσι τὸ πρᾶγμα καὶ τὸ ἐννόημα πρὸς ἄλληλα; διότι ἡ σχέσις αὕτη θέλει μᾶς διδάξειν, εἰς δύναμαι νὰ ὑποθέσω ὑπάρχοντα πραγματικῶς καὶ ἑμαυτὸν, καὶ πρᾶγματα ἄλλα ἐκτὸς ἑμοῦ κείμενα· ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τούτου γίνεται κατὰ δύο τρόπους· διότι, ἢ τίθεται τὸ ἓν ὑπὸ τοῦ ἄλλου, καὶ ἐπομένως παράγεται τὸ ἓν ἀπὸ τὸ ἄλλο· ἢ τίθενται καὶ τὰ δύο ἀρχικῶς ἠνωμένα καὶ συνδεδεμένα. Ἐὰν δὲ ἀφίνουτες τὴν δευτέραν δεχθῶμεν τὴν πρώτην λύσιν, ἐξ ἀνάγκης θέλομεν θέσειν ἓν ἐκ τῶν ἐφεξῆς δύο· ἐμποροῦμεν δηλαδή.

α'. Νὰ θέσωμεν τὸ πρᾶγμα ὡς ἀρχικὸν καὶ πρότερον, ἐκ τοῦ ὁποίου νὰ παράξωμεν τὸ ἐννόημα ὡς δεύτερον καὶ ὕστερον· ἐντεῦθεν ἐμπορεῖ νὰ γενηθῇ φιλοσόφου τινων δόξα, ἣτις ὀνομάζεται πραγματικὴ (Λατινισί Realismus).

β'. Τὸ ἐννόημα ὡς ἀρχικὸν καὶ πρότερον, καὶ τὸ πρᾶγμα δεύτερον καὶ ὕστερον· ἐντεῦθεν δὲ ἐκπηγάξει ἢ ἐν-

νοηματική δόξα (Λατινισί Idealismus) · αλλά ποίαν ἐκ τῶν δύο τούτων νὰ ἐκλέξωμεν ὡς ἀληθεστέραν;

ΛΖ'. Πρὶν ἐξετάσωμεν ἐν μέρει πᾶσαν μίαν, βλέπομεν ὅτι καὶ αἱ δύο περιπατοῦσιν ἀλόγως, εἴαν θελήσωσι νὰ ἀποδώσωσι τὸ πρωτεῖον εἰς τὸ πρᾶγμα ἢ εἰς τὸ ἐννόημα· διότι καθ' ἑαυτὰ θεωρούμενα ἴσα ἔχουσι δικαιώματα καὶ τὸ ἓν καὶ τὸ ἄλλο εἰς ταύτην τὴν προεδρίαν. Θέλομεν ἰδεῖν εὐθύς τί συμβαίνει, ὁποτέραν ἐκ τῶν δύο τούτων δοξῶν καὶ ἂν προτιμήσωμεν.

ΛΗ'. Ἐὰν ὑποθέσω τὸ πρᾶγμα ἀρχικὸν καὶ πρότερον, ὑποθέτω κυρίως πρᾶγμα χωρὶς ἐννόημα· διότι τὸ ἐννόημα δὲν ὑπάρχει (κατὰ τὴν ὑπόθεσιν) ἀλλὰ πρέπει νὰ γεννηθῇ ἀπὸ τὸ πρᾶγμα κατὰ τρόπον γεννήσεως καὶ παραγωγῆς ἄγνωστον καὶ ἀκατάληπτον εἰς ἐμὲ τουλάχιστον. Τὸ δὲ πρᾶγμα χωρὶς τὸ ἐννόημα τίποτ' ἄλλο δὲν εἶναι εἰμὴ ὕλη ἢ σωματικὴ μάζα· διότι εἰς αὐτὴν δὲν εἰρίσκω οὔτε ἔννοιαν οὔτε συνείδησιν, ἀλλὰ μόνον ἠρεμίαν καὶ κίνησιν, ἀναγκαῖα ἀποτελέσματα τῆς ἔλξεως καὶ ὠθήσεως· ἡ πραγματικὴ λοιπὸν δόξα εἶναι κυρίως ὑλοφροσύνη ἢ ὑλισμὸς (Materialismus) μὴ δυναμένη νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἐπαγγέλλεται· διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποδείξῃ Πῶς τὸ ἐννόημα παράγεται ἀπὸ τὸ πρᾶγμα, ἤγουν Πῶς ὑλικά ὄντα ἐννοοῦνται, καὶ Πῶς παράγουσι τὴν συνείδησιν ἑαυτῶν.

ΛΘ'. Ἀλλὰ παρεκτὸς τῆς ἀκαταληψίας ἀντιμάχεται ἡ πραγματικὴ αὕτη δόξα εἰς τὰς πράξεις μου καὶ εἰς τὸ ἠθικόν μου διάφορον· διότι καταλαμβάνω ἐντελιῶς ὅτι κατὰ ταύτην τὴν δόξαν οὐδ' ἐγὼ δὲν εἶμαι τίποτε ἄλλο εἰμὴ ψιλλὴ ὕλη, καὶ ἐκ τοῦ ἀκολούθου ὑποκειμένος εἰς τοὺς νόμους τῆς ὕλης. Πρέπει λοιπὸν νὰ παραιτήσω τὸν σοχασμὸν,

ὅτι εἶμαι ὄν αὐθύπαρκτον καὶ ἐλεύθερον, καὶ, ὡς πρὸς τὰ φρονήματα καὶ τὰς ἀποφάσεις μου, αὐτοδέσποτον καὶ ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὴν ἀνάγκην τῆς φύσεως· ἀλλ' αἰσθάνομαι εἰς ἑμαυτὸν βεβαιότητατινα καὶ ἀσφάλειαν, ὅτι πράττω καὶ βουλευομαι καὶ ἀποφασίζω ὡς ὄν ἐλεύθερον· ἡ δόξα ἄρα αὕτη, εἴαν τὴν ἀποδεχθῶ, θέλει μὲ κάμειν ἀσύμφωνον καὶ διαφερόμενον κατ' ἑμαυτοῦ εἰς τὸ νσεῖν καὶ πράττειν· ἀλλὰ τὴν ἀσύμφωνίαν ταύτην ζητῶ νὰ ἀποφύγω καθ' ὅλας μου τὰς δυνάμεις (ΚΖ'). ἄρα πρέπει νὰ ἀποφύγω καὶ τὴν πραγματικὴν ταύτην δόξαν.

Σημείωσις. Ὅτι δὲ ἡ πραγματικὴ δόξα, εἴαν ἐκτεθῇ κατὰ τὰς συνεπειὰς τῆς, διαφθείρει τὴν ἠθικὴν χρηστότητα, εἶναι πάσης ἀμφισβολίας ἐκτὸς, ἐπειδὴ φέρει κατ' εὐθεῖαν εἰς τὴν ὑλοφροσύνην· οὐδὲ δικαιώνει τὴν δόξαν, ὅτι ὑπῆρξαν ὑλόφρονες ἐνάρετοι· διότι ὁ ἔλεγχός μας ἀποβλέπει τὴν θεωρίαν, καὶ ὄχι τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰς πράξεις του· οὗτος μὲν δύναται νὰ εἶναι χρηστός, ἐκείνη δὲ παντάπασιν ἄχρηστος καὶ φαύλη· ἀλλὰ Πῶς ὁ ὑλόφρων ὑποτάσσεται εἰς τοὺς νόμους τῆς ἠθικῆς καὶ διὰ λόγου καὶ δι' ἔργου, εἶναι πρᾶγμα ἀνερημνέυτον· διότι ὁ τοιοῦτος ἐξ ἀνάγκης ὕλον τὸ σύστημα τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἐκλαμβάνει ὡς φυσικοῦς τινας μηχανισμούς, καὶ οὕτως ἀνασπᾷ ἐκ βάρων ἅπαν ἠθικὸν παιδεύμα καὶ μάθημα, τὸ ὅποιον ἐπικαιοδομεῖται εἰς τὴν ἐλευθερίαν, ὡς θέλομεν εἰδεῖν ἄλλοῦ· ἐν γένει δὲ θεωρία κακὴ ποτὲ δὲν δύναται καθ' ἑαυτὴν νὰ ὑπάρξῃ μὴ τῆρ καλῶν πράξεων.

Μ'. Ἐὰν δὲ ὑποθέσω τὸ ἐννόημα ἀρχικὸν καὶ πρότερον, ὑποθέτω κυρίως ἐννόημα χωρὶς πρᾶγμα· διότι τοῦτο πρέπει νὰ παραχθῇ ἀπ' ἐκείνου, ἤγουν πρέπει νὰ δειχθῇ Πῶς αἱ ἔννοιαί μου ἀποδίδονται καὶ ἀντιπροσχωῦσι καὶ ἐρμητεύουσι, νὰ εἶπω οὕτω, διωρισμένα τινα ἀντικείμενα, πραγματικῶς ἐκτὸς ἑμαῦ ὑπάρχοντα, ἀλλ' ἐννόημα χωρὶς πρᾶγ-

μα κυρίως εἶναι μὴ δ' ἐν· διότι, εἰάν ἀφανίσω ἐκ μέσου δι' ὅλου πῖν πρᾶγμα μὲ τὴν φαντασίαν μου, δὲν μένει κατάλοιπον οὔτε ὑποκείμενον τὸ νοοῦν, καὶ οὔτω τὴν ἑαυτοῦ συνειδήσειν κατανοοῦν, οὔτε ἀντικείμενον τὸ νοούμενον καὶ ἑαυτοῦ τὴν τῆς νοήσεως συνειδήσειν χορηγοῦν εἰς ἐκεῖνο· εἰάν δὲ ἀρῶσιν ἐκ μέσου ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον, αἴρεται ἀνάγκαιως καὶ πᾶσα ὁμοῦ ἔννοια καὶ συνειδήσεις, καὶ ἐκ τοῦ ἀκολουθίου ἀφανίζονται ἅπαντα· ἡ ἐννοηματικὴ λοιπὸν δόξα, ἣτις θέλει νὰ παράξῃ τὸ πρᾶγμα ἀπὸ τὸ ἐννόημα, δὲν εἶναι ἄλλο κυρίως εἰμὴ ἐξουθενωτικὴ, οὐδ' ἀποδεικνύει ὅτι ὑπόσχεται· διότι εἶναι τῶν ἰδυνάτων νὰ ἀποδείξῃ Πῶς ἐμποροῦν νὰ εἶναι ἔννοιαι διωρισμένον τινῶν ἀντικειμένων καὶ πραγμάτων, ἐνῶ ἀρχικῶς δὲν ὑπάρχουσι πρᾶγματα, τὰ ὅποια πρόκειται νὰ γεννηθῶσιν ἀπὸ τὸ ἐννόημα· καὶ ἐνῶ μάλιστα ἐκ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἀφανίζονται καὶ ὑποκείμενα καὶ ἀντικείμενα.

ΜΑ'. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ ἐννοηματικὴ δόξα ἀντιπολεμεῖ εἰς τῶν πράξεών μου τὰ συμφέροντα· διότι κατανοῶ ἀκριβῶς, ὅτι κατὰ ταύτην δὲν μένει παντάπασιν ἀντικείμενον, εἰς τὸ ὅποιον νὰ ἀποδώσω τὰς ἐνεργείας μου· ὁ κόσμος, ὁ ἠθικὸς κύκλος τῶν πράξεών μου, οἷχεται εἰς τὸ μὴδὲν, ἐπειδὴ πραγματικῶς δὲν ὑπάρχει τι ἐκτὸς ἐμοῦ κείμενον· μὲ λέγει ὁμοίως τὰ συνειδῶς, ὅτι πρέπει νὰ πράξω τι ἀγαθόν, ἢ γουὺν νὰ ἐνεργήσω, καὶ νὰ μεταβιβάσω ἐξ ἑμαυτοῦ εἰς ἄλλους ἐνεργητικὰς τινὰς προσβολὰς· ἀναγκάζομαι νὰ ὑπακούσω εἰς τὴν προσαγῆν ταύτην τοῦ συνειδῶτος, καὶ ἠθέλα εἶσθαι μὴδαμῶς καὶ ἀξιοκαταφρόνητος, εἰάν δὲν ἠγάπων νὰ κάμω τὰς ἐντολὰς του. Ἐὰν ἄρα δεχθῶ ταύτην τὴν δόξαν, ἐξ ἀνάγκης θέλει συμβῆν διχόνοια με-

ταξὺ τῆς θεωρίας καὶ πράξεώς μου· ἀλλ' ἀποφεύγω τὴν διχόνοϊαν ταύτην, ὡς ὀχληρὸν καὶ ἀηδῆ (ΚΖ')· ἀπορρίπτω ἄρα καὶ τὴν ἐννοηματικὴν ταύτην δόξαν.

ΜΒ'. Ἐὰν λοιπὸν καὶ ἡ πραγματικὴ δόξα καὶ ἡ ἐννοηματικὴ θεωρητικῶς μὲν εἶναι ἀναπόδεικτοι (ΛΚ', Μ'), πρακτικῶς δὲ, ἀσυμβίβαστοι μὲ τὰς ἠθικὰς μας ιδέας καὶ τὰ αἰσθήματα (ΛΘ', ΜΑ')· δὲν μένει ἄλλο τι νὰ κάμωμεν, εἰμὴ ἀπορρίπτουτες τοῦ ζητήματος τὴν πρώτην λύσιν (ΛΣ') νὰ ἀσταθῶμεν τὴν δευτέραν. Πρέπει λοιπὸν πρᾶγμα καὶ ἐννόημα νὰ θεωρήσωμεν ἀρχικῶς καὶ τὰ δύο συνδεδεμένα, καὶ ἅμα τιθέμενα, καὶ νὰ ὁμολογήσωμεν ἀδύνατον τὴν τοῦ ἑτέρου ἀπὸ τὸ ἕτερον παραγωγὴν· οὐδὲ εἶναι δυνατόν νὰ γείνη κατ' ἄλλον τρόπον, ἐπειδὴ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἶδέναι· ἡ ἀρχικὴ ἢ διαβατικὴ σύνθεσις εἶναι πρωτογενὲς ἔργον τῆς σμειδῆσεως (ΛΓ') καὶ δὲν ἐπιδέχεται, καθὸ τοιοῦτον, καμμίαν ἐξήγησιν. Ἀποδεχόμεθα λοιπὸν δόξαν οὔτε πραγματικὴν, οὔτε ἐννοηματικὴν, ἀλλὰ τρίτην τινα, ἣτις ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῆ προσφυέστατα Διαβατικὴ Σύθεσις, βεβαιουῦσα τὴν διαβατικὴν σύνθεσιν τοῦ πρᾶγματος καὶ τοῦ ἐννόηματος, καὶ ἐπομένως ἐνάνουσα διαβατικῶς καὶ ἀναποσπάσως τὰς δύο δόξας πραγματικὴν καὶ ἐννοηματικὴν.

ΜΓ'. Φανερά δὲ γίνεται ἐκ τῶν εἰρημένων ἢ τῶν τριῶν ταύτων δοξῶν πρὸς ἀλλήλας σχέσις· διότι ἡ μὲν πρώτη εἶναι Θετικὴ· ἡ δὲ δευτέρα, ἀντιθετικὴ· ἡ δὲ τρίτη, συνθετικὴ· διακρίνονται λοιπὸν ἀπ' ἀλλήλων ὡς Θεσις, Ἀντίθεσις, Σύθεσις· διότι ἡ μὲν πρώτη θέτει κατὰ τὸ δοκοῦν τὸ πρᾶγμα ὀρχήν τοῦ ἐννόηματος· ἡ δὲ δευτέρα θέτει καὶ αὕτη κατὰ τὸ δοκοῦν τὸ ἀντίθετον ἐν-

νόημα ἀρχὴν τοῦ πράγματος· καὶ αἱ δύο αὐταὶ διαμάχονται πρὸς ἀλλήλας, ὡς θεοὶ καὶ ἀντίθετοι καὶ ἀμοιβαίως ἀναιροῦνται καὶ ἀνατρέπονται ὑπὲρ ἀλλήλων· ἡ δὲ τρίτη συνθέτει καὶ φιλιώνει τὰς δύο ἀποδεχομένη ὡς ἀρχικῶς συνημμένα καὶ τὸ πρᾶγμα καὶ τὸ ἐννόημα, καὶ ἀκυρόνουςα πάσης μιᾶς τῆς παραγωγῆς ἀξίωμα καὶ πρωτεῖον.

ΜΔ'. Ἡ Διαβατικὴ σύνθεσις ἀποδέχεται τὴν εἰς πάντα ὑγιῶς νοοῦντα ἀνθρώπου φυσικὴν καὶ ἀναγκαίαν πληροφορίαν τῶν τριῶν τούτων· τῆς ἑαυτοῦ ὑπάρξεως, τῆς ὑπάρξεως τῶν περὶ αὐτὸν πραγμάτων, καὶ τῆς μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τούτων κοινωνίας, καὶ βεβαιώνει, ὅτι ἡ πληροφορία αὕτη δὲν ἐμπεδοῦται μὲν δι' ἀποδείξεων ἀπὸ τὸν φιλοσοφοῦντα λόγον· εἶναι δὲ οὐδὲν ἤτιον βεβαία ὡς ἀρχικὴ. Διότι ἅπασ ὑγιῶς νοῦν ἀνθρώπος, ἤγουν ἀγαθὸς καὶ ἀπρόληπτος, εἶναι ἀναμφισβόλως πληροφορημένος περὶ τῆς ἀληθείας τῶν τριῶν τούτων θεσεων. Ὑπάρχω· Ὑπάρχουσι παρ' ἐμὲ πράγματα ἄλλα καὶ ἄλλοι ἄνθρωποι· Ἐχῶ ἀμοιβαίαν κοινωνίαν μετὰ ταῦτα.

ΜΕ'. Ἀλλὰ Ποῦ ἐπισηρίζονται αἱ πληροφορίες αὗται; ἐρωτᾷ ὁ φιλοσοφῶν λόγος· εἰς τὴν ἀρχικὴν σύνθεσιν τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἰδέναι, ἀποκρινόμεθα· καθὲς εἶναι ἀρχικῶς πληροφορημένος περὶ τῶν τριῶν τούτων· ὅ,τι δὲ ἐξεύρομεν ἀρχικῶς, τὸ ἐξεύρομεν ἀμέσως, καὶ ἀπόδειξιν τούτου δὲν χρειαζόμεθα. Ὁ φιλοσοφικὸς λοιπὸν λόγος, εἰάν γινώσκῃ τὰ καθήκοντά του, δὲν πρέπει νὰ κάμνῃ ὅ,τι δὲν ἔχει ἢν χρεῖαν του· διότι ἀπόδειξις θέλει νὰ εἴπῃ γνώσις τινος· διὰ τινος· ὅσα δὲ γινώσκουμεν ἀμέσως, αἴτις ἢ χρεῖα νὰ τὰ γινώσκωμεν διὰ μέσων; αἱ τρεῖς λοι-

πὸν αὐταὶ πληροφορίες ἐμποροῦν νὰ ὀνομασθῶσι Πρῶται καὶ Ἀρχικαί· διότι πᾶσα ἄλλη, τὴν ὁποῖον ζητοῦμεν νὰ λάβωμεν, ἀναφέρεται ἐξ ἅπαντος ἢ εἰς ἡμᾶς ἢ εἰς τὰ περὶ ἡμᾶς ἢ εἰς τὴν ἡμῶν πρὸς ταῦτα κοινωνίαν καὶ σχέσιν· εἰάν ἄρα ἀμφισβάλ्लεται τι ἐκ τούτων, μάταιον εἶναι καὶ περιττὸν νὰ ζητῇ τις ἄλλην περὶ ἄλλου τινος πληροφορίαν. Ἐάν δὲ τις ἀμφισβάλ्लῃ ἢ ἀρνῆται τὴν ἀλήθειαν καὶ βεβαιότητα τῶν τριῶν τούτων θεσεων, πρέπει νὰ μᾶς ἀποδείξῃ διὰ τί τὰς ἀμφισβάλ्लει· ἀλλὰ Ποῦ θέλει εὐρεῖν τῆς ἀποδείξεως ταύτης τὰς ἀρχάς; ἀναμφισβόλως εἰς τὴν συνείδησίν του· ἀλλὰ συνείδησις δὲν εἶναι σύνθεσις τοῦ εἶναι καὶ τοῦ γινώσκειν; ἤθελεν ἄρα εἶσθαι συνείδησις, εἰάν δὲν ἤτο αὐτὸς καὶ τίνα παρ' αὐτὸν, τῶν ὁποῖων ἔχει τὴν συνείδησιν, καὶ τὰ ὅποια διακρίνει ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του; Συνείδησις ἑμαυτοῦ καὶ συνείδησις ἄλλων προσδιορίζονται οὕτως ἀμοιβαίως, καὶ ἡ ἀπόδειξις τῆς ἀνυπαρξίας ἑμαυτοῦ τε καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐκτὸς ἐμοῦ εἶναι τόσον ἀδύνατος, ὅσον καὶ ἡ ἀρχὴ τοιαύτης ἀποδείξεως εἰσάγει πάραυτα καὶ τὰ δύο καὶ τὴν ἀμοιβαίαν αὐτῶν πρὸς ἀλλήλα κοινωνίαν. Εἶναι λοιπὸν ἀμέσως βέβαιαι αἱ πληροφορίες αὗται εἰς πάντα ἀνθρώπου, καὶ ποτὲ δὲν δύναται νὰ τὰς ἀφανίσῃ καμμία σκέψις. Καθῆκον λοιπὸν τοῦ φιλοσοφοῦντος λόγου εἶναι ἐδῶ νὰ ἀποδεχθῇ τὸ ἀρχικὸν καὶ ἄμεσον αὐτῶν, καὶ νὰ ἐξελέγξῃ τὸ ἄλογον ἀπάσης ὑπὲρ αὐτῶν ἢ κατ' αὐτῶν ἀποδείξεως.

Σημείωσις. Εἶναι λοιπὸν ἀμφισβόλις ἀπάσης ἐκτὸς πρῶτον ἢ θεοῦ· αἱ δὲ ἄλλοι, ἐπειδὴ τὴν ὁμολογοῦν καὶ οὐ μὴ ἀμφισβάλ्लων, καὶ ὁ ἀμφισβάλ्लων αὐτός· διότι εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ εἴπῃ: ἀμφισβάλ्लῃ περὶ τῆς ὑπάρξεώς μου, χωρὶς νὰ προϋποθέσῃ

εἰς τὸν νοῦν τοῦ τῆν ὑπαρξίν του. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ περίφημον τοῦ Καρτεσιού: *Noŵ' ἄρα εἰμι* (*Gogito, ergo sum*) δὲν σημαίνει ὅτι εἰς τὴν Θεσίαν *Noŵ'* ἐνυπάρχει τὸ εἶμι, ἀλλ' ὅτι Ἐγὼ εἰμι μ.θ. τὴν κατηγορίαν τῆς νοήσεως* ἐπίσης δὲ καὶ ἡ Θεσις: Θέλω σημαίνει τὸ ὑπάρχω μὲ τὴν κατηγορίαν τῆς θελήσεως. Καὶ ἠδύνατο λοιπὸν ὁ Καρτέσιος νὰ εἴπη πολλά ὀρθῶς καὶ, *Θέλω' ἄρα εἰμι** καὶ γενικῶς πᾶσαν νόησιν καὶ βούλησιν καὶ πᾶσαν ἐνέργειάν μου διδάσκομαι ἀπὸ τῆν συνειδήσίν μου. Δεύτερον, εἶναι ἀναντιρρήτως ἡ ὑπαρξίς ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων, καθὼς καὶ τοῦτο μᾶς βεβαιώνει ἡ συνείδησις, ἢ ἡ σύνθεσις τοῦ εἶναι καὶ τοῦ εἰδέναι. Τρίτον, ἡ κοινωνία ἡμῶν καὶ τῶν ἐκτὸς ἡμῶν κειμένων πραγμάτων. Καὶ ταῦτα εἶναι ὅρια τρία, ἐντὸς τῶν ὁποίων περικλείεται πᾶσα φιλοσοφικὴ γνῶσις καὶ ἔρευνα, καὶ πέραν τῶν ὁποίων εἶναι ἀθέμιτον νὰ ὑπερβῶμεν. Ἡ φιλοσοφία μας διαβαίνει μέχρι τῶν ἀνακομμάτων καὶ ἀκαταλήπτων, καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις τῆς δίδομεν τὸ ὄνομα *Διαβατικὴ φιλοσοφία*, ὡς τρόποντινα διαβαίνουσα πάντα τὰ καταληπτά ἐν μετὰ τὸ ἄλλο ἐκ διαδοχῆς καὶ ἀφικνουμένη ἕως εἰς τὰ ἀνυπερβάτα καὶ ἄδυτα, τὰ ὁποῖα ὀνομάζομεν καὶ ταῦτα διὰ τὸν αὐτὸν λόγον *διαβατικῶς* ἐκ τοῦ φιλοσοφοῦντος λόγου λαμβάνοντες *καταχρησικώτερον ὄνομα** ἀλλ' ὑπερβατικὴν φιλοσοφίαν ὑπερβαίνουσαν δηλονότι τὰ ὅρια ταῦτα, οὐτε δεχόμεθα, οὐτ' ὀνομάζομεν* ἐπειδὴ ἱπταμένη οὕτως ὑπὲρ τοὺς ὄρους τῆς καταπίπτει πτώσιν ἰκάρειον ἐξελεγχούσα τὴν ἀλογον τόλμην τῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ τοῦ ἀρχικοῦ εἶδους τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἐγώ.

M5.

Ἐκ τῆς μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν ἐκτὸς ἡμῶν κειμένων πραγμάτων ἀμοιβαίας κοινωνίας καὶ ἐπενεργείας (MΔ.) εὐρίσκομεν, εἰάν ἐπιστρέψαντες προσέξωμεν ἀκριβῶς εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς, προσδιορισμοὺς τινὰς προξενουμένους εἰς ἡμᾶς ἀπὸ τὰ ἐκτὸς* εὐρίσκομεν δὲ καὶ ὅτι παράγομεν ἡμεῖς προσδιορισμοὺς τινὰς εἰς τὰ ἐκτὸς* ἔχομεν λοιπὸν πρὸς τὰ ἐκτὸς μέρος μὲν παθητικῶς, μέρος δὲ, ἐνεργητικῶς. Καὶ ἐνέργεια μὲν εἶναι ἡ ἡμῶν αὐτῶν εἰς τὰ ἐκτὸς ἐσωτερικὴ κίνησις ἐμφαινομένη διὰ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς* ὅταν δὲ ἐκ τῶν ἐκτὸς περιορισθῇ ἡ ἐνέργειά μας, γίνεται *Πάθος** ἔμπορεῖ δὲ νὰ θεωρηθῇ ἐκείνη μὲν ὡς ὑπαρκτικόν τι καὶ θετικόν ἢ καταφατικόν* τοῦτο δὲ, ὡς λειπτικόν τι ἢ ἀποφατικόν* ἐξεύρομεν δὲ ὅτι δυνάμεθα νὰ κάμωμεν καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς προσδιορισμοὺς, καὶ τὴν ἐνέργειαν ταύτην κρίνομεν εὐλογον νὰ ὀνομάζωμεν αὐτὴν ἐνέργειαν. Περισσότερον δὲ κρίνομεν νὰ δεχθῶμεν χωριστὴν ἀρχὴν ἢ δύναμιν Παθητικὴν, ἐπειδὴ αὐτὴ ἡ ἐνέργειά μας ὑπερνικῶσα μὲν τὰ ἐκτὸς εἶναι αὐτὸ τοῦτο, ἐνέργεια δηλαδή, ὑπερνικωμένη δὲ καὶ περιοριζομένη, Πάθος.

ΜΖ'. Ἐὰν ἐπιστρέψαντες προσέξωμεν εἰς τοὺς προσδιορισμούς, ὅσους ἀμέσως συνοίδαμεν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς γινόμενους, καὶ τε ὑφ' ἡμῶν αὐτῶν παράγονται, καὶ τε ὑπό τινος τῶν ἐκτὸς ἡμῶν· κατανοοῦμεν ὅτι πρέπει νὰ εὐρίσκωνται εἰς ἡμᾶς καί τινες προσδιορισμοί, μὴ γεννώμενοι κατὰ τὸν τρόπον τούτου, ἀλλ' ὄντες πρῶτοι καὶ ἀρχικοί, καὶ πρὸ τῆς πείρας ἐναποκείμενοι· πρέπει δηλονότι νὰ εἶναι προσδιορισμένον τὸ δυνατόν τῶν ἐν χρόνῳ ἐκ διαδοχῆς γινόμενων εἰς ἡμᾶς προσδιορισμῶν πρὸ τοῦ νὰ ἀναφανῶσιν ἐνεργεῖα τοιοῦτοι. Πρέπει λοιπὸν νὰ ὑπάρχωσιν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ ἄλλοι παρὰ τοὺς ἐμπειρικούς προσδιορισμοί, οἵτινες προηγούμενοι τούτων γίνονται αἰτίαι τοῦ δυνατοῦ τῶν, ἢ καθυποβάλλονται εἰς αὐτοὺς ὡς βάσεις τινες καὶ θεμέλιοι· καὶ οὗτοι μὲν ἐμποροῦν νὰ ὀνομασθῶσι ἀρχικοὶ καὶ διαβατικοὶ καὶ ἐκ τῶν προτέρων· οἱ δὲ ἐξ αὐτῶν κατ' ἄλιγον προερχόμενοι, καὶ εἰς τὴν πείραν θεμελιούμενοι ἐμποροῦν νὰ ὀνομασθῶσι προσδιορισμοὶ δευτερεύοντες καὶ ἐμπειρικοὶ καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων.

ΜΗ'. Οἱ ἀρχικοὶ οὗτοι καὶ πρωτότυποι, νὰ εἴπω οὕτω, προσδιορισμοὶ ἀποτελοῦσι τὸ ἀρχικὸν μόρφωμα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἢ τὸ Τί ἦν εἶναι τοῦ ἀνθρώπου· δύνανται λοιπὸν, ὅσοι ποτὲ εἶναι, συνάμα λαμβανόμενοι νὰ ὀνομασθῶσιν ἢ ἀρχικὴ διασκευή, ἢ διάθεσις τοῦ Ἐγώ. Δι' αὐτὸ τοῦτο εἶναι καὶ οὐσιώδεις, καὶ ἐπομένως καθολικοὶ καὶ ἀναγκαῖοι, ἐνῶ οἱ ἐμπειρικοὶ εἶναι ἐπικουσιώδεις καὶ μερικοί, καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ἀπαντηθῶσι μὲ τὴν αὐτὴν ἰσχυρὴν εἰς πάντα ἀνθρώπου· καὶ τῶν μὲν δευτέρων ἐμπορεῖ νὰ ἀποδοθῇ ἢ ἀρχὴ καὶ τὸ αἰ-

σιον, ἐπειδὴ ἐκπηγάξουσιν ἀπὸ τοὺς πρώτους· τούτων δὲ αἰτίον καὶ ἀρχὴ ἄλλη νὰ ἀποδοθῇ δὲν δύναται, εἰμὴ ὅτι οὕτως εἶναι διασκευασμένος ἐκ φύσεως ὁ ἀνθρώπος.

ΜΘ'. Ἐμποροῦμεν λοιπὸν νὰ θεωρήσωμεν διττῶς τὸν ἀνθρώπου· ὡς καθαρὸν Ἐγώ, ἐνῶ ἐξετάζομεν τοὺς ἀρχικούς του προσδιορισμούς· καὶ ὡς ἐμπειρικὸν Ἐγώ, ἐνῶ παρεκτὸς τούτων ἐμποροῦμεν νὰ εὐρώμεν εἰς αὐτὸν καὶ προσδιορισμοὺς ἄλλους, οἵτινες δὲν ἐνυπάρχουσιν αὐτὸν ἀρχικῶς· καὶ ἐπειδὴ πᾶς ἀνθρώπος, ἐνόσω ὑπάρχει πραγματικῶς, πάντοτε ὑπάρχει μὲ ἐμπειρικὸς προσδιορισμούς, ἐμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν περὶ τοῦ ἐμπειρικοῦ Ἐγώ: Ὑπάρχει· περὶ δὲ τοῦ καθαρῦ λέγομεν ὀρθότερα, Νοεῖται, ἐπειδὴ γίνεται νοητὸν δι' ἀφαιρέσεως ἀπὸ τῶν ἐμπειρικῶν προσδιορισμῶν, καὶ ἐπιστροφῆς εἰς μόνους τοὺς ἀρχικούς. Τὸ καθαρὸν λοιπὸν Ἐγώ τίποτ' ἄλλο δὲν εἶναι, εἰμὴ πᾶν ἀρχικὸν καὶ διαβατικὸν ἐν ἑμαυτῷ, τὸ ὁποῖον εἶναι ἢ ἀρχὴ καὶ βᾶσις πάντων τῶν ἐμπειρικῶν· ἐμπορεῖ δὲ νὰ ὀνομασθῇ καὶ Ἐγώ ἀπόλυτον, διότι εἶναι τοιοῦτον, ἐπειδὴ εἶναι τοιοῦτον, καὶ ἄλλος λόγος τοῦ ἀρχικοῦ νὰ ἀποδοθῇ δὲν δύναται.

Σημείωσις. Ἡ φιλοσοφία θεωρεῖ τὸν ἀνθρώπου μόνον ὡς καθαρὸν Ἐγώ, καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρει οὐσιωδῶς ἀπὸ τὴν ἀνθρωπολογίαν, ἢ τὴν τὸν ἐξετάζει ἐμπειρικῶς· ἢ μὲν εἶναι διαβατικὴ ἀνθρωπολογία· ἢ δὲ, ἐμπειρικὴ· τῆς δὲ δευτέρας ταύτης μέρη εἶναι ἢ ἐμπειρικὴ σωματολογία ἢ φυσιολογία τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἐξετάζουσα τὰ ἐξωτερικὰ φαινόμενα τοῦ ἀνθρώπου· καὶ ἢ ἐμπειρικὴ ψυχολογία, ἢ τὴν ἐρευνᾷ τὰ ἐσωτερικὰ συγκροτούμενα ἐκ παρατηρήσεων, ὅσας κάμνει ὁ ἀνθρώπος καὶ εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς ἄλλους (Ἐμπ. Ψ. ΝΓ', ΝΔ'). Ἡ ἐμπειρικὴ λοιπὸν ψυχολογία δὲν εἶναι κυρίως μέρος τῆς φιλοσοφίας. Προτίθεται ὁ

μως ἀπ' αὐτὴν ὡς προπαρασκευὴ εἰς τὴν φιλοσοφίαν διὰ τὰ συνειθίσθη τοὺς πρωτοπείρους εἰς προσεκτικωτέραν ἑαυτῶν παρατήρησιν, καὶ εἰς εὐκολωτέραν μετάβασιν ἀπὸ τῶν ταπεινοτέρων ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα. Ἡ δὲ φιλοσοφία ἐξετάζουσα τὸν ἄνθρωπον ὡς καθαρὸν Ἐγὼ δὲν ἀσχολεῖται οὔτε εἰς τὸ σῶμα, οὔτε εἰς τὴν ψυχὴν· ἀλλὰ ταῦτα ἐναποκαμπεύει εἰς μέρος ἴδιον τῆς Μεταφυσικῆς διὰ τὴν ἐρευνησὴν ἐκεῖ τὴν ἀπ' ἀλλήλων διαφορὰν τῶν δύο τούτων τοῦ ἀνθρώπου μερῶν, καὶ πάλιν τὴν ἐξακλουθήσθη τῶν ἔρσεων καὶ ἐξέτασιν τῶν εἰς τὸ καθαρὸν Ἐγὼ προσανηκόντων.

Ν'. Οἱ ἀρχικοὶ τοῦ Ἐγὼ προσδιορισμοί, ἡγουν αἱ ἐκ τῶν προτέρων τεθειμέναι ἀρχαὶ τῶν ἐμπειρικῶν του προσδιορισμῶν εἶναι τρεῖς ἀδιαρρήκτως συνδεδεμένοι, καὶ ἐν ὅλῳ ἀποτελοῦντες· εἶναι δηλονότι ἀρχικῶς προσδιορισμένου·

α'. Τὸ δυνατόν ἐν γένει τοῦ καθ' ὁποῖονδήποτε τρόπου ἐνεργεῖν, ἡγουν ἡ ἐσωτερικὴ ἀρχὴ καὶ πηγὴ πάσης μερικῆς ἐνεργείας, μαρτυρούμενη ἀπὸ τὴν καθενὸς συνείδησιν· διότι κἀνεὶς δὲν εἶναι, ὅστις ἀγνοεῖ κατὰ συνείδησιν, ὅτι εἶναι ἐνεργός· ἐπειδὴ ἄλλως ἔπαυε πᾶσα ἐνέργεια μερικὴ εἰς αὐτὸν· ὀνομάζεται δὲ αὕτη δύναμις ἐνεργείας ἐν γένει (δύναμις γνωσικὴ, φέρ' εἰπεῖν, εἰάν τὴν μερικεύσωμεν πρὸς κατάληψιν τοῦ λεγομένου).

β'. Οἱ κανόνες, κατὰ τοὺς ὁποίους διευθύνεται πᾶν εἶδος ἐνεργείας, ἡγουν αἱ τρόποι, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐργάζεται ἡ δύναμις, ὅταν μεταβαίνῃ εἰς ἐνέργειαν· ὀνομάζονται δὲ οὗτοι νόμοι τῆς ἐνεργείας· γνωστικοί, φέρ' εἰπεῖν, νόμοι.

γ'. Ἡ περιοχὴ ἢ ἔκτασις παντὸς εἶδους ἐνεργείας, ἡγουν ὁ τῆς ἐνεργείας κύκλος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου περικλείεται ἡ δύναμις τῆς ἐνεργείας· ὀνομάζονται δὲ ὅρια τῆς ἐνεργείας· ὅρια, φέρ' εἰπεῖν, τῶν γνωστικῶν ἐνεργειῶν.

ΝΔ'. Οἱ ἀρχικοὶ λοιπὸν προσδιορισμοὶ τοῦ Ἐγὼ τί-
τοτ' ἄλλο δὲν εἶναι, εἰμὴ αἱ ἀρχικαὶ δυνάμεις καὶ οἱ νόμοι καὶ τὰ ὅρια τῆς ἐνεργείας του· δὲν πρέπει δὲ νὰ ἐκλάβωμεν τὰ τρία ταῦτα χωρισμένα ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλ' ἵναγκαίως συνδεδεμένα· διότι δυνάμεις πρὸς ἐνέργειαν χωρὶς νόμους εἶναι πρᾶγμα ἀκατανόητον, ἐπειδὴ πρέπει νὰ ραυῆ ἐνεργῆς καθ' ἕνα τινα τρόπον· καὶ διὰ τούτων τῶν νόμων προσδιορίζεται ἐν ταυτῶ ἢ ἔκτασις ἢ ὁ κύκλος ἢ τὰ ὅρια τῆς ἐνεργείας ταύτης τῆς δυνάμεως. Διὰ τοῦτο τοὺς προσδιορισμοὺς τούτους συνάμα λαμβανομένους ἐμποροῦμεν νὰ ὀνομάσωμεν ἀρχικοὺς τρόπους ἐργασιῶν τοῦ Ἐγὼ· ἢ, μὲ μίαν λέξιν, τὸ ἀρχέτυπον τοῦ Ἐγὼ· διότι τὸ ἐγὼ εἰδοποιεῖται καὶ τρόπον τινα διαμορφώνεται ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς ἐνεργείας· ὅπου δὲ εἶναι νόμοι ἐνεργείας, ἐκεῖ ἀναμφιβόλως ὑπάρχουσι καὶ δυνάμεις ἐνεργείας καὶ ὅρια.

Σημείωσις. Ὅτι εἴμεθα ἐνεργοί, μᾶς τὰ διδάσκει ἡ συνείδησις· ἔταν δὲ μίαν τινα ἐνέργειαν γνωρίσωμεν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς, ἢ ἐνεργεια αὕτη δὲν εἶναι γενικὴ, ἀλλὰ δὲ ὅλου προσδιορισμένη καὶ μερικευμένη ἐργασία. Ἐὰν δὲ παραβῶμεν τὰς ἐνεργείας, τὰς ὁποίας κατ' ὀλίγον γνωρίζομεν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς, τὰς εὐρίσκομεν παντοδαπὰς μὲν, πολλὰς δὲ ἐξ αὐτῶν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἰσμοίας, καὶ ἐπομένως κοινόν τινα χαρακτηρὰ ἐχούσας, καὶ ἐνῶ ἐπαναλαμβάνονται αἱ αὐταὶ ἢ ἀκλουθεῖ μίαν κατόπιν τῆς ἄλλης, φιλαττούσας κανόνας τινάς· ἀναγκαζόμεθα λοιπὸν νὰ διακρίνωμεν εἶδη ἐνεργείας περιεκτικὰ μερικῶν τινῶν καὶ ἀτομικῶν ἐνεργειῶν· καὶ νὰ προῦποθέσωμεν τῶν εἰδῶν τούτων ἐσωτερικὴν τινα ἀρχὴν, τὴν ὁποίαν ὀνομάσωμεν δύναμιν. Ἡ δύναμις λοιπὸν ἐνταῦθα σημαίνει τὴν ἐσωτερικὴν ἀρχὴν τοῦ δυνατοῦ τοῦ νὰ ἐνεργῶμεν κατὰ τινα προσδιορισμένον τρόπον. Δύναμις δὲ ὀνομάζεται κατὰ τὴν δραστηριότητος καὶ ἢ δεξιότητος· καὶ τὸ μὲν πρῶτον σημαίνει ἔξοχόν

τινα τοῦ ἀνθρώπου ἐνέργειαν· τὸ δὲ δεύτερον, δεκτικότητα καὶ ἀντίληψιν, τὰ ὅποια καὶ τὰ δύο εἶναι ἐμπειρικά, καὶ ὀνομαζονται φυσικὰ χάρσιμα, ὅταν δὲν ἀποκτῶνται δι' ἀσκήσεως, ἀλλ' εἶναι εἰς τὴν φύσιν τούτου καὶ ἐκείνου τοῦ ἀνθρώπου τρόπον τινα ἐμπροσφυτευμένα, ἢ ἐνδισπαρμένα· ἀλλὰ περὶ τούτων θέλωμεν ἐμπεριστατωμένως ἀποκρίσασθαι κατὰ πλάτος εἰς τὴν Διαιρητικὴν.

NB'. Ἐὰν ἐπιστρέψαντες θεωρήσωμεν τὴν ἐνέργειάν μας, καθὼς μᾶς τὴν παριστάνει ἡ συνείδησις, τὴν εὐρίσκομεν διττήν· τὴν μὲν ἐσωτερικὴν καὶ ἔμμουον, ἀντιλαμβανομένην τινῶν, καὶ ἐπομένως γνωσκουσάν τινα· τὴν δὲ, ἐξωτερικὴν καὶ μεταβατικὴν, σπουδάζουσαν περὶ τινα, καὶ ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ πράττουσάν τι ἐν γένει· καὶ ἡ μὲν πρώτη εἶναι ἐννοηματικὴ καὶ θεωρητικὴ, καὶ γεννᾷ τι εἰς τὸ ὑποκείμενον· ἡ δὲ δευτέρα, πραγματικὴ καὶ πρακτικὴ, παράγουσά τι εἰς τὸ ἀντικείμενον· διαιρεῖται λοιπὸν ἡ δύναμις τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἐγὼ εἰς δύναμιν θεωρητικὴν καὶ δύναμιν πρακτικὴν.

Σημειώσεις. Ἡ διάκρισις τῶν εἰδῶν τῆς ἐνεργείας γίνεται κατ' ἀφαιρέσιν πρὸς εὐκολίαν τῆς ἐξετάσεώς των· ἄλλως δὲ εἶναι ὅλαι αἱ ἐνέργειαι φυσικῶς συνδεδεμέναι καὶ ἀχώριστοι ἀπ' ἀλλήλων· ἐν εἶναι πάντοτε τὸ ἐνεργοῦν ὑποκείμενον, ἐκτὸς ὅτι φανερώνει τὴν ἐνέργειάν του κατὰ διαφόρους τρόπους· διὰ τοῦτο εἶναι συνδεδεμέναι πάντοτε αἱ θεωρητικαὶ μὲ τὰς πρακτικὰς ἐνεργείας· ἐνῶ, φέρ' εἰπεῖν, γράφω, καὶ θεωρῶ ἐν ταυτῇ τὰς ἐννοίας, καὶ πράττω τὴν τούτων εἰς τὸν χάρτην ἔκθεσιν. Ἄλογον ἦθελεν εἶσθαι, εἰάν τις ἐφαντάζετο ὅτι θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ δύναμις εἶναι ἐπίσης διηρημέναι εἰς τὸν νοῦν ἢ εἰς τὴν ψυχὴν, καθὼς τὰς ἀποχωρίζομεν ἀπ' ἀλλήλων εἰς τὴν φιλοσοφικὴν ἡμῶν ἔρευναν δι' ἀφαιρέσεως· ἀλλ' ὁμοῦς ἡ διάκρισις κῦρτη, ὅχι μόνον δὲν κρίνεται περιττὴ, ἀλλὰ καὶ ἀναγκασιότατη, εἴαν θέλωμεν νὰ γνωρίσωμεν ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς ἐνεργείας μας καὶ τοὺς κανόνας τῆς· καὶ φι-

λοτεχνεῖται εἰς πάσης ἐπιστήμης μάθησιν, καθὼς θέλωμεν ὁμιλήσασθαι πάλιν περὶ τούτου εἰς ἄλλον τόπον.

NG'. Οὐσιώδη λοιπὸν γνωρίσματα εἰς μὲν τὴν θεωρητικὴν ἐνέργειαν ἀποδίδομεν τὸ ἔμμουον, εἰς δὲ τὴν πρακτικὴν τὸ μεταβατικόν· διότι εἴαν καὶ αἰενοῦσαι καὶ αἰγνώσεις σρέφονται εἰς τι ἐξωτερικόν, καὶ προξενοῦνται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τὰ ἐκτὸς, δὲν δεικνύουσιν ὅμως καμμίαν σπουδὴν καὶ τάσιν πρὸς τὰ ἔξω· ὅταν δὲ ἐξ ἐναντίας σπουδάζωμεν περὶ τι καὶ ἀποτεινόμενοι πρὸς αὐτὸ ἀγωνιζόμεθα νὰ τὸ ἀναδείξωμεν πρᾶγμα· τότε ἐκδραίνει τρόπον τινα ἡ ἐνέργειά μας ἐσωθεν καὶ μεταβαίνει εἰς τὰ ἔξω, εἴαν καὶ πάλιν ἐπιστρέψουσα προσδιορίζει τὸ ὑποκείμενον· διότι τὸ ἐσωτερικόν εἶναι πάντοτε συνδεδεμένον μὲ τὸ ἐξωτερικόν διὰ τὴν ἀρχικὴν σύνθεσιν τοῦ πράγματος καὶ τοῦ ἐννοήματος (MB'). Εἰς μὲν λοιπὸν τὴν θεωρητικὴν ἐνέργειαν αἰενοῦσαι καὶ αἰγνώσεις φέρονται πρὸς τὰ ἀντικείμενα, καὶ τὸ ὑποκείμενον προσδιορίζεται ὑπὸ τοῦ ἀντικειμένου· εἰς δὲ τὴν πρακτικὴν, διατάσσονται τὰ ἀντικείμενα κατὰ τὰς ἐννοίας, καὶ τὸ ἀντικείμενον προσδιορίζεται ὑπὸ τοῦ ὑποκειμένου. Πῶς δὲ τὸ ὑποκείμενον προσδιορίζεται ὑπὸ τοῦ ἀντικειμένου καὶ τοῦτο ὑπ' ἐκείνου, βέβαια οὔτε ἐξηγεῖται οὔτε καταλαμβάνεται, ἐπειδὴ οὐδ' ἡ ἀρχικὴ σύνθεσις τοῦ πράγματος καὶ τοῦ ἐννοήματος δύναται νὰ ἐξηγηθῇ· ὅτι δὲ ὁ διττός οὗτος προσδιορισμὸς κατὰ τὴν θεωρίαν καὶ πρᾶξιν ἐπικρατεῖ ἀναντιρρήτως, διδάσκει καθένα ἢ ἐσωτερικὴ του συνείδησις, εἴαν προσέξῃ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν του ἐνέργειαν· εἶναι εἰς καθένα κατάδηλον ὅτι, εἴαν, φέρ' εἰπεῖν, παρρησιασθῇ ἔμπροσθέν μας ἄνθρωπος πτωχὸς καὶ μᾶς ζητῇ ἔλεος, θέλει προσδιορισθῆναι τὸ ὑποκείμενον ὑπὸ

τοῦ ἀντικειμένου· καὶ ἡ ἐνέργειά μας μένει πάντοτε ἕρμουνος, ἐφ' ὅσον ἐννοοῦμεν τὸν ἄνθρωπον τοῦτον καὶ τὴν πτωχείαν του· εἰάν δὲ τοῦ δώσωμεν τὸ ζητηθὲν ἔλεος, θέλει προσδιορισθῆν τὸ ἀντικείμενον ὑπὸ τοῦ ὑποκειμένου· καὶ ἡ ἐνέργειά μας γίνεται μεταβατικὴ, καθὸ πράττομέν τι, διὰ τοῦ ὁποίου θεραπεύεται ἡ πτωχεία του, καὶ ἀναπληρῶνται ἡ ἔνδειά του.

ΝΔ'. Εἰς πᾶσαν ἐνέργειαν τοῦ Ἐγὼ, εἴτε θεωρητικὴν εἴπης, εἴτε πρακτικὴν, διακρίνονται τρεῖς διάφοροι βαθμοί· πρῶτος, τὸ αἰσθητικόν· δεύτερος, τὸ νοητικόν· τρίτος, τὸ λογικόν· εἰάν δὲ καθένα τῶν βαθμῶν τούτων ἐξετάσῃς διττῶς, ἔγουν κατὰ τὴν θεωρητικὴν καὶ κατὰ τὴν πρακτικὴν σημασίαν, θέλουν προκύψειν αἱ ἐφεξῆς ὀρχικαὶ τοῦ Ἐγὼ δυνάμεις. Τὸ αἰσθητικόν θεωρητικῶς μὲν ὀνομάζεται αἴσθησις· πρακτικῶς δὲ, Ὁρμή· τὸ δὲ νοητικόν, Λόγος μὲν γενικώτερον (Ἐμπ. Ψυχ. ΡΝΣ.) κατὰ τὴν πρώτην σημασίαν· Θέλησις δὲ, κατὰ τὴν δευτέραν· τὸ δὲ λογικόν, Λόγος μὲν θεωρητικὸς κατὰ τὸ πρῶτον, Λόγος δὲ πρακτικὸς κατὰ τὸ δεύτερον.

ΝΕ'. Ἔργον τῆς αἰσθήσεως εἶναι τὸ νὰ ἀντιλαμβάνεται τῶν ἐκτὸς, καθὼς εἶπαμεν πλατύτερα εἰς τὴν ἐμπειρικὴν ψυχολογίαν, ὅπου καὶ ἐδιαίρεσαμεν εὐλόγως τὴν αἴσθησιν εἰς ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν (Ἐμπ. Ψυχ. Π. Σημ.). Ἐπειδὴ ὁμοίως τὰς διὰ τῶν αἰσθήσεων ἐννοίας ὀνομάσαμεν ἐκεῖ ἐποπτικὰς καὶ ἐποπτείας (Ἐμπ. Ψυχ. ΥΙΣ.) θέλομεν ἐξηγήσειν ἐδῶ σαφέστερα τὸ ὄνομα τοῦτο. Ἐποπτεύω σημαίνει βλέπω, ἢ ἐπιβλέπω καὶ ἐφορεῖω· ἄρα καὶ ἐποπτεία σημαίνει τὴν διὰ τοῦ ὀφθαλμοῦ γινωμένην αἴσθη-

σιν, καθὼς γίνεται δῆλον ἐκ τῆς εἰς τὰ Λεξικά εὐρισκομένης σημασίας τῶν λέξεων τούτων· καὶ αὕτη εἶναι πρώτη σημασία τῆς ἐποπτείας. Ἄλλ' εἰς τὴν φιλοσοφικὴν γλῶσσαν ἐκτείνεται πλεον ἢ σημασία των, ἐπειδὴ διὰ τοῦ Ἐποπτεία αἰτήσαμεν νὰ σημαίνωμεν πᾶσαν ἀπλοῦς ἐννοιαν δι' ὁποιοῦδήποτε αἰσθητηρίου προσγινωμένην (Ἐμπ. Ψυχ. ΥΙΣ.)· καὶ εἶναι δευτέρα αὕτη ἡ σημασία της. Διακρίνουσι δὲ ἄλλοι τὴν ἐποπτείαν ἐκ τῶν ἐφεξῆς· ὅταν καθ' ὁποιοῦδήποτε αἰσθητηρίου αἰσθανόμεθα, τὸ μὲν αἶσθημα σρέφεται πλησιέστατα εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς, ἢ εἰς τὸ ὑποκείμενον· ἢ δὲ ἐποπτεία πλησιέστατα εἰς τὰ πράγματα ἢ εἰς τὸ ἀντικείμενον· οὕτω φέρ' εἶπεν, ἰσάμενος πλησίον τῆς καμίνου, ἐποπτεύω μὲν τὸ σχῆμα της, αἰσθάνομαι δὲ τὴν θερμότητα· καὶ τὸν μὲν διάφορον σχηματισμὸν τῶν λέξεων τοῦ λαλοῦντος ἐποπτεύω· τὴν δὲ τούτων εἰς τὴν καρδίαν μου προσβολὴν αἰσθάνομαι· καὶ τῆς σιδηρᾶς σφαίρας, τὴν ὁποίαν βασιάζω εἰς τὰς χεῖρας, ἐποπτεύω μὲν τὴν ἔκτασιν, αἰσθάνομαι δὲ τὸ βάρος καὶ τὴν ψυχρότητα· καὶ αὕτη εἶναι τρίτη καὶ μερικωτέρα σημασία τῆς ἐποπτείας· ἀλλὰ τοῦ Καντίου ἢ Κριτικῆ λαμβάνει τὴν ἐποπτείαν εἰς τὴν δευτέραν σημασίαν, ὀνομάζουσα τόπον καὶ χρόνον εἶδη ἢ μορφὰς τῆς ἐποπτείας.

Σημείωσις. Λί ἐκφράσεις ἐποπτεία καὶ ἐποπτικὴ ἐννοια ἀπαντῶνται συχνότατα εἰς τῶν Γερμανῶν φιλοσόφων τὰ συγγράμματα· ἐπειδὴ δὲ τὰ ἡμέτερα ταῦτα φιλοσοφήματα ἐκ τῆς μετέτης τῶν νεωτέρων Γερμανικῶν τῆς φιλοσοφίας συγγραμμάτων κατεσφύθησαν, ἐκρίναμεν εὐλόγον νὰ σαφηνίσωμεν καὶ ἀλλαγῶ (Ἐμπ. Ψυχ. ΥΙΣΤ—ΡΑ.)· καὶ ἐνταῦθα τὰς ὑπ' αὐτῶν παριστανόμενας σημασίας. Λατινιστὶ μὲν λέγεται ἡ καθ' ἡμᾶς ἐποπτεία intuitus, Γερμανιστὶ δὲ Anschauung.

ΝΣ'. Ἔργον δὲ τῆς Ὁρμῆς εἶναι ἢ ἄμεσος περί τι ἀντικείμενον σπουδῇ καὶ προσπάθειαι, ἥτις φανερόνεται ἢ ὡς ὄρεξις ἢ ὡς ἀποσροφῆ (Ἐμπειρ. Ψυχ. ΡΥΙΒ'). ἢ ὁρμὴ λοιπὸν ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ ἀρχικὴ δύναμις τῆς Ὁρέξεως καὶ τῆς ἀποσροφῆς. οἱ δὲ ἐκ τούτων προερχόμενοι ἰδιαιτέροι προδιορισμοὶ τῆς ψυχῆς, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐνεργεῖ ὁ ἄνθρωπος, ὀνομάζονται πληθυντικῶς ὁρμαὶ καὶ κλίσεις.

ΝΖ'. Ὁ Λόγος γενικώτερον ἐκλαμβάνόμενος περιέχει τὸν νοῦν καὶ τὴν κρίσιν καὶ τὸν ἐφεξῆς ῥηθησόμενον κατ' ἐξοχὴν Λόγον. Ἔργον λοιπὸν τοῦ Νοῦς εἶναι τὸ νοεῖν, ἢ τὸ ἀντιλαμβάνεσθαι ἐμμέσως τὰ πράγματα, ἢ γοῦν τὸ ἀνάγειν τὴν παντοδαπότητα τῶν ἐννοιῶν εἰς τὴν ἐνότητα τῆς ἰδέας. αἱ ἀντιλήψεις τοῦ νοῦς ὀνομάζονται ἰδέαι, αἰτινες, γίνονται ἐκ τῶν αἰσθητικῶν ἀντιλήψεων (Ἐμπ. Ψυχ. ΡΝΖ'). ἐπειδὴ δὲ αἱ γνώσεις μας γεννῶνται ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἰδεῶν εἰς τὰ ἀντικείμενα. ἄρα εἶναι κοινὸν γινόμενον ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως καὶ τοῦ νοῦς. καὶ αἱ μὲν αἰσθητικαὶ ἐννοιαὶ γίνονται ἄμεσοι καὶ κατ' ἐποπτεῖαν. αἱ δὲ νοήσεις εἶναι ἔμμεσοι καὶ κατὰ διάνοιαν, εἰτ' οὖν κατὰ διαδρομὴν τοῦ νοῦς διὰ τῶν κυριωτέρων καὶ οὐσιωδῶν γνωρισμάτων εἰς μίαν γενικὴν, τούτων περιεκτικὴν ἐννοίαν. ὅθεν καὶ λατινικαὶ δὲ ἀποφασίσεις οἷον διαδρομικὰς, ὀνομάζουσι τὰς κατὰ νόησιν γνώσεις.

Σημείωσις. Χάριεν εἶναι τὸ τοῦ Πλάτωνος πρὸς Διογένην τὸν κυνικόν, ἐμφαίνον ἄμα καὶ τῶν ἰδεῶν τὸνομα μὲ τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν τοῦ ἐδήκαμεν (Ἐμπειρ. Ψυχ. ΡΝΗ'. καὶ ἐνταῦθα). καὶ ὅτι αἱ ἰδέαι δὲν γίνονται δι' αἰσθήσεως ἀντιληπταί, ἀλλὰ διὰ μόγου τοῦ νοῦς. ἀντιγράφω δὲ τὸ χωρίον ἀπὸ τὸν Λαέρτιον (Βιβλ.

ΣΤ', Κεφ. Β. ς'.) διὰ νὰ τὸ ἀναμνησθῶσιν οἱ εἰσάσθηται τῶν καλῶν ἀναγνώσαι. „Πλάτωνος περὶ ἰδεῶν διαλεγόμενου, καὶ ὀνομάζοντος τραπεζότητα καὶ κυαθότητα (ἢ γοῦν μὲ ἀφηρημένον ὄνομα, οἷς εἶναι σύνηθες πολλάκις εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν νὰ ἐκφέρῃ τὰ γενικά.) Ἐγὼ, εἶπεν (ὁ Διογένης), ὦ Πλάτων, τράπεζαν μὲν καὶ κύαθον ὀρῶ. τραπεζότητα δὲ καὶ κυαθότητα, οὐδαμῶς. καὶ ὅς, κατὰ λόγον, ἔφη. οἷς μὲν γὰρ κύαθος καὶ τράπεζα θεωρεῖται, ὀφθαλμοῦς ἔχεις. ὅς δὲ τραπεζότης καὶ κυαθότης βλέπεται, Νοῦν οὐκ ἔχεις.“

ΝΗ'. Ἔργον δὲ τῆς Θελήσεως εἶναι αὐτὸ τὸ θέλειν, ἢ γοῦν τὸ ἐμμέσως καὶ διανοητικῶς σπουδάζειν περί τι ἀντικείμενον. γίνεται δὲ ταῦτο, ὅταν σπουδάξῃ ὁ ἄνθρωπος περί τινα σκόπιμον ἰδέαν, καὶ ἐπομένως ἐνεργῇ μετὰ κανόνα διορίζοντα τὰ μέσα τῆς ἐπιτυχίας τοῦ παρασθεῦτος σκοποῦ. ὅταν εἶσαι, φέρ' εἰπεῖν, ὁσθενῆς, σκοπὸν ἔχεις νὰ λάβῃς τὴν υἰγείαν σου, καὶ τὸ νὰ πίνῃς πικρὰ υἰγεινὰ φάρμακα, δὲν εἶναι ὄρεξις ἀπλῶς, ἀλλὰ θέλησις διανοουμένη καὶ ἀποβλέπουσα τὴν υἰγείαν. Ἡ θέλησις λοιπὸν ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ διανοητικὴ τοῦ ὀρέγεσθαι δύναμις. οἱ δὲ ἐκ ταύτης προερχόμενοι διορισμοὶ ὀνομάζονται φρονήματα, τὰ ὅποια εἶναι οἱ πρακτικοί μας συλλογισμοί. ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ ὁρμὴ ἐξ ἅπαντος πρέπει νὰ ἐμφιλοχωρῇ εἰς τὴν πράξιν μας ταύτην. διὰ τοῦτο ἐκλαρθάνομεν τὸ θέλειν ὡς παραγόμενον κοινὸν ὑπὸ τε τῆς ὁρμῆς καὶ τῆς θέλησεως.

ΝΘ'. Ἐάν, καθὼς εἰς τὸν Λόγον (ΝΖ') ἀπεδώκαμεν νοῦν καὶ κρίσιν καὶ τὸν ἰδιαιτέρον λόγον, θεωρήσωμεν τριχῶς καὶ τὴν Θέλησιν, ἀντὶ τῆς θεωρητικῆς κρίσεως πρέπει νὰ εἰσάξωμεν ἐνταῦθα τὴν πρακτικὴν, ἥτις εἶναι Αἰρέσις ἢ προαίρεσις. Προαίρεσις λοιπὸν εἶναι κρίσις

πρακτική ὑποτάσσουσα τὸ μερικὸν εἰς τὸ καθόλου (Ἐμπ. Ψυχ. Ρ.ΞΔ'). Οἶον ἢ ἐλεημοσύνη εἶναι ἀγαθόν· ἐνταῦθα τὸ μερικὸν ἐλεημοσύνη ὑπετάχθη εἰς τὸ καθόλου ἀγαθόν· καὶ ὁ κρίνας προηρέθη καὶ ἐδιάλεξε, νὰ εἶπω οὕτω, καὶ ἐπροτίμησε νὰ δώσῃ μέρος τῆς παρουσίας του εἰς τὸν ἐνδεῆ παρὰ νὰ τὸ μεταχειρισθῇ αὐτὸς εἰς ἰδίαν του ὠφέλειαν.

Ξ'. Ἐὰν τελευταῖον ἐπιστρέψαντες εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχήν μας εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν τῶν ἐνεργειῶν μας, εὐρίσκομεν καὶ δύναμιν, ἣτις σκοπὸν τῆς ἐνεργείας τῆς προβάλλει τὸ ἀπόλυτον, καὶ κατὰ τοῦτο σπουδαζει καὶ προσπαθεῖ εἰς εὕρεσιν καὶ κατάληψιν τοῦ ἀπείρου· ἡ δύναμις αὕτη ὀνομάζεται κατ' ἐξοχήν Λόγος, καὶ εἶναι πηγὴ καὶ ρίζα ἰδιοκτητῶν του ἐννοιῶν καὶ ἀρχῶν, αἱ ὁποῖαι ὀνομάζονται ἐξαιρέτως ἰδέαι σφραγόμεναι ἢ εἰς τὴν θεωρίαν, ὅποτε ὁ Λόγος ὀνομάζεται θεωρητικὸς, ἢ εἰς τὴν πράξιν, ὅποτε λαμβάνει τὸνομα Πρακτικὸς.

ΞΑ'. Ὁ λόγος εἶναι ἀναμφισβότως τὸ ἐξαιρέτων τοῦ ἀνθρώπου προτέρημα, τὸ ὁποῖον τὸν διακρίνει οὐσιωδῶς ἀπὸ τὰ κτήνη, καὶ ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ τὸν ἀναδιβάζει εἰς τὴν τάξιν τῶν ὑπὲρ αἰσθησιν ὄντων· αἱ ἐννοιαί του λέγονται ἰδέαι κατ' ἐξοχήν, ἐπειδὴ γενικώτερον ἰδέαι λέγονται καὶ αἱ τοῦ νοός (ΝΖ'). Τὸ ἀντικείμενον τῆς ἰδέας ταύτης ὀνομάζεται Ἰδανικόν, καὶ εἶναι πάντοτε ἔργον τοῦ Λόγου καὶ γέννημα, τὸ ὁποῖον ὁ Νοῦς δὲν δύναται νὰ καταλάβῃ μὲ τὰς ἰδικὰς του ἰδέας. Τὸ ἰδανικόν ἐμποροῦμεν νὰ νὰ τ' ἀκούσωμεν εἰς τὰ ἐντὸς ἡμῶν, ἀλλ' ὅχι καὶ νὰ τὸ κατανοήσωμεν· καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἀνωτάτη αὕτη καὶ ἐξοχος δύναμις τοῦ ἀνθρώπου πνεύματος ὀνομάζεται Λόγος, ἐπειδὴ λαλεῖ τρόπον τινα εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς μὲ φέλαντινα καὶ

δαιμόνιον φωνῆν, καὶ μᾶς ἀνακαλύπτει τὰς πρώτας τῶν ὄντων ἀρχάς.

ΞΒ'. Ἀλλὰ τὸ ἀπόλυτον, τὸ ὁποῖον ὁ λόγος προβάλλει σκοπὸν τῆς ἐνεργείας του, κεῖται ἀπείρως μακρὰν ἀπὸ τοῦ πεπερασμένου ἀνθρώπου· ὥσε πλησιάζει μὲν πάντοτε προχωρῶν εἰς αὐτὸ, ἀλλὰ δὲν δύναται ποτὲ νὰ τὸ φθάσῃ. Διὰ τοῦτο ἐνυπάρχει πάντοτε εἰς τὸν λόγον ἄπαυσός τις τάσις καὶ ροπή πρὸς τὸ ἀπείρου· διὰ τοῦτο τὸ ἰδανικόν ποτὲ δὲν ἐμπορεῖ νὰ γένη πράγμα καθ' ὅλην του τὴν τελειότητα· διὰ τοῦτο ὁ ἀνθρώπος καὶ κατὰ τὰς θεωρητικὰς καὶ κατὰ τὰς πρακτικὰς ἐνεργείας του εἶναι ἀκαταπαύστου τελειοποιήσεως ἐπιδεκτικὸς. Διὰ τοῦτο τελευταῖον μόνου τοῦ Λόγου ἔργον εἶναι τὸ νὰ τελειοποιῇ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, καὶ πᾶν ὅ,τι ἐδόθη εἰς τὸν ἀνθρώπου ἢ ἐγεννήθη ἀπ' αὐτόν.

ΞΓ'. Ἐὰν ἀνακεφαλαιώσωμεν τὰ μέχρι τοῦδε εἰρημένα περὶ τῶν γνωστικῶν μας θεωρητικῶν δυνάμεων, καὶ περὶ τῶν ὀρεκτικῶν ἢ πρακτικῶν, θέλομεν ἰδεῖν κατὰ περίληψιν τριπλῆν τινα γνωστικὴν καὶ ὀρεκτικὴν δύναμιν· δηλοῦσι.

α'. Δύναμις τοῦ γινώσκειν καὶ τοῦ ὀρέγεσθαι κατωτέρα ἢ χείρων = Αἰσθητικὸν = Αἰσθησις καὶ Ὀρμή.

β'. Δύναμις τοῦ γινώσκειν καὶ τοῦ ὀρέγεσθαι ἀνωτέρα ἢ κρείττων = Νοητικὸν = Νοῦς καὶ Θέλησις γενικώτερον· καὶ μερικώτερον Νοητικὸν = Κρίσις καὶ προαίρεσις μερικώτερον.

γ'. Δύναμις τοῦ γινώσκειν καὶ τοῦ ὀρέγεσθαι ἀνωτάτη ἢ κρατίστη = Λογικὸν = Λόγος θεωρητικὸς καὶ λόγος πρακτικὸς.

σημείωσις. Αἱ μὲν τοῦ θεωρητικοῦ λόγου ἀρχαὶ ἐφαρμόζονται εἰς μέγεθος καὶ γινώσκειν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἄθροισμα πάντων, ὅσα δύνανται νὰ γνωσθῶσιν ὀνομάζονται Φύσις· καὶ αἱ ἀρχαὶ λοιπὸν τοῦ θεωρητικοῦ λόγου ἐμποροῦν νὰ ἐκληφθῶσι Νόμοι φυσικοὶ, καὶ τὰ τοῦσδε ὁποῖους ἡ ψυχὴ ζητεῖ νὰ μάθῃ ἀναγκαίως τὴν φύσιν· καὶ δὲ τοῦ πρακτικοῦ λόγου ἀρχαὶ εὐρέφονται εἰς τὰς πράξεις, ἢ γουν ὅχι εἰς ὅ,τι εἶναι, ἀλλ' εἰς ὅ,τι πρέπει νὰ γίνετο· ὁ πρακτικὸς λοιπὸν λόγος προσάξει ἐνταῦθα κῆτι, καὶ μάλις ἐξοχόν τι καὶ ἀναγκαῖον, ἢ γουν αἰτεῖ πράξιν τινα, ἢ τις, ὅχι δι' ἀπόλαυσιν καὶ κέρδος, ἀλλ' αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν καὶ δι' ἑαυτὴν εἶναι ἀγαθόν. Τοιοῦτον δὲ αἰγαθὸν συμφωνεῖ πρὸς ἑαυτὸ πάντοτε καὶ πανταχοῦ, καὶ τὸ θέλουσι, κρένοντές το ἀγαθὸν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, εἰς ὅσους λαλεῖ ὁ λόγος. Πᾶσαι δὲ αἱ πράξεις μας ἀφορῶσιν ἢ τὴν εὐδαιμονίαν ἢ γουν τὴν πληρωσιν τῶν ἐπιθυμιῶν μας, ἢ τὴν μακαριότητα ἢ γουν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ὄντως ἀγαθοῦ· ἀλλὰ μὲν εἰς τὰς πρώτας τὸ ἀγαθὸν εἶναι σχετικόν, καὶ δὲν δύναται νὰ εἶναι σύμφωνον πρὸς ἑαυτὸ πάντοτε καὶ πανταχοῦ, ἐπειδὴ τὰ ἀγαθὰ τῆς εὐδαιμονίας κρέμονται ἀπὸ μόνον ἀτομικοῦς καὶ στιγμιαίους προσδιορισμοὺς ἐνὸς ἐκάστου ὑποκειμένου· ἄρα μόνον τὸ τῆς μακαριότητος εἶναι ἀπόλυτον ἀγαθόν, τὸ ὅποιον λέγεται καὶ ἠθικῶς ἀγαθόν· αἱ δὲ ἀρχαὶ τοῦ πρακτικοῦ λόγου ἐμποροῦν νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς ἠθικοὶ νόμοι. Ἡ δὲ δύναμις, εἰς τὴν ὁποίαν δίδει τὰ προσάγματά του ὁ πρακτικὸς λόγος, εἶναι ἡ θέλησις· ὡς ἐκεῖνος μὲν ἔχει τὸ Νομοδοτικόν· αὕτη δὲ τὸ ἐκτελεστικόν εἰς τὰς ἠθικὰς ἡμῶν ἐνεργείας.

ΞΔ'. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὄν Λογικόν καὶ ἠθικόν· ἐκ τούτου πληροφορεῖται ἐνταυτῷ καὶ ὅτι εἶναι ἐλεύθερον. Πῶς δὲ τὴν ἐλευθερίαν του ἀπαιτεῖται. α') νὰ εἶναι Νομοθέτης ἑαυτοῦ εἰς τὰς ἠθικὰς του ἐνεργείας. β') Νὰ ἐμπορῇ ἀνεξαρτήτως ἀπὸ πῶσαν φυσικὴν ἀνάγκην νὰ τηρῇ τοὺς ἀπὸ τὸν ἰδιόμου λόγου τεθέντας νόμους. Διὰ δὲ ταύτης τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ ἐλευθερίας βεβαιώνει ὁ ἄνθρωπος ἀξίαν εἰς αὐτὸν προσανήκουσαν μόνον, διὰ τὴν ὁποίαν ὀνο-

μάζεται καὶ Πρόσωπον, καὶ ἐξυψύνεται πολὺ ὑπεράνω τῶν ἄλλων, τὰ ὅποια ὡς σερημένα Λόγον καὶ ἐλευθερίαν ὀνομάζονται πράγματα· καὶ τὸ νὰ ὑποτάσσεται δὲ ὁ ἄνθρωπος εἰς ἄλλους ἄνθρώπους μὲ συνθήκας τινὰς καὶ συμβιβασμοὺς, ὡς ὁ ὑπῆρέτης εἰς τὸν ὑπηρετούμενον καὶ ὁ ὑπῆκοος εἰς τὸν ἄρχοντα, φανεροῦσι τὴν ἐλευθερίαν του· ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν προβάλλει αὐτὸς εἰς τὸν ἑαυτοῦ του τὸν σκοπὸν τῆς ὑπόρξεως καὶ τῆς ἐνεργείας του· καὶ εἶναι ἄλυτο τέλος· τὰ δὲ ἄμειρα λόγον καὶ ἐλευθερίας δὲν ἐξέρου νὰ θέσωσι τοιοῦτον τινα σκοπὸν, ἀλλ' ἐπιβάλλεται εἰς αὐτὰ σκοπὸς ἀπὸ ὑποκείμενον ἐλευθερίας, τὸ ὅποιον τὰ μεταχειρίζεται πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ του, καὶ οὕτω τὰ καθυποτάσσει εἰς τοὺς ἰδίους του νόμους. Τὰ πρόγματα λοιπὸν εἶναι μόνον ἀντικείμενα τῆς Ἐλευθερίας, ἐπειδὴ γίνονται χρήσιμα εἰς σκοποὺς ξένους, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἔτερο τέλος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Περὶ τοῦ ὑψηλοτάτου καὶ τελευταίου σκοποῦ τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἐγώ.

ΞΕ'.

Ἡ συνείδησις νόμων ἠθικῶν προβάλλει εἰς τὸ ὄμμα τοῦ ἄνθρώπου τὴν θεωρίαν κόσμου ἄλλου εἰς αἴσθησιν μὴ ὑπο-

πίπτουτος· διότι ὁ πρακτικὸς Λόγος τοῦ παρισύνει ἠθικὴν τινα τῶν πραγμάτων διαταγὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὑποτάσσεται πρεπόντως τὸ φυσικὸν εἰς τὸ ἠθικὸν, καὶ τῆς ὁποίας ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ μακαριότης τῶν ἠθικῶς ἀγαθῶν ἀνθρώπων, ὡς πρῶτος καὶ ἔσχατος σκοπὸς τῆς ἐνεργείας των.

ΞΕ'. Ἡ ἠθικὴ αὕτη διαταγὴ, καθὼς ἰδέα τοῦ λόγου, δὲν ὑποπίπτει εἰς τὴν αἰσθησιν· καὶ ἐὰν ἐκτελεσθῇ, θέλει προκύψει ἐξ ἅπαντος ὁλόκληρός τις συμφωνία τοῦ φυσικοῦ πρὸς τὸ ἠθικόν· διότι, ὅταν ἡ φύσις καθυποταχθῇ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἀγαθοῦ, ἐπειδὴ πρὸς ἑαυτὴν νὰ ρασαίξῃ δὲν δύναται, ἐξ ἅπαντος συγκροτεῖται ἁρμονία καὶ ὁμόνοια τοῦ ὑπηρετοῦντος πρὸς τὸ ὑπερετούμενον. Ἡ δὲ τοῦ ἀνθρώπου κατάρσις, κατὰ τὴν ὁποίαν γίνεται ἡ τοῦ φυσικοῦ πρὸς τὸ ἠθικὸν ἁρμονία, προσφύεσθα ὀνομάζεται **Μακαριότης**, ἄλλο τι παρὰ τὴν εὐδαιμονίαν (ΞΓ. Σημ.) διότι εὐδαιμονίαν ὀνομάζομεν τὴν τελείαν ἀνάπαυσιν τῶν ὁρμῶν καὶ κλίσεων· ἡ εὐδαιμονία κρέματα ἀπὸ τυχαίας περιρσάσεις, τὰς ὁποίας δὲν ἔχει εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἄνθρωπος· καὶ ὅσα πλέον ἀναπαύει τις τὰς ἐπιθυμίας του, τόσον γίνονται σφοδρότεροι· καὶ ἐπειδὴ καὶ τὰ μέσα τῆς ἀναπαύσεως καὶ αἱ δυνάμεις αἱ πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖαι πάντοτε ἐλαττοῦνται· ἀποτελοῦσι δυσυχὴ καὶ κακοδαίμονα ἀληθῶς τὸν περὶ ταύτας σπουδάζοντα.

ΞΖ'. Ἡ εὐδαιμονία λοιπὸν ἀντιφέρεται προφανέστατα εἰς τὴν μακαριότητα τοῦ ἀνθρώπου· διότι ὁ τὴν εὐδαιμονίαν ζητῶν καθυποβάλλει τὸ ἠθικὸν εἰς τὸ φυσικόν, ἐπειδὴ μόνον φυσικὰ ὀντικείμενα καὶ φυσικοὶ νόμοι ἀναπαύουσι τὰς ἐπιθυμίας· εἰς δὲ τὴν μακαριότητα κρατεῖ μὲν τὸ ἠθικόν, ὑπηρετεῖ δὲ τὸ φυσικόν· καὶ τὸ πράττον πρὸσω-

πον δὲ ταραττεται ἀπὸ ἐπιθυμίας, ἀλλὰ θέλει πάντοτε ὅ,τι θέλει καὶ ὁ Λόγος. Μακαριότης λοιπὸν εἶναι εἰς πάντα λογικὸν ἀνθρώπου τὸ ἔξοχον πάντων τῶν ἀγαθῶν· θεωρούμενον δὲ ὡς σκοπὸς τῶν ἀνθρώπινων σπουδασμάτων καὶ πράξεων, εἶναι ὁ ἔσχατος σκοπὸς, ἢ τὸ κατ' ἐξοχὴν τέλος, ἢ τὸ ἄκρον ἐφετὸν τοῦ πρακτικοῦ Λόγου.

ΞΗ'. Ἐκ τούτων συμπεραίνεται καὶ ὁ προσδιορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου, ἡγοῦν τὸ τέλος, πρὸς τὸ ὁποῖον ἐπλάσθη. Τοῦτο δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ, τὴν ὁποίαν ζητεῖ ἡ μακαριότης, ἐπειδὴ πρὸς αὐτὴν σπουδάζει, ὡς πρὸς τὸ ἔσχατον ἀγαθόν· ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς ταύτην τὴν ζωὴν καὶ εἰς τοῦτον τὸν κόσμον δὲν τὴν εὐρίσκει, τὴν ζητεῖ εἰς ζωὴν ἄλλην καὶ κόσμον ἄλλον, τελειοποιούμενος ἐνταῦθα διὰ τῶν προόδων τῆς εἰς ταύτην φερούσης ἐψέσεώς του· ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦτον καὶ εἰς τὸν ἄλλον κόσμον ἀπολύτως μακάριος δὲν δύναται νὰ γείνη ὁ πεπερασμένος ἀνθρώπος. Μόνον τὸ ἄπειρον καὶ παντέλειον ΟΝ, μόνον ὁ ΘΕΟΣ εἶναι ἀπολύτως μακάριος· καὶ πηγὴ καὶ ἀρχὴ πάσης μακαριότητος. Ὁ δὲ ἄνθρωπος καὶ ἐνταῦθα διὰ τῆς τελειοποιήσεώς του, καὶ εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν τὴν τρισμακάριστον, διὰ τῆς ἀπολαύσεως τοῦ ἄκρου ἐφεταῦ γίνεται μακάριος σχετικῶς καὶ κατὰ μέθεξιν.

ΞΘ'. Ἐν ᾧ λοιπὸν ὁ ἀνθρώπος θεωρεῖ τὰ ἐξωτερικὰ αἷτια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δύνάται νὰ ἐκτελεσθῇ ὁ ἔσχατος οὔτος τοῦ λόγου σκοπὸς, ἀναγκάζεται ἐξ ἅπαντος νὰ ἀποδεχθῇ ἀπεριόριστον δημιουργὸν καὶ συνοχέα καὶ κυβερνητὴν τοῦ κόσμου· καὶ ζωὴν αἰώνιον ἀκολουθοῦσαν τὸν προσωρινὸν τοῦτον βίον.

Ο'. Διότι πρῶτον βλέπομεν ὅτι ἡ φύσις καθ' ἑαυτὴν μὲν εἶναι ἀπὸ μᾶς παντάπασιν ἀνεξάρτητος, κατὰ δὲ

τὰ εἰς τὴν φύσιν συμβαίνοντα, πολλὰ ὀλίγα δυνάμεθα νὰ μεταβάλωμεν διὰ τῶν πεπερασμένων μας δυνάμεων συμφώνως μὲ τὸν σκοπὸν τοῦ λόγου· δεύτερον, ὅτι ἡ φύσις τελευταίου μᾶς ὑπερνικᾷ, καὶ μᾶς ἐκβάλλει ἀπὸ τὴν σειράν τῶν ἐμφύχων ὧν δίδουσα τέλος εἰς τὴν ἐνέργειάν μας· ἐκ τούτων ἀναγκάζεται πᾶς τις νὰ συμπεράνῃ ἕν ἐκ τῶν δύο· ἢ εἶναι ματαία καὶ διάκενός ἡ ἰδέα τῆς μακαριότητος· ἢ ὑπάρχουσιν ἀναντιρρήτως τὰ ἐξωτερικὰ αὐτῆς αἷτια· ἀλλ' εἰὰν συμπεράνωμεν τὸ πρῶτον, παύομεν ἀπὸ τὸ νὰ εἴμεθα Λογικοὶ· διότι ὁ Λόγος ζητεῖ νὰ πράττωμεν πάντοτε ἠθικῶς, καὶ νὰ ἔχωμεν σκοπὸν τῶν πράξεών μας τὴν ἰδέαν ἐκείνην· ἄρα ὑπάρχουσι τὰ αἷτια τῆς τοῦ σκοποῦ τούτου ἐπιτεύξεως.

ΟΑ'. Ἐπειδὴ δηλονότι ἡ φύσις εἶναι εἰς ἡμᾶς ἀπειθῆς καὶ ἀνυπότακτος· ὑπάρχει ἄρα Ὁν ἄπειρον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον κρέμαται ἡ ὑπαρξίς καὶ τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ὄν τοῦτο μὲ τὴν παντοδυναμίαν του ἐξουσιάζει πᾶσαν τὴν φύσιν, καὶ ἐπομένως διευθύνει καὶ τὰς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν σκοπὸν ἐκεῖνον, πρὸς τὸν ὁποῖον αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς ὡς πεπερασμένα δὲν δύνανται νὰ κατευθυνθῶσι. Τὸ ὄν τοῦτο εἶναι δημιουργὸς καὶ κυβερνήτης ὅλου τοῦ κόσμου, καὶ ἐπομένως κτίστης καὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ διοικητῆς καὶ προνοητῆς τῶν εἰς τὸ ἀγαθὸν ἀφορωσῶν πράξεών του. Τὸ ὄν τοῦτο εἶναι ἀρχέτυπον τῆς ἠθικῆς τελειότητος, καὶ ἐπομένως Πανάγιον· εἶναι δὲ κτίσμα τούτου ὁ ἐν ἡμῖν Λόγος· ἄρα ὅ,τι θέλει ὁ Λόγος μας, εἶναι ἔκφρασις γνησίᾳ τῆς τοῦ ἁγίου Ὁντος θελήσεως. Κατὰ δὲ τὸν τρόπον τοῦτον προσαζόμενος καὶ νομοθετούμενος ὁ ἀνθρώπος εἶναι πολίτης τῆς παμμακαρίσου καὶ παν-

ἁγίου βασιλείας, τῆς ὁποίας βασιλεὺς εἶναι αὐτὸ τὸ πανάγιον Ὁν, ὁ ὕψιστος Θεός· ἡ ὑπαρξίς λοιπὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ πρῶτον αἷτιον τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἐσχάτου σκοποῦ τοῦ Λόγου.

ΟΒ'. Ἀλλ' ἐξεύρομεν προσέτι, ὅτι ἡ ὑπαρξίς μας λαμβάνει τέλος εἰς τοῦτου τὸν κόσμον. Πρέπει λοιπὸν ὁ ἀνθρώπος νὰ μεταβῇ εἰς ζωὴν ἄλλην, ὅπου ἀνώτερος ὢν ἀπὸ τὰ τὴν φθοράν του ἐνταῦθα ἐνεργοῦντα αἷτια ἀπολαύει αἰωνίως τὴν μακαριότητα· εἶναι λοιπὸν ὁ ἀνθρώπος κατὰ τὴν ψυχὴν (ἐπειδὴ τὸ σῶμα του φθείρεται προφανῶς ἐνταῦθα) ἀφθαρτος καὶ ἀθάνατος· καὶ συναφθὲς ποτὲ μὲ τὸ διαιρεθὲν ἀπ' αὐτοῦ σῶματος, θέλει ζῆν αἰωνίως τὴν τρισμακαρίαν ζωὴν καὶ ἀπέραντον· εἶναι ἄρα ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἀθανασία τὸ δεύτερον αἷτιον τῆς τοῦ τελευταίου σκοποῦ τοῦ Λόγου ἐπιτυχίας. Ἀνακεφαλαιόοντες λοιπὸν τὰ εἰρημένα εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο, λέγομεν: Σκοπὸς Πρῶτος καὶ ἔσχατος τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργείας εἶναι ἡ Μακαριότης· τὰ δὲ εἰς ταύτην ἀναγκαίως ἀπαιτούμενα εἶναι Θεός ὁ Πανάγαθος καὶ Πανάγιος, καὶ τῆς Ψυχῆς τὸ ἀκήρατον καὶ ἀθάνατον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 5'.

Περὶ τῶν εἰδῶν τῆς Ὑπολήψεως καὶ τῶν
βαθμῶν τῆς Πληροφορίας.

ΟΓ'.

Εἰς τὰ προπύλαια τῆς φιλοσοφίας ἐνδιατρίβοντες, ἐκρίναμεν ἀναγκαῖον νὰ διαλάβωμεν Πῶς δύναται νὰ διαταχθῇ ἐπιστημονικόν τι ὅλον τῆς φιλοσοφίας, εἰς τὸ ὁποῖον νὰ συνέχωνται ἀκριβέστατα ὅλα τὰ μέρη· ἐπειδὴ δὲ διὰ τοῦ φιλοσοφεῖν σκοποῦμεν νὰ φθάσωμεν εἰς συμφωνίαν καὶ ἀρμονίαν τῶν ἐνεργειῶν μας (ΚΖ'), τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ τελεία πληροφορία· πρὸς ταύτην δὲ ἐπροσπάθησαν αἱ φιλοσοφούντες νὰ φθάσωσι διὰ διαφόρων Μεθόδων καὶ ὑποθέσεων. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ εἰπώμεν, α') περὶ διαφόρων ὑπολήψεων καὶ βαθμῶν πληροφορίας· β') περὶ διαφόρων τοῦ φιλοσοφεῖν μεθόδων· γ') περὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ τῆς φιλοσοφίας σχεδιάσματος, τὸ ὁποῖον σπουδάζομεν νὰ φιλοτεχνήσωμεν εἰς τὸ ἄγα χεῖρας ἡμῶν φιλοπόνημα.

ΟΔ'. Ὑπόληψις (α) ἐν γένει εἶναι ἀποδοχὴ τῆς εἰς τὰς

(α) Μ' ὅλον ὅτι πολύσημος εἶναι εἰς τοὺς παλαιούς ἢ ὑπόληψις, μ' ὅλον τοῦτο ἐπροσδιώρισα τὴν σημασίαν τῆς ἐνταῦθα διὰ σαφήνειαν τῶν λεγομένων· οὕτως ἔσῃσιν καὶ ἄλλων λέξεων τὸ πολύσημον εἰς τὰ ἑφεξῆς, οἶον δόξα, πίστις, πεποιθήσις κτλ.

κρίσεις ἐμφιλοχωρούσης ἀληθείας· διότι ἡ ἀλήθεια δὲν θεωρεῖται κυρίως εἰς τὰς ἐννοίας, οὐδ' εἰς τὰς ἰδέας καθ' ἑαυτὰς, ἀλλ' εἰς τὰς κρίσεις, διὰ τῶν ὁποίων συνάπτονται ἢ ἀποχωρίζονται αἱ ἰδέαι (Ἐμπ. Ψυχ. ΡΝΘ). Ἐὰν ὁ κρίνων ἔχη ἓνα ἢ πλειοτέρους λόγους τῆς συνάψεως ταύτης ἢ ἀποχωρίσεως, ὑπολαμβάνει τὴν κρίσιν ἀληθῆ, καὶ τε οἱ λόγοι ἔλαβον τὸ κύρος ἀπὸ κρίναντας ἀρχητέρους, καὶ τε τοὺς ἐκλάβῃ ὡς κύριους αὐτὸς πρῶτος ὁ κρίνων.

ΟΕ'. Μὲ πᾶσαν ὑπόληψιν εἶναι ἐν ταυτῷ ἡνωμένη καὶ συναίσθησις δικαιοσύνης, ὅτι κρίνομεν οὕτως, ἢ τις ὀνομάζεται συναίνεσις ἢ συγκατάθεσις· εἶναι δὲ τοῦτο ἐυαρέσῃσις ἐκ τῆς ἀληθείας, καθὸ τριαύτης, χωρὶς παρατήρησιν, ἂν μᾶς ὠφέλῃ, ἢ ὄχι· διότι ἐκ φύσεως ἀγαπῶμεν τὴν ἀλήθειαν. Τὸ δὲ ψεῦδος μᾶς εἶναι, καθ' ἑαυτὸ, ἐναντίον, εἰάν καὶ κάποτε δύναται κατὰ συμβεβηκὸς νὰ μᾶς εἶναι ὠφέλιμον· ἡ δὲ ἀλήθεια ἐμπορεῖ πολλάκις καὶ νὰ μᾶς πικραίνῃ (καθὼς, ὅταν πράξαντες τι ἄδικον καταδικάζομεν ἡμᾶς αὐτοὺς) καὶ μ' ὅλον τοῦτο συγκατατιθέμεθα εἰς αὐτήν· σημεῖον τοῦτο τραυόν, ὅτι ἡ συγκατάθεσις εἶναι πάντῃ ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆν τῶν γνώσεων εἰς τὴν αἴσθησιν τοῦ ἠδύνοντος ἢ λυποῦντος ἀναφορᾶν.

ΟΣ'. Ἐὰν ἡ συγκατάθεσις εἶναι διαρκῆς, γεννᾶται ἐξ αὐτῆς ἡ πληροφορία, ἣτις εἶναι σαθρὰ τῆς ἀληθείας συνείδησις· ἀλλ' εἰάν ἡ συνείδησις αὕτη τρέπεται, καὶ πῶρᾶ μὲν συγκατατίθεται ἡ ψυχὴ, μετ' ὀλίγου δὲ ἀπαναίνεται καὶ ἀνανεύει, τοῦτο δὲν εἶναι πληροφορία, ἣτις ἀπαιτεῖ διαρκουσαν καὶ ἀτρέπτου τὴν συγκατάθεσιν.

ΟΖ'. Καθὼς δὲ ὑπάρχουσι διάφορα εἶδη ὑπολήψεως, οὕτως εἶναι διάφοροι καὶ οἱ βαθμοὶ τῆς πληροφορίας· τὰ

δὲ εἶδη τῆς ὑπολήψεως προσδιορίζονται ἀπὸ τοὺς λόγους, ἐκ τῶν ὁποίων κρέματαί πᾶσα μία· καὶ οἱ βαθμοὶ λοιπὸν τῆς πληροφορίας προσδιορίζονται διὰ τῶν βαθμῶν τῆς συνειδήσεως, τὴν ὁποίαν ἔχομεν περὶ τοῦ κύρους τῆς ἀληθείας κατὰ τὸ μέτρον τῶν λόγων τούτων.

ΟΗ'. Οἱ τῆς ὑπολήψεως λόγοι εἶναι ἢ ἱκανοὶ ἢ ἀνίκανοι· ἐκεῖνο μὲν, εἰάν προξενῶσι τελείαν συνείδησιν τῆς ἀληθείας· τοῦτο δὲ, εἰάν ἀτελῆ. Ἐχομεν δὲ τελείαν τῆς ἀληθείας συνείδησιν, εἰάν σοχαζώμεθα ἀναγκαῖον τὸ περὶ τοῦ ὁποίου εἴμεθα πληροφορημένοι, καὶ τὸ τούτου ἐναντίον, ἀδύνατον· ἀτελῆ δὲ, εἰάν δὲν ἔχωμεν τοιοῦτον σοχασμόν· ἐκεῖ μὲν ἡ πληροφορία μας ὀνομάζεται βεβαία· ἐδῶ δὲ ἀβεβαίος, εἰάν πρέπη νὰ ὀνομάζεται οὕτως ἡ πληροφορία. Βεβαιότης λοιπὸν εἶναι τελεία καὶ σταθερὰ τῆς ἀληθείας συνείδησις.

ΟΘ'. Οἱ ἱκανοὶ τῆς ὑπολήψεως λόγοι εἶναι ἢ ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, ἢ γοῦν προσδιορισμένοι καὶ ἐξηγημένοι ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων· αἰσθητικαί, φέρῃ εἰπεῖν, παρατηρήσεις καὶ νόμοι τῶν γνώσεων· ἢ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου, ὁποῖαι εἶναι κλίσεις, χρεῖαι, μαρτυρίαι· καὶ ἡ μὲν διὰ τῶν πρώτων λόγων κατασκευαζομένη ὑπόληψις λέγεται εἰδήσις (εἰδέναι)· καὶ ὁ ἀντίστοιχος αὐτῆς βαθμὸς τῆς πληροφορίας σύνεσις· ἡ δὲ διὰ τῶν δευτέρων, πίσις· καὶ ἡ ἀντίστοιχὸν εἰς αὐτὴν πληροφορία, πεποίθησις. Σύνεσις λοιπὸν εἶναι βεβαιότης ἐκ τοῦ ἀντικειμένου· πεποίθησις δὲ, βεβαιότης ἐκ τοῦ ὑποκειμένου.

Π'. Οἱ ἀνίκανοι τῆς ὑπολήψεως λόγοι εἶναι ἢ πραγματικοί, ἢ γοῦν αὐτοὶ μὲν καθ' ἑαυτοὺς ἔχοντες τὸ κύρος, μὴ δυνάμενοι δὲ νὰ προξενήσωσι τελείαν καὶ βεβαίαν πλη-

ροφορίαν, ἀγγελία, λόγου χάριν, ἀδέσποτος· ἢ ἐπίπλασοι, ἢ γοῦν αὐτοὶ μὲν καθ' ἑαυτοὺς ἄκυροι, φαινόμενοι δὲ κάποτε ὅτι ἐπενεργοῦν εἰς τὴν ψυχὴν πρὸς πληροφορίαν· τοιοῦτοι εἶναι, φέρῃ εἰπεῖν, οἱ ὄνειροι· καὶ ἡ μὲν ἐκ τῶν πρώτων ὑπόληψις λέγεται δόξα, καὶ ὁ ἀντίστοιχῶν εἰς αὐτὴν βαθμὸς τῆς πληροφορίας, πιθανότης· ἡ δὲ ἐκ τῶν δευτέρων, πρόληψις· καὶ ἡ εἰς αὐτὴν ἀντίστοιχὸν πληροφορία πεισμονή· ὑπάρχουσι λοιπὸν τέσσαρα εἶδη ὑπολήψεως, καὶ τόσοι βαθμοὶ πληροφορίας, δηλαδή·

α'. Εἰδήσις = Σύνεσις.

β'. Πίσις = Πειροίθησις.

γ'. Δόξα = Πιθανότης.

δ'. Πρόληψις = Πεισμονή.

Ἡ δὲ πληροφορία ἐκλαμβάνεται ἐνταῦθα γενικώτερον· διότι ἰδιαίτατα πληροφορία εἶναι κατὰ τὴν πρώτην καὶ δευτέραν ὑπόληψιν· ἡ τετάρτη μάλιστα εἶναι καταχρησικωτάτη, μ' ὅλον ὅτι διὰ τὸν προληπτικὸν ἔχει τόσον χῦρος, ὅσον διὰ τὸν ὑγιῶς φρονούντα ἡ σύνεσις.

ΠΑ'. Ἡ εἰδήσις λοιπὸν εἶναι ὑπόληψις, θεμελιωμένη εἰς τὴν γνώσιν τοῦ ἀντικειμένου, ἢ εἰς λόγους ἱκανοὺς προβαίνοντας ἐκ τοῦ ἀντικειμένου (ΟΘ'). Τοιοῦτοι λόγοι εἶναι καθολικῶς κύριοι, καὶ ἤθελαν εἶσθαι καὶ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου τοιοῦτοι, εἰάν δὲν ὑπῆρχαν εἰς ἀνθρώπους τινὰς τυχαῖοι παρεμποδισμοὶ τῆς συγκαταθέσεως· π. χ. ἀσθένεια τοῦ νοῦς, πρόληψις, κακὰ φρονήματα κτλ. Διὰ νὰ εἰσέλθῃσι λοιπὸν εἰς τὴν ψυχὴν καὶ νὰ προξενήσωσι πραγματικὴν πληροφορίαν ἀπαιτοῦσι δεξιότητα τοῦ ὑποκειμένου.

ΠΒ'. Ἡ εἶδησις εἶναι ἢ ἐμπειρικὴ ἢ λογικὴ· Ἐμπειρικὴ μὲν ὅταν γεννᾶται ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις, ἐξαρτωμένη ἀπὸ τὴν πείραν· λογικὴ δὲ, ὅταν προκίπτῃ ἀπὸ τὴν ἐνέργειαν τοῦ Λόγου, ἀμέσως ἀπ' αὐτὸν ἐξαρτωμένη. Ὅ,τι δὲ παρατηροῦμεν διὰ τῶν αἰσθήσεων εἶναι βέβαιον ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, καθὼς καὶ ὅ,τι γνωσκόμεν ἐκ καθαλικῶν ἀρχῶν καὶ ἀναγκαίων· ἀλλ' ἡ μὲν δευτέρα βεβαιότης ὀνομάζεται ἀποδεικτικὴ· ἡ δὲ πρώτη, δεικτικὴ.

Σημείωσις. Ἡ ἐμπειρικὴ εἶδησις κρέμαται ἐμμέσως καὶ ἀπὸ τὸν λόγον· ἡ δὲ λογικὴ, ἐμμέσως καὶ ἀπὸ τὴν πείραν. Διότι χωρὶς μὲν λόγου ἢ ἐμπειρικὴ εἶδησις δὲν ἠθέλην εἶσθαι ἄλλο τίποτε, εἴμη σκοτεινὴ καὶ ἀσυνάρτητος συνείδησις προσβολῶν εἰς ἡμᾶς γενομένων· χωρὶς δὲ πείρας, δὲν ἠθέλε διεγερθῆν ποτὲ εἰς ἐνέργειαν ὁ λόγος. Εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν τίποτε δὲν εἶναι τόσον μεμονωμένον, ὅσον τὰ θεωροῦμεν ἡμεῖς κατ' ἀφαιρέσειν, ἀλλ' ὅλα συνέχονται μετ' ἀλλήλων, καὶ ἐξαρτῶνται ἀπ' ἀλλήλων· εἰς τὴν διάκρισιν λοιπὸν τῶν ἐμπειρικῶν καὶ λογικῶν εἰδήσεων πρέπει νὰ παρατηρῶμεν τὴν ἐγγυτάτην αὐτῶν πηγὴν· αἱ πρώται ἀποτελοῦσι τὰς ἐμπειρικὰς ἐπιστήμας· αἱ δευτεραι, τὰς λογικὰς· συνερχόμεναι δὲ καὶ αἱ δύο γεννῶσι τὰς μικτὰς· ἐνταῦθεν καταφαίνονται ἐναργέστερα, ὅσα ἐρρήθησαν ἀκροθιγῶς περὶ τούτου εἰς τὴν προδικήσιν τῆς φιλοσοφίας (Ἐμπειρ. Ψυχ. Ζ.).

ΠΓ'. Ἡ λογικὴ εἶδησις εἶναι ἢ μαθηματικὴ ἢ φιλοσοφικὴ. Μαθηματικὴ μὲν, εἴαν γεννᾶται ἀπὸ ἐποπτικὴν κατασκευὴν τῶν ἰδεῶν· φιλοσοφικὴ δὲ, εἴαν ἀπὸ νοητικὴν. Διὰ τοῦτο ἡ ἀποδεικτικὴ βεβαιότης, ἥτις ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν λογικὴν εἶδησιν, διαιρεῖται εἰς μαθηματικὴν ἢ γεωμετρικὴν, καὶ εἰς φιλοσοφικὴν· καὶ ἐπειδὴ ἡ τῆς μαθηματικῆς ἀπόδειξις εἶναι συυδεδεμένη μετ' ὑψηλότερου ἐναργείας βάλμῶν διὰ τὴν αἰσθητικὴν ἐποπτείαν, μετ' τὴν ὁποῖαν εἶ-

ναι ἀναποσπᾶσως συνωδευμένη· διὰ τοῦτο ἡ μαθηματικὴ βεβαιότης ὀνομάζεται κάποτε κατ' ἐξοχὴν ἀποδεικτικὴ.

Σημείωσις. Ἰδέας κατασκευὴ εἶναι παράστασις αὐτῆς τοιαύτης, διὰ τῆς ὁποίας τὸ ἀντικείμενόν τῆς ἐμφανίζεται καθαρῶς εἰς τὴν ψυχὴν. Καὶ εἰ μὲν γίνεται ἡ κατασκευὴ διὰ τῆς φαντασίας, εἶναι ἐποπτικὴ (Ἐμπ. Ψυχ. ΓΑ. καὶ ἐνταῦθ. ΝΙΒ.)· εἰ δὲ γίνεται διὰ τοῦ Λόγου καὶ τοῦ νοῦς (ΝΖ'), εἶναι νοητικὴ· καὶ τὸ μὲν πρῶτον εἶδος τῆς κατασκευῆς εὐρίσκεται εἰς τὴν Μαθηματικὴν, εἴαν ὡς καθαρὰ ἐνασχολῆται εἰς μόνην τὴν ποσότητα· διότι αἱ τῆς ποσότητος ἰδέαι τρέφονται εἰς ὅ,τι παριστάνεται ἐν χρόνῳ ἢ ἐν τόπῳ ἢ καὶ ἐν ἑκατέρῳ ἅμα ἐκ τῶν προτέρων· οἶον, ἀριθμῶν, σχῆμα, κίνησιν· πάσης λοιπὸν τοιαύτης ἰδέας δύναται νὰ γραφῆ αἰσθητῆ εἰκὼν ἢ σχῆμα, διὰ τοῦ ὁποίου παριστάνεται μὲν ἐν γένει ὅ,τι παριστάνεται εἰς τὴν ἰδέαν, ἀποδεικνύεται δὲ δι' αὐτῆς πᾶν ὅ,τι ἀληθεύει εἰς πᾶν ἀντικείμενον ὑπαγόμενον εἰς τὴν ἰδέαν ἐκείνην· οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, ἐκ τῆς ἐποπτικῆς κατασκευῆς τοῦ ὀρθογωνίου τριγώνου, καὶ τῶν ἀπ' ἐκάστης αὐτοῦ πλευρᾶς τετραγώνων ἀποδεικνύεται, ὅτι εἰς πᾶν ὀρθογώνιον τρίγωνον τὸ ἀπὸ τῆς ὑποτείνουσῆς τὴν ὀρθὴν γωνίαν τετράγωνον εἶναι ἴσον μετὰ τὰ τετράγωνα τὰ ἀπὸ τῶν περιεχουσῶν τὴν ὀρθὴν γωνίαν· ὁ Μαθηματικὸς λοιπὸν ἐποπτεύει τὸ γενικὸν (τὴν ἰδέαν) εἰς τὸ μερικόν, ἡγουν τὸ σχῆμα· καὶ οὕτω πατεῖ τὸν, ὅσον ἐνδέχεται, ὑψηλότερον βαθμῶν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐναργείας, ἐπειδὴ πληροφρορεῖται αἰσθητῶς καὶ ἐκ τῶν προτέρων τὸ ἀναγκαῖον τῆς ἀποδειχθείσης κρίσεως, καὶ τὸ ἀδύνατον τοῦ ἐναντίου τῆς· ἀλλ' εἰς τὴν φιλοσοφίαν αἱ ἰδέαι κατασκευάζονται νοητικῶς, καὶ ἡ ἐνάργεια εἶναι ἀτονωτέρα· διὰ τοῦτο οὐδ' οἱ ἀγνοηζόμενοι εἰς αὐτὴν εἶναι πάντοτε σύμφωνοι περὶ τῶν ἀποδείξεων τῶν. Τοῦ φιλοσόφου τὰ ἀντικείμενα εἶναι ἀφηρημένα, οὐδ' εἶναι φηλαφητὰ, νὰ εἴπω οὕτως, ὡς τὰ τοῦ Γεωμέτρου· δὲν παριστάνονται διὰ σχημάτων, ἀλλὰ διὰ λόξεων προφορικῶν ἢ ἐγγράφων, αἵτινες εἶναι ἀκουστοὶ ἢ ὀρατοὶ ἤχοι, ἀτσαλῶς παριστάνοντες τὸ ἀσωταρκόν. Διανοεῖται ὁ φιλόσοφος καὶ διαλέγεται, ἀλλὰ ζητεῖται, ἰεῖαν καὶ ἄλλοι καταλαμβάνουσιν ἱκανῶς τὴν διάνοιάν του, καὶ τὴν κατασκευάζουσιν ἑσωτερικῶς ἀπαράλλάκτως, καθὼς καὶ οὗτος.

ΠΔ. Ἐντεῦθεν ἐρμηνεύεται ἡ διπλῆ σημασία τῆς ἐπισήμης (Ἐμπ. Ψυχ. 5, Ζ.). μία ἐπισήμη καθ' ἑλῆν, οὕσα ἐν συνέσει εἰδήσεις ἐνός τινος πράγματος, ἢ ἀγγελίας, ἢ συμβεβηκότος· κατ' εἶδος δὲ ἐπισήμη εἶναι ἄθροισμα συσηματικῶν πολλῶν ἐν συνέσει εἰδήσεων ἢ γνώσεων· αὕτη εἶναι ἡ ἰδέα, ἣτις πρέπει νὰ ἐφαρμόζεται εἰς πᾶσαν μερικὴν ἐπισήμην, μ' ἄλλο ὅτι δὲν εἶναι ὅλαι τοιαῦται. Πρέπει λοιπὸν νὰ διακρίνωμεν τὴν σύνεσιν τῆς εἰδήσεως, ἀπὸ τὴν σύνεσιν τῆς ἐπισημονικῆς· ἐκείνη μὲν θεωρεῖται εἰς τὴν ἐπισήμην καθ' ἑλῆν· αὕτη δὲ, κατ' εἶδος.

ΠΕ. Πίσις εἶναι ὑπόληψις ἀπὸ λόγους ἐκ τοῦ ὑποκειμένου προκύπτουσα (ΟΘ.). ἡ δὲ μὲ τὴν πίσιν συνδεδεμένη πεποιθήσις φανεροῦν βεβαιότητα ἐκ τοῦ ὑποκειμένου, εἰς τὴν ὁποῖαν ὁ πισεύων δὲν ἀμφιβάλλει· ἀλλ' ἡ πίσις σημαίνει κάποτε μὲν τὴν πεποιθήσιν, κάποτε δὲ τὸ, περὶ τοῦ ὁποῖου εἶναι τις πληροφορημένος ἤγουν αὐτὸ τὸ πισευτόν. κ' ἐκεῖνο μὲν λέγεται πίσις ἐκ τοῦ ὑποκειμένου· αὕτη δὲ, πίσις, ἐκ τοῦ ἀντικειμένου.

ΠΣ. Εἰ μὲν οἱ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου λόγοι τῆς πληροφορίας εἶναι ἱκανοὶ διὰ πᾶν πληροφορίας ἐπιδεκτικὸν ὑποκείμενον, ἡ πίσις εἶναι καθολικὴ· εἰ δ' ἱκανοῦοι μόνου εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ὑποκείμενον, ἡ πίσις εἶναι μερικὴ.

ΠΖ. Τὰ ἰδιαίτερα τῆς πίσεως εἶδη ἐμποροῦν νὰ διακριθῶσιν ἀπὸ τὴν διαφορὰν τῶν λόγων, διὰ τῶν ὁποῖων πισεύει ὁ ἄνθρωπος· διότι οἱ λόγοι ἐνυπάρχουσιν ἢ εἰς αὐτὸ καὶ μόνου τὸ πισεῦον ὑποκείμενον, τὸ ὁποῖον πληροφορεῖται ἐξ ἑαυτοῦ· ἢ εἰς ξένου, μὲ τοῦ ὁποῖου τὸν λόγον πληροφορεῖται ὁ πισεύων· κ' ἐκεῖνο μὲν λέγεται ἰδιοπισία· τοῦτο δὲ, ἰσορική πίσις.

ΠΗ. Ἡ ἰδιοπισία λοιπὸν εἶναι πληροφορία εὐρισκομένη εἰς αὐτὸ τὸ πληροφορημένον ὑποκείμενον, καὶ ἐπομένως εἰς μερικοὺς καὶ ἐμπειρικοὺς τινὰς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως προσδιορισμοὺς, οἳ τινες εἰς μόνου ὑποκείμενά τινα προσιδιάζουσιν· οἱ λόγοι λοιπὸν δὲν εἶναι ἱκανοὶ διὰ πᾶν ὑποκείμενον· καὶ ἡ πίσις εἶναι μερικὴ (ΠΣ.).

Σημ. εἰωθεῖς. Ἡ πίσις αὕτη δύναται νὰ εἶναι παντοδαπὴ· διότι πᾶς ἄνθρωπος ἔχει τὴν μερικὴν καὶ ἀτομικὴν πίσιν του· οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, τεχνίτης συνειθισμένος καὶ κοινὸς πισεύει, ὅτι εἶναι Ἀριστέλης· καὶ Θεραπείης πισεύει, ὅτι εἶναι Νηρούς· καὶ ἄλλος παραφρονῶν πισεύει ὅτι εἶναι Ἀγαμέμνων ἢ Ὀδυσσεύς, ἐνῶ εἶναι Ἴρις· ἐμπορεῖ δὲ τοιαύτη ἰδιοπισία νὰ ἐμφανεύη εἰς πλείοτερα ὑποκείμενα· τοιαῦται εἶναι οἰήσεις τινες καὶ φαντασίαι, αἱ ἐποῦν καὶ τακματοῦσιν οἰκογενεῖας, γένη, τάγματα, ἔθνη· οἱ μὲν πισεύουσι δηλονότι, ὅτι ἡ οἰκογένειά των εἶναι ἡ περιφανεστάτη τοῦ κόσμου· οἱ ἔμποροι, ὅτι χωρὶς αὐτῶν δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ὁ κοινωτικὸς βίος· οἱ Γάλλοι, ὅτι εἶναι τὸ σοφώτατον ἔθνος ἀφ' ὅσα ἐφάνησαν εἰς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς κτλ.

ΠΘ. Ἡ ἰδιοπισία ἐμπορεῖ νὰ ἐπισηρίζεται καὶ εἰς ἀρχεικοὺς τινὰς προσδιορισμοὺς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· καὶ τότε ἡ πληροφορία εἶναι κοινὴ καὶ καθολικὴ, καὶ ἡ ἰδιοπισία εἶναι πίσις γενικὴ. Αὕτη δὲ ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ καὶ λογικὴ, ἐπειδὴ σηρίζεται εἰς τὸν λόγον, καὶ εἶναι δεκτὴ εἰς πάντα, ὅς τις κρίνει ἐλλόγως, καὶ ἔχει τελείαν ἐκ τοῦ ὑποκειμένου βεβαιότητα, ἣτις ὀνομάζεται πεποιθήσις (ΟΘ.). Ἐπειδὴ δὲ ὁ Λόγος εἶναι διττός, θεωρητικὸς καὶ πρακτικὸς (Ξ.). καὶ ἡ λογικὴ λοιπὸν πίσις εἶναι διττὴ, θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ· οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, λογικὴ πίσις θεωρητικῶς εἶναι, ὅτι τοῦ κόσμου τούτου ὑπάρχει ὑψιστός τις δημιουργός· πρακτικῶς δὲ, ὅτι αὐτὸς οὗτος εἶ-

ναι ἢ πηγὴ τῆς μακαριότητος, τὴν ὁποίαν ζητοῦμεν (ΞΣ', ΞΗ').

ΥΙ'. Ἐὰν οἱ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου ἱκανοὶ λόγοι τῆς ὑπολήψεως εὐρίσκωνται εἰς τὴν πληροφoρίαν ξένου ὑποκειμένου ἤγουν, εἴαν τις ὑπολαμβάνῃ τι ὡς ἀληθές, ἐπειδὴ τὸ ἐπληροφόρηθῆ ἄλλος ὡς ταιοῦτον, καὶ ἔδωκε τὴν μαρτυρίαν τῆς πληροφoρίας του· ἢ πίσις εἶναι Ἴςορικὴ (ΠΖ'), καὶ αὐτὴ πάλιν εἶναι δύο λογῶν, καθ' ὕλην καὶ κατ' εἶδος· διότι ἢ εἰσρέφεται εἰς ἀληθινὰ πράγματα, ἤγουν αἰσθητῶς παρατηρητὰ ἀντικείμενα, περὶ τῶν ὁποίων δίδει τις τὴν μαρτυρίαν· καὶ ἢ πίσις, ἔδῳ εἶναι ἱςορικὴ καθ' ὕλην, καὶ διὰ τοῦτο δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἐξαιρέτως ἱςορικὴ πίσις· ἢ εἰσρέφεται εἰς λογικὰς ἀληθείας, ἤγουν εἰς ἀντικείμενα, τὰ ὁποία δὲν δύναται κυρίως νὰ παρατηρηθῶσιν αἰσθητῶς, καὶ περὶ τοῦ πραγματικοῦ τῶν ὁποίων πληροφoρεῖται τις διὰ ξένης μαρτυρίας· καὶ ἢ πίσις ἔδῳ εἶναι μόνον κατ' εἶδος ἱςορικὴ ἤγουν κατὰ τὸ Π ὡς ἄλλοστις συλλογιζόμενος εὐρίσκει τι ὀληθεῦον, τὸ ὁποῖον πιστεύει ὁ ἀκούων, χωρὶς ἰδικόντου συλλογισμῶν.

ΥΙΙΑ'. Ἡ καθ' ὕλην ἱςορικὴ πίσις εὐλόγως δύναται νὰ εἶναι καθολικὴ. Διότι πραγμάτων αἰσθητῶς παρατηρουμένων, τὰ ὁποία δὲν ἐπαρατηρήσαμεν ἡμεῖς, παλαιὰ, φέρβ εἰπεῖν, συμβεβηκότα, ἢ μακρὸν κείμενα πράγματα ἐμπροῦθεν νὰ λάβωμεν γνῶσιν τινα διὰ ξένης μαρτυρίας. Ἐὰν λοιπὸν ὁ μάρτυς εἶναι ἀξιόπιστος, ἤγουν εἴαν εἶναι ἱκανὸς καὶ τίμιος νὰ δώσῃ ὀρθὴν μαρτυρίαν, ὡσε καὶ νὰ θέλῃ καὶ νὰ δύναται νὰ ὀμολογήσῃ τὴν ἀλήθειαν· εὐλόγως δυνάμῃθι νὰ ἀποδεχθῶμεν τὴν μαρτυρίαν του, ὡς πληροφoρητικὸν λόγον, καὶ ὅ,τι εἶπῃ νὰ τὸ πιστεύσωμεν ἀδιστα-

κτως· ἀλλ' ἐπειδὴ ἢ περὶ τῆς ἀξιόπιστίας τοῦ μάρτυρος κρισις ποτὲ δὲν δύναται νὰ φθάσῃ τὴν τελείον βεβαιότητα· καὶ ἐπειδὴ ἢ καθ' ὕλην ἱςορικὴ πίσις εἶναι κυρίως ἔμμεσος ἔμπειρικὴ εἶδῃσις, καὶ ἐπομένως εἶδῃσις ἀτελής· διὰ τοῦτο ἐμφιλοχωρεῖ εἰς αὐτὴν μόνον ἢ, ὅσον ἐνδέχεται, μεγάλη πιθανότης.

Σημείωσις. Ὅτι ἢ καθ' ὕλην ἱςορικὴ πίσις εἶναι κυρίως ἔμμεσος ἔμπειρικὴ εἶδῃσις, γίνεται φανερώτατον· διότι τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐμπορεῖ νὰ παρατηρηθῇ καὶ νὰ γνωσθῇ ἐμπειρικῶς (ΠΒ'). Ἐποθέτομεν λοιπὸν, ὅτι ὁ μάρτυς τὸ ἐπαρατήρησεν καὶ τὸ ἔμαθεν ἐμπειρικῶς, καὶ δι' αὐτοῦ τὸ γινώσκωμεν καὶ ἡμεῖς· ἀλλ' ἢ ἔμμεσος αὕτη εἶδῃσις δὲν εἶναι ἐντελής εἶδῃσις· διότι δὲν δυνάμεθα νὰ ἔμαθα ἐντελῶς βέβαιον, ὅτι ὁ μάρτυς ἐπαρατήρησεν ἀληθῶς ὅ,τι μᾶς λέγει ὡς παρατηρημένον· ἀποδεχόμεθα μόνον τὴν μαρτυρίαν του ὡς ἐχέφρονος καὶ τιμίου ἀνδρός· καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζωμεν πίσις τὴν ἱςορικὴν ταύτην εἶδῃσιν. Ὅτι ὁμοίως ὁ μάρτυς εἰς τὴν ὀραν τῆς παρατηρήσεως εἶχεν ὕγιαι καὶ τὰς αἰσθησεις καὶ τὸν νόον του, ὅτι ἦτο ἀρκετὰ προσεκτικὸς, καὶ δὲν ἠπατήθη, ὅτι προσέτι εἰς τὴν διέγρησιν του ἔμεινε πιστὸς εἰς τὴν ἀλήθειαν, καὶ οὔτε κατὰ γνῶσιν, οὔτε κατ' ἀγνοίαν δὲν ἐνόθευσε τὸ πρᾶγμα — ὅλα ταῦτα δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῶσιν ἐναργῶς, ἀλλὰ μένει πάντοτε ἢ γνώμη πιθανή, καὶ ἴσως (εἴαν πολλοὶ ὁμοῦ μάρτυρες συμφωνῶσι) πιθανωτάτη, εἰς τὴν ὁποίαν ἀλογον ἠθέλεν εἶσθαι νὰ ἀμφιβάλωμεν· ἀλλὰ βεβαιότης ἀκριβῶς δὲν ὀνομάζεται. Ἐὰν δὲ, παρεκτός τούτου, δὲν εἶναι ἄμεσος καὶ αὐτόπτης τοῦ γενομένου ὁ μάρτυς, ἀλλὰ διηγεῖται ὅσα λέγουσιν ἄλλοι ὅτι τὰ ἐπαρατήρησαν· ἐλαττόνεται τὸ πιθανόν, καὶ ἢ πιθανὴ γνώμη γίνεται ψιλὴ εἰκασίς. Διὰ τοῦτο ἢ ἱςορία, καὶ μάλιστα ἢ παλαιὰ, εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συσώρευμα εἰκασίων, αἵτινες θεμελιώνονται εἰς ἐπισφαλεῖς μαρτυρίας, ἐπειδὴ δὲν ἐξέτρομεν, ἂν οἱ δίδοντες ἀντὶς ἦσαν ἄμασοι ἢ ἔμμεσοι, ἐπιτήδαιοι ἢ ἀνίκανοι, πῆμοι ἢ ἀπατηλοὶ μάρτυρες. Διὰ τοῦτο ἢ ἱςορικὴ σκέψις, μ' ὄλον ὅτι δύναται νὰ γείνη ὑπερβολικὴ, εἶναι ὁμοίως πολὺ ἀξιόσυστατος εἰς τὸν ἀκριβῆ ἐξεασίαν τῆς ἱςορίας.

ΥΙΒ'. Ἡ κατ' εἶδος ἱστορικὴ πίσις (ΥΙ.) τότε ἐμπορεῖ νὰ παραληφθῇ ὡς κυρία, ὅταν αἱ λογικαὶ ἀλήθειαι, ἐπάνω τῶν ὁπίων ἐφαρμόζεται, εἶναι τῷ ὄντι ἀλήθειαι· καὶ ὅταν ὁ πισεύων δύναται νὰ βασανίσῃ τὸ λεχθὲν, καὶ μεταχειρίζεται τὴν τῶν ἄλλων μαρτυρίαν μόνον ὡς μέσου τοῦ νὰ ζωοποιήσῃ εἰς ἑαυτὸν καὶ νὰ στηρίξῃ ἀκραδάντως ἀληθείας τινὰς τοῦ Λόγου. Διὰ τοῦτο ἡ κατ' εἶδος ἱστορικὴ πίσις ὑπηρετεῖ συχνάκις τὴν λογικὴν, καὶ μάλιστα τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν ἐξ ἀποκαλήψεως ὡς εἰσαγωγικόν τι μέσου.

ΥΙΓ'. Ἡ ἐξ ἀποκαλύψεως ἱερὰ ἡμῶν πίσις μέρος μὲν εἶναι ἱστορικὴ, μέρος δὲ λογικὴ· διότι πισεύομεν ἱσορούμενα τινα πράγματα ὑπὲρ αἰσθησιν ἐκ δυνάμεως ἀοράτου προαχθέντα· καὶ ἐν ταυτῷ διὰ τοῦ φωτός τοῦ Λόγου ἀποδεχόμεθα τὴν τούτων ἀλήθειαν, ἐπιστηρίζομένην εἰς τὴν ἄφατον ἀγαθότητα τοῦ δημιουργοῦ μας (ΟΔ'). Προϋποθέτει λοιπὸν τὸ νὰ πισεύωμεν εἰς ἀόρατόν τινα, καὶ ἀκατάληπτου κόσμου, διατεταγμένου ἀπὸ τοῦ ὕψιστου νομοθέτην· καὶ τὴν πίσιν ταύτην μᾶς τὴν προσάξει αὐτός μας ὁ Λόγος (ΕΣ'). Πρέπει δὲ ἡ ἐξ ἀποκαλύψεως πίσις νὰ μὴν ἀπομακρύνεται οὔτε ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν, οὔτε ἀπὸ τὴν λογικὴν, εἴαν μέλλῃ νὰ μὴ νοθευθῇ καὶ μεταβληθῇ εἰς δεισιδαιμονίαν.

ΥΙΔ'. Πίσις, εἰς τὴν ὁποίαν ἀντιφέρονται λόγοι ἐκ τοῦ ἀντικειμένου (ΠΗ'), ἢ τῆς ὁποίας οἱ ἐκ τοῦ ὑποκειμένου λόγοι δὲν εἶναι καθολικοὶ (ΠΣ'), εἶναι μωροπισία· ταύτης δὲ εἶδη δύο, ματαιοπισία μὲν, εἴαν παρατηρήσωμεν ἐν γένει τὸ ψεῦδος· δεισιδαιμονία δὲ, εἴαν ἀλόγως συγχέεται καὶ ἀναμιγνύεται τὸ φυσικὸν μὲ τὸ ὑπὲρ φύσιν. Ἀπισία δὲ εἶναι ἐλάττωμα τοῦ νοός

τρομερώτατον, ἢ πώρωσις μᾶλλον τοῦ νοός, διὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἐκλαμβύσει ὁ ἄπιστος ἄλλο ὡς ἀληθές, εἰμὴ ὅσα ἐπορατήρησεν αὐτός. Ἐμπισία δὲ εἶναι ἐλάττωμα ἀνσπληγάζου ἀπὸ ἔλλειψιν τοῦ νοός, λέγω δὲ ἢ φυσικοῦ νοός, ἢ καλλιεργείας τοῦ νοός· κλίσεις τις εἰς τὸ νὰ πισεύῃ ὁ εὐπίστος πῦν τὸ λεγόμενον, χωρὶς νὰ ζητῇ τοὺς λόγους· πολλάκις δὲ ἡ εὐπισία ἐγέννησε καὶ τὴν ματαιοπισίαν, καὶ τὴν δεισιδαιμονίαν· ἡ δεισιδαιμονία εἶναι πάθος ὀλεθριώτατον, καθότι ἐκτείνεται εἰς πολλὰ ὑποκείμενα, καὶ βλάπτει τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν· ἡ δὲ ἀπισία δὲν εἶναι τόσο βλαβερόν, μόνον διότι δὲν ἐκτείνεται (χάρῃ τῷ κρείττωσι!) εἰς πολλούς· ἀλλ' εἴαν ζητηθῇ, τῆς αὐτῆς ὑποτιθεμένης ἐκτάσεως, Ποῖον ἐκ τῶν δύο εἶναι ὀλεθριώτερον; πᾶς τις νοῦν ἔχων ὁμολογεῖ, ὅτι ἡ ἀπισία εἶναι τὸ ἀγριώτατον καὶ ἀφανισικώτατον πάντων τῶν θηρίων, ἐπειδὴ ἀποστρεφῆναι τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν ἐνταῦθα ἡσυχίαν, καὶ τὸν καταβυθίζει εἰς τὴν φρικτὴν ἄβυσσον τῆς μελλούσης κατάσεως.

ΥΙΕ'. Ἡ δόξα εἶναι ὑπόληψις ἐκ λόγων, οἵτινες αὐτοὶ μὲν καθ' ἑαυτοὺς δὲν εἶναι παντάπασιν ἄκυροι, ἀνίκανοι δὲ εἶναι νὰ παράξωσι τελείαν πληροφορίαν· ἐκ ταύτου διακρίνεται ἀπὸ τὴν πρόληψιν, τῆς ὁποίας οἱ λόγοι εἶναι καθ' ἑαυτοὺς ἄκυροι καὶ ἐπίπλαστοι (Π). Διὰ νὰ ἐπικρατῇ δὲ γενικῶς τοιαύτη ὑπόληψις, δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἀντίθετος αὐτῆς καμμία εἰδησις ἢ πίσις· διότι ἰκανός τις ἐκ τοῦ ἀντικειμένου ἢ τοῦ ὑποκειμένου λόγος τοῦ ἐναντίου τῆς δόξης τὴν ἐξελέγχει ἀποδοκιμασμένην καὶ ἀξιοκαταφρονητον.

ΥΙΣ'. Πρέπει προσέτι ἡ δόξα νὰ συνέχεται κατὰ τι

να τρόπον μὲ τὴν πίξιν ἢ τὴν εἰδησιῦ· ἐπειδὴ ἄλλως, ἢ θελε φαῖν ὅτι δὲν ἐπισηρίζεται εἰς κανένα λόγον. Ἐὰν δ' ἑλλείπη πολὺ ἢ συνέχεια αὐτῆ, ἢ δόξα λέγεται ψιλὴ εἰκασία. Μ' ὅλου ὅτι δὲ πρέπει νὰ συνέχεται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττου μὲ τὴν εἰδησιῦ καὶ πίξιν ἢ δόξα· δὲν πρέπει ὅμως νὰ συγχέεται μὲ καμμίαν ἀπὸ τὰς δύο.

Σημείωσις. Ἐὰν ὁ Κριτικὸς δοξάζῃ ὀρθὴν ἀνάγνωσίν αἰνα κειμένου· πρέπει ἢ νὰ ἐξεύρῃ ἀπὸ ἰδίων του παρατήρησιν τῶν χειρογράφων, ἢ νὰ πιεσῆ εἰς μαρτυρίας τῶν οἵτινες ἐπαράβαλαν τὰ χειρόγραφα, ὅτι ἡ ἀνάγνωσις αὐτῆ ἀπαντᾷται εἰς ἓν ἢ πλείωτερον ἐκ τούτων· ἀλλ' εἰ δὲν ἀπαντᾷται μὲν εἰς τὰ χειρόγραφα, ἔχη δὲ καί ποίαν ὁμοιότητα μὲ ἄλλο χωρίον τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως, καὶ εἶναι πιθανὸν νὰ τὸ ἔγραψαν κακῶς οἱ ἀντιγραφεῖς, ἢ δόξα τοῦ Κριτικοῦ εἶναι εἰκασία· ἀλλ' εἰκασία γεννωμένη ὄχι ἀπὸ τὸν ἀέρα, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν συμφωνίαν καὶ συνέχειαν, τὴν ὁποίαν ἔχει ἢ ἀνάγνωσις μὲ τὸ ἄλλο χωρίον. Ἐὰν ὅμως δὲν ὑπάρχη καμμία τοιαύτη συνέχεια, ὁ δὲ Κριτικὸς μετατρέπη τὴν ἀνάγνωσιν κατὰ τὴν ἀρέσκειάν του φανταζόμενος, ὅτι ὁ συγγραφεὺς οὕτως ἔγραψε καὶ ὄχι ἄλλως· ἢ εἰκασία του εἶναι ματαιοπιστία. Πρέπει δὲ νὰ σημειώσωμεν ὅτι τὸ δοξάζω ἐκφράζομεν συνήθως διὰ τοῦ ροχαζομαί· πολλάκις δὲ λέγομεν Πισεύω, ἀντὶ τοῦ ροχαζομαί· μάλιστα ὅσοι παρασύρονται ἀπὸ Γερμανισμούς. Πισεύω, ὅτι θέλει βρέξῃ σήμερον, ἀντὶ τοῦ ροχαζομαί· ἀλλ' ἢ γλώσσα τῆς φιλοσοφίας πρέπει νὰ εἶναι, ὅσον ἐνδέχεται, ἀκριβῆς διορίζουσα τὴν σημασίαν πάσης μιᾶς λέξεως.

ΥΙΖ'. Καθὼς δὲ εἰς τὴν εἰδησιῦ καὶ πίξιν ἐμφιλοχωρεῖ βεβαιότης, εἰς μὲν τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, εἰς δὲ τὸ δευτερον ἐκ τοῦ ὑποκειμένου (ΟΘ'). οὕτως εἰς τὴν δόξαν ἐπικρατεῖ πιθανότης καὶ ἐπομένως ἀβεβαιότης (Π'). Ἐπειδὴ δὲ ἡ βεβαιότης τῆς πληροφορίας γίνεται, εἰν ὁ λόγος ἢ οἱ λόγοι, ἐπάνω τῶν ὁποίων σηρίζεται, ἀποδοθῶσιν

ἐντελῶς· ἢ ἄρα πιθανότης συμβαίνει, ὅταν οὔτοι ἀποδοθῶσιν ἀτελῶς, ἐπειδὴ τότε ἐλλείπει τι ἀπὸ τὴν ἀποχρῶσαν ἐμπέδωσιν τῆς κρίσεως, καὶ ἐπομένως μᾶς ἐνδιεγείρεται ἢ συνείδησις, ὅτι ἐνδέχεται καὶ τὸ τῆς δόξης μᾶς ἐναντίον· καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀτέλεια αὐτῆ ἐμπορεῖ νὰ εἶναι μεγαλητέρα ἢ μικροτέρα· ἄρα καὶ τῆς πιθανότητος πολλοὶ ὑπάρχουσιν οἱ βαθμοί.

ΥΙΗ'. Ἡ πιθανότης διαιρεῖται εἰς μαθηματικὴν καὶ δυναμικὴν· κ' ἐκείνης μὲν οἱ λόγοι εἶναι ὁμοειδεῖς καὶ ὁμότιμοι, καὶ δυνάμενοι νὰ ἀριθμηθῶσι· ταύτης δὲ, ἑτεροειδεῖς καὶ διάφοροι τὴν τιμὴν, καὶ δυνάμενοι νὰ ἐξετασθῶσιν ἢ νὰ συγκριθῶσι πρὸς ἀλλήλους καὶ νὰ ζυγισθῶσι τρῶπον τινα. Μόνη δὲ ἡ πρώτη πιθανότης ἐμπορεῖ νὰ λογαριασθῇ· καὶ διὰ τοῦτο πολλοὶ ἀπέδωκαν μεθόδους, κατὰ τὰς ὁποίας εὐρίσκεται τὸ μαθηματικῶς πιθανώτερον, ὑποθέτουτες τὴν βεβαιότητα ἴσην μὲ ἀριθμὸν ὁλόκληρον, ἢ μὲ μονάδα διηρημένην εἰς πολλὰ μέρη, τὰ ὁποία φανερόνους τὴν μεγαλητέραν ἢ μικροτέραν πιθανότητα. Τοιαύτην μέθοδον θέλομεν δώσειν καὶ ἡμεῖς εἰς τὸ ἐφηρμοσμένον τῆς Λογικῆς μέρος, ἐμφιλοχωροῦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὰ κέρδη καὶ ζημίας τῶν δημόσιων λάξεων, καὶ εἰς ἄλλα σιχηματικὰ παιγνίδια· ἀλλ' ἢ δυναμικὴ πιθανότης ἐμφιλοχωρεῖ εἰς τὴν ἰσορίαν, εἰς τὴν Κριτικὴν, Πολιτικὴν, Ἱατρικὴν, Οἰκονομίαν, εἰς τὸν Πόλεμον κτλ. τόσον συχνάκις, ὡς ἐλησμονεῖται σχεδὸν ἢ μαθηματικὴ πιθανότης, ὡς πρὸς ταύτην· καὶ ὅμως ἄλλη μέθοδος δὲν εἶναι δι' αὐτὴν προσφυστέρα, εἰμὴ ἢ γύμνασις τῆς κρίσεως, καθὼς καὶ περὶ τούτου θέλομεν διαλάβειν εἰς τὸ αὐτὸ τῆς Λογικῆς Μέρους.

ΥΙΘ'. Ἐὰν εἰς τοὺς λόγους δόξης τινος ἀντιπαρατα-

πώνται ἐναντίοι ἄλλοι λόγοι ἰσάριθμοι καὶ ἰσοδύναμοι μὲν ἐκείνους· ἐκ τούτων τῶν ἀντιφερομένων οὕτω λόγων προέρχεται ἡ *Θετικὴ ἀμφισβολία*· εἰ δ' ἐλλείπωσι παντάπασι λόγοι, τότε κατανατῶμεν εἰς τὴν ἀποφατικὴν λεγομένην ἀμφισβολίαν· ὁ ἐχέφρων ἄνθρωπος κρατεῖ καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις τὴν συγκατάθεσίν του, καὶ γίνεται ἐκ τούτου ἐφεκτικός· εἰς τὸ πρῶτον, ἐπειδὴ ἀντιπεριέλκεται ἐπίσης καὶ ἀπὸ τοῦ *Ναὶ* καὶ ἀπὸ τοῦ *Οὐχὶ* λόγους· εἰς δὲ τὸ δεύτερον, ἐπειδὴ δὲν εὐρίσκει παντάπασι λόγον κινητικὸν τῆς συγκαταθέσεώς του· ὅστις δὲ κρίνει εἰς τριούτας περιστάσεις, ἐξ ἅπαντος εἶναι ματαιόπιστος καὶ μωρόπιστος, νοῦ καὶ φρενῶν παντάπασι διάκενος.

Ρ'. Ἡ ἀμφισβολία καὶ ἐποχὴ εἶναι διττὴ, ἢ *Λογικὴ* ἢ *Διαβατικὴ*· ἡ πρώτη (ἣτις λέγεται καὶ ἀπορία, καὶ σκέψις) εἶναι ἀναβολὴ καὶ ὑπέρθεσις τῆς κρίσεως, ἕως οὗ νὰ εὐρεθῶσι καὶ νὰ ἐξετασθῶσιν ὠρίμως τὰ κινητικὰ τῆς συγκαταθέσεως μέσα· ἡ δὲ δευτέρα εἶναι ἐντελής παραίτησις τῆς κρίσεως προερχομένη ἀπὸ τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἐλλείπουσιν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον ὀρχαὶ γνώσεων, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐξεύρει τίποτε μὲ ἀσφάλειαν. Ἡ πρώτη εἶναι κανὼν ἀξιολογώτατος πρὸς ἐξέτασιν τῆς ἀληθείας· καὶ ἐπειδὴ ἐξαιρέτως τὴν ἐσύζησεν ὁ *Καρτίσιος*· διὰ τοῦτο ἡ *Λογικὴ ἐποχὴ* καὶ *σκέψις* ὀνομάζεται καὶ *Καρτεσιασμός*· ἡ δὲ δευτέρα δεσμεύει ὀλοκλήρως τὴν κρίσιν, ἀμφιβάλλουσα καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν. *Πυρρῶν* ἐκ τῶν παλαιῶν καὶ *Δαυῖδ Ὀυμος* ἐκ τῶν νεωτέρων ὑπῆρξαν οἱ ἐπιρρέπεστατοι εἰς τὴν διαβατικὴν ταύτην ἀμφισβολίαν· διὰ τοῦτο ὀνομάζονται καὶ *Πυρρῶνισμός* καὶ *Ὀυμισμός*· καὶ *Λογικὴ* μὲν ὀ-

νομάζεται ἢ τοῦ *Καρτεσίου* ἀπορία, ἐπειδὴ ἀπαιτεῖται ἀναγκαίως εἰς τὴν λογικὴν τελειοποίησιν τῶν γνώσεων. *Διαβατικὴ* δὲ ἢ τοῦ *Πυρρῶνος*, ἐπειδὴ πολεμεῖ καὶ ἀπαρνεῖται τὴν διαβατικὴν, ἢ γουὶν ὀρχικὴν σχέσιν τοῦ γνωσκόντος ὑποκειμένου πρὸς τὸ τῆς γνώσεως ἀντικείμενον· ἐκείνη μὲν δύναται νὰ ὀνομασθῆ καὶ ἀπορία κατ' εἶδος· αὕτη δὲ, καθ' ὅλην, ἣτις θεωρεῖται καὶ ὡς ἰδιαίτερα μέθοδος τοῦ φιλοσοφεῖν, ἢ γουὶν ἢ ὀνομαζομένη *σκεπτικὴ* καὶ *ἀπορητικὴ* καὶ *ἐφεκτικὴ* δόξα, καθὼς θέλομεν ἰδεῖν εἰς τὸ ἐφεξῆς *Πεφάλαιον*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Περὶ διαφορῶν φιλοσοφικῶν δοξῶν καὶ τῶν τοῦ φιλοσοφεῖν *Μεθόδων*.

ΡΑ'.

Μέθοδον τοῦ φιλοσοφεῖν ὀνομάζομεν τὸν δρόμον, τοῦ ὁποῖου περιπατεῖ ὁ φιλοσοφῶν λόγος διὰ νὰ φθάσῃ εἰς φιλοσοφικὴν τινα γνώσιν, εἰάν τὸν περιπατῆ κατὰ κανόνας· διότι ἅπας φιλοσοφῶν θέλει ἀναντιρρήτως νὰ γεννήσῃ εἰς ἑαυτὸν γνώσιν τινα ἔχουσαν τὸ κῦρος καὶ δι' ἑαυτὸν καὶ διὰ τοὺς μετ' αὐτοῦ συμφιλοσοφούντας. Δὲν δύναται λοιπὸν νὰ ζητῆ τὴν γνώσιν ταύτην ἀπὸ τῆς τύχης, ὥς περιπλανώμενος ἀκωνούτως καὶ ἀμεθόδως νὰ τὴν συναντήσῃ ποῦ ποτε

κατ' ἀγαθὴν μοῖραν • διότι τὸ ἀκανόνιστον εἶναι ἄλογον καὶ ἀσυνάρτητον, ἤγουν ἐναντίον ἀπ' ὅ,τι ζητεῖ ἡ φιλοσοφία • μόνος δὲ ὁ κανονικὸς τρόπος, καθὼ φέρων ἐνύτητα καὶ συμφωνίαν, εἶναι ἄξιος τῆς φιλοσοφίας.

ΡΒ'. εἶναι δὲ κανόνες τόσοι τὸν ἀριθμὸν, ὅσοι καὶ οἱ φιλοσοφοῦντες ἄνθρωποι, ἐπειδὴ ἐκ τῆς ἀτομικῆς διαφορᾶς καθενὸς δύναται νὰ προέλθῃ καὶ διάφορός τις τρόπος τοῦ ζητεῖν τὰς φιλοσοφικὰς γνώσεις • καὶ Μέθοδοι λοιπὸν προκύπτουσι τοῦ φιλοσοφεῖν ἀπειράριθμοι • ἀλλὰ τὰς ἀπειράριθμους ταύτας Μεθόδους, διὰ νὰ συμπεριλάβωμεν εἰς τὸν νοῦν, ἀνάγκη νὰ ἀναγάγωμεν εἰς ὀλίγας τινὰς κεφαλαιώδεις, παραβλέποντες τὰ κατὰ συμβεβηκὸς καὶ ἐπουσιώδη καὶ ἀτομικά, καὶ βλέποντες εἰς μόνον τὰ ἀναγκαῖα καὶ οὐσιώδη καὶ γενικά • καὶ μεταξὺ τούτων ἀνάγκη εἶναι πάλιν νὰ ζητήσωμεν Ποίαν μέθόδον ἀκολουθοῦντες ἐμποροῦμεν νὰ φθάσωμεν ἀσφαλέςερα εἰς τὸ τέλος.

ΡΓ'. Μέθοδοι τοῦ φιλοσοφεῖν δὲν δύναται νὰ ὑπάρχωσι πλείότεραι, εἰμὴ ὅσαι εἶναι τῆς φιλοσοφίας αἱ δόξαι • εἶναι δὲ τρεῖς αἱ γενικώτεραι τῆς φιλοσοφίας δόξαι (ΜΓ') • τρεῖς λοιπὸν ὑπάρχουσι καὶ αἱ κυριώτεραι τοῦ φιλοσοφεῖν μέθοδοι.

ΡΔ'. Διότι φυσικώτατον πρᾶγμα εἶναι, διάφοροι μέθοδοι τοῦ φιλοσοφεῖν νὰ γεννωῖσι διάφορα τὰ ἀποτελέσματα • καὶ διὰ τοῦτο δόξαι καὶ μέθοδοι συνάπτονται σφικτότατα καὶ ἐπενεργοῦσιν ἀμφοτερόως εἰς ἀλλήλας. Ἀφαιροῦντες λοιπὸν τὰς ἀτομικὰς διαφορὰς τῶν φιλοσοφούντων, τρόπους οὕσας κατὰ συμβεβηκὸς εἰς ἓν ἕκαστον φιλοσοφούν ὑποκείμενον, εὐρίσκομεν τὰς κυριωτέρας δόξας, καὶ τὰς συνημμένας μετ' αὐτῶν μεθόδους. Ἐυρήκαμεν δὲ δόξας κυ-

ριωτέρας τρεῖς τὴν Θετικὴν, τὴν ἀντιθετικὴν, καὶ τὴν συνθετικὴν • τρεῖς ἄρα εἶναι καὶ τοῦ φιλοσοφεῖν αἱ μέθοδοι, Θετικὴ, ἀντιθετικὴ, συνθετικὴ • εἰάν δὲ ἀντὶ τῶν ὀνομάτων τούτων παραλάβωμεν ἄλλα ἰσοδύναμάτων, ἐμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν • Αἱ μέθοδοι τοῦ φιλοσοφεῖν εἶναι τρεῖς Δογματικὴ, Σκεπτικὴ, Κριτικὴ • διότι Δογματισμὸς, Σκέψις, Κρίσις δὲν σημαίνουσι δόξας, ἀλλὰ μεθόδους τῆς φιλοσοφίας, μ᾽ ὅλον ὅτι, ὡς ἤδη εἶπαμεν, δόξα καὶ μέθοδος εἶναι σφικτῶς συνδεδεμένοι.

ΡΕ'. Οὐσιώδης χαρακτήρ τοῦ δογματισμοῦ ἢ τῆς Θετικῆς μεθόδου εἶναι ὁ ἐφεξῆς. Ὁ φιλοσοφῶν, χωρὶς νὰ παρατηρῇ τὰ ἀρχικὰ ὅρια τῶν φιλοσοφικῶν γνώσεων, ἐκλαμβάνει ὡς ἀληθινὰ καὶ βέβαια, ὅσα θέλει νὰ παράξῃ ἀπὸ θέσεως τινος, τὰς ὁποίας ἢ φανερά ἢ σιωπηλὰ ὑποθέτει κυρίας καὶ ἀσαλεύτους • αἱ ἀρχαί του λοιπὸν εἶναι προαιρετικαὶ καὶ κατὰ τὸ δοκοῦν • καὶ αἱ θεωρίαι του ὑπερβαίνουν τὰ φυσικὰ τῶν γνώσεων ὅρια • καὶ τὸ φιλοσόφημά του εἶναι ὑπερβατικόν (ΜΕ', Σημ.). Ἐμπορεῖ δὲ νὰ συγκριθῇ εὐλόγως ἢ δόξα αὕτη μετ' τὴν τυραννικὴν δεσποτείαν • οὕτω θέλω, λέγει ὁ τύραννος • οὕτω θέλω, λέγει καὶ ὁ φιλοσοφῶν μετ' τὸν τρόπον τούτου. Τοιοῦτον ἦτο τυραννικὸν τὸ Ἄυτὸς ἔφα τῶν παλαιῶν.

ΡΣ'. Οὐσιώδης δὲ χαρακτήρ τοῦ Πυρρῶνισμοῦ ἢ τῆς ἀντιθετικῆς μεθόδου εἶναι ὁ ἐφεξῆς • Ἀπορρίπτει ὁ φιλοσοφῶν πᾶσαν φιλοσοφικὴν γνώσιν ὡς ἀπατηλὴν καὶ ψευδῆ, ἐπειδὴ ἀπορεῖ καὶ ἀμφισβᾶλλει, εἰάν ὑπάρχωσι βέβαιαι γνώσεις • καὶ ἐπομένως ἐπέχει διόλου τὴν συγκατάθεσίν του. Ἀντιφέρεται κατὰ τοῦ δογματισμοῦ καὶ διαμαρτύρεται κα-

τὰ τῶν δεσποτικῶν του Θεσπισμάτων, ἐνῶ ἢ ἐξελέγχει τὰς ἀρχάς του, ἢ ἀνακαλύπτει τὴν γύμνωσιν τῶν ἀπ' αὐτὸς συμπερασμάτων του· ἀλλὰ δὲν μένει ἕως ἐδῶ· διότι φοβούμετος μὴ ὑποπέσῃ εἰς τὸν δογματισμὸν καὶ αὐτὸς, ἀναγκάζεται νὰ ἀπαρνηθῆται καὶ νὰ ἀποφάσῃ πᾶσαν ἀλήθειαν, ἐναγκαλιζόμενος τὴν διαβατικὴν ἀπορίαν (P').

PZ. Ἄλλ' ἐμποροῦμεν ἄσμενοι νὰ ἐρωτήσωμεν τὸν Πυρρῶνιστὴν· ἀραγε τὴν Θέσιν· οὐδὲν ἐς βέβαιον, τὴν νομίζει αὐτὸς βεβαίαν, ἢ καὶ ταύτην ἀβέβαιον; εἰ μὲν τὸ πρῶτον, ἀντιφάσκει εἰς ἑαυτὸν, τὰ πάντα μὲν ἀβέβαια ὑποθέτων, βεβαίαν δὲ ταύτην του τὴν ὑπόληψιν· εἰ δὲ τὸ δεύτερον, ἀμφιβάλλει περὶ τοῦ πυρρῶνισμοῦ του, καὶ πάλιν περιπίπτει εἰς ἀντίφασιν· καὶ πρὸς τί ἀραγε πολεμεῖ τὸν δογματισμὸν; βέβαια διὰ νὰ δείξῃ τὸ εἰς αὐτὸν ψεῦδος· ἀλλ' ἡμεῖς δὲν θέλομεν μόνον τὸ ψεῦδος νὰ ἀποφύγωμεν, ζητοῦμέν δὲ περαιτέρω νὰ μάθωμεν καὶ τὴν ἀντίθετόν του ἀλήθειαν· εἰ δὲν ὑπάρχῃ ἀλήθεια, οὐδέ ψεῦδος, τοῦ ὁποίου φύσις εἶναι νὰ ἀντιφέρεται πρὸς ἐκείνην· ὁ πυρρῶνισμὸς λοιπὸν κυρίως εἶναι ἄσκοπος ἔρις καὶ διάκενος λογομαχία, οὐδ' ἀθωοῦνται καθ' ἑαυτὸν, μ' ὅλον ὅτι ἐναχαιτίζει καὶ σωφρονίζει τρόπον τινα τὸν δογματισμὸν.

PH. Ἔχει λοιπὸν ὁ Πυρρῶνισμὸς σχετικὴν μόνον ἀξίαν, ὡς ἀντιφερόμενος εἰς τὴν ἀλαζονείαν τοῦ δογματισμοῦ, καὶ ἀποτελῶν αὐτὸν προνοητικώτερον καὶ κοσμιώτερον εἰς τὰς θεωρίας του, ἀλλ' ἀπόλυτος ἀξία δὲν εὐρίσκειται εἰς αὐτὸν καμμία, ἐπειδὴ δὲν παράγει, ἀλλὰ μόνον προσπαθεῖ νὰ ἐξολοθρεύσῃ πᾶσαν φιλοσοφικὴν γνῶσιν· ἀλλοτινὴν ὅλοι αἰσθανόμεθα τὴν χρείαν τοιούτων γνώσεων καὶ εἰς τὰς θεωρίας καὶ εἰς τὰς πράξεις μας· ἄρξ δὲν πρέ-

πεινὰ τοῦ συγχωρήσωμεν τὸ αὔθαδές του ἐγχείρημα νὰ ἐξαλείψῃ παντόπασιν τὸν δογματισμὸν. Καθὼς δὲ τὸν δογματισμὸν ἐπαρωμοιάσαμεν μὲ τὴν τυραννίαν (PH.), οὕτως ἐξ ἐναντίας τὸν πυρρῶνισμὸν ἐμποροῦμεν νὰ ὀντομάσωμεν εὐλόγως φιλοσοφικὴν ἀναρχίαν. Τίποτε δὲν ἐργῶ, εἰς τίποτε δὲν ὑποτάσσομαι, λέγει ἢ ὀχλοκρατικὴ αὕτη ἀναίρεσις πάντων τῶν νόμων τοῦ φιλοσοφοῦντος Λόγου.

PΘ. Χαρακτὴρ δὲ οὐσιώδης τῆς Κριτικῆς ἢ συνθετικῆς μεθόδου εἶναι ὁ ἐφεξῆς. Ὁ φιλοσοφῶν δὲν περιπατεῖ εἰς τὰς ἐρεῖνας του οὔτε κατ' ἀρέσκειαν, οὔτε ὑπερβατικῶς· ἀλλὰ προσπαθεῖ πρῶτον νὰ εὕρῃ καθολικὰς ἀρχάς, καὶ δι' αὐτῶν νὰ διαβῇ ἕως τῶν ἀπολύτων ὀρίων τῶν φιλοσοφικῶν γνώσεων· ἀνερευνῶ δὲ καὶ εἰς τὰ δύο τοὺς ἀρχικοὺς νόμους τῆς ἐνεργείας του· ἐνταυτῷ δὲ οὔτε περὶ πάντων ἐπέχει, οὔτε πάντα ὑπολαμβάνει ἀληθινὰ καὶ βέβαια, ὅσα φέρουσι τὸ φάσμα τῆς ἀληθείας καὶ βεβαιότητος· ἀλλὰ πᾶν θεώρημα βασανίζει ἐπιμελῶς καὶ ἀκριδῶς πρὶν τὸ δεχθῆναι ὡς Θέσιν εἰς τὸ σύστημα τῶν πληροφοριῶν του.

PI. Ἀποφεύγει λοιπὸν ἡ μέθοδος αὕτη τὰς ὑπερβολὰς καὶ κακίας τῶν δύο ἄλλων μεθόδων, συνάγουσα ἀπ' αὐτὰς τὸ ἄγαθὸν καὶ σκόπιμον· εἶναι δογματικὴ καὶ σκεπτικὴ ἐνταυτῷ καθὼς καὶ ἡ δόξα τῆς διαβατικῆς συνθέσεως, ἥτις φυλάττει τὸ μέσον τῆς τε πραγματικῆς καὶ τῆς ἐννοηματικῆς (MB'). Ἔχει δὲ κοινὸν πρὸς μὲν τὸν δογματισμὸν, ὅτι προβαίνει ἀπὸ ἀρχάς, ἀλλ' ὄχι κατ' ἀρέσκειαν καὶ ὑπερβατικῶς, πρὸς δὲ τὸν πυρρῶνισμὸν, ὅτι ἀποροῦσα βασανίζει πᾶσαν ἀλήθειαν αὐστηρῶς, ὄχι διὰ νὰ τὴν ἀποσκυβαλίσῃ, ἀλλὰ νὰ τὴν χωρίσῃ ἀπὸ τοῦ ψεῦδους, καὶ νὰ τὴν

παρασύνη καθαρὰν καὶ ἄχραντον. Ἐμπορεῖ δὲ εὐλόγως νὰ ὀνομασθῇ αὕτη νόμιμος καὶ ὀγαθὴ Μοναρχία τῆς φιλοσοφίας, ἐπειδὴ παριστάνει εἰς ἑαυτὴν τὰ γενικὰ δικαιώματα τῶν τοῦ ἀνθρώπου γνωστικῶν δυνάμεων, καὶ συνδέει ἀκριβέστατὰ τὴν ἐνὸς ἐκάστου φιλοσοφοῦντος ἐλευθερίαν τῶν κρίσεων μὲ τὴν αὐστηρὰν νομοθεσίαν τοῦ ὀδηγοῦντος καὶ διέποντος καὶ βασιλικῶς κυβερνῶντος Λόγου. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ συγχέωμεν τὴν Κριτικὴν μέθοδον μὲ τὴν Καντικὴν. διότι, εἰ καὶ ὁ περικλεέστατος οὗτος φιλόσοφος, ἔδωκε τὸ ἀξιεπαινον παράδειγμα ταύτης τῆς μεθόδου μὲ τὰς ἀθανάτους κριτικὰς τοῦ μεθόδου, μ' ὅλον τοῦτο ἡ κριτικὴ μέθοδος ἐν γένει ἀπαιτεῖ κριτήριον ἀδέκαστον τοῦ λόγου, πρὸ τοῦ ὁποίου παριστάνονται ὄχι τὸ κλέος τοῦ Καντίου, ἀλλ' αὐτὰ γυμνὰ καὶ καθαρὰ τὰ πρῶγματα.

PIA'. Ἐὰν προσέξωμεν ἀκριβῶς εἰς τὴν φύσιν τοῦ πράγματος, βλέπομεν ὅτι πᾶν φιλοσόφημα ἀρχίζει ἀπὸ τὸν δογματισμόν· διότι εἰς τὴν ἀρχὴν ὁ φιλοσοφῶν ἀκούει τὰς γνώσεις ἀπὸ τοῦ διδασκάλου τοῦ ὀρθοδοξαστικῶς, νὰ εἶπω οὕτω, καὶ δέχεται δογματίζων, ὅσα νομίζει μὲν ὅτι τὰ κρίνει καὶ αὐτὸς, ἀληθῶς δὲ εἶναι προϊόντα ξένου φιλοσοφήματος· καὶ κρυφίως τρόπον τινα τὰ δέχεται ἢ ψυχῆ του, διότι ἔφα ὁ διδάσκαλος (PE')· ἀφ' οὗ δὲ ὁ φιλοσοφικὸς λόγος ἐνδυναμωθῆ χρόνον τινα εἰς τὰς δογματικὰς θεωρίας, ἀρχεται τότε νὰ φιλοσοφῇ σκεπτικῶς.

PIB'. Διότι ἐκ τῶν διαφόρων δοξασμάτων τοῦ δογματισμοῦ, τὰ ὁποῖα ἀναγινώσκομεν εἰς τὰ διδακτικὰ βιβλία, βλέποντες ἀντιθέσεις καὶ ἀντιγνωμίας, νὰ εἶπω οὕτω, κατανατῶμεν φυσικὰ εἰς τὰ ζητήματα ταῦτα· ἀραγε εἰς ὅλας ταύτας τὰς ὑπολήψεις περιέχεται ἀλήθεια; καὶ βε-

βαιότης; ἄραγε δύναται ὁ ἀνθρώπινος νοῦς νὰ φθάσῃ εἰς τὸ βέβαιον καὶ ἀκλινὲς τῶν γνώσεων; Τὰ ζητήματα ταῦτα γεννῶσι κατ' ὀλίγου τὸν πυρρῶνισμόν, καὶ συναπαρτίζουσι τοῖς διαφόρους τρόπους τῆς ἐποχῆς εἰς διατεταγμένον τι σύστημα, τὸ ὁποῖον ἔμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ Σκεπτικὴ φιλοσοφία. Ἐντεῦθεν δὲ γεννᾶται μετὰ τοῦ δογματισμοῦ καὶ πυρρῶνισμοῦ πόλεμος, τὸν ὁποῖον καταπαύει καὶ καταλλάττει τελευταῖον ἡ συνθετικὴ Κριτικὴ μέθοδος.

PIΓ'. Παρεκτὸς δὲ τῶν τριῶν τούτων τοῦ φιλοσοφεῖν μεθόδων ἐσύνησαν κάποτε τινες τετάρτην τινα τὴν λεγομένην ἐκλεκτικὴν· ἀλλ' ἐπειδὴ κἀνεὶς ἄλλος δρόμος τοῦ φιλοσοφοῦντος Λόγου δὲν δύναται νὰ νοηθῇ κανονικῶς παρὰ τὸν θετικὸν καὶ ἀντιθετικὸν καὶ συνθετικόν· διὰ τοῦτο ἡ ἐκλεκτικὴ δὲν εἶναι κυρίως μέθοδος τοῦ φιλοσοφεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀμεθοδία· διότι κυρίως ὑφίσταται εἰς τὸ νὰ μὴ φιλοσοφήσητις μὲ ἀρχὰς, ἀλλὰ νὰ συρράψῃ ἀπὸ τὰς δόξας διαφόρων φιλοσόφων ὅτι τοῦ φανῆ πιθανώτατον· ἐντεῦθεν δὲ γεννᾶται συσῶρευμα πολλῶν ἑτερογενῶν γνωμῶν, τὰς ὁποίας συνήγαγεν εἰς ἓν ἡ τύχη, ἀλλ' ὄχι συναρτημένη καὶ σφικτῶς ἀλληλουχουμένη ἐπισήμη. Ἡ ἐκλεκτικὴ λοιπὸν μέθοδος δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ χάρις συγχύσεως, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπαντῶνται συναναφυόμενα ὅλα τὰ συστήματα.

PIΔ'. Ἀλλὰ μ' ὅλον ὅτι ἀποδοκιμῶζεται τοιαύτη ἄσκοπος ἐκλεκτικὴ μέθοδος, ἡ γνησίᾳ ὁμοῦς ἐκλογὴ ἐπαίνεται καὶ συνίσταται συνικδευμένη πάντοτε μὲ τὴν αὐστηρότητα τῆς Κριτικῆς· ἡ ἀληθινὴ κρίσις βασανίζει ἀπαθῶς πᾶσαν δόξαν καὶ πᾶσαν μερικὴν γνώμην, καὶ κρατεῖ παν-

ταχόθεν τὸ ἄριστον· ποτὲ ὅμως δὲν γίνεται μὲ αὐτόρεσκον συλλογὴν καὶ ἀνάμιξιν, ἀλλὰ προβαίνουσα ὑπὸ ἀσφαλεῖς ἀρχὰς εὐρίσκει τὸ ἀληθές καὶ τὸ ἀγαθόν, καὶ τὸ διακρίσει, εἴαν εἶναι διασκορπισμένον εἰς διάφορα συστήματα καὶ διαφόρους δόξας, καὶ τὰ ἐκθέτει εἰς τάξιν ὀνόλογον τῆς ἀληθινῆς ἐπιστήμης. Ὑπάρχουσι λοιπὸν τρεῖς μέθοδοι τοῦ φιλοσοφεῖν.

α'. Θετικὴ μέθοδος = Δογματισμός.

β'. Ἀντιθετικὴ μέθοδος = Πυρρῶνισμός.

γ'. Συνθετικὴ μέθοδος = Κρίσις.

Ὡσαύτως δὲ τρεῖς εἶναι καὶ αἱ δόξαι τῆς φιλοσοφίας.

α'. Θετικὴ δόξα = Πραγματικὴ.

β'. Ἀντιθετικὴ δόξα = Ἐννοηματικὴ.

γ'. Συνθετικὴ δόξα = Σύνθεσις.

Ἐπομένως δὲ ὅλαι αἱ ἰδιαίτεραι μέθοδοι, καὶ ὅλαι αἱ ἰδιαίτεραι δόξαι μερικῶν τινῶν φιλοσόφων, εἶναι διάφοροι μόνου τροπολογίαι τῶν τριῶν ἐκείνων ἀρχοειδεσέρων μεθόδων καὶ τῶν τριῶν τούτων ἀρχοειδεσέρων δοξῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Σχεδίασμα τοῦ τῆς φιλοσοφίας Συντάγματος, ἢ τί εἶναι φιλοσοφία καὶ τίνα τὰ μέρη τῆς.

PIE'.

Ἐπειδὴ μὲ τὴν Κριτικὴν τοῦ φιλοσοφεῖν μέθόδου πρέπει νὰ συναρτηθῶσιν αἱ φιλοσοφικαὶ γνώσεις εἰς ἐπιστημο-

νικῶν καὶ συστηματικῶν ὅλων· διὰ τοῦτο ἀναγκαῖον ἐκρίναμεν νὰ προὑποβάλωμεν εἰς τὸν θεώρον τοῦ ὅλου τούτου συντάγματος ἀρχιτεκτονικόν τι σχεδίασμα, κατὰ τὸ ὁποῖον μέλλει νὰ οἰκοδομηθῇ τὸ μεγαλοπρεπὲς τοῦτο τεχνουργημα. Εἰς τὸ σχεδίασμα τοῦτο πρέπει πρῶτον νὰ προσδιορισθῇ ἡ τοῦ Ὄλου ἰδέα, καὶ μὲ ταύτην συμπρόνως νὰ ἐκτεθῶσιν ἡ πληθὺς καὶ ἡ ἰδιότης καὶ ἡ σχέσις τῶν μερῶν τοῦ ὅλου· διότι ἐδῶ εἶναι τόπος νὰ ἐξηγηθῇ καὶ ἡ ἰδέα τῆς φιλοσοφίας καὶ τὰ μέρη αὐτῆς, καθὼς καὶ πάσης ἐπιστήμης τότε ἐρμηνεύεται ἡ ἰδέα, καὶ ἀναφαίνονται τὰ μέρη τῆς, ὅταν προκαταβληθῶσιν καὶ προσαφημισθῶσιν, ὅσον πρέπει, αἱ ἀρχαί τῆς· ὅσα εἶπαμεν λοιπὸν κατ' ἀρχὰς ἐπιπολαιότερον περὶ τῆς φιλοσοφίας (Κριτ. Ψυχ. Η'. ΙΔ, ΙΕ'), καὶ ὅσα προανεκρούσαμεν ἐκταῦθα (Α'—Γ') ὀρθοδοξασικώτερον, θέλουσιν ἐξηγηθῆν εἰς τὸ παρὸν Κεφάλαιον βαθύτερα, καὶ θέλουσιν ἀναφανῆν εὐκρινέστερα.

PIE'. Ἡ φιλοσοφία εἶναι ἐπιστήμη διακρινομένη ἀπὸ τὰς ἄλλας διὰ τῆς ἰδιότητος τῶν φιλοσοφικῶν γνώσεων. Φιλοσοφικαὶ γνώσεις εἶναι ἀντικειμένων τινῶν εἰδήσεις· ἐκ τῶν ὁποίων συναπαρτίζεται ἡ ἐπιστήμη, ἣτις ὀνομάζεται φιλοσοφία.

PII'. Ὅσα εἶδη ὑπάρχουσιν εἰδήσεως, τόσα ἀναγκαῖως εἶναι καὶ τὰ εἶδη τῆς γνώσεως, καὶ τῶν ἀπ' αὐτὰς ἀποτελουμένων ἐπιστημῶν· εἶναι δὲ εἰδήσεως εἶδη δύο, ἐμπειρικὴ καὶ λογικὴ (PIB')· δύο ἄρα εἶναι τὰ εἶδη καὶ τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἐπιστήμης, ἐμπειρικὴ δηλοῦσιν καὶ λογικὴ.

PIH'. Ὅτι δὲ ἡ φιλοσοφικὴ γνώσις δὲν εἶναι ἐμπειρικὴ, γίνεσθαι εὐκόλως φανερόν· διότι φιλόσοφος εἶναι, ὅς

τις ἐξυψώνεται ὑπεράνω τῆς ἀπλῆς ἐμπειρίας διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ Λόγου καὶ προσπαθεῖ νὰ εὔρη τὸ ἕκ τῶν προτέρων ὡς ἀναγκαῖον αἷτιον τῆς ἐμπειρίας· εἶναι λοιπὸν ἡ ἐπιστήμη τοῦ οὐσιωδῶς λογική.

PIΘ'. Ὁ φιλόσοφος ἄρχεται μὲν ἀπὸ τὰ ἐμπειρικά, ἤγουν ἀπὸ τὰ ἔργα τῆς συνειδήσεως, ὡς ἀμέσως βέβαια, καὶ τὰ μεταχειρίζεται ὡς ὑλικὰς ἀρχὰς γνώσεων (KIΔ, KE') ἀλλὰ τὰ μεταχειρίζεται ὡς αὐτὸ τοῦτο, ἤγουν ἀρχὰς, μετὰς ὁποίας συνδέει τὰς ὑψηλοτέρας τοῦ ἐρεῦνας. Τὸ δὲ κύριον τῆς ἐρεῦνης τοῦ ἀντικείμενου δὲν εἶναι τὰ ἔργα αὐτὰ τῆς συνειδήσεως, ἀλλὰ τὸ ἀρχικόν, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ διαβατική αἰτία τοῦ ἐμπειρικοῦ, ἤγουν οἱ ἐκ τῶν προτέρων εὐρισκόμενοι νόμοι τῆς ἐνεργείας του, ἐκ τῶν ὁποίων παρὰ γούται τὰ ἔργα ἐκεῖνα. Τούτους νόμους τούτους δυνάμεθα νὰ διδάχθῶμεν ἀπὸ τὴν θεωρίαν τοῦ Λόγου· καὶ λοιπὸν αἱ γνώσεις μας αὐταὶ εἶναι λογικαὶ καθ' ὕλην.

PK'. Ἐπειδὴ δὲ ἡ λογικὴ εἶδησις διαιρεῖται εἰς μαθηματικὴν καὶ φιλοσοφικὴν (PIΓ'), καὶ ἡ λογικὴ γνώσις διαιρεῖται ὡσαύτως εἰς μαθηματικὴν καὶ φιλοσοφικὴν· διακρίνεται λοιπὸν ἡ φιλοσοφικὴ γνώσις ἀπὸ τὴν μαθηματικὴν διὰ τῶν αὐτῶν διαφορῶν, διὰ τῶν ὁποίων διακρίνεται καὶ ἡ φιλοσοφικὴ ἀπὸ τὴν μαθηματικὴν εἶδησιν.

Σημείωσις. Καὶ ὁ φιλόσοφος κατασκευάζει τὰς ιδέας του, καθὼς ὁ μαθηματικὸς, ὡς εἶπαμεν (PIΓ', Σημ.)· ἀλλ' ὁ μὲν ἐποπτικῶς, ὁ δὲ νοητικῶς. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ τὰ ἔργα τῆς συνειδήσεως ἐποπτεύει ἐσωτερικῶς ὁ νοῦς, ἐμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ φιλοσοφικὴ γνώσις ἐπιστηρίζεται εἰς νοεράν τινα ἐποπτείαν.

PKA'. Φιλοσοφία λοιπὸν εἶναι ἐπιστήμη κατ' εἶδος (PIΔ') συναποτελουμένη ἀπὸ γνώσεις νοητικῶς κατασκευαζόμενας, τέλος ἔχουσα ἢ τὴν ἀλήθειαν ἢ τὴν ἀγα-

θότητα· ἢ, Ἐπιστήμη τῶν ἀρχικῶν νόμων ὅλων τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος· ἢ, Ἐπιστήμη τοῦ ἀρχετύπου Ἐγῶ.

PKB'. Τὸ ἀρχέτυπον Ἐγῶ τίποτ' ἄλλω δὲν εἶναι, εἰμὴ οἱ ἀρχικοὶ αὐτοῦ τρόποι τῶν ἐργασιῶν (NA')· προσδιορίζονται δὲ οὗτοι διὰ τῶν νόμων τῆς ἐνεργείας του, διὰ τῶν ὁποίων περιορίζονται ἀρχικῶς αἱ δυνάμεις του· ἐπειδὴ δὲ τῆς φιλοσοφίας τὸ ἀντικείμενον εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ ἀρχικόν (PIH'), ἐμποροῦμεν νὰ ἐκφέρωμεν εὐλόγως καὶ τὸν ἐφεξῆς ὀρισμὸν τῆς φιλοσοφίας. Φιλοσοφία εἶναι ἐπιστήμη τῶν ἀρχικῶν νόμων, κατὰ τοὺς ὁποίους διευθύνεται πᾶσα ἐνέργεια τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Σημείωσις. Ἀναντιρρήτως ἡ δόξα θέλει μείναι ἀθάνατος εἰς τὸν μέγαν Κάντιον, ὅτι πρῶτος διὰ τῶν διαβατικῶν του ἐξετάσεων μᾶς ἔδειξεν ἀκριβῶς τὸν ἀληθινὸν τῆς φιλοσοφίας χαρακτήρα, καὶ μᾶς ἔκαμε νὰ τὴν διακρίνωμεν ἀπὸ τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας· ἡ φιλοσοφία πρότερον ἦτο γένος, τοῦ ὁποίου εἶδη ὑπάλληλα ἦσαν αἱ ἄλλαι ἐπιστήμαι· τῶρα ἡ ἐπιστήμη εἶναι γένος, τοῦ ὁποίου εἶδη εἶναι διάφοροι ἄλλαι ἐπιστήμαι, εἰδικώτερον προσλαμβάνουσαι ὄνομα ἕκ τῶν, εἰς τὰ ὁποία εἴρεται πᾶσα μία. Εἰς τέσπαρα δὲ καθολικώτερα εἶδη ἐπιστημῶν δύναται νὰ διαιρεθῇ ἐκλαμβάνουμένη γενικῶς ἡ ἐπιστήμη· α'. Φιλοσοφίαν· β'. Μαθηματικὴν· αἷτινες εἶναι καὶ λογικαὶ ἐπιστήμαι· γ'. ἱστορικὴν περιγραφὴν, ἀσχολουμένην εἰς τὰ παρόντα· δ'. ἱστορικὴν διήγησιν, εἰρησμένην εἰς τὰ παρελθόντα, αἱ ὁποῖαι εἶναι καὶ τῆς ἐμπειρίας. Πᾶσα δὲ ἄλλη ἐπιστήμη, ὅποιονδῆποτε ἂν ἔχη ὄνομα, ἀνάγεται εἰς μίαν τῶν τεσσάρων τούτων· ἢ συνίσταται ἐκ τῆς ἀναμίξεως τούτων.

PKΓ'. Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὴν προπαρασκευὴν εἰς τὴν φιλοσοφίαν, τὴν ὁποίαν ἐτάξαμε νὰ εἶναι ἡ ἐμπειρικὴ ψυχολογία ἐκτελεῖσα πρὸ τῆς ἀναχεῖρας Κρηπίδος· ἡ φιλοσοφία συγκροτεῖται ἀπὸ δύο κυριώτερα μέρη, ἤγουν τὴν Φιλοσοφικὴν Ἀρχαλογίαν ἢ Κρηπίδα τῆς

φιλοφίας ἢ φιλοσοφίαν πρωτότυπον, καὶ τὴν Παράγωγον φιλοσοφίαν.

Σημείωσις. Μέρη τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἐπισημαί, ἐκ τῶν ὁποῦν συναπαρτιζοῦνται ἢ ὅλη τῆς φιλοσοφίας ἐπισημη. Μ' ὅλον ὅτι τὸ ὅλον τοῦτο συνέχεται ἐσωτερικῶς μὲ τὰ μέρη του, ὡς ὀργανικόν τι σῶμα, ὡς κἀν μέρος δὲν δύναται καθ' ἑαυτὸ νὰ ἀποτελέσῃ ὅλον τι γνώσεως· ἀπαιτεῖ ὅμως ἀναγκάως ὁ περιορισμὸς τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος τὴν εἰς τὰ μέρη διαίρεσιν, διὰ νὰ κωπορῇ νὰ ἐξετάξῃ καθὲν ἀκριβέστερον. Διὰ τοῦτο φυσικὰ ἀνέλυσαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν, καθὼς καὶ πᾶσαν ἄλλην καθολικωτέραν ἐπισημη, οἷον Μαθηματικὴν, Ἰατρικὴν, Πολιτικὴν κτλ. εἰς μερικωτέρας ἐπισημας· ἀλλ' ὅμως πρέπει πάντοτε νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ ὅλον, καὶ νὰ συναρμολογῶμεν προσφυῶς εἰς αὐτὸ ἅπαν μέρος κατὰ τὴν τάξιν καὶ τὴν σχέσιν, τὴν ὁποίαν ἔχει ἐκ φύσεως. Τὴν δὲ Κρηπίδα τῆς φιλοσοφίας ἐμποροῦμεν νὰ τὴν ὀνομάσωμεν καὶ Στοιχειώδη φιλοσοφίαν, καὶ φιλοσοφίαν διαβάτικην· τὸ πρῶτον, διότι περιέχει τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ στοιχεῖα τοῦ φιλοσοφεῖν· τὸ δεύτερον, ἐπειδὴ εἶναι ἀνωτέρω πάσης φιλοσοφικῆς ἀρεθύνης κατὰ τὴν θεωρίαν καὶ πράξιν, διήκουσα καὶ διαβαίνουσα ἕως αὐτῶν τῶν ἀρχῶν, ἐκ τῶν ὁποῦν λαμβάνουσι τὸ δυνατόν ἢ θεωρητικὴ καὶ ἢ πρακτικὴ φιλοσοφία· ἀλλὰ πᾶσα φιλοσοφία θέλει ὀνομασθῆν διαβάτικη, ὅταν εἶναι ἀμυγῆς καὶ καθαρὰ πρὸς διάκρισιν τῆς ἐφηρμοσμένης· ἴδιον λοιπὸν αὐτῆς ὄνομα εἶναι Κρηπίς φιλοσοφίας.

ΡΚΔ'. Ἐπειδὴ δὲ πᾶσα ἐνέργεια τῆς ψυχῆς εἶναι ἢ θεωρητικὴ ἢ πρακτικὴ· δύο εἶναι καὶ τὰ μέρη τῆς παραγωγῆς φιλοσοφίας, ἢ γουν θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ, καὶ ἢ μὲν θεωρητικὴ φιλοσοφία εἶναι ἐπισημη τῶν ἀρχικῶν τοῦ Ἐγὼ νόμων εἰς τὸ νοεῖν καὶ γινώσκειν ἢ προσδιορίζειν τὸ ὑποκειμένον διὰ τοῦ ἀντικειμένου· ἢ δὲ πρακτικὴ, ἐπισημη τῶν ἀρχικῶν τοῦ Ἐγὼ νόμων εἰς τὸ σπουδάξαι καὶ ἐφίεσθαι καὶ πράττειν, ἢ προσδιορίζειν τὸ ἀντικείμενον διὰ τοῦ ὑποκειμένου· καὶ ἢ μὲν θεωρητικὴ καταγίνεται εἰς τὸ

ἀναγκαῖον τῆς ἐνεργείας μας· ἢ δὲ πρακτικὴ, εἰς τὸ ἐλεύθερον· διὰ τοῦτο ἐκείνη μὲν ἐκθέτει τοὺς φυσικοὺς, αὕτη δὲ τοὺς ἠθικοὺς νόμους (ΞΓ', Σημ.).

ΡΚΕ'. Ὑποδιαιρεῖται δὲ πάλιν ἢ θεωρητικὴ φιλοσοφία εἰς Λογικὴν καὶ Μεταφυσικὴν καὶ Αἰσθητικὴν· διότι αἱ προτάσεις τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας σοχάζονται.

α'. Τὸ διανοεῖσθαι ἀπλῶς, ἢ γουν ὡς ἐσωτερικὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐνέργειαν· κατ' αὐτὴν αἱ ἔννοιαι ἀναφέρονται πρὸς ἀλλήλας, χωρὶς νὰ παρατηρῶμεν οὐδεποσῶς τὰ ἀντικείμενα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐμποροῦν νὰ ἐφαρμόζονται· ἐμπορεῖ δὲ τοῦτο νὰ ὀνομασθῆ τὸ κατ' εἶδος διανοεῖσθαι· καὶ εἶναι ἢ Λογικὴ, ὡς πρῶτον μέρος τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας, ἀσχολουμένη εἰς τοὺς ἀρχικοὺς τοῦ διανοεῖσθαι νόμους· ἢ Λογικὴ λοιπὸν ἐμπορεῖ νὰ ὀνομασθῆ θεωρητικὴ κατ' εἶδος φιλοσοφία.

β'. Τὸ διανοεῖσθαι εἰς προσδιορισμένον ἀντικείμενον, ἢ τὸ καθ' ἕλην διανοεῖσθαι· εἰς τοῦτο δὲ ἀντίκει ἢ καθ' ἕλην θεωρητικὴ φιλοσοφία· διπλῆ δὲ εἶναι αὕτη· διότι τὸ ὑλικῶς διανοεῖσθαι ἐμπορεῖ νὰ θεωρηθῆ·

1. Γενικῶς, ὅταν αἱ ἔννοιαι ἀποδίδονται εἰς ἀντικείμενον τι, τὸ ὁποῖον γινώσκεται κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην· εἰς τοῦτο δὲ ἀσχολεῖται ἢ Μεταφυσικὴ, ὡς δεύτερον τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας μέρος.

2. Ὡς πρὸς τὰ αἰσθημα ἢ πάθημα τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς λύπης, ὅταν ἢ ἔννοια ἀντικειμένου τινὸς ἀποτελῆ τοιαύτην εἰς τὰς γνωστικὰς μας δυνάμεις ἐνέργειαν, ὁποῖα μᾶς διεμείρει εὐαρέσῃσιν, ἢ γουν γινώσκεται τὸ κάλλος ἢ τὸ ὕψος τοῦ ἀντικειμένου μὲ αἰσθητικὴν κρίσιν· εἰς τοῦτο δὲ ἀσχολεῖται ἢ Αἰσθητικὴ, ὡς τρίτον τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας μέρος.

PKV. Ἐμποροῦμεν δὲ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν ἵσχύειν καὶ τὴν συνέχειαν τῶν τριῶν κυριωτέρων μερῶν τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας νὰ παραστήσωμεν καὶ οὕτως. Ἡ θεωρητικὴ φιλοσοφία σκοπεῖ τὴν συμφωνίαν τῶν ἐννοιῶν καὶ γνώσεων·

α'. Πρὸς ἀλλήλας.

β'. Μὲ τὰ ἀντικείμενα καθ' ἑαυτὰ θεωρούμενα.

γ'. Μὲ τὰ ἀντικείμενα ὡς πρόξενα εὐαρεσθήσεως εἰς τὰ ὑποκείμενα· σκοπεῖ δηλονότι τὴν ἀλήθειαν, προερχομένην ἀπὸ λογικὴν ἢ μεταφυσικὴν ἢ αἰσθητικὴν χρῆσιν τῆς θεωρητικῆς μας δυνάμεως· καὶ ἐπομένως.

α'. τὴν τοῦ διανοεῖσθαι ὀρθότητα = Λογικὴν ἀλήθειαν.

β'. τὴν τοῦ γινώσκειν βασιμότητα = Μεταφυσικὴν ἀλήθειαν.

γ'. τὴν αἰσθητικὴν κρίσιν τῶν τῆς γνώσεως ἀντικειμένων = Αἰσθητικὴν ἀλήθειαν.

PKVI. Καὶ ἡ Πρακτικὴ φιλοσοφία ὑποδιαιρεῖται εἰς Δικαιολογίαν, καὶ Ἠθικὴν καὶ Ἠθικὴν Θεολογίαν· διότι αἱ θέσεις τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας συχάζονται·

α'. Τὸ πράττειν ἀπλῶς, ἤγουν θεωρούμενον· ὡς ἐξωτερικὴ τις τοῦ ἀνθρώπου ἐνέργεια, ἣτις ὑφίσταται εἰς τὸ νὰ ἀναφέρονται πρὸς ἀλλήλας αἱ σπουδαὶ καὶ ἐφέσεις τῶν ἀνθρώπων, καὶ νὰ περιορίζονται ἀμοιβαίως συνισῶσαι ἁρμονίαν καὶ συμφωνίαν ἀκριβῆ χωρὶς νὰ παρατηρῶμεν καὶ τὴν τοῦτων ἁρμονίαν πρὸς τὴν ἀτάλυτον προσαγὴν τοῦ Λόγου· ἐμπορεῖ δὲ νὰ ὀνομασθῇ τοῦτο κατ' εἶδος πράττειν· εἰς τοῦτο ἀσχολεῖται τὸ πρῶτον μέρος τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας ἢ δικαιολογία, τῆς ὁποίας ἀντικείμενον εἶναι τὸ φυσικὸν δικαίωμα· ἐμπορεῖ δὲ νὰ ὀνομασθῇ ἢ Δικαιολογία καὶ πρακτικὴ κατ' εἶδος φιλοσοφία.

β'. Τὸ πράττειν κατὰ σκοπὸν ἢ τὸ πράττειν οὕτως, ὡς τε ἡ ἁρμονία τῶν ἐξωτερικῶν μας πράξεων νὰ ἐκφέρεται ἀπὸ τὴν ἁρμονίαν τῶν νόμων τοῦ Λόγου, ὅς τις δίδει τὴν ὕλην εἰς τὰς πράξεις μας· τὸ καθ' ὕλην πράττειν, εἰς τὸ ὁποῖον ἀσχολεῖται ἢ καθ' ὕλην πρακτικὴ φιλοσοφία διπλῆ δὲ εἶναι καὶ αὕτη· διότι τὸ καθ' ὕλην πράττειν ἐμπορεῖ νὰ ἐξετασθῇ.

1. Γενικῶς καὶ καθ' ἑαυτὸ, ὅταν αἱ σπουδαί μας στρέφονται εἰς ἀρχάς τινας ὡς ἐσωτερικὰ αὐτῶν ἐλατήρια, καὶ δι' αὐτῶν εἰς ἀπόλυτόν τινα καθηκόντων κανόνα, ὡς ἀνώτατον διευθυντὴν ἔλων μας τῶν ὀρχῶν· εἰς τοῦτο δὲ ἀσχολεῖται ἢ Ἠθικὴ, ὡς δεῦτερον τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας μέρος.

2. Ὡς πρὸς τὸν ἔσχατον τοῦ Λόγου σκοπὸν, ὅταν αἱ σπουδαί μας διευθύνονται εἰς ἐπίτευξιν τοῦ ἐξόχου ἀγαθοῦ, τοῦ ὁποίου δοιῆρα προσαζόμεθα ἀπὸ τὸν Λόγον νὰ πισειύσωμεν τὸ πανάγιον καὶ πανάγαθον "Ου τὸν Θεόν· εἰς δὲ τοῦτο ἀσχολεῖται ἢ Ἠθικὴ Θεολογία, ὡς τρίτον τῆς Πρακτικῆς φιλοσοφίας μέρος.

PKVII. Ἐμποροῦμεν δὲ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν ἵσχύειν καὶ τὴν συνέχειαν τῶν τριῶν κυριωτέρων τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας μερῶν νὰ παραστήσωμεν καὶ οὕτως. Ἡ πρακτικὴ φιλοσοφία σκοπεῖ τὴν συμφωνίαν τῶν ἀνθρωπίνων σπουδῶν καὶ πράξεων·

α'. Πρὸς ἀλλήλας.

β'. Μὲ τὸ ἀντικείμενον, ἤγουν τὴν ἀπόλυτον τῶν καθηκόντων προσαγὴν, καθ' ἑαυτὸ θεωρούμενον.

γ'. Μὲ τὸ ἀντικείμενον ἀναφερόμενον πρὸς τὸ ὑποκείμενον, ἤγουν τὴν μακαριότητα· καὶ ἐπομένως ἢ πρακτικὴ σκοπεῖ τὸ ἀγαθόν ὡς πρὸς τὴν δικαιοδικὴν καὶ ἠθικὴν καὶ θεολογικὴν χρῆσιν τοῦ Λόγου. Σκοπεῖ ἄρα.

α'. Τὴν δικαιοσύνην τοῦ πολιτεύματος = δικαιοδικήν ἀγαθότητα.

β'. Τὴν δικαιοσύνην τῶν φρονημάτων = ἠθικὴν ἀγαθότητα.

γ'. Τὴν δικαιοσύνην τῆς πρὸς τὸν Θεὸν σχέσεώς μας καθ' ὅλην ἡμῶν τὴν διαγωγὴν = εὐσεβόφρουα ἀγαθότητα.

Σημείωσις. Ἡ συμφωνία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἔμποραῖ να ὀνομασθῆ Δίκαιον· αὐτῶν δὲ τούτων ἡ πρὸς τοὺς ἠθικοὺς τοῦ Λόγου νόμους ἁρμονία, Ἄρετή· εἰάν δὲ τελευταῖον συμφωνῶσι καὶ πρὸς τὸν ὑψηλότατον καὶ ἔσχατον τοῦ Λόγου σκοπὸν, Ἐυσέβεια· καὶ τὸ μὲν δίκαιον δύναται να εἶναι καὶ ἀρετὴ καὶ εὐσεβεία· ἡ δὲ ἀρετὴ δύναται να εἶναι καὶ εὐσεβεία· ἡ δὲ εὐσεβεία ἀναγκαστικῶς εἶναι καὶ ἀρετὴ καὶ δίκαιον, ἐπειδὴ τὰ περιέχει εἰς ἑαυτὴν καὶ τὰ δύο.

PKΘ'. Καθὲν ἀπὸ τὰ μέρη τῆς παραγωγῆς φιλοσοφίας περιέχει καὶ αὐτὸ δὴ δύο ἄλλα μέρη· ἐν καθαρόν, καὶ ἄλλο ἐμπειρικὸν ἢ ἐφηρμοσμένον· καὶ ἐπομένως ὅλη ἡ φιλοσοφία δύναται να διαιρεθῆ εἰς καθάρων, καὶ εἰς ἐφηρμοσμένην· διότι καὶ εἰς τὴν Λογικὴν καὶ εἰς τὴν Μεταφυσικὴν καὶ εἰς πᾶν ἄλλο μέρος τῆς φιλοσοφίας, πρῶτῶν πρέπει να παρασθῶσιν οἱ νόμοι τῶν διαφορῶν εἰδῶν τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἐγῶ καθὼς προσανήκουσιν εἰς τὸ ἀρχετύπου ἔγῶ, ἡγοῦν μόνον κατὰ τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν ἐνεργείαν· ἔπειτα δὲ τὰ διάφορα ταῦτα εἶδη τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἐγῶ να ἐξετασθῶσι, προσεφαρμοζόμενα εἰς ἀντικείμενα τῆς πείρας· ἐκείνη μὲν ἡ παράστασις ὀνομάζεται καθάρως φιλοσοφική· αὕτη δὲ ἐμπειρικῶς φιλοσοφική.

PA'. Τὸ ἐφηρμοσμένον μέρος ἀπάσης φιλοσοφικῆς ἐπιστήμης δὲν ἀνήκει κυρίως εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ἥτις εἶναι ἐπιστήμη τοῦ ἀρχετύπου Ἐγῶ (PKA)· ἀλλ' ἔμποροῦμεν

να τὸ θεωρήσωμεν ὡς ἀπάσης ἰδιαιτέρας ἐπιστήμης ἐπίμετρον, τοῦ ὁποῦ ἡ ὕλη καὶ ἡ ἔκτασις εἶναι ἀπροσδιόριστα διὰ τὴν πολυἀριθμον πληθὺν τῶν ἐμπειρικῶν ἀντικειμένων, καὶ τὴν παντοδαπωτάτην εἰς αὐτὰ ἐφαρμογὴν τῶν θεωρητικῶν καὶ πρακτικῶν μας ἐνεργειῶν. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἐμπειρικὴν ἢ ἐφηρμοσμένην φιλοσοφίαν δὲν δύναμεθα να περιγράψωμεν ὅρια, ἐπειδὴ δύναται να ἐξαπλωθῆ ἐπ' ἀπειρον ὡς περιέχουσα, κυρίως εἰπεῖν, ὅλας τὰς ἐπιστήμας ἐμπειρικὰς τε καὶ λογικὰς, ὅσαι δὲν εἶναι Μαθηματικαί. Συμβουλεύουσιν ὅμως να ἀποδίδωμεν εἰς πᾶσαν μερικὴν τῆς φιλοσοφίας ἐπιστήμην τόσα ἐφηρμοσμένα μέρη, ὅσα εἶναι τὰ καθάρων, καθὼς πολλοὶ καὶ τὸ ἔκαμαν εἰς τὰ φιλοσοφικάτων φιλοπονήματα.

PAΔ'. Δὲ καθάρως φιλοσοφικαὶ γνώσεις εἶναι ἐκ τῶν προτέρων, ὅχι διότι προπορεύονται εἰς ἡμᾶς ἔμπροσθεν ἀπάσης πείρας, οὐδὲ διότι εἶναι τρόπον τινὰ ἔμφυτοι, ὡς ἐξήγησαν τὰς Πλατωνικὰς ιδέας· διότι πᾶσα γνώσις, ὁποιαδὴ· τε καὶ ἂν εἶναι, γεννᾶται εἰς τὴν πείραν καὶ μετὰ τὴν πείραν, ἡγοῦν ἐνώπα παρατηροῦμεν, ἢ ἀφ' οὗ ἐπαρατηρήσαμεν ἀντικείμενα τῆς πείρας, καὶ κατὰ τοῦτο εἶναι γνώσεις ἐκ τῶν ὑστέρων· ἀλλὰ διότι αἱ φιλοσοφικαὶ γνώσεις ἀνασρέφονται εἰς τὸ ἐν ἡμῖν ἀρχικόν. Τοῦτο δὲ πρέπει να νοηθῆ ὡς ἀπάσης πείρας προηγούμενον, ἐπειδὴ ἐξ αὐτοῦ κρέματα καὶ τὸ δυνατόν τῆς πείρας· πρόκειται λοιπὸν τὸ μὲν ἀρχικόν ὡς αἰτίου, ἡ δὲ πείρα ὡς αἰτιατόν· καὶ διὰ τοῦτο ἐκεῖνο πρέπει ἐξ ἀνάγκης να προσδιορισθῆ ἐκ τῶν Προτέρων.

PAΒ'. Τὸ τῆς φιλοσοφίας Σύνταγμα πρέπει να συναπαρτίξεται, ὡς ἐκ τῶν μεχρι τούδε εἰρημένων γίνεται φανερόν, ἀπὸ τῶν μέρη, τὰ ὁποῖα προεταῖξαμεν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ παρόντος τόμου ὀρθοδοξικώτερον (Ἐμπειρ. Ψυχ. ΙΔ')· ἐπαναλαμβάν-

νομεν δέ τὴν ἐκθεσίαν τῶν ἐνταῦθα, ἐπειδὴ ἐμάθαμεν τὴν νῦν
τὰ διακρίνωμεν εὐκρινέστερα. Ἦναι λοιπὸν τὰ ἐφεξῆς.

Α'. Προπαρασκευὴ εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ἢ ἐμπειρικὴ Ψυ-
χολογία.

Β'. Ἐρηπὶς Φιλοσοφίας, ἢ Ἀρχολογία, ἢ πρώτη Φιλοσοφία.

Γ'. Παράγωγος φιλοσοφία.

α') Θεωρητικὴ.

1) Λογικὴ, τῆς ὁποίας μέρη δύο, καθαρὰ καὶ ἐφηρμοσμένη.

2) Μεταφυσικὴ. Καθαρὰ καὶ Ἐφηρμοσμένη.

3) Αἰσθητικὴ. Καθαρὰ καὶ Ἐφηρμοσμένη.

β'.) Πρακτικὴ.

1) Δικαιολογία. Καθαρὰ καὶ Ἐφηρμοσμένη.

2) Ἠθικὴ. Καθαρὰ καὶ Ἐφηρμοσμένη.

3) Ἠθικὴ Θεολογία. Καθαρὰ καὶ Ἐφηρμοσμένη.

ΡΔΓ'. Τοιοῦτον εἶναι τὸ σχεδιάσμα τοῦ συντάγματος
τῆς ὅλης φιλοσοφίας, καὶ τόσα εἶναι ἀναγκαίως τὰ μέρη του,
κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπεδώκαμεν ἰδέαν τῆς φιλοσοφίας. Πρέ-
πει δὲ νὰ προσέξωμεν μὴ ἐκλάβωμεν ὡς μέρος αὐσιῶδες
αὐτῆς τὴν ἐμπειρικὴν Ψυχολογίαν, καθὼς μάλιστα προτάτ-
τεται ἔμπροσθεν πάντων τῶν μερῶν τῆς· διότι, πάλιν τὸ
λέγομεν, εἶναι μόνη προενάσκησις τῶν πρωτοπέριων εἰς τὸ
νὰ μάθωσι νὰ γινώσκωσιν ἑαυτοὺς ἀρχόμενοι ἀπὸ τὰ ἐμ-
πειρικὰ, ἕως οὔ νὰ κατακτήσωσιν εἰς τὴν ἐντελῆ ἑαυτῶν
γνώσιν, ἐκ αἷς ὁποίας γεννᾶται ἀφεύκτως ἡ εἰρήνη καὶ ἡ τυχία
μας, τὸ ἅλως ἀπάσης φιλοσοφικῆς ἐρεύνης καὶ ἐξετάσεως.